Yuri Trifonov

SABIRSIZLIK ZAMANI

I

yar yayınları

SABIRSIZLIK ZAMANI I . Yuri Trifonov
yar yayınları

Yar Yayınları : 50
Roman Dizisi : 11

Orijinal Adı :
NETERPENİE

Türkiye Yayını :
YAR YAYINLARI
Haziran 1989 - İstanbul

Dizgi-Baskı :
EKİM MATBAACILIK
ve AMBALAJ SANAYİ

YAR YAYINLARI
Kuruluş : 1872

Dağıtım :
Ankara Caddesi 54 Cağaloğlu - İstanbul

89.34.Y.0159-5

ISBN 975-7530-14-x (Takım)
ISBN 975-7530-15-8 (1. Cilt)

Yuri Trifonov

SABIRSIZLIK ZAMANI
I

Türkçesi :
Nadiye R. Çobanoğlu

yar yayınları
PK 531 - İstanbul

ÖNSÖZ YERİNE

YAR YAYINLARI, «**Sabırsızlık Zamanı**» ile sizlere XIX. yy. Rusyası'ndan ve o çağdaki dünya devrimci hareketinden bir kesit sunuyor.

XIX. yy. bir yandan önemli buluşların, bilim ve teknikte büyük ilerlemelerin yer aldığı, diğer yandan da, eskimiş yönetim biçimlerinden, üretici güçlerin gelişmesini engelleyen üretim ilişkilerinden kurtulmayı amaçlayan şiddetli halk hareketlerinin görüldüğü, baştanbaşa heyecan, atılım ve çalkantılarla dolu bir çağdır. İnsanlık, geri bıraktırılmışlıktan, sefaletten, eskimiş yönetim biçimlerinden bıkmış; bir an önce uygar, insanca bir yaşama kavuşmak için sabırsızlanıyordu. Kurulu düzeni savunan egemen güçlerle mücadele hızlanmış ve bu da daha şiddetli bir baskı doğurmuştu. Cezalar acımasızca ve derhal uygulanıyordu. Okuyucularımız, bu korkunç baskıların bir örneğini «**Sabırsızlık Zamanı**»nda göreceklerdir. Artık insanlığın aydınlık günler için müca-

deleyi sürdüren devrimcilerin, amansız baskı ve tüyler ürpertici zulüm karşısında sabrı, bekleyecek zamanı kalmamıştı. **«Sabırsızlık Zamanı»** başlamıştı...

Bir avuç yürekli genç, Rusya'daki koşulların da zorlamasıyla **Narodnaya Volya** (Halkın İradesi) örgütünde birleşip çarlık rejimini yıkmaya giriştiler. Lenin, daha sonra onları, «Narodnaya Volya'nın kahramanları» olarak anacaktı. Kendilerini davaları uğruna feda eden, ölüme meydan okuyan bu devrimciler, tarihin en ilginç olaylarından birini yarattılar ve yaşadılar. Bu olay, Çar II. Nikolay'ın bir suikast sonunda güpegündüz, sokak ortasında öldürülmesidir.

Bu olayı yaratan gelişmeler, 1870'lere doğru, Rusya'da **Narodnikler** (Popülistler) adı verilen bir devrimci hareketin doğmasıyla başladı. Demokrat, aydın gençlik, yoksul köylülüğü çarlığa karşı harekete geçirmek için köylere gidip halkın arasına karışıyordu. Fakat bu gençler, halktan aradıkları desteği bulamadılar. Onlar, proletaryayı değil, köylülüğü devrimci bir güç olarak kabul ediyor, tarihi yaratanın kahramanlar, «seçkinler» olduğunu, halkın bunları pasifçe izlediğini savunuyorlardı. Proletaryanın değil, köylülüğün temel devrimci güç olduğunu kabul eden Narodnikler, Rusya'da kapitalizmin gelişemeyeceğini öne sürüyorlar, dar ve kapalı bir ekonomi biçimi olan küçük köylü işletmesinin, sosyalizmin çekirdeği olduğunu düşünüyor, köylü ve zanaatkârın bağımsız olduğu «altın çağ»a dönüşü hayal ediyorlardı. Zaman, onların bu görüşlerinin ve mücadele biçimlerinin yanlışlığını ortaya koydu.

1879 Ağustosunda, Toprak ve Özgürlük Örgütü'nün bölünmesi sonucunda **Narodnaya Volya** adı altında yasadışı bir parti kuruldu. Bunlar, Narodnikler'in ütopik sosyalist düşüncelerini sürdürmekle birlikte, daha yeni bir siyasi mücadele biçimini benimsiyorlardı. Amaçları, otokrasiyi devirmek ve Rusya'yı siyasi özgürlüğe kavuşturmaktı. Programlarında, «halkı temsil eden bir yönetim organı»nı gerçekleştirmek yer alıyordu. Bu devrimciler, demokratik özgürlüklerin ilanını, toprakların halka, fabrikaların işçilere verilmesini istiyorlardı. Mutlakiyet rejimine karşı kahramanca savaşan **Narodnaya Volya**, «aktif» kahramanlar ve «pasif» kitle ilkesini temel alıyordu. Parti'nin şefleri kitlelere değer vermiyor, yalnızca «seçkin eleştirici düşünürler»e güveniyor, sömürücülere karşı mücadeleyi bireysel terör hareketine dönüştürüyorlardı. Halkın katılımı olmaksızın, bir avuç devrimcinin gücüne ve terörist mücadele yöntemine dayalı toplumu değiştirme teorisi yanlıştı.

1 Mart 1881'de, II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra, hükümet, vahşice baskı ve cezalar, provokasyon ve idamlarla örgütü dağıttı.

Lenin, **Narodnaya Volya**'nın ütopik programını ve terörist taktiklerini eleştirmiş, fakat aynı zamanda onların çarlığa karşı kararlı mücadelesine saygı duymuş, katı ve sarsılmaz örgütlenme biçimlerine, sıkı merkeziyetçiliklerine büyük değer vermiştir.

İnançları uğruna sonuna kadar yılmadan savaşmış, canlarını esirgememiş olan bütün devrimcilerin anısı önünde saygı ile eğilelim.

SUNUŞ

Yuri Trifonov'un **Sabırsızlık Zamanı** adlı eseri tarihi bir romandır. Bu edebiyat türü, İngiltere'de Walter Scott tarafından yaratılmış ve sonradan Rusya'da çok yaygın hale gelmiştir. Tarihi roman türünün ilk örnekleri **İvanhoë**'nin yazarının yarattığı gibidir: Bir entrika kurulur ve olaylar bu entrikaya dekor oluşturan belirli bir tarihi dönem içinde geçer. Tarihi çağ burada yalnızca dekordur. Kahramanlar, fantazi kılıklarıyla sanki bir kostümlü balonun davetlileri gibi ortalıkta dolaşırlar. Balonun türü de düzenleyicisi tarafından kararlaştırılmış gibidir. Yine de, kişiler, başka kostümler giymiş olsalardı ve başka bir çağda yaşatılsalardı aynı şekilde davranacaklardı.

Leon Tolstoy'un **Savaş ve Barış** adlı eserinde durum çok başkadır: Kişilerin içinde yaşadığı

tarihi dönem yalnızca bir çerçeve yada dekor değildir; onların davranışlarını belirleyen bir gerçektir. Bir deha tarafından yaratılan, bu yarı gerçek, yarı hayal ürünü kişiler olaylara yakından bağlıdır, çağlarıyla bir bütün oluştururlar, yaşadıkları dönemin dışında düşünülemezler. Tolstoy, düşüncelerini ve görüşlerini yarattığı kişilerin ağzından anlatır.

Bir diğer tarihi roman türü de Louis Aragon' un **Kutsal Hafta** adlı eseridir. Burada romancı, bir tarihçi gibi davranır ve ancak gerçekten yaşamış olan kişilerden sözeder. Sonuç olarak bu eser, hayal ürünü renklerle canlandırılmış tarihi bir öyküdür. Gerçek olaylar, hayal ürünü eserlerdeki gibi dramatik bir canlılıkla bir araya getirilmiş ve ortaya konmuştur. İncelenen kaynaklar yani anılar, gazeteler, mektuplar ve arşivler düş gücü kuvvetli olan bir romancı tarafından sanki yeniden yaratılmıştır. Böylece, tarihi gerçekle yaratıcı hayalin birleşmesi sağlanır.

Yuri Trifonov, 1 Mart 1881'deki suikasti düzenleyen terörist Andrey Jeliyabov'u anlattığı kitabında, bu sonuncu tekniğe başvurmuştur. Bu roman, bir devrimcinin yaşamı ve bir insanın serüvenidir.

Kitapta olaylar, 1870-1881 arasında gelişiyor, bazen geriye dönüşlere yada daha ileri zamanlarda yaşanmış olaylara ait anlatımlara rastlanıyor. Bölümler arasında yazar, çok daha sonraki zamanlara ait olayları anlatarak okuyucunun ilgisini çekiyor. Bunu yaparken sanki geçmişte yaşamış olan insanlarla günümüzün insanları arasında bir köprü kuruyor. Böylece biz onların

geleceği oluyoruz, onlarsa bizim geçmişimizi oluşturuyorlar...

Çok uzun zamanlardan beri, Rusya'nın aydın düşünceli insanları, çağdışı kurumlardan, ezici bürokrasiden, mutlak iktidarın zorbalığından ve herşeyden önce de utanç verici bir yara halini almış olan kölelikten bir gün kurtulacaklarını umut ediyorlardı. Günün birinde sabırsızlık açık bir isyana dönüştü. Soylular arasından çıkan çok değerli insanlar (bunların en iyileri subaylardı) Saint-Petersburg'da Senato Meydanı'nda ayaklandılar. Serflerin özgürlüğe kavuşmalarını ve anayasal bir düzen kurulmasını istiyorlardı. Yurtları için mevkilerini, ünvanlarını ve servetlerini feda etmişlerdi. Bilinçleri, batıdan alınan derslerden kaynaklanıyordu. 1814-1815 savaşları onlara çok şey öğretmişti, ve artık harekete geçme zamanının geldiğine inanıyorlardı. İyice hazırlanmamış olduklarından, birinci rus devrimi başarısızlığa uğradı. **Dekambristler** adı verilen bu devrimciler, yurtseverliklerini pahalı ödediler. Bazıları bu uğurda yaşamlarını yitirdi, bazıları da ömürlerini sürgünde tamamladılar.

14 Aralık 1825 ayaklanması, yeni Çar I. Nikolay'ı şaşırttı ve heyecanlandırdı. Dokunulmaz otokrasisini savunmak için eşi benzeri görülmemiş bir polis rejimi kurdu. Her türlü eylem önlenmişti, her türlü özgürlük baskı altına alınmıştı. Gençler hareketsizliğe mahkum edilmişlerdi, yeteneklerinin ve zekalarının ezildiğini ve çürüdüğünü görüyorlardı... Bu dönemde gençlik, Almanya'dan gelen felsefe kitaplarını okuyup inceliyor, Dekambristler'in mirasına sahip çıkıyor ve

günün birinde bayrağı yeniden ele alacağını vaadediyordu.

18 Şubat 1855'te I. Nikolay öldü. Kendisinden sonra gelen Çar II. Aleksandr'a, Kırım Savaşında yıpranmış, kargaşalıklar içerisinde ve mutsuz bir imparatorluk bıraktı. 1856'da imzalanan Paris Antlaşması, savaşlara son vermiş, ancak Avrupa'nın gözündeki saygınlığını yok ederek, Rusya'yı moralman çökertmişti. Tüm umutlar yeni çara bağlanmıştı...

II. Aleksandr'ın ne tabiatı ne de eğitimi onu bir ıslahatçı yapmaya yeterliydi. Yine de, II. Aleksandr büyük reformu gerçekleştirme görevinin kendisine düştüğünü anlıyordu. Yirmibeş milyon köylü-serfin kölelikten kurtarılması sözkonusuydu. Bu hayati önemi olan bir görevdi, Çar II. Aleksandr bu hareketin yukarıdan gelmesi gerektiğini kabul ediyor ve halktan gelmesinden korkuyordu. Hazırlıklar yıllarca sürdü. Büyük toprak sahipleri güçlük çıkardılar, her türlü inisiyatifi engellediler, bu girişimin kapsamını sınırlayan önerilerde bulundular. Bu yüzden 18 Şubat 1861'de, II. Aleksandr manifestonun altına imzasını koyduğunda kimse sonuçtan hoşnut kalmadı. Bu manifesto o güne kadar bir çarın imzaladığı en önemli ukazdı (ferman). Pek çok mücadelelerden, tartışmalardan, saldırılardan ve yılgınlıklardan sonra ortaya konan bu reform hareketi başarısızdı ve pahalıya malolmuştu. Köylüye daha büyük bir yoksulluk getiriyordu; çünkü köylü özgürdü ama topraksızdı. Toprak sahipleri ise «yasal haklarından» yoksun edildikleri için öfkeliydiler... Çarın çevresindekiler de ateş püskürüyorlardı. Kırsal bölgelerde hayal

kırıklığına uğrayan köylüler, uzun bekleyişlerden sonra umduklarını bulamadıkları için başkaldırıyor fakat bu kargaşalıklar büyük bir isyan hareketine dönüşmüyordu. Buna karşılık gençlik devrimciydi. Gençler, akıllı uslu düşünenleri endişeye düşürüyordu. Genç aydınlar (intelligentsiya), hemen hemen tamamıyla soylular sınıfının içinden çıkıyordu. Aydınlar arasında toplumun bütün tabakalarının temsilcileri yeralıyor, ancak köylülük bunun dışında kalıyordu (Jeliyabov köylü kökenli tek kişiydi aralarında). Kendilerinden önce gelenlerin felsefi idealizmlerini reddeden bu gençler Pisarev'i, Dobrolubov'u, ve özellikle Çernişveski'yi okuyor, **Ne Yapmalı** romanını incilleri olarak kabul ediyorlardı. Daha sonra eyleme geçtiler. Gizli cemiyetler ve sosyal-devrimci hücreler kuruldu, üniversitelerde gösteriler yapıldı. Batıdan gelen teorileri kabul eden ve yeni bilimleri çok iyi bilen bu gençler kendilerini gerçekçi olarak kabul etmek istiyorlardı, oysaki onlara **nihilistler** denildi. Bu isim, İvan Turgenyev'in 1862'de yayınlanan **Babalar ve Oğullar** adlı eserinden alınmıştı. Bu roman rus okuyucuları arasında o güne kadar görülmemiş bir ilgi uyandırdı... Kitabın kahramanı olan Bazarov «yeni insanların» örneği olarak gösteriliyordu. Nihilistler, her şeyi yok etmek istemiyorlar fakat doğa bilimlerinin mantığa uygun yöntemleri ile gerçek olduğu kanıtlanmamış olan her şeyi reddediyorlardı. Ancak çürütülemeyecek gerçekleri hesaba katıyorlardı. Onlar için yalnızca kanıtlanmış gerçek ve yararlı bilgi vardı. Deneyler tarafından gerçekleştirilmemiş olanlar ise romantik düşlerden başka bir şey değildi. Nihilistler

sakal bırakıyor, saçlarını uzatıyor, mavi gözlükler takıyor ve omuzlarına kareli bir atkı atıyorlardı. Kızlar, saçlarını kestiriyor, garip eteklikler giyiyor, astragan kalpaklar ve kaba ayakkabılar kullanıyorlardı. Sigara içiyorlar ve tırnaklarını kemiriyorlardı! Herkes ailesine ve çevresine karşıydı, düzene başkaldırmışlardı. Tanrıtanımazdılar ve kadınların kurtuluşu sorunuyla uğraşıyorlardı.

Serflerin iyi kötü kurtuluşundan sonra çar, daha başka reformlara girişti: Yönetimde reform, askeri, adli ve pedagojik reformlar hazırlanmaya başlandı. Bunlar, aslında iyi düşünülmüştü ve ülkenin ilerlemesinde bir aşama oluşturabileceklerdi. Ancak yavaş yavaş bu reformlar önemini yitirdi ve savsaklandı. Herşeyden önce, 1863'te Polonya'daki devrim, çarın tutumunu değiştirdi. Solcuların ve çok sayıdaki liberalin Polonyalı devrimcilere karşı açıkça gösterdikleri sempati Çar II. Aleksandr'ı öfkelendirdi ve tedirgin etti; ülke içinde ortaya çıkacak hareketlerden korkmaya başladı. Bu hareket de ortaya çıkmakta gecikmedi. **Örgüt** adındaki bir devrimci hücreden Dimitri Karakozov adında bir öğrenci çıktı. Bu öğrenci, 4 Nisan 1866'da bir gezinti sırasında çara ateş etti. Bu büyük bir olaydı, tarihte ilk kez olarak, bir kişi kendi inisiyatifiyle hareket ederek tüm Rusya'nın Çar'ını sokak ortasında öldürmeye kalkışıyordu. Bu romanın başında Yuri Trifonov, şöyle sormaktadır: «Fakat, acaba başlangıç bu muydu?» Evet, bireysel ve birbirinden kopuk şiddet hareketleri başlamıştı. Sergey Neçayev adında bir terörist ortaya çıkmış ve Dostoyevski'yi o kadar etkilemişti ki

yazar, **Ecinniler** adlı eserinde bir kişi olarak ona yer vermişti. Okuyucu, elindeki romanın sayfaları arasında bu tipe rastlayacak ve onu tanıyacaktır, çünkü portresi, tamamlanmış eserlerden daha etkileyici olan bazı eskizler gibi çok çarpıcıdır... Fanatik, şiddet yanlısı, yalancı, dolandırıcı ve kaatil olan, «amaca varmak için bütün yollar geçerlidir» ilkesini benimseyen Bakunin ile birlikte **Devrimcinin Amentüsü**'nü yazan Neçayev, bu kitabında tek bir bilim öğretiyordu: Yoketme bilimi. Ancak umut edilen toplumsal ve siyasi dönüşümlerin gerçekleşmesinden başka birşey istemeyen devrimci intelligetsiya henüz şiddet için yeterince olgun değildi. Bununla birlikte «hücreler» çoğaldı. Bunlar, özellikle başkentte ve güneyde çoğalıyordu. Otokratik düzense, düşmanca görüşlerden korktuğu için reformların içeriğini değiştiriyor, yönetimi güçlendirebilecek ve halkı hükümetin eylemine daha sıkı biçimde bağlayabilecek olan reformları yararsız ve etkisiz duruma getiriyordu. Böylelikle çukur kazılmış oluyordu, fakat bu çukur hiçbir zaman doldurulamayacaktı.

Daha sonra, teorilerden bıkan üniversite gençliğinin gerçek eyleme yöneldiği bir dönem geldi. Yada, daha doğrusu bu gençler, hareketlerinin gerçek eylem olduğuna inanıyorlardı. Bunlar, ezilmiş ve cahil halkın içine etkin çalışma yapmaya gidiyorlardı, çünkü halkı eğitmek, geleceğini eline almasını sağlamak gerekiyordu. Daha önceleri **nihilistler** denilen, o sıralarda ise **popülistler** adını alan bu gençler, kitle halinde kırsal bölgelere gidiyorlardı. Bunlardan binlercesi kırsal bölgelerde öğretmen, sağlık memuru,

ebe yada tarım işçisi olarak çalışıyordu. Bazıları Lavrov'un izleyicileri idiler. Lavrov, 1869'da **Tarihi Mektuplar** adlı eserinde, ileriye doğru zor bir yürüyüş yapılacağını, kırsal komünlerden geçilerek fedarasyon doğrultusunda kademeli bir geçiş olacağını yazmıştı. Bu gençler, çok sabır isteyen bir çalışma olan **propaganda** görevini yerine getiriyorlardı ve genelde barışçı idiler. Bazıları Bakunin'in izleyicileriydiler. «Anarşinin babası» olan Bakunin'in izindekiler, kırları ayaklandırma çalışması yapıyorlardı. Bunların isteği, devrimi derhal gerçekleştirmekti. Bunlara «isyancılar» deniliyordu. **Halka doğru yürüyüş** başarısızlığa uğradı. Davaları uğruna kendilerini feda eden bu gençler, bataklığı kıpırdatmayı başaramadılar. Köylülük, yabancı bir cisimmiş gibi onları dışına atıyordu. Güvenlik güçleri, bunların propagandalarının barışçı olduğuna inanmıyor, bunları «yıkıcılıkla» suçluyorlardı. Siyasi polisin aracı olan jandarmalar, yüzlerce genci başkent hapishanelerine getiriyorlardı. Hiçbir ayırım yapılmaksızın tutuklanan **propagandacılar** ve **isyancılar**, üç yıl hücrelerinde bekletildiler ve sonunda 1877'de yapılan ve batı basınında **canavarca mahkeme** diye adlandırılan yargılamalar sonunda mahkum edildiler. Bu arada birçoğu ölmüş yada delirmişti. O tarihte halkın sinirleri feci bir sonla biten Balkan Savaşları yüzünden çok gergindi. Kuşku salgın bir hastalık gibi bütün zihinleri sarmıştı. Bu sıralarda, soylu bir aileden gelen Vera Zasuliç adında bir genç kız, başkent valisi general Trepov'un üzerine ateş etti. Giderek daha kesin ve ısrarlı biçimde hak davaları öne sürülüyordu: Köylüler için toprak, herkes

için düşünce ve söz özgürlüğü. Bu yüzden ilk sosyalist-devrimci parti, TOPRAK VE ÖZGÜRLÜK adını aldı. Sokakta yapılan bir gösteri ile bu parti günışığına çıktı. Bu Rusya'daki ilk partiydi. Çara karşı düzenlenen suikastler çoğaldı.

1878 yılı, genç devrimcilerin mutlakiyete karşı mücadelesinde yeni bir aşamayı başlattı: Gençler, tutuklanmalara karşı silahlı direnişte bulunarak kendilerini savunmayı kararlaştırdılar. Bu uğurda birçokları hayatını kaybetti. Artık sabırları kalmamıştı. İşte bu sırada sabırsızlık zamanı geldi çattı: Terörizm dönemi başlamıştı. TOPRAK VE ÖZGÜRLÜK örgütü intikam almayı kararlaştırdı. Ilımlı elemanlarından ayrıldı ve bir parti halinde harekete geçti, HALKIN İRADESİ ise çarın mutlakiyetine karşı amansız bir savaş ilan etti ve mücadele aracı olarak şiddete başvurmayı kararlaştırdı. Güzel bir yaz günü, çayırlar üzerinde, yeni partinin Yürütme Komitesi, Rusya Çarını ölüme mahkum etti...

Bütün bunları Trifonov, güçlü bir senfoni halinde biraraya getiriyor. Trifonov, yarattığı kahramanları bir hareketle, bir bakışla, bir kelimeyle yaşatmayı başaran rus romancılarının kendine özgü yeteneğine sahiptir. Böylelikle canlandırdığı tarihi kişilere sanki bugün yaşıyorlarmışçasına bir hareketlilik ve şaşırtıcı bir «boyut» kazandırır. Rus yazarları için karakteristik olan ihtiyatlı ve sessiz adımlarla ilerler. Yaşları otuzun altında olan bu bir avuç genç, **Rusya okyanusu içerisinde bir su damlası, devin karşısındaki cüceler gibiydiler.** Bununla birlikte o tarihlerde iktidarı korkudan titretmeyi başardılar. «Kayayı havaya uçurmayı» kararlaştırdıklarında,

hayatlarını önceden feda etmişlerdi. Çar II. Aleksandr'ı öldüren bomba, aynı anda onları da yok etti. Bazıları, kurbanlarıyla birlikte havaya uçtu, bazıları da darağacında canverdi. Fakat fedakarlıkları o an için amaca ulaşmadı. 1 Mart 1881'de patlayan bomba, mutlakiyeti ortadan kaldırmadı. Onların umutları, otuzaltı yıl sonra gerçekleşti. Bugün, onların anısı hâlâ canlılığını koruyor. Eğer Andrey Jeliyabov, şimdi Leningrad adını almış olan Saint-Petersburg'un sokaklarından birine adının verildiğini duysa, herhalde ünlü kahkahasıyla güler ve çok şaşırırdı...

II. Aleksandr, kendisinden önce gelen çarlara göre daha içtenlikli biçimde Rusya'nın kalkınmasını istiyordu. Başarısızlığa uğramasının nedeni, kendi düşüncesine göre hareket etmesiydi. «Kurtarıcı Çar» ünvanı nedeniyle çok gururlanan, tasarılarından dolayı şımaran çar, «otokrasisine» karşı bir tehdidin gölgesini sezdiğinde korkuyor ve geri çekiliyordu. İyi niyetli fakat zayıf bir adamdı. Çar, çevresi tarafından anlaşılamaması yüzünden öfkeleniyor, fakat başkalarını anlamaya hiç çalışmıyordu. Çar, uzun süreden beri ezilmiş olan, umud etmekten mutluluk duyan, fakat daha sonra acı bir umutsuzluk içerisine düşen halkının sesini duymak istemiyordu... İşte bu yüzden sonu kötü oldu. Başkaldırmalar, bildiriler, çatışmalar, devrilen trenler, bombalar ve sonunda büyük felaket...

Ancak onun ölümü de bu kitabın iki kahramanı tarafından soğukkanlılıkla ve katı bir tavırla kararlaştırıldığı biçimde Rusya'nın kurtuluşuna yetmeyecekti...

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. yüzyılın yetmişli yıllarının sonlarına doğru Rusya'nın hasta olduğu açıkça ortaya çıkmıştı. Acaba hastalığı neydi ve onu iyileştirmek için ne yapılmalıydı? Öneriler, kehanetler ve lanetler ülke içinde ve dışarda duyuluyor, yarı gizli toplantılarda, gazetelerde, dergilerde, bildirilerde yer alıyordu. Bazıları Rusya'yı kaplayan bu garip hastalığın nedeninin aşırı milliyetçilik olduğunu, daha başkaları otokratik iktidarın zayıflaması yüzünden, diğerleri ise tersine olarak iktidarın aşırı derecede güçlenmesi sebebiyle ortaya çıktığını ileri sürüyorlardı. Bu bulaşıcı hastalığın içteki vurgunculuktan kaynaklandığını öne sürenler vardı; daha başkaları ise, Rusya'nın almanların egemenliği altına girdiğini, oysa bunların yüz yıl önce Rusya'dan atılması gerektiğini savunuyorlardı. Büyük bir yazar, suçlunun bir

çeşit küçük, zehirli örümcek olduğunu, bunun Avrupa'dan geldiğini yazıyordu. Bu çürümüş düzenin tümüyle yıkılması gerektiğini öne süren kişiler de vardı; bunlar da hele bu düzen ortadan kalksın, daha sonra ne yapacağımızı düşünürüz, diyorlardı.

Gerçekte ne oluyordu? Görünüşte işler yolundaydı. Şehirler büyüyor, her yerde demir yolları yapılıyor, işadamları servetler kazanıyor, köylüler başkaldırıyor, zengin toprak sahipleri evlerinin taraçalarında oturup çay içiyor, romancılar romanlarını yayınlıyordu. Yine de ülkede bir bozukluk vardı, bir çeşit ülser içten içe Rusya'yı kemiriyordu. Hayal kırıklığı ve mutsuzluk her yeri sarmıştı. Reformlar kimseyi sevindirmemiş, Balkan Savaşı ülkeyi perişan etmişti. İktidarın artık kendi gücüne inancı kalmamıştı, halkın dostlarıysa halka olan güvenlerini yitirmişlerdi. Birçok kişi canından bezmişti. Zehirli örümceği ile herkesi korkutan yazar, «Artık Rusya toprağının, üzerinde yaşayanları ayakta tutacak gücü kalmadı,» diyordu.

O dönemde yaşayanlar, olup bitenlerden hiçbir şey anlıyamıyorlardı. Nedenleri göremiyorlar, korku ve endişe içerisinde kendilerine göre bir takım sonuçlar çıkarıyorlardı. Çok zaman sonra, bu zihinsel karışıklık, umutsuzluk ve mutsuzluk dönemine «devrimci durumun olgunlaşması» adı verilmiştir. Oysa bütün bunlar, kısa bir süre önce başlamıştı. Bu başlangıçtaki olayları artık kimse hatırlamıyordu. 1866 yılında birisi, reformcu çarın üzerine ateş etmişti. Fakat, acaba başlangıç bu muydu?

Oniki yıl önce, Odesa'da, bir kış günü Andrey Jeliyabov adında genç bir adam, çok zor bir karar almak üzereydi. Karısından ayrılmak zorundaydı. Altı yıl birlikte yaşamışlardı ve karısının kendisini çok sevdiğine inanıyordu.

Bir oğulları vardı, onu da düşünmesi gerekiyordu. Ayrıca karısı henüz gençti, şarkı söyler, müzikle uğraşır ve erkekler tarafından beğenilirdi. Kayınpederi, belediye meclisi üyesi, şeker fabrikatörü, nüfuzlu bir adamdı. Başka bir damadı olsaydı, ona çok hoş bir hayat yaşatabilir, kızının kaderini değiştirebilirdi. Zavallı kadın, Jeliyabov'la ne biçim bir hayat sürüyordu? Odesa'da, yokluk içinde yaşıyorlardı. Eşya olarak yalnızca bir yatakları ve iki iskemleleri vardı. Kadıncağız, Nikolayevka'ya kayınbabasının yanına gittiğinde, orada şafaktan güneş batana kadar tarla işinde çalışmak zorundaydı. Bir gün, Jeliyabov, onu tarlanın kenarında yere yatmış ağlarken bulmuştu. Her zaman diken üzerindeydiler; ceplerinde beş paraları yoktu. Görüştükleri insanlar, pek güvenilir kimseler değildi. Acayip, küstah tavırlı, sigara içen, tepeden bakan bir takım kadınlar, geceleri ayak sesleri, takipler, tutuklanmalar, ortadan kaybolmalar. Andrey, ilk kez, dört ay için tutuklandı, sonra yedi ay süre ile. Kadıncağız, ailesinden para istemek zorunda kaldı. Onların önünde küçük düştü... Bütün bunlara katlanmak zorunda mıydı? Bunların sonu ne zaman gelecekti?

Artık Odesa'da eski arkadaşlarından hiç kimse kalmamıştı. Volkovski Sibirya'daydı. Pyotr Makareviç, Sergey Jebunev ve Salamon, Tobolsk bölgesindeydiler. Sergey'in kardeşi Volodya, Har-

kov'da gözaltındaydı. Jebunev'in üçüncü erkek kardeşi Nikolay Paris'te mülteci olarak yaşıyordu. Ani Makareviç'e gelince, o da Avrupa'da bir yerlerdeydi. İvan Kovalski ise idam edilmişti. İşte bütün bunlardan dolayı, soğukkanlı biçimde düşündüğünde ve hisleriyle değil de mantığıyla hareket ettiğinde...

— Buraya niçin geldin?

— Ayrılmamız gerekiyor.

— Zaten ayrıyız. Bunu herkes biliyor. Geçen yaz kaçıp gittin, Jeltonovskilerin yanında yan geldin yattın, rahat bir hayat yaşadın, ticaret bile yaptın. Herşeyi biliyorum. Seni Bratslav pazarında görmüşler. Neden buraya gelip bizi rahatsız ediyorsun?

Kapıyı sessizce açan küçük bir erkek çocuk, bitişik odadan çıktı. Yüzü çok solgundu. Saçları Kazak usulü tıraş edilmişti. Çekingen ve dikkatli babasına bakıyordu. Annesi ona elini uzattı, çocuğu kendisine doğru çekerek onun, babasına daha fazla yaklaşmasını engelledi.

— Ne mi istiyorum? Çocuğa baktı... Geçen yaz burada, çanta içinde bıraktığım şeyleri almak istiyorum. Orada, pencerenin yanındaydı.

— Bende birşey yok. Tehlikeye girmek istemedim. Hepsini attım. Başka ne istiyorsun?

— Başka mı? Daha önce de söyledim ya: Ayrılmamız gerekiyor.

Bu sözleri söylerken, oğluna bakıyordu. Katı ve kararlı biçimde davranması gerektiğini biliyordu. Artık herşey bitmişti. Bir anda herşeyi kesip atmaktan, bütün bunlara son vermekten başka çare yoktu. Küçük çocuk, duraksıyor, babasına yaklaşması gerekip gerekmediğine karar

veremiyordu. Annesine doğru bir adım attı. Annesi onu tuttu. Güneş yanığı güzel eliyle kendine doğru çekti. Diğer eliyle yüzünü sakladı.

— Andreyciğim, sen odana git, dedi.

Jeliyabov cebinde sakladığı demirden oyuncağı, sakallı Noel babayı bulup, parmakları arasında sıkarak kırdı. Yolda gelirken oğlu için almıştı bu oyuncağı. Fakat, çocuğunun ve karısının ondan nefret etmeleri gerekliydi. Çocuk, odadan dışarı çıktı. Kadın, alçak sesle:

— Bizi öldürdün, mahvettin, dedi.

— Hiçbir şey anlamıyorsun, başka çaremiz yok.

Kadın, ağlıyordu. Jeliyabov, pencerenin önünde bir sandalyeye oturmuş, sabırsızlıkla bekliyor, sokağa bakıyordu. Karısının bu kini ve nefreti, hoşuna gitmiyor değildi. Çünkü buna ihtiyacı vardı. Belki de, ikisini de karısının bu tutumu kurtaracaktı.

Genç kadın, aniden gülerek şöyle dedi:

— Ne düşündüğünü biliyorum! Senin bütün hilelerini anlıyorum. Boşuna beni aldatabileceğini sanma. Herşey çok açık: Sen beni hiçbir zaman sevmedin!

Kibarlık olsun diye bir cevap vermesini bekledi. Hemen bu sözüne karşı çıkacağını umuyordu. Çünkü söyledikleri gerçek değildi. Fakat Andrey bir kelime bile söylemedi.

Birden bire Andrey altı yıl önceyi, Gorodiçe'deki sonbaharı hatırladı. Gelecekte olacaklardan habersiz, müstakbel kayınpederinin evine gelmişti. Üniversitedeki başarısızlığından dolayı ca-

nı sıkkındı. Odesa'daki yetkililer, onun yeniden üniversiteye devam etmesini kabul etmişler, gerekli yerlere başvurmuşlar, fakat Petersburg'ta bakanlıklar hiçbir şey dinlemek istememiş, bu yüzden üniversitedeki ikinci yılında kaydı silinmişti. Gorodiçe'de öğrencileri, Olga ve Tasya durumuna çok üzülmüşler ve onu avutmaya çalışmışlardı. İlk günlerde, başından geçenleri bütün ayrıntılarıyla anlatmaktan başka birşey yapmamıştı. Şimdi, profesör Bogiçiç ile aralarında geçenleri anlatma biçimini hatırladığında, kendini haklı çıkarmaya çalıştığını anlıyordu. Oysaki bu olan bitende övünülecek bir yan yoktu. Yaşlı bir kaçık olan profesör, Abraham Bayer'e uyarıda bulunmuştu. Çünkü Bayer, onun dersinde uyuyakalmıştı. «Sen kendini tiyatroda mı sanıyorsun? Yastığını da getirseydin bari! Çık dışarı!» Abraham, kendini savunmak için birşeyler gevelemiş fakat Bogiçiç haykırmıştı: «Sus! Çık dışarı!» Profesör, emirerini azarlayan bir general gibi ayaklarını yere vurarak bağırıyordu. Tabii ki böyle alçakça bir hareket karşılıksız bırakılamazdı.

Önce, üniversitede boykot yaptılar. Daha sonra açıklama beklediler. Rektör olayı örtbas etmek istedi. Bogiçiç geri çekildi, fakat bakan, kont Dimitri Tolstoy(*) ağır bir ceza istedi. Bütün bunlar çok komikti! Herşeyden önce olay çok saçma bir laf yüzünden çıkmıştı: Hiç tiyatroda yastık olur mu? Rusçayı doğru düzgün ko-

(*) **Kont Dimitri Tolstoy :** Birinci Nikolay zamanında Halk Eğitimi Bakanı, koyu bir milliyetçi ve tutucuydu, bilimlerin ve felsefenin düşmanıydı. Bogiçiç olayı, 1872'de olmuştur.

nuşamayan bu yarı cahil sırplı «Sus!» ve «Çık dışarı!» gibi lafları iyi biliyordu.

Tasya, Andrey'i pohpohluyordu: «İyi yapmışsın! Arkadaşınız Bayer'i savunmanız gerekliydi!» Andrey, Bayer'i savunmamıştı, ilkeyi savunmuştu. Üniversite öğrencisi olan bir genç, kimin karşısında olursa olsun, onurunu korumalıydı, kimsenin ona ayaklarını yere vurarak bağırmaya hakkı yoktu. Büyük kızkardeş olan Olga bir kelime söylemeden konuşulanları dinliyordu. Fakat duyduğu heyecan yüzünden yanakları kıpkırmızıydı. «İtiraf edin Andrey, siz bu olayın elebaşısıydınız, değil mi? Herhalde, herkesten daha yüksek sesle 'İstifa!' diye bağırıyordunuz.» Aslında böyle olmamıştı. Andrey bu olayı çıkaranın kim olduğunu araştıran yetkililere bir mektup yazmış ve şunları açıklamıştı: «Elebaşı ben değildim, zaten öğrenciler arasında elebaşı olabilecek kimse yoktu.» Tasya kahkahalarla gülüyordu. «Bize de söylemiyor, açıklamaktan korkuyor! Niçin itiraf etmiyorsunuz? Üniversiteden iki öğrenci çıkarıldı: Siz ve Belkin. Demek ki bu olayın elebaşısı sizdiniz!»

Gorodiçe'ye gelmeden önce, iki ayrı yerde öğretmen olarak çalışmıştı Andrey. Odesa'da iki küçük yahudi kızına okuma yazma öğretmişti. Fakat sabrı yoktu, çabuk sinirleniyordu. Yazın Simbirsk'te kalmış ve «Tepeler» adlı bir malikanede Musin-Puşkin ailesinin küçük çocuklarına ders vermişti. Çok çalışması gerekiyordu Horozlar öterken kalkıyor, otları biçip samanlığa yığıyordu, bütün bunlarla birarada, edebiyat, tarih, Kristof Kolomb, Galile, Büyük Petro, ve çevrede

Pugaçev(*) konusundaki geleneklerin araştırılması, vs. vs. Malikanenin sahibi olan ihtiyar, öğrencilerin amcasıydı. Aslında kötü niyetli bir insan değildi, fakat inanmış bir köleciydi. Durmadan kavga çıkarmak isterdi «Genç adam, tarihi harekete geçiren devrimlerdir, diyorsunuz. Peki, bunu nereden biliyorsunuz? Kim kanıtlamış bunu?» Tartışmaların sonu gelmiyordu! Bazan, ihtiyar adam sinirleniyor ve Andrey'e ağır sözler söylüyordu. Fakat Gorodiçe'de durum bambaşkaydı. Olga ve Tasya'nın babası Andrey ile hemen hemen aynı nedenlerden dolayı acı çekiyordu. Ancak önerdiği çareler farklıydı. Sofra başında konuşulanlar, genellikle anayasal düzen ve taşra meclisleri(**) gibi konulardı.

Dersten sonra ormana gidiyorlar, nehir kıyısında, yalnız kendilerinin bildiği gizli buluşma yerlerinde birlikte vakit geçiriyorlardı. Burası insana ürküntü veren loş bir yerdi. Tasya bu gezinti yerinden çabuk usandı. Daha sonraları iki-

---

(*) **Emiliyan Pugaçev,** kendini mucize eseri ölümden kurtulan Çar III. Petro olarak tanıtan, daha sonra bütün Güney Rusya'yı ayaklandırıp Büyük Katerina'nın güvenliğini ciddi biçimde tehdit eden Kazak isyancı. Onu yenmek için üzerine birçok ordular göndermek gerekmişti. Halk kahramanı, ezilmişlerin varlıklılara karşı savunucusu.

(**) **Taşra Meclisleri yada Zemstvolar,** II. Aleksandr'ın yönetimde yaptığı reformlar sonucu oluşturulan meclislerdi. Bu meclislerde toplumun bütün tabakalarından temsilciler bulunurdu. Zemstvoların yerel özerkliği olması gerekliydi. Ancak pratikte herşey başka türlü oldu Soyluların egemenliği sürüyordu ve en küçük bir bağımsızlık isteği yada özerklik girişimi çar tarafından şiddetle bastırılıyordu.

si birlikte gittiler. Taşların arasında Olga'nın sesi çınlardı. Çok tatlı ve derin bir sesi vardı. Opera aryaları, bazen de çok iyi bildiği, sözleri «Gitme kal!» diye başlayan bir romans söylerdi... Kuzey bölgelerinde genç kızların gözleri soluk olur, geceleyin görülmez. Oysa Ukraynalıların gözleri aydınlıktır. Olga'nın gözleri ilk günden beri sürekli olarak tutku doluydu. Şikayet edilecek ne vardı? Andrey sağlıklı, güçlü, güven verici ve kimseden korkmayan bir insandı. Bir gün, rıhtımda bir darbede üç yunanlı sarhoş denizciyi yere sermişti. Fakat bu sıralarda, yani birlikte oldukları ilk yıl Olga sürekli olarak Andrey'e karşı bir acıma hissi duyuyordu. Duyguları karmakarışıktı: Acıma, anlaşılmaz biçimde gurur duyma bir yandan da tam bir feragat ve körükörüne bir baş eğme. En başta, evini, babasını, onun için değerli olan her şeyi, piyanosunu, şarkılarını, kızkardeşini terketmeye ve Andrey'in arkasından gitmeye hazırdı... Kayınpederi Yaknenko, uyanık bir Ukraynalıydı. Birgün, gülerek, fakat içinde büyük bir acı duyarak: «Sev bakalım, karbonaro'nu!» dedi (Karbonaro: İtalya'da 19. yy.'da devrimcilere verilen ad). Evet, bu böyle idi, bu durum hâlâ devam ediyordu ve en acısı, babasının sözleri gerçek çıkmıştı.

Andrey'in annesi, Olga'yı pek fazla sevmiyordu. Onun iyi bir ev kadını olmadığına, nazlı büyütülmüş ve beceriksiz olduğuna inanıyordu. Bununla birlikte oğlunu çok sevdiğini de görüyordu: «Olga için Andrey'siz bir hayat, hayat değildir!» derdi. Andrey'in ikinci tutuklanışından sonra, gerginlik içerisinde bulunuyorlardı. Andrey Odesa'ya gitmek istiyor, Olga ise ağlayıp yal-

vararak ona karşı çıkıyor ve onu vazgeçirmeye çalışıyordu. O zaman, Andrey'in annesi, onların anlaşamadıklarını, birarada yaşayamıyacaklarını içgüdüleriyle sezdi. Yine de bu nazlı kızı, hiçbir işe yaramayan bu kadını Andrey'e sıkıntı ve mutsuzluk getiren öteki «serserilere» yeğ tutardı.

Mihayil Trigoni'nin dışında Andrey'in annesi bu «serserileri» hiçbir zaman gözleriyle görmemişti. Mihayil, liseyi bitirdiğinde, Nikolayevka'ya uğramış, Andrey ile birlikte birkaç gün geçirmiş, sonra, Odesa'da onunla yine buluşmuştu. O zamanlarda, Mihayil tam anlamı ile serseri değildi. Fakat, günün birinde Andrey'in babası kahyalık yaptığı evle ilgili bazı işler için Odesa'ya gittiğinde, oğlunun evinde arkadaşlarının toplantı yaptığını görmüştü. Bir takım tutuklamalar olmuş. Feliks Volkovski'yi, Jebunev kardeşleri, Gluçkov'u ve Piyotr Makareviç'i polis gözaltına almış, nedenini kimse bilmiyormuş. Kimsenin pek birşey bildiği yoktu. Trudnitski adında birinin onları ihbar ettiği söyleniyordu. Herkes merak ve korku içinde tartışıyor, birşeyler keşfetmeye uğraşıyor, olayları açıklamaya çabalıyordu. Andrey için de sıkıntılı günler başlamıştı. Eylülde kovuşturmaya uğramış, sorguya çekilmiş, polis, komşu kadın Soliyanikova'nın ifadesinde söylemiş olduğu gibi, Piyotr Makareviç'in toplantılarına gidip gitmediğini sormuştu. Andrey sorgudan kendini kurtarmış, polisi Piyotr'un evine hiçbir zaman gitmediğine inandırmıştı. Herhalde bu işte bir yanlışlık vardı, kendisi iyi niyetli bir kişiydi, taşra meclisi danışmanının damadıydı. Tabii ki kayınpederi Yaknenko'nun etkisi büyük oldu, aynı gün Andrey'i serbest

bıraktılar, fakat endişe ve korkular yatışmadı. Tersine durum her an daha da kötüleşiyordu. Herşey yeniden başlayabilirdi, ve bu kez sonuçlar daha da fena olacaktı. Aslında Piyotr'un apartımanındaki toplantılarda Andrey de bulunmuş, işçilere bazı broşürler okumuştu. Bu broşürler insanı sürgüne gönderecek, hapse attıracak cinsten şeylerdi. Bu broşürleri ve buna benzer kitapları, Andrey ve Salamon Çudnovski yabancı ülkelerden kaçakçı yahudiler aracılığı ile getirtiyor ve ülkenin daha uzak bölgelerine ulaşmalarını sağlıyorlardı.

Olga, hemen Odesa'dan ayrılmak ve Gorodiçe'ye gitmek zorunda kaldı. Andrey'in babası olan bitenin yarısını bile anlayamıyor, ancak önemli olanı seziyordu: Oğlu tehlikedeydi. Ne yazık ki, elinden gelen birşey yoktu, Teodosya'ya kadar kendisiyle birlikte gelmesi için ısrar etmiş, ikna edemeyince vapura binip evine dönmüştü.

Andrey'in anlamadığı şuydu: Babası, tamam, babasının elinden birşey gelmezdi, ama Olga? Onun özgür olduğu bir sırada Odesa'dan kalkıp gitmesi olacak şey değildi. Andrey yalnız başına kalmıştı. Varolan ilişkileri sürdürmek zorundaydı. Haber iletiyor, gerekli yerlere uyarıda bulunuyor, diğer şehirlerle yazışıyor, Ani Makareviç'le şifreli olarak mektuplaşıyordu. Ani, Piyotr'un eşiydi, rastlantı eseri olarak tutuklanmaktan kurtulmuş, ağustosta Odesa'dan ayrılıp Kiyev'e gitmişti. Sonra, başka bir sanığın, Volkovski'nin eşi olan Maşa Antonova ile birlikte geri dönüp hemen Andrey'in Gulevaya sokağındaki evine gelmişti. Volkovski'nin Moskova'ya gönderilip

Butirki Hapishanesine konduğunu öğrendiler. Kravçinski onu kaçırmaya çalıştıklarını söylüyordu(*). Elbette ki, Maşa bir an için bile olsa Odesa'da kalamazdı artık.

Baba Jeliyabov bütün bu kargaşalığın ortasına düşmüştü, bir hareketlilik, bir gidiş-geliştir sürüp gidiyordu, Trudnitski lafı ortalıkta dolaşıyordu. Üstelik de, şarap ve oyun da eksik değildi. Olga piyanoda şarkı söylüyordu, fakat bunu istemeye istemeye yapıyordu. Bitişikteki komşu bir memurdu, komşuları Bay Andrey Ivanoviç Jeliyabov ile eşinin misafir ağırladığını sanması gerekliydi. Baba Jeliyabov bütün bunlara şaşkınlık içinde bakıyordu. Genç kadınlardan birinin ağladığını ve gözlerini sildiğini görüyordu, fakat aynı anda bir başkası gülerek bir şeyler anlatıyor, bu sırada gelini de kahkahalarla gülüyor, sonra piyanosunun başına geçip şarkı söylemeyi sürdürüyordu. Babayı en çok şaşırtan, Ani Makareviç'ti. Paris modasına göre giyinen, genç ve güzel bir kadındı bu. Zavallı İvan Jeliyabov ömründe böyle ince belli, beyaz tenli, uzun saçlı, kendine güvenen, serbest konuşan, hayat dolu kadın görmemişti. Bu kadın erkeklerin sözünü kesiyor, bir işaretiyle onları susturuyordu. Böylesine güzel bir kraliçe oğlunun arkadaşı olsun ha! Ani, İsviçre'de yaşıyordu. İki yıl önce, Zürih'te, Trudnitski herkesle ilişki kurmuştu. Bu adam

---

(*) **Sergey Kravçinski, yada «Stepniyak»,** 1870-1880 yıllarında devrimci gruplar arasında ileri gelen bir tip. Üç arkadaşı tarafından Harkov hapishanesinden kaçırılmıştı. Daha sonraları Rusya'dan kaçtı, Ingiltere'de çalışmalarını sürdürdü. 1904'de Londra banliyösünde tren altında kalarak öldü.

gizlice birisini seviyormuş. «Sen olmayasın sevdiği, Ani'ciğim?» diye soruyordu Olga. «Zaten herkes sana aşık olur, öyle değil mi?»

Olga bütün akşam Ani'yi iğnelemiş durmuştu. Bu kadından hiç hoşlanmıyordu. Onüne geçilmez biçimde ondan nefret ediyor, kin besliyordu. Andrey ile tartışmaları sırasında Olga Ani'den «senin Rozenştaynın» diye sözediyordu. Bu tartışmalar Andrey'in Odesa'dan gitmeyi reddetmesi yüzünden başlamıştı. Olga, Andrey ile Ani arasında gerçekten de birşeyler olduğunu sanıyordu. Başka türlüsü olamazdı, zaten okul günlerinden beri birbirlerini tanımıyor muydular? Olga, Andrey'e hiçbir kadın dayanamaz sanıyordu. Herşeye karşı kayıtsız görünen Andrey ise, onun gözünde, yüz bulduğu her kadınla ilişki kurabilecek biriydi. O akşam, genç kadın, Ani'ye birçok imada bulunmuş, hatta hakaret bile etmişti. Ani ise, hiçbir şekilde kızmamış, cevap bile vermemişti. Ani'nin düşündüğü tek bir şey vardı: Andrey ortadan kaybolmalı idi. Yalnız, bu olanaksızdı. Daha hiçbirşey yapılmış değildi. Kaçmak için ortada bir neden de yoktu! Başkaları, evet, birşeyler yapmış sayılırlardı, ama Andrey? İşçi çevreleri ne olacaktı? Ya kitaplar? Bütün bu işler daha yeni başlamıştı. Şimdiyse, birdenbire, kaçmak gerekiyordu.

Küçük oğlan ağlamaya başlamıştı. O sıralarda hastaydı. Olga, çocuğun yanına gitmiş ve «Herzamanki gibi bizi unuttular!» demişti. Hele bu «herzamanki gibi» sözü üzerinde ısrarla durmuştu. O zaman Ani, Andrey'e şöyle demişti: «Karın biraz fazla kadınca davranıyor. Aslında

çok iyi bir kadın, bize hiç benzemiyor. Seni korumak için mücadele etmek istiyor. Seni kaybetmek istemiyor, hakkı da var.» Bütün bunlar Andrey'in hoşuna gitmemişti. «Hakkı var» da ne demekti? «Senin gibi birinden ayrılmanın zor olduğunu söylemek istiyorum. Aslında sen bulunmaz bir insansın». Andrey, karısının kendisine neden bu kadar bağlı olduğunu hiç anlayamadığını söyledi. Kendisini kaybetmemek için mücadele etmeye değmezdi. Çünkü eşinin kendi gözünde fazla bir önemi yoktu. Aklından şunları geçirdi «Kadınlar böyledir. Örneğin, Maşa da **çok iyi** bir kadın. Kocası Feliks'i deli gibi sever. Kremlin hapishanesini havaya uçurmaya Moskova'ya gitti. Onların da bir çocuğu var. Sonya, üç yaşında. Ne yapacaklar? Sonları ne olacak? Kimse birşey bilmiyor. O da hasta, zayıfladı, iyileşmez mafsal romatizması var. Yine de umutsuzca girişimlerde bulunuyor, sanki çıldırmış gibi, gerçeklerden büsbütün uzaklaşmış zavallı. On rubleye bir araba tutmuş, bir arkadaşının yardımı ile, Feliks sorguya götürülürken yaklaşmışlar, Feliks kaçmaya çalışmış, yakalanmış. Bütün bu çabalar da boşa gitmiş. Umutsuzluğa düştü kadıncağız!» (Zavallı Maşa, sonradan Avrupa'da mülteci olarak sığındığı ülkede ölmüştü. Kocası Feliks'i kurtarmayı hiçbir zaman başaramamıştı.) Andrey, bütün bunları önceden sezmişti. Maşa'nın donuk, gözyaşlarıyla ıslanmış yüzü, herşeyi yapabileceğini gösteriyordu. Başkaları vazgeçse bile Maşa'nın sonuna kadar direneceği belli idi.

Andrey kendi kendine soruyordu: Ya Olga? Böyle bir fedakarlık yapabilecek miydi? Maşa daha yaşlıydı, tecrübeliydi. Neçayev olayı ile il-

gili olarak tutuklanmıştı(*). Fakat aslında, bu hareketlerinde, kendisini ve Sonya'yı feda etmesinde rol oynayan tecrübesi yada kuramlar değildi, kocasına karşı duyduğu sevgiydi. Ani'nin anlatmak istediği buydu. Şaka yapar gibi, birdenbire sordu «Olga, ben hapse düşsem, beni kurtarır mısın?» Olga başını hayır anlamında sallamış ve gülmüştü: «Yok canım sen de, bana ne! Seni sevgili arkadaşların kurtarsın!» Viktor Malinka araya girerek: «Ne olacak canım, biz seni hapishaneden çıkarırız!» demiş, fakat Ani çok ciddi bir ifadeyle: «Evet, Olga, çok iyi söyledin, yalnız şu var, Maşa, Feliks'in **gerçek hayat arkadaşıydı!**» sözlerini eklemişti.

Daha sonraları, onlar gittikten sonra, Olga bu sözleri tekrarlayıp durmuş, Ani'den sözederken «senin kalleş Rozenştaynın» demeye başlamıştı. Baba Jeliyabov ise Ani'den çok hoşlanmıştı. Andrey yavaş sesle babasına: «O bizim **atamanımızdır**(**), kimi cezalandıracağız, kimi affedeceğiz, o karar verir,» demişti. Malinka içinse «O, baş cellattır,» diyordu. Bu konuşmalar baba Jeliyabov'u şaşkınlık içinde bırakıyordu. Kendisini dehşetten titreten bütün bu sözleri dinlediği akşam, bunların saçma sapan konuşmalar olduğunu, şaka olduğunu sandı, fakat herşeyi bulanık

(*) **Sergey Neçayev**, anarşist, Bakunin'in izleyicisi. Bağnaz biriydi, mitoslara bağlıydı. Etrafına birçok üniversite öğrencisi toplamıştı. İnsanları dilediği biçimde kullanırdı. Herkesi kendisinin hapse atıldığına inandırdıktan sonra İsviçre'ye kaçtı. Burada Bakunin'le birlikte ünlü **Devrimcinin Amentüsü**'nü yazdı. Isviçre'de tutuklandı, Rusya'ya iade edildi, ömür boyu Petro Pavlovsk zindanında hapse mahkum oldu.

(**) **Ataman**: Kazakların şefi.

görmesine rağmen, içinden bir ses durumun oğlu için tehlikeli olduğunu söylüyordu. Eve döndüğünde, karısına oğlunun kuşkulu insanlarla ilişki kurduğunu, bunların alçak, hain kişiler olduğunu, oğlunu yoldan çıkardıklarını söyledi.

Olga'ya gelince, Ani'ye karşı duyduğu kin giderek büyüyordu. Ani önce Kerson'a, sonra da Kiyev'e gitmişti. Ama yine de sık sık Andrey'e mektup gönderiyor, haber iletiyordu. Onu unutmak olanaksızdı. 1874 yılının kasımında ikinci sorgulama yapıldı, arkasından Rafael Kazbekle ilgili kovuşturma başladı. Andrey, onun aracılığı ile Ani'ye şifreli bir mektup göndermişti. Rafael Kazbek, Petersburg'da teknik okulda öğrenciydi. Mektubun içeriği şuydu: Piyotr Makareviç sorgu sırasında bazı olayları anlatmıştı. Ani bunları bilmek ve tutuklandığı takdirde aynı biçimde ifade vermek zorundaydı. Ani bu mektubu hiçbir zaman alamadı, çünkü tutuklanmasına zaman kalmadan ortadan kaybolmuştu.

Bu mesaj ele geçince, Andrey soylu bir aileden gelen Piyotr ile ilişkisini inkar edemedi. Ancak onun evine hiç gitmediğini, onu çok az gördüğünü hatta onunla görüşmekten kaçındığını söyledi. Jandarma albayı Knopp'a açıklama yaparken ileri sürdüğü sebep oldukça inandırıcıydı: Eskiden beri, Piyotr'un karısı olan Ani'ye karşı ilgi duyduğunu söyledi. Ani'nin kızlık soyadı Rozenştayn idi. Simferopol'lu bir tüccarın kızıydı. Gerçi şimdi evliydi, ama Andrey'in eski sevgisi küllenmemişti ve bu yüzden acı çekiyordu. Kazbek'in aracılığı ile gönderdiği mektubu işte bu yüzden yazmıştı. Mektup hakkında daha fazla açıklama yapması gerekmedi.

Albay Knopp, Odesa'nın jandarma komutanıydı. Pek keskin zekalı biri değildi ve büyük bir olasılıkla çok zalim biri de değildi. Oysa şimdi çok daha gaddar kişilerin eline düşmek tehlikesi vardı. Aradan dört yıl geçmiş ve herşey değişmişti! İki önemli dava görülmüş, cinayetler, idamlar birbirini izlemişti...

Knopp, Andrey'e inandı ve hatta ileri sürülen nedenlerden hoşlanmış göründü. Kayınpederle kibarca vedalaştı, Andrey'in elini canlı biçimde sıktı ve kaçamak bir göz kırptı. Sokağa çıktılar. O gün, Andrey'in hafızasına yerleşip kalmıştı: aydınlık, serin, rüzgarlı bir kasım günüydü. Güneşin altında yavaş adımlarla yürüyorlardı. Kayınpederi heyecanlıydı ve güçlükle soluk alıyordu (astımı sinirleri gergin olduğu zamanlarda azıyordu), yine de şakalaşmaya çalışıyor, içinden ne duyduğunu dışa vurmuyordu. Buna karşın, çok korkuyordu. Andrey'e cesaret vermek için korkacak birşey olmadığını, bütün bunların önemsiz şeyler olduğunu tekrarlayıp duruyordu: «Günümüzde, insan olan herkes, eninde sonunda kendini hapiste bulur,» diyordu. Gerçekte, kendisinin cesarete ihtiyacı vardı. Sonra, en sevdiği konuya geçti: mücadeleye ve uğrunda acı çekmeye değer tek şey, yerel özerkliğin genişlemesi ve taşra meclisleridir, diyordu. Bütün bunlar onun aklından hiç çıkmıyordu. Fakat, Andrey bu konulara ilgi duymuyor, ona cevap bile vermiyordu. Kayınpederi «İyi ama, nasıl mücadele etmeli? diye soruyordu. Ne yapmalı? Tek yol, anayasal düzendir. Ancak, hücrelerde, işçi kooperatiflerinde çalışmakta yarar yok. Halkın arasında propaganda da anlamsız bir gevezelikten, saçmalıktan baş-

ka birşey değil. Elbette ya! Neye yaradı bütün bu propagandalar? Bırak canım. Halkın karşısında atıp tutacaksın da ne olacak? Tabii, yüksek çevrelerdeki tartışmalar da faydasız...»

Kayınpeder sesini yükseltiyordu: «Yüksek çevrelerde tartışmalar der durursunuz! Ya Zemstvo'daki tartışmalar için ne diyorsunuz bakalım? Yetimhaneyi kim yaptırdı? Rıhtımdaki onarımı kim yaptırdı? Barış elçilerinin atanmasında kim çalıştı?(*)»

Olga da endişe içersinde onları dinliyordu. Şimdi bağıra çağıra tartışıyorlardı. Evlerinin önünden iki kez geçip gittiler. Andrey özgürce dolaşmaktan niçin hiç zevk duymadığına şaşıyordu. Temiz hava, güneş ışığı ona hiçbir şey ifade etmiyordu, halbuki şimdi parmaklıkların arkasında da olabilirdi. Bütün arkadaşları orada idi, kendisi ise... Yaknenko'nun vaazını soğukkanlılıkla dinleyemiyordu. Kayınpederi ikibin ruble kefalet ödediği için kurtarıcı pozlarındaydı... «Bütün bu propagandalarınızın, bildirilerinizin halka bir yararı mı oldu?» Kayınpeder öfkesinden morarıyor, küçük, kısa ellerini sinirli sinirli oynatıyordu. «Tabii, bizler, biz pis meclis üyeleri felsefe ile uğraşmayız, halka hizmet ederiz! Halkın koşmaya ihtiyacı yok, yerinde kalmak istiyor!» Andrey de avazı çıktığı kadar haykırıyordu: «Evet, evet, hapishane hücrelerini düzene koymuşsunuz doğrusu. Yerlere saman döktürmüşsünüz, perde bile taktırmışsınız!» «Ya siz ne öneriyorsunuz, beyefendi?» «Perde diktireceğini-

(*) **Barış elçileri:** Serflerin özgürlüğe kavuşmasından sonra kurulan bir örgüt (19 Şubat 1861). Bu büyük reformun uygulanmasında yararlı oldu.

ze, parmaklıkları kırdırsaydınız ya!» «Peki, siz benim yerimde olsaydınız, bunu nasıl yapardınız, aziz dostum?» «Bilmiyorum.» Evet, bilmiyordu o zamanlarda, belki şimdi de bilmiyordu henüz...

Tartışma öğle yemeğinde de sürüp gitti, ancak, şiddetini biraz kaybetmişti. Onlar böyle birbirine girince, Olga korkuya kapılırdı. Bu kavgalar bitsin diye bekliyordu, fakat bu olanaksızdı. Andrey'in ikinci hapsedilişinden sonra, Balkan savaşları sırasında, gönüllü milis örgütünde çalışırlarken ve ukraynalı «Genç Güçler» örgütünün toplantılarında, heryerde ve herzaman Yaknenko ile damadı kavga ediyorlardı. Gerçi aralarında düşmanlık yoktu, fakat ikisi de savundukları konularda bir adım bile gerilemek istemiyorlardı. Bozuşmaktan da kaçınıyorlardı, çünkü aralarında anlaşılmaz bir karşılıklı saygı bağı vardı. Belki de ihtiyar adam, Andrey'i coşturan konulardan nefret ediyordu, eninde sonunda birbirini tutmayan birtakım sonuçlara varıyorlardı. Üstelik, kayınpeder, Andrey ile Olga'nın ayrılmasını da hiç istemiyordu. Olga'nın annesi ve tüm diğer hısımları bu evlenmede bir yanlışlık olduğunu anlamışlardı, oysaki ihtiyar inadından dönmüyordu, bu konuda Olga'nın kendisinden bile daha ısrarlıydı. Damadının değişeceğini umuyordu. Yaknenko'nun şöyle konuştuğunu duyuyorlardı: «Bu zekasıyla başka bir ülkede olsaydı ya Parlamento üyesi olurdu, ya da bakan. Ama burada? Onu Sibirya'ya sürecekler, orada da çürüyüp gidecek...» Dışarıda sağlıklı düşünebiliyor, fakat evinde, likör kadehinin başında, etrafa nutuk çekiyordu «Sosyalist fikirlerin yabancısı değilim. Ama devrim, bak işte bunu anlamıyorum!

Devrim demek, **isyan**, ayaklanma, patlama demektir. Patlama ise doğaya aykırıdır. Doğa patlamadan hoşlanmaz, sakince varlığını sürdürür. Patlama cehennemi bir şeydir, yer sarsıntısı, Vezüv dağının patlaması gibi.» «Peki, insanın doğumu gibi ölümü de patlama değil midir? Ölümün güçleri birikir, birikir yada yeni bir hayatın güçlerinin birikimiyle sonunda patlama, yani **isyan** ortaya çıkar. Altı yüz yıldır, Tatar işgalinden beri, rus halkı yavaş yavaş köle oldu. Kölelikten kurtulma da aynı yavaşlıkla olabilir mi?» «Bırakalım bunları canım! Köleler, Tatarlar, bitip tükenmek bilmeyen konular bunlar. Biz kendi bölgemizi, kazak devletimizi düşünelim. **Zaparog Cumhuriyeti** gerçekleşse ne güzel olur. Dünyada bundan daha özgür bir ülke düşünülebilir mi?(*)»

Ne kadar tartışsalar ikisi de taviz vermiyordu. Fakat bunun sarhoş gevezeliği olmadığı, onlar için hayati önem taşıdığı, kaderlerini tayin ettiği belliydi. Hem kayınpeder hiç duraksamaksızın ikibin ruble kefaleti ödemişti.

Knopp'un pençesinden kurtulduğundan iki gün sonra Olga ağlayarak Andrey'in yanına geldi: «Aldattın beni, yalan söyledin bana! Haklıydım, bu yahudi kızıyla, bu Ani Rozenştayn'la ilişkin var senin. Utanmıyor mu, kocası hapisteyken bunları yapmaya?»

Bu sözlerin anlamı neydi? Bir gün önce birisi gelmiş, Knopp adına, Olga'yı Pyotr Makareviç

(*) **Zaparog Kazakları**: Dinyeper nehrinin karşı kıyısında yerleşmişlerdi. Nehrin adalarından biri üzerinde hem bir askeri karargah, hem de Siyeç denilen özgür bir topluluk kurmuşlardı. Aralarından çoğu ukraynalıydı.

ve karısı Ani hakkında gizlice sorguya çekmişti. Bu yabancı, Andrey'in, Ani ile ilişkisi olduğunu, onunla mektuplaştığını itiraf ettiğini söylemişti. Demek ki albay alçağın biriydi, fakat bunun anlamı sorgulamanın derinleştirildiğiydi. Andrey herşeyi karısına açıkladı. Boşuna! Hıçkırıkların, gözyaşlarının ardı arkası kesilmiyordu. Andrey zaten sabırsız bir adamdı, bu onu daha da hiddetlendirdi, evi terkedip geceyi arkadaşlarının yanında geçirmeye gitti.

Sokakta, Andrey kayınpederi ile karşılaştı. İhtiyar adam alçak sesle ona şu sözleri söyledi: «Evladım, böyle davranılır mı? Sen devrimcisin değil mi? Bazı şeyleri gizli tutmasını bilmelisin...» Ne tuhaf adamdı şu kayınpederi! Andrey hiçbir açıklamada bulunmadı. Elini sallayarak: «Peki, peki... Bir dahaki sefere daha dikkatli olurum...» dedi.

Bir hafta sonra jandarmalar çıkıp geldi. Yeniden tutuklanma ve dört ay hapis. 1875 Martında serbest bırakıldı. Kayınpederi üçbin ruble ödemişti. İhtiyar adam son kurşununa kadar Andrey'in yanında dövüşerek kazak inadını kanıtlıyordu.

Olga ile Andrey, Kırım'a gittiler. Aralarındaki karı-koca ilişkilerinin bitmesi bu kavgalar sırasında olmamıştı (en azından Olga'nın ailesine söylediklerine göre). Daha sonraları, Balkan savaşlarının gürültüleri arasında da olmamıştı. Andrey'in Kiyev'e gidişi, Ukrayna devrimci örgütleriyle bütünleşmesi, Dragomanov'la(*) tanış-

(*) **M.P. Dragomanov**: Ukrayna demokratik hareketinin şefi.

ması sırasında, yada Kitle(*) gazetesi etrafında olup bitenler arasında da ayrılmayı düşünmemişlerdi. Hatta, Andrey, Kiyev'e gidip orada Ani ile buluştuğunda bile kesinlikle birbirlerinden kopmuş değillerdi.

Ani, bütün günü ve geceyi Andrey ile geçirmişti. Kocası Pyotr Makareviç o sıralarda Petersburg'da bulunuyordu. Odesa grubunun davası orada görülüyordu. Ani şikayetçiydi, kocasının uzun süre direnemeyeceğini, zayıf ve cesaretsiz biri olduğunu, arkadaşlarını lanetleyen annesinin etkisi altında kaldığını söylüyordu. Genellikle karakteri devrimciliğe elverişli değildi. Muhasebeci olabilirdi, örneğin! Kocasından sanki iyi bir arkadaşıymış gibi sözediyordu.

Oysaki, «Kiyev isyancıları»nı büyük bir heyecanla anlatıyordu: Stefanoviç, Mokriyeviç, Kostiurin, Deutsch(**). Ani fısıltıyla yeni bir eylem hazırlıklarını anlatıyordu. Bir sahtekardan ve sahte gösterilerden yararlanarak, sözümona çarın yayınladığı bir bildiri dağıtarak köylülüğü ayaklandırıp toprak dağıtımını sağlayacaklardı. Bu eylem için, Küçük-Rusya'da bir bölge seçilmişti. Ani bu bölgenin Çigirin olacağını sanıyordu. Andrey içinden gülüyordu, çünkü köylüleri bu soylulardan ve yarı-soylulardan çok daha iyi tanırdı. Bu kibarlar, köylülüğü Bakunin'in(***)

(*) **Kitle.** (Gromada) Halkın hak davaları temeli üzerinde sözlerle ve hareketlerle eylem ilkesini şiar edinen bir basın organı.

(**) Güney bölgelerinin devrimcileri savaş yöntemi olarak «kargaşa ve dağınıklık» ilkelerini benimsiyorlardı.

(***) **Mişel Bakunin,** «anarşinin peygamberi» rus köylü kitlelerinin devrimci içgüdülerine inanıyordu. Derhal

yazdıklarından biliyorlardı. Sözde köylülük her zaman isyan etmeye hazırdı, toprak Allah vergisi idi, köylülüğü tutuşturmak için bir kıvılcım yeterdi. Oysaki bütün bunlar gerçeklerden ne kadar uzaktı! Fakat Andrey'in fikrini soran yoktu, onun da zaten düşüncelerini kimseye aşılamaya niyeti yoktu. Kiyev'de onu pek kimse tanımıyordu, yalnızca eski arkadaşı Ani'yle açıkça konuşabiliyordu. Ani şimdilerde üzerine çok önemli bir görev almıştı. Avrupa'ya gidecek, matbaa için malzeme satın alacak, bunlarla çarın sahte bildirileri basılacaktı.

İki güne kadar yola çıkması gerekiyordu. O gece Ani'nin Kiyev'deki son gecesi idi. Birbirlerine herkesin onları sevgili sandığını, buna karşı yapabilecekleri birşey olmadığını söylediler. Gerçi birbirlerinden hoşlanıyorlardı, fakat aralarında arkadaşlıktan başka birşey yoktu. Bir zamanlar Andrey, Ani'yi deli gibi sevmişti, ama şimdi belki de bir daha görüşmemek üzere birbirlerinden ayrılıyorlardı. Üstelik de, şimdi onlar sorumluluklarını bilen olgun kişilerdi. Andrey yirmidört, Ani ise yirmi iki yaşındaydı. Artık ayrılacaklardı, fakat birbirlerine karşı duydukları sonsuz güven yok olmayacaktı.

Gecenin geç saatlerinde konuşmaktan yorulduklarında sessizce oturup beklediler. Bir çeşit korku duyuyorlardı, çünkü her an birileri gelip onları yakalayabilirdi. Pencereden bahar çiçeklerinin mis gibi kokuları geliyordu. Birdenbire

---

ayaklanmadan yanaydı. Çok sayıdaki taraftarlarına «buntariler» denilirdi. Bunlar «isyancılar»dı, Bakunin'in karşıtı olan Lavrov'un taraftarları ise «propagandacılar»dı.

Ani şöyle dedi: «Bence en büyük mutluluk, insanın bütün isteklerine koşullar ne olursa olsun «Evet» diyebileceği birisini sevmesidir». 7

Andrey kendi kendine: «Demek istediği buymuş!» dedi. Onun da böyle şeyler düşündüğü zamanlar olmuştu. Sakince: «Belki biz de birgün mutlu oluruz,» dedi. Ani başını önüne eğdi: «Belki. Ama ben daha uzun zaman yaşayabileceğimizi sanmıyorum!»

İşte hepsi bu kadar. Sabah, birbirlerinden ayrıldılar...

Hayır, Ani bütün tehlikeli çekiciliğine karşın Olga'dan ayrılmasının nedeni değildi. Bu neden, Andrey'in kendisiydi. Son yıl içersinde, bütün görüp geçirdikleri ve çektiği acılar onu bambaşka bir adam yapmıştı. Bütün bu değişmeler onun dışında değil, içinde olmuştu, artık geriye dönüş yoktu. Nasıl eski benliğine dönemiyorsa, Olga'ya da artık dönmek istemiyordu...

1877 yılında, yani bir yıl önce, Petersburg'da hapsedilmişti. Bu olay temmuzda, Bogoliyubov olayından hemen sonra olmuştu. Hapishaneyi ziyaret eden Vali Trepov, kasketini çıkarmadığı için Bogoliyubov'un değnekle dövülmesini emretmişti. Hapishane bu yüzden kaynıyordu. Protestoların, bağırışların ardı arkası kesilmiyor, dayak yiyen bir tutuklu revirde yatıyordu. Diğer bir yaralı tutukluyu bir yerlere gizlemişlerdi, hapistekilere havalandırma yasak edilmişti. Andrey kendini bu umutsuz mücadele ortamı içinde bulmuştu. Bu olaylar hapishanelerde her zaman olur, genellikle gizli kalır, fakat bir kez de patlak verdi mi vahşi ve umutsuz bir güce dönüşür. Isyan, Andrey'in hapsedilmesinden birkaç gün ön-

ce patlak vermişti. Üçyüz mahpus, tek tek kapatıldıkları hücrelerde öfkelerinden kuduruyorlardı. Bütün hapishane bağrışlarla, çığlıklarla, feryatlarla inliyordu. Gardiyanlar, önce ne yapacaklarını şaşırdılar, fakat kısa bir süre sonra baskınlar başladı. Birdenbire hücrelere gardiyanlar dalıyor, yumruklarıyla, tekmeleriyle, ellerindeki sopalarla saldırıyorlardı. Savunmasız insanlara vurmak ne kadar da hoşlarına gidiyordu kimbilir. Andrey'e gezinti sırasında, yada birbirlerine duvara vurarak haber iletmeleri sırasında, isyanın bastırılması esnasında olup bitenleri anlatıyorlardı. Bazılarının «akıllarını başlarına getirmek için» bayıltıncaya kadar dövmüşlerdi. Kimisi hastahaneye kaldırılmış, kimisi de hücreye tıkılmıştı.

Feliks Volkovski, revirdeydi. Hiçbir neden yokken onu dövmüşler, tanınmayacak hale getirmişlerdi. Feliks zaman zaman sağırlaşıyordu. Bu hal onda Odesa'da başlamıştı. Bu olay on yıl önce, ilk tutuklanışı sırasında olmuştu. Hapishane içinde gürültü patırtı başladığında, Feliks hiçbir şey duymamıştı. Doğal ihtiyacını gidermek için hücresinden dışarı çıkmak istemiş, kapıya vurmuştu. Bu sırada gardiyanlar isyancılarla uğraştığından birşey işitmemişlerdi. O zaman Feliks, vargücüyle kapıya vurmaya başlamıştı. Gardiyanlar, onun da isyan ettiğini sanıp üzerine saldırmışlar, vahşice dövmüşlerdi. Şaşkına dönen, savunmasız, üstelik de zayıf ve hasta bir adamı dövmekten büyük bir zevk duymuş olmalıydılar...

Feliks'i gördüğünde, Andrey büyük bir üzüntü duydu. Arkadaşı kamburlaşmıştı, yüzü bem-

beyazdı, fakat yine de eski zamanlardaki tatlı ve çekingen gülümsemesi yüzünden eksik olmuyordu. Öfkesiz, alaylı biçimde nasıl dayak yediğini ve hücresinden nasıl dışarıya sürüklendiğini anlatıyordu. Olan bitenden hiçbir şey anlamamıştı: «Ben de, budala gibi uzun zaman bunu bana neden yaptıklarını sordum durdum! Bir yandan bana vuruyorlardı, bir yandan da ben, beni neden dövüyorsunuz? diye soruyordum. Zalimler, işe yaramaz bir tahta parçasıymış gibi kafama kafama vurdular...» Birbirlerini gördükleri anda Andrey'e şöyle demişti: «Bak hele! Sen de mi buradasın? Hatırlıyor musun? Salamon sana bizim hücremize girmeni önerdiği zaman üç gün düşünmüştün. Biz de, seninle alay etmiştik. Işte bilinçli biri, dedik! Sorunu çok ciddiye alıyor! Bu yüzden bize kızma. Bütün bu olayların içine seni biz soktuk. Oysa şimdi Olga ile birlikte bahçende gezinecektin...»

Andrey, hücresine dönünce düşünmeye başladı. Doğruydu, herşey dört yıl önce, Salamon Çudnovski'nin gelip ona, «Bizimle birlikte olacak mısın, olmayacak mısın?» diye sorduğu gün başlamıştı. Doğrudan doğruya sorulan böyle bir soruya kaçamaksız cevap vermek gerekliydi. Salamon, Feliks'in hücresindendi. Onlarla birlikte Pyotr Makareviç, Frangioli ve diğerleri vardı. Andrey, bunu biliyordu. Bunları ondan gizlememişlerdi. **Kesin olarak onların safına katılmak,** önemli bir karardı.

Burada öğrenci gelenekleri, kütüphane, profesörlerle tartışmalar sözkonusu değildi. Sorunlar büyük ve ülke çapındaydı. Halkı eğitmek, işçilere ekonomi politik düşüncelerini aşılamak,

Lassalle ve Flerovski'nin eserlerini öğretmek gibi. Bakunin, şöyle diyordu: «Halkı ayaklandırmak gereklidir!» Fakat bu nasıl ve hangi araçlarla yapılacaktı? Hangisi olursa olsun! «Hızlı olan ve geriye dönüşü olmayan bütün araçlar denenebilir.» Gençler üzerinde etkili olan bir başka ünlü kişi, Albay Lavrov o sıralarda Avrupa'da bulunuyordu. O ise, halkın önce hazırlanması gerektiği düşüncesindeydi. Bir ayaklanma, birdenbire olamazdı, bir hazırlık gerektiriyordu... Feliks'in hücresi daha ziyade bu eğilimi destekliyordu. Bu yol, daha yavaştı fakat kesin biçimde hedefe götürüyordu. Tabii ki amaç aynı idi Halkı ayaklandırmak! Andrey, bütün bunları biliyordu, bunlardan sözedildiğini duymuştu ve bu düşüncelere inanıyordu. Ancak bir yandan da aile hayatı yeni başlıyordu, Olga, çocuk bekliyordu, Nikolayevka'daki evinde annesi ve babası artık yaşlanmışlardı. O, zayıf olmasına ve uzak olmasına rağmen onların tek desteğiydi.

Salamon'a şöyle dedi: «Sen karar vermeyi kolay mı sanıyorsun? Bırak da üç gün düşüneyim...» Yasadışılık canını sıkıyordu. Korkmuyordu, cezadan da çekinmiyordu fakat, gizlice yapılan herşeyden nefret ediyor ve iğreniyordu. Karakteri böyleydi. Her zaman düşmanları olmuştu. Kimseye karşı duygularını gizlemezdi. Bu yüzden de, onu düşman bilenler, doğrudan doğruya üstüne saldırırlardı. Prens Sviatoslav gibi şöyle diyordu: «Üzerinize saldıracağım!(*) Savaşın kuralını iyi biliyordu. İlk darbeyi indirmek

(*) Kiyevli prens Sviatoslav düşmanına hiçbir zaman habersizce saldırmamayı onur sorunu yapmıştı.

önemliydi. Oysa burada gizlice hazırlanmak, saklanmak, yalan söylemek ve kimliğini gizlemek sözkonusuydu. Burada savaşçı olmak değil, köstebek olmak, karanlıkta, yeraltı geçitlerinde gizlenmek gerekliydi. Yine de üçüncü gün gidip Çudnovski'yi bulmuş ve ona «Evet!» demişti.

Hapishanedeki ilk üç hafta boyunca Andrey uyuyamadı. Bütün gece, düşünüyordu. Acaba burada rastlantı eseri olarak mı bulunuyordu? Düşüne düşüne bunun rastlantı eseri olmadığı sonucuna vardı. Başka türlüsü olamazdı. Onu, bir sonbahar günü «yoldan çıkartan» Salamon değildi, büyüleyici bir peri gibi ona bu eğilimi aşılayan kır saçlı, akıllı Feliks değildi. Hayır! Bu, onun kişisel hayatıydı ve onu bu noktaya getiren çevresinde olup biten olaylardı. Feliks'in hücresine katılmasaydı ya Kiyev'deki isyancılarla buluşacak, ya Kerson'daki propagandacıların arasına katılacak yada Odesa'da doktrincilerle birleşecekti. Gerçekte, dörtbir yanında bağrışma, kaynaşma, koşuşmadan başka birşey yoktu. Bu hareketin içinden kurtulması olanaksızdı. Örneğin, insan bir çağlayanın altından geçip de kupkuru kalamaz. Bununla birlikte, başlangıç nasıl olmuştu? Evet, o bir köylüydü, halktan bir kişiydi. Babası, serfti, büyük babası ise gerçek bir köleydi. Yüzyıllar boyunca ezilmişler, yoksulluk içerisinde, insanlık dışı bir hayat sürmüşlerdi... Kendisi İvan'ın oğlu Andrey, dokuz yaşından beri özgür bir Kazak olarak yaşıyordu, liseyi Kerç'te bitirmişti. Herzaman çok başarılı bir öğrenci olmuş, okulu bitirirken gümüş madalya kazanmıştı. Daha sonra hukuk fakültesine öğrenci olarak girdi. Artık saygı değer genç bir bey olmak

için önünde hiçbir engel kalmamıştı... Fakat içindeki bu bitmez tükenmez acı nerden kaynaklanıyordu? **Niçin sessiz sedasız bir köşede oturamıyordu?**

Çok eskiden, bir akşam, Kaçka-Çekrak malikanesinin avlusuna bakan büyük babasına ait evde bir olay olmuş, Andrey, bunu hiç kimseye anlatmamış, ancak bu olaydan çok etkilenmişti. Teyzesi Liyuba, kendini yere atmış, hıçkıra hıçkıra ağlıyor, ihtiyar adamın bacaklarına sarılıyordu «Babacığım, babacığım, beni kurtarın!» Büyük babası kapıyı kilitlemişti. Dışardan birisi bağırıyor, kapıya vuruyordu. Andrey, sakallı, dev gibi bir köylü gördü. Bunun adı Dimitri'ydi, kahyaydı, ondan herkes korkardı. «Aç kapıyı, alçak herif! Nasıl olsa yakalayacağız onu!» Dimitri sarhoştu. Büyükbaba «Döverim seni!» diyordu. Fakat silahsızdı, Andrey onun çok korktuğunu görüyordu. Andrey, teyzesi Liyuba'ya acıyordu. Teyzesi, terziydi. Çok iyi yürekli ve güzel bir kızdı, ona gömlek dikerdi. Şimdiyse kızcağızı zorla bir yere götürmek istiyorlardı. «Liyuba teyze, Liyuba teyze!» diye bağırmış, ağlıyarak teyzesine sarılmıştı, fakat büyükannesi genç kızı bir başka odaya götürüp kapıyı kilitledi. Andrey, çırpındı, bağırdı, yumruklarıyla kapıya vurarak: «Teyzeme dokunmayın! Teyzeme dokunmayın!» diye haykırdı. Kapının arkasından bazı gürültüler geldi, Liyuba teyzesinin çığlıklarını duydu. Sonra, ortalık sessizleşti. Andrey, pencereden atladı, koşmaya başladı, bu sırada Dimitri'nin Liyuba'yı elinden tutup götürdüğünü gördü. Genç kız, saçı başı darmadağınık, fakat sessiz ve sakin gidiyor, kendisini kurtarmak için herhangi bir hareket

yapmıyordu. Yolun öteki yanında herkesin Çerkez dediği seyis Stefan yürüyordu. Andrey, o zamanlar sekiz yaşındaydı, fakat herşeyi anladı: Liyuba teyzeyi toprak sahibi Lorentzov'un evine götürüyorlardı. Andrey, Liyuba'nın daha önce büyükbabaya şikayet ettiğini duymuştu. Efendi, onu hırpalıyormuş, seni kambur Minka ile evlendiririm diye tehdit ediyormuş, «gelip kendisini görmeye» razı olmasını istiyormuş.

Andrey, «gidip efendiyi görmenin» ne demek olduğunu bilmiyordu. Fakat bunun dayaktan, sopadan bile beter birşey olduğunu seziyordu. Bir gün amcası Vasiliy, Lorentzov'un evinde hizmetkâr olarak çalışırken kırbaçlanmıştı. Andrey, amcasının çığlıklarını taa ahırdan duymuştu. Kırbaçlamak, Dimitri'nin işiydi. Dimitri'nin birgün bir Tatarı öldürünceye kadar dövdüğü söylenirdi. Dimitri'den herkes nefret ederdi. Büyükbaba ona kimbilir ne anlamda «mamon» der ve onun eceliyle ölmeyeceğini söylerdi. Haklı da çıktı Andrey'in bir başka amcası azadlık bedelini ödemiş, kendisini yarı özgür ve bağımsız bir insan olarak kabul etmiş, efendinin kahyasını izlemiş, onunla dövüşmüş ve kafasını ezerek öldürmüştü. Fakat bu, daha sonra olmuştu. Liyuba teyzeyi Lorentzov'un evine götürdükleri akşam, bütün bu gözyaşlarını, büyükannesinin üzüntüsünü gördükten, büyükbabasının lanetlerini işittikten sonra Andrey, büyüdüğü zaman Lorentzov'u öldüreceğine yemin etti. Toprak sahibi Lorentzov, yunan asıllıydı. İri yarı, kuvvetli bir adamdı, yüzü daima uykuluydu, mormordu, gözleri şiş gözkapaklarının altında kapalı gibi dururdu. Lorentzov'un babası, mezarlıklarda süslü

mezarlar inşa ederek zengin olmuştu. Zengin olduktan sonra kendine bir soyluluk ünvanı satınalmış ve köle sahibi olmaya hak kazanmıştı. Oysa şimdi, oğlu kölelerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyaydı: Kölelerin kurtuluşu yakındı, herkes bundan sözediyordu. Büyükanne şöyle diyordu: «Henüz vakit varken yararlanmak istiyor. İktidarının uzun sürmeyeceğini biliyor!»

Andrey'in babası ve annesi Sultanovka'ya başka bir toprak sahibi olan Nelidov'un yanına çalışmaya gitmişlerdi. Bu olay üzerine oradan dönüp geldiler. Baba Jeliyabov kahyaydı, kölelikten kurtulmak için para ödüyordu. Lorentzov ise Frolovların, yani büyükbabanın ailesinin sahibiydi. Andrey'in çocukluğu, Kaçka-Çekrak'taki avluda geçmişti. Büyükannesiyle büyükbabasını çok severdi. Daha çok büyükbabasıyla birlikte kalır, babasının evine gitmek istemezdi, zaten babası da onu yanına çağırmıyordu.

Andrey'in babası, kayınpederi ile kaynanasının davranışlarını beğenmez, onlara sık sık ders verirdi. Fakat annesi aynı düşüncede değildi. Liyuba'nın durumuna çok üzülüyor, kocasının kayınpederiyle birlikte Teodosya'ya gidip yargıca şikayette bulunmalarını istiyordu. Bunu yapmazsanız, diyordu, ben parayla bir adam tutup Lorentzov'un gününü gösteririm! Andrey'in babası, bu laflara kızıyordu «Siz, Frolov'lar, hepiniz çıldırmışsınız! Bu aptal kız da ne diye sessiz sedasız efendinin evine gitmiyor? Olan biteni kim görecek, kim bilecek...» Büyükbaba ise öfke ile «Siz, Jeliyabov'lar hepiniz kölesiniz!» diye bağırıyordu. Jeliyabov'un annesi de kocasına saldırıyor, fakat Andrey'in babası, o, yalnızca söylen-

mekle yetiniyordu: «Ne kıymetliymiş kızkardeşiniz! Sana, beşyüz ruble ödendi, ayrıca beş kopeklik bir bakır para da verdiler, oysa kızkardeşin bu kadar para etmedi!» Bu sözleri karısına sık sık söylerdi. Bazan bunun anlamı, karısı için çok para ödendiğiydi. «Dur bakalım! Kendine gel! Senin için beşyüz ruble ödendiğini unutma!» Bazan da, onun, parayla satılan adi bir maldan farksız olduğunu ileri sürerdi.

Toprak sahibi Nelidov, gerçekten de Andrey'in babasının ısrarlı yalvarışları karşısında, annenin satınalınması için Lorentzov'a bu parayı ödemişti. Şimdi tüm aile toplanmış, ne yapacaklarına karar vermek için tartışıyorlardı. Liyuba teyze, ortadan kaybolmuştu. Büyükanne, «Utancından kaçtı,» diyordu. Andrey'in gözüönünde, korkunç bir sahne beliriyordu: Liyuba teyze, bir tepeye tırmanıyor, çocukların yaklaşması yasak olan uçurumun kenarına varıyor ve kendini aşağı atıyordu! Andrey'in babası, ihtiyarlara: «Kendi budalalığınız yüzünden bu avluda çürüyorsunuz,» demiş, karısını da alarak arabaya atlayıp gitmişti. Aynı gün, büyükbaba, toprak sahibini şikayet etmek için Teodosiya'ya doğru yola çıktı.

İki gün, iki gece Andrey'le büyükanne, büyükbabanın dönmesini beklediler. Yola bakan tepenin üzerine oturmuş ve gözlerini yoldan hiç ayırmamışlardı. Büyükbaba her zaman şehirden dönerken, şapkasını bastonunun ucuna geçirir, uzaktan sallardı. Andrey de bunu görünce koşup dedesini karşılardı. Dede, üçüncü gecenin sabahı, yüzü asık ve keyifsiz olarak döndü. Yalnızca şu kadarını söyledi: «Bunlarla tartışılmaz!» Lorentzov, hemen koşup gelmiş, sulh yargıcına, kü-

mes bakıcısının kızının sarhoş olduğunu, kavga çıkardığını, onu yola getirmek zorunda kaldığını söylemişti. Efendinin alırında hizmet eden iki genç seyis de, onun söylediklerini doğrulamıştı. Andrey, yirmi yaşına gelinceye kadar, Lorentzov'u öldürmek için ettiği yemini düşündü durdu. Sonra, bir gün, Sultanovka'da annesi şöyle dedi: «Bunların hepsi köpektir, işkencecidir!» O zaman, Andrey, düşünmüş ve öldürülmesi gerekenin morarmış suratlı Yunanlı olmadığını, daha başkaları, yada hepsi olduğunu anlamıştı.

Andrey, Trepov'dan sözedildiğini duyduğunda ve zındancı, Bogolyubov'a dayak atmak için gerekli hazırlıkları yaptığında, değnekleri avluya çıkarıp dizdiğinde, arkadaşlarının nasıl dövüleceğini tutuklulara el kol hareketleri yapa yapa anlattığında, kendisine azap veren aynı kin ve çaresizlik duygularına kapıldı.

Kendi kendine soruyordu: Dövülen o olsaydı ne yapardı? General Trepov'un dayağın başlamasını işaret etmesini göz önüne getiriyordu. İnsanın ellerini bağlarlar, sürükleyerek götürürler, soyarlar... Söyleyin bakalım, bütün bunlardan sonra insan nasıl yaşayabilir? Hayır! Bu böyle olamaz. Kendisi olsaydı, generali oracıkta öldürürdü, kafasına bir yumruk indirerek. İsterlerse sonra onu kurşuna dizsinler. Ne olursa olsun, bütün bunlardan sonra yaşamaya değmez. Zalimler şöyle düşünür: «Soyluları kırbaçlayamayız, ama halktan birini, bir serfin oğlunu, neden olmasın, iyi bile olur.» Bogolyubov bir Don Kazağı idi. Ona dayak atılabilir. Andrey onun yerinde olsaydı, hele bir denesinlerdi bakalım, bir yumruk indirirdi ki...

Günlerce, gezinti sırasında, aralarındaki gizli yazışmalarda, banklarda otururken başka birşey konuşmadılar: Bogolyubov'un intikamını nasıl alacaklardı? Trepov'a ne yapılmalıydı? Yetkilileri korkutmuşlardı, tamam ama kırıp dökmek, bağırıp çağırmak yetmezdi, böyle bir alçaklık cezasız bırakılamazdı. Bir plana göre, belirli bir günde hep birlikte cezaevi yöneticilerinin üzerine atılacaklar, ellerine ne geçirebilirlerse onunla saldıracaklardı, diğer bir plana göreyse, başkent valisine bir şikayet dilekçesi gönderecekler, yiyeceklerin kötü olduğunu bildireceklerdi. Trepov gelecekti, şikayetçilerden birinin hücresine girecekti, o da onu ya boğacak yada yüzünü, gözünü parçalıyacaktı. Bu planı bulan en eski devrimcilerden biri, Muravskiydi. Bu adam altmış yaşlarında vardı, bütün hapishanede tanınıyordu, ona «dede» diyorlardı. Üç gün üç gece Andrey kafasında kurdu durdu: Trepov hücresine giriyordu. «Dilekçeyi siz mi yazdınız?» diye soruyordu. Andrey generalin önünde saygı ile eğiliyor, yavaşça yaklaşıyor ve üzerine atılıyordu. Yirmi dört saat, yumruklarını sıktı, sayıkladı, bir hastalığa yakalandığını sanıyordu. Sonra birdenbire durmaları emri geldi. «Toprak ve Özgürlük» partisi intikamı üzerine almıştı. Bu intikam bütün Rusya'da yankı uyandıracaktı. Fakat altı ay kadar bir zaman gerekliydi(*).

Bu arı kovanı gibi, duvarları ses geçiren, boruları ıslık çalan binayı unutmak olanaksızdı.

(*) **Toprak ve Özgürlük, 1876 yılında kurulan sosyal-devrimci parti. Çok farklı eğilimlere sahip üyelerini «küçük çevrelerden» toplamıştı. Programı 1878 yılında yazılmıştı.**

Küçük hücrelerin yalnızlığı ve aynı zamanda herkesle birlik olmak, haklı olmak ve yenilmez olmak duygusu unutulacak gibi değildi. Her gün orada bazı hayatlar söner, gençliğin bir parçası kaybolur giderdi. Ama, bununla birlikte, oradaki gibi insanlar hiçbir yerde bulunmazdı. Aralarında ünlü olanlar vardı, Andrey isimlerini daha önce de duymuştu Hipolit Mişkin, Çernişevski'yi kurtarmaya çalışanlardan biriydi(*). Voynaralski, bir prensesin oğluydu, varını yoğunu propaganda uğruna tüketmişti, Rogaçev, topçu subayı olduğu halde, odunculuk ve gemilerde yedekçilik yapıyordu, efsanevi bir fiziksel güce ve cesarete sahipti. Sergey Kovalik, bir albayın oğlu ve barış elçisi, aynı zamanda eşi bulunmaz bir devrimciydi, çok da zekiydi. Yine, tanınmayan, bilinmeyen, fakat çok değerli insanlar, olağanüstü kadınlar, Andrey'in Odesa'dan ve Kiyev'den tanıdığı arkadaşları vardı. Bunları ısrarla bütün Rusya'da aradıktan sonra yakalayıp biraraya toplamışlardı. Aslında onların kaçtıkları, saklandıkları da yoktu. Onların suçu, halkı çok insancıl biçimde, fedakarca sevmeleri, kendilerini düşünmemeleri, halka yaklaşmayı ve ona birşeyler öğretmeyi, aynı zamanda halktan birşeyler öğrenmeyi umudetmeleriydi. Ah, zavallılar, görev duygusu yüzünden bu sele kapılan tutsaklar! Halka olan borçlarını ödemek istiyorlardı, babalarının borçlarını, ata-

(*) **Nikolay Çernişevski,** 1860 yıllarında popülist ve devrimci gençliğin önde gelen düşünürü. 1864'de tutuklandı. Ne yapmalı? adlı toplumsal-politik romanını hapiste yazdı. Romanın büyük bir ahlaki değeri vardır. Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Onu hapisten kurtarmak girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

larının borçlarını, yedi göbek gerideki dedelerinin borçlarını... Örneğin, Petersburg'un askeri valisinin kızı yargılanmayı bekliyordu. Çok genç bir kızdı, fakat kararlıydı, zaten şimdiye kadar da çok şeyler yapmıştı. Onun sülalesi Kont Aleksi Razumovski'ye kadar çıkıyordu(*). Tutuklular arasında Nikolay Morozov adında biri vardı, inanılmayacak derecede zayıf, gözlüklü bir gençti. Onu gezinti sırasında Andrey'e göstermişlerdi. O, Yaroslavl'ın zengin toprak sahiplerinden birinin oğluydu, şeceresinin Büyük Petro'ya dayandığı söyleniyordu. Bu gençlerin halka karşı borçları muazzamdı doğrusu!

Eski yaşantılarıyla ilgili ne varsa hepsini bir yana bırakmışlardı. Evlerini terketmişler, akrabalarını unutmuşlardı. Devrimi çok yakın sanıyorlardı, onlara kalırsa toplumsal patlama kaçınılmazdı. Bataklığa bir dokunmak yeterdi, hemen koca koca dalgalar oluşacaktı. Bir yerlerde **Güzel Helen** mi oynanıyor? Kont Leon Tolstoy kocasını aldatan bir kadınla ilgili yeni bir roman mı yazmış? Fısıltılar, iç çekişler, bülbül ötüşleri... Hayal bunlar, hayal! Fabrikalarda işçiler oniki saat çalışıyor, Rusya'nın üç taşra bölgesini açlık kemiriyordu. Köylüler aldatılmıştı, pahalılık artıyordu ve şeytan, gelip kapıya dayanmıştı: Bu şeytan kapitalizmdi.

Üç, dört yıldır tutuklu bulunan, yargılanmayı bekleyenlerden bazıları pis kokulara, tembelliğe, hareketsizliğe ve en korkuncu, bomboş, bitkisel hapishane hayatına alışmıştı. Direnmekten

---

(*) İmparatoriçe Elizabet Petrovna'nın kocası. Elizabet Petrovna 1742-1762 yılları arasında saltanat sürmüştü.

vazgeçmemişler, cezalarını hafifletmek için «samimi itirafa» yanaşmamışlardı. Populistler davasında yargılanan birkaç yüz sanıktan yalnızca dört beş tanesi hain çıktı: Nizovkin adındaki sefil, Petersburg'da kendi apartımanında toplanan arkadaşlarını ele vermişti, Gorinoviç ise Kiyevlileri ihbar etmişti. Viktor, Malinka, Deutsch ve Stepanoviç onun yüzüne kezzap atmış, kafasını kırmışlardı, fakat o hayatta kalmış, berbadolan yüzüyle, biçimini yitiren kafasıyla, asitten körolan gözleriyle daha da beter bir muhbir olup çıkmıştı. İki üç kişinin dışında bu sahte hayat çoğunluk için alışkanlık haline gelmişti. Bazıları daha da inatçılaşmış, bu devcesine büyük karakter gücünü, evliya sabrını sonuna kadar sürdürmeye kararlı görünüyorlardı. Birçoklarına mektuplar, paketler geliyordu. Andrey'e ise mektup yazan yoktu. Yalnız bir defa, noelde, Olga bir tebrik kartı göndermişti. Başkalarına ziyaretçiler de geliyordu, karıları, nişanlıları, anneleri, sözlüleri. Hepsinin de telaşlı ve kederli bir hali vardı. Koridorlarda, jandarmaların refakatinde gidip geliyorlardı. Andrey her gezintiye çıkışında bu üzgün insanları görüyordu; bunların gizliden gizliye büyük bir korku duyduklarını seziyordu. Annesi yada Olga gelse memnun olur muydu acaba? Hayır! O, bu hayat tarzına karşı isyan duyuyordu, buna dayanamıyordu, artık kafasını duvarlara vurmak, gardiyanları öldürmek geliyordu içinden, yeter ki çilesi bitsin...

Sonra, birdenbire, bu ziyaretlerin ancak birbirine çok candan ve içten bağlı ve birbirini çok iyi anlayan insanlara mutluluk getirdiğini anladı. Ani ile birbirlerine dedikleri gibi... Böyle bir

beraberlik yoksa, herşey boşunaydı, gözyaşları, çekilen azaplar yok yereydi. Annesi ona üzüntüden başka ne getirebilirdi? Ya Olga? O, Andrey'ın arkadaşlarına karşı kin besliyor, herkesten nefret ediyordu.

Böyle bir mutluluğu tadanlara karşı gizli bir imrenme duyuyordu. Bir gün genç bir çift gördü. Genç adam hücresinden çıkarılmıştı; kız ise serbestti, yargılanacağı günü bekliyordu. Nişanlı olduklarından görüşmeye hakları vardı. Sarı benizli, hasta görünümlü Tikomirov üç-dört yıldır tutukluydu. Çocuk yüzlü, çok genç bir kız olan Perovskaya bir generalin kızıydı. Birbirlerine sokulup, yanyana, bir bankın üzerine oturuyor, fısıldaşıyorlardı. Onlardan iki adım uzaklıkta duran jandarma gözünü dikmiş, alık alık, meraklı meraklı onlara bakıyordu, ama onların buna aldırdıkları yoktu. Mutlulukları yüzlerinden belliydi. Daha sonraları, duruşmalar sırasında Andrey onlarla tanıştı. Fakat o gün, gardiyanın yanında merdivenlerden inerken onları gördüğünde yüreğinde derin bir acı duymuş, onlarsa Andrey'in farkına bile varmamışlardı.

Ekimde, nihayet beklenen gün geldi. Mahkeme başlıyordu!

İlk gün, bütün tutukluları, tek sıra halinde, jandarma refakatinde yeraltı geçitlerinden geçirerek mahkemeye çıkardılar. Hapishane o döneme göre modern bir cezaeviydi, her türlü önlem önceden düşünülmüştü. Aralarında birçok hasta yada zayıf insan bulunduğundan yavaş yavaş ilerliyorlardı. Bazıları revirden çıkmıştı, bazıları da koltuk değneğine dayanarak yürüyorlardı. Fa-

kat hepsi de heyecanlıydı. Konuşuyorlar, şakalaşıyorlar, birbirlerini gördüklerine seviniyorlar, tanımadıkları kimselerle tanışıyorlar ve yeni haberleri birbirlerine iletiyorlardı. Bu gürültü patırdı, düzensizlik mahkeme salonunda da sürüp gitti. Yüzkırk kadar sanık kendileri için ayrılmış olan yerlere oturdular. Yargıçlara göre en tehlikeli olan birkaç sanık iso biraz yüksekçe bir yerde, bir engelin arkasında yeralmışlardı. İlk gün kimlik belirlenmesiyle geçti. Toplumsal durum, din, yaş, meslek, kısacası, her zaman, her yerde sorulan sorular. «İkametgah adresiniz?» sorusuna bazıları «Hapishane!» diye cevap veriyorlardı. Bazıları da yaşları sorulduğunda «Tutuklandığım zaman, ondokuz yaşındaydım, şimdiyse yirmidört yaşındayım,» diyorlardı. Kötü suratlı bir cüce olan savcı Jelikovski, iddianamesini okumaya başladı. Kürsünün arkasında pek görünmüyordu. Onu kimse dinlemiyordu. Herkes birbiriyle konuştuğu için zaten sesi de duyulmuyordu. Bazen şöyle cümleler işitiliyordu : «Fabrika işçileriyle bağ kurmaya çalışıyorlardı... ve yabancı ülkelerden getirtilen birtakım zararlı kitapların etkisiyle Bakunin'in izleyicileri olan propagandacıların derhal halka gitmesi ve halkın isteğine göre devrimi örgütlemesi gerektiğine inanıyorlardı... Lavrov'a gelince...(*) Bakunin'in ve Tkaçev'in öğretile-

(*) **Piyotr Lavrov,** Topçu Akademisi'nde matematik profesörü idi. Genç Rus İntelligentsiasının kişiliğini geliştirerek topluma hizmeti ideal haline getirmesini ve kitleler için mücadele etmesini istiyordu. Binlerce kişiye mücadele için gerekli enerjiyi aşılamıştı. Halka gidiş hareketinin ve kırlarda barışçı propagandanın yaratıcılarındandı.

ri(*)... Yazın Petersburg'taki hücrelerin üyeleri...»

Jelikovski'nin amacı açıktı: Bu olaya karışmış olan ikiyüz kadar kişiyi daha başka yüzlerce hatta binlerce kişiye bağlı gibi göstermek istiyordu. Böylece tek ve çok büyük bir örgütün varlığını kanıtlamaya çalışıyordu. Hatta bu örgüte bir ad bile bulunmuştu: «Büyük Propaganda Topluluğu.» Bütün jandarma merkezlerinde, bütün polis komiserliklerinde, bütün ifadeleri, koğuşturmaları, itirafları, şikayetleri, büyük küçük bütün olayları, hatta şüpheli gördükleri mektupları bile biraraya toplayarak incelemişlerdi. Çünkü bu **örgütün** varlığını kanıtlamak gerekliydi, hükümet için bu örgüt kelimesinden daha korkunç bir umacı yoktu. Bu girişimin kaynaklarını keşfetmişlerdi. Bu kaynaklar Dolguşin ve Natanson'a dayanıyordu(**). İşte senatörlerin, bir yığın akrabanın, az sayıda dinleyicinin ve gürültülü patırtılı sanıkların önünde Jelikovski, aylardan beri özenle hazırladığı ve pek çok parçayı biraraya getirerek oluşturduğu acayip ve saçma iddianamesini okuyordu. Bazı ayrıntılar doğruydu, fakat tümüyle iddianame büyük bir yalandı. Duruşmalar başlamadan önce sanıklar hücrelerde yar-

---

(*) **Piyotr Tkaçev**, Ona, Rus Jakoben'i de denilirdi. Saf anarşiyi reddediyordu ve devrimci bir partinin iktidarı alarak diktatörlüğünü kurmasını öneriyordu.

(**) 1870'li yıllardaki Popülistler grubunun kurucuları. Bunlar, Neçayev'in yöntemlerine karşıttılar. Natanson ve eşi, Çaykovski hücresini kurdular. Buradan halka doğru gidiş hareketine katılanlar çıktı. Bu militanlardan birçoğu daha sonra kurulan devrimci partilerin üyeleri oldular.

gıcın karşısında nasıl davranacaklarını tartışmışlardı. Birçokları sorgulamada ve son açıklama sırasında mahkemede bulunmamak gerektiğine inanıyorlardı. Çünkü bu mahkemeyi bir aldatmaca, yalan dolan dolu bir komedi olarak kabul ediyorlardı. Mahkemenin de, avukatların da canı cehennemeydi! Bunlar, mahkemeyi ciddiye almıyor ve kabul etmiyorlardı. Diğer bazıları böyle bir mahkemeden bir fırsat olarak yararlanmak ve halka seslenmek gerektiğine inanıyorlardı. Tutukluluklarının bir kısmını Petro-Pavlovsk zındanında geçiren sanıkların çoğunluğu, susmayı yeğliyorlardı. Yalnız Mişkin, ona ne yaparlarsa yapsınlar, son bir söz söylemesini engelleyemeyeceklerini açıklamıştı: «Susamam! Yalan söylemek neymiş göstereceğim bu alçaklara!»

İlk gün, Andrey, Pyotr Makareviç'i gördü. Onu, Petro-Pavlovsk Zındanından getirmişlerdi. Andrey, Piyotr, Feliks ve kolu bir eşarpla omuzuna bağlı olan Andrey Frangioli aynı sıraya oturdular. Dört yıl önce, Odesa'da da Feliks böyle yaşlı ve hasta görünüyordu, kır saçlı ve kamburdu. Frangioli ise çok yakışıklı bir gençti. Pyotr son derece zayıflamıştı, yüzü toprak rengiydi. Sessiz ve asık yüzlüydü. Sık sık Andrey'e doğru eğilerek fısıltıyla: «Benim hesabım tamam. Artık beni küreğe mahkum ederler,» diyordu. Jeliyabov, Pyotr'un kendisini gizliden gizliye kıskandığını sezdi, çünkü görünüşe göre Andrey hüküm giymeyecekti. Belki de bu kıskançlık değil de kaybolan hayata ve gençliğe karşı acıma duygusuydu. İkisi de genç değil miydi? İkisinin de hayatı darmadağınık olmamış mıydı? Acaba neden Pyotr Odesa ile ilgili hiç soru sormuyordu? Kos-

tiyugin'den bu konuda birçok şey öğrenmiş olduğu kesindi. İkinci gün, Pyotr birdenbire:

— Ani'nin Paris'te olduğunu öğrendim, dedi.

Bir, birbuçuk saat kadar bir zaman geçti. Kürsüde hâlâ iddianame okunuyordu. Kel kafalı bir senatör homurdanıp duruyordu. Pyotr, Andrey'in kulağına eğilerek şöyle fısıldadı: «Ani'nin beni sevmediğini biliyorum. Bu benim için daha mı iyi, yoksa daha mı fena, bunu uzun zaman düşündüm. İtiraz etme, yararı yok. Daha önce de kuşkulanıyordum, fakat bu son yıllarda gerçek apaçık ortaya çıktı.Bana hiç mektup yazmıyor, ziyaretime gelmiyor, kendini tehlikeye atmak istemiyor, hiç değilse... Maşa gibi yapmasın tabii, o zaten başaramadı, zavallı...» Andrey şöyle cevap vermek isterdi «Ani buraya gelmekle kendini tehlikeye atmış olmaz, o Odesa'da çok daha büyük tehlikelerle karşıkarşıya.» Fakat bunları söylemesi olanaksızdı. Pyotr duyduğu acıları anlatmıştı. Bu acılar yıllardır birikiyordu, bunları anlatmasının nedeni belki de Andrey'in de aynı ıstırapları duyduğunu sanmasıydı. Pyotr sözlerini sürdürdü: «Sonunda bunun iyi, fevkalade iyi olduğu sonucuna vardım. Yoksa başkalarının acılarını bildiğim halde acı çekmek benim için çekilmez olacaktı. Böyle daha kolay, değil mi? Sen de benim gibi düşünmüyor musun?»

Andrey ona dikkatle baktı, bu yüzün keder dolu olduğunu, gözlerinin sönük olduğunu gördü. Onun tarifsiz acılar içinde olduğunu, bunlardan kurtulamadığını anladı.

Ne yapılabilirdi? Ona nasıl yardım edilebilirdi? Pyotr kaderini kendi belirliyordu, böyle yaratılmıştı ve böyle yaşıyordu. Pyotr kürek cezasın-

dan başka birşey düşünmüyordu, bu talihsizliğe adeta kendisi neden olmuştu, her türlü kamu haklarından yoksun edilmeye ve beş yıl kürek hapsine çarptırıldı. Mahkemenin müdahalesi ile ceza sürgüne çevrildi. Sibirya'da Tobolsk bölgesine gönderildi.

Hüküm 23 Ocakta açıklandı. Mişkin, Rogaçev, Kovalik ve Voynalarski onar yıl kürek hapsine hüküm giydiler. Andrey Jeliyabov daha birçokları gibi serbest bırakıldı. Sonunda «suçsuz» sözünü duyabilmek için altı ay bir hücrede yapayalnız beklemesi mi gerekliydi? Kaybolup giden yılların hesabını kim verecekti? «Niçin» sorusuna kim cevap verecekti? Nedeni, niçini kimse bilmiyor, bu sorulara kimin cevap verebileceğini de kimse bilmiyordu.

Tahliye edilenlerin hemen Petersburg'u terketmeleri gerektiği söyleniyordu. Çünkü hükümet her an soruşturmalara tekrar başlayabilirdi. Rusya'da her zaman olan bir şeydi bu : Bir kişi serbest bırakılır, sonra hemen tedbir olarak tekrar içeri alınırdı.

Kararın açıklandığı gün mahkemeye çok az tutuklu gelmişti. Çünkü çoğunluğun mahkemeye güveni kalmamıştı, bunlar hücrelerinde kalmışlardı. Karar okunurken, Vera Zasuliç adlı bir genç kızın General Trepov'a ateş ettiği haberi mahkeme salonunda dolaştı. Vera Zasuliç bir subayın kızıydı, yirmi altı yaşındaydı. Ne «Toprak ve Özgürlük» partisiyle ne de Bogoliyubov'un kendisiyle herhangibir ilişkisi yoktu. Yalnızca yapılan hakaretin intikamını alıyordu. Başkent valisinin kabul salonunda, generalin üzerine ateş etmiş

fakat onu sadece yaralamıştı. Sonra tabancasını elinden atmış, sessizce teslim olmuştu. Jandarmalar neredeyse onu öldüreceklerdi.

Andrey bir karmaşanın içine düşmüştü : Serbest bırakılışı, Petersburg'daki ilk günü. Özgürlük, kötü kokan kömür dumanı, buz gibi sisin içinde kaybolan granit cepheli koca koca binalar anlamına geliyordu. Tramvaylar gidip geliyor, yolcular serbestçe gevezelik ediyordu... Birdenbire, Andrey Vera Zasuliç'e, tanımadığı bu genç kıza karşı büyük bir sempati duydu, içini bir huzur kapladı. **Bu kız bir insana yapılan hakareti hazmedemiyordu.** Keşke toplumda herkes bu kız gibi duyarlı olabilseydi. Daha sonra ona, güneydeki «isyancıların» Trepov'dan intikam almak için Petersburg'a geldiğini, bunların Çubarov ve Frolenko olduklarının sanıldığını söylediler. Fakat nedense planlarını gerçekleştirememişlerdi, belki de mahkeme kararlarını etkilemekten çekinmişlerdi. Oysa, bunların yerine iki genç kız, İngilizler sokağında yaşadıkları kadınlar pansiyonunda bu işi ele almayı kararlaştırmışlardı. Aynı gün Maşa, Jelikovski'nin üzerine ateş edecek, Vera ise Trepov'u vuracaktı. Maşa savcıyı evinde bulamamış ve ağlayarak pansiyona dönmüştü. Bu sırada Vera ise vali tarafından kabul edilmeyi bekliyordu...

Tramvayda birisi şöyle konuşuyordu «Zavallı Rusya! Şimdi de genç kızlar silahlanıp devlet memurlarına ateş ediyor...» Bu adam devlet memurlarına ateş edildiğine mi hayıflanıyordu, yoksa bu işi erkekler yerine genç kızların yapmasına mı, orası belli değildi. Doğrusu bu son dü-

şünce insanı biraz incitiyordu. Gururlu isyancılar, ünlü silahşörler nerelerdeydi? Onların tütün kesesi gibi yanlarında taşıdıkları italyan hançerleri, tabancalar neredeydi? Belki de Vera ve Maşa güneyli isyancılarla ilişkideydi. Andrey Jeliyabov, Ani'nin kendisine Vera Zasuliç'ten sözettiğini hatırlıyordu. Vera, Neçayev'i rastlantı eseri olarak ve pek az tanıdığı halde bu yüzden iki yıl hapis yatmıştı. Kiyev'in en büyük silahşörü olan Valeri Ossinski herhalde genç kızın planlarını biliyordu. Gerçekten de, ocakta, o da Petersburg'da bulunuyordu. Niçin genç kızları eylemlerinde yalnız bırakmıştı? Olayın karanlık tarafları vardı. Buna rağmen Andrey zafer kazanmışçasına sevinç duyuyordu. Demek ki dünyada adalet vardı. Çürümenin, kokuşmanın yandaşları, unutmayın! Ve korkun! İçinde bekleyiş gibi bir duygu vardı. Bu olay elbette ki son değildi, bu bir başlangıçtı. Bilinmeyen birşey doğuyordu. Andrey bu **yeniliğin** ne olduğunu kesinlikle bilemiyor, fakat gelişini açık seçik görüyordu.

Vladimir Jebunev onu, Odesa'ya hareket etmeden önce bir iki gün kalabileceği bir eve götürdü. Ligovka sokağında tramvaydan indiler. Birçok giriş kapısı olan, koskoca Frederik binasına doğru yürüdüler, binanın üçüncü katına çıktılar. Apartıman çok kalabalıktı. Odalardan birinde bir takım insanlar yiyip içiyor, ötekinde sigara içip tartışıyorlardı. Üçüncü bir odada, çıkık alınlı, sakallı bir adam, heyecanlı hareketlerle, mimiklerle bir olayı anlatıyor, bazen yerinden sıçrıyordu. Herkes onun etrafında toplanmıştı. Fabrikada patlamada ölen işçilerin cenaze töreninde konuşmalar yapılmış, polis konuşmacıları

susturamamış, kalabalıktan korkmuştu. Bunlar birkaç gün önce olmuştu. «Evet, evet, dostlarım. Zaman değişiyor! diye bağırıyordu sakallı adam. Polis kendinden emin değil artık. Ama, daha önemlisi halkın duyguları da değişti.» Sonra daldan dala atlayarak Vera Zasuliç'ten, liberallerin alçaklıklarından, bir «trogloditin(*) kınanmasın-sözetti. Ev sahibesi, Bayan Perovskaya, pek dikkati çekmiyordu. Sessizce ve hızlı hızlı bir odadan diğerine dolaşıyor, haber iletiyor, sigara ikram ediyor, bardak, çatal getiriyor, bazı davetlilere yatacak yer gösteriyordu. Jeliyabov onu görünce büyük bir şaşkınlık duydu: «Küçük bir kız bu!» Nişanlısı ortalıkta görünmüyordu.

Genç kız Andrey'e yaklaşıp sordu: «Kalacak yeriniz var mı?» «Evet» dedi çünkü geceyi geçirecek bir yer biliyordu. Jeliyabov bir an kızın gözlerinin içine baktı, o zaman onun bakışının pek çocukça olmadığını farketti. Koyu mavi gözlerinin neşesiz, derin, pek sert bakışları vardı. Hatta bu sert bakışlar rahatsız ediciydi. Fakat birdenbire genç kız gülümsedi, sevimli ev sahibesi havalarına girdi, o zaman yüzü yine çocuksu, hoş ifadesine büründü. «Bizim misafirimiz olursanız memnun oluruz, dedi. Yerimiz var.» Tam bu sırada onu içerdeki odadan çağırdılar. Andrey genç kızı bir kez daha evden ayrılırken gördü. «Eve dönmek sizin için zor olmalı. Hemen hemen bütün arkadaşlarınız mahkum oldu.» Andrey

---

(*) **Trogloditler**: 1875'te kurulmuş yasadışı popülist grup. Güçlü bir örgüttü, üyeleri işçiler arasında ve kırsal bölgelerde çalışmalar yaparlardı. Çaykovski grubunun dağılmasından sonra ortaya çıkmıştı.

alay etti: «Petersburg'da mı kalayım, yani?» Genç kızın kendisini tersleyeceğini sandı, fakat sonra bunun sözkonusu olmadığını, kızın yalnızca hapishanede kalan arkadaşlarını düşündüğünü anladı. Herkes şarap içiyor, eğleniyor, özgürlüğün tadını çıkarıyordu, onunsa aklı fikri hapse mahkum olan arkadaşlarındaydı. Bildiklerini Andrey'e anlattı: Kürek cezalarının sürgüne çevrilmesi önerilmiş, fakat çar bunu kabul etmemişti. Mişkin ve Voynaralski Sibirya'ya gönderilmeyecek, bunun yerine cezaevinde yavaş yavaş ölüme terkedileceklerdi. Ona elini uzatıp, dalgın dalgın gülümseyerek: «Göreceğiz, bakalım!» dedi. «Odesa'ya dönün! Hemen gitseniz iyi olur. Doğrusu da bu zaten.»

Jebunov, aşağıda, at arabasının içinde onu bekliyordu. Hava birdenbire soğumuştu, dondurucu bir rüzgar esiyordu. Neva nehri üzerindeki köprüden geçerlerken Andrey titremeye, dişleri birbirine vurmaya başladı. «Evime dönmek istiyorum! Petersburg şehri hiç hoşuma gitmiyor. İnsanlara göre bir şehir değil burası, Togloditlere daha uygun...» Jebunov gülüyordu «Sinirlenme, arkadaş! Senin hoşuna gitmeyen şehir değil, başka şeyler!» Doğru söylüyordu. Andrey'in asıl hoşlanmadığı Petersburglıların birbirini tutmaz düşünceleriydi. Her kafadan bir ses çıkıyor, herkes kendini haklı buluyordu. Bazıları inatla kırlara gitmek gerektiğini öne sürüyor, diğerleri bütün umutlarını tabancalara bağlıyordu. Henüz hiçbirşey açık değildi. Bilinen birtek şey vardı. Bu da herşeyin değişeceği idi. **YENİ ZAMANLAR YAKLAŞIYORDU.**

İki gün sonra, Andrey üçüncü mevki bir vagonda güneye doğru yolculuk yapıyordu. Kar ortadan kaybolmuş, bozkırlar başlamıştı. Tembelce oturuyor, bira içiyor, kimseyle konuşmuyor, anababasını ve Olga'yı düşünüyordu. Etrafındaki insanlar, ekmeğin pahalılandığından, koleradan, Moskova'daki yangından, hızla gelişen Odesa'dan sözediyorlardı. Odesa uzun zamandanberi Kiyev'i geride bırakmıştı. Yolcular inip biniyorlardı. Konuşmalarda lehçeler değişiyordu. Birçok yahudi trene bindi, hızlı hızlı konuşuyorlar, iskambil oynuyorlar, küçük şişelerden içki içiyorlardı. Polonyalıların yüzleri kibirliydi, fakat dikkatli bakılınca onların da sersefil oldukları anlaşılıyordu. Peronlarda, dilenen yada birşeyler satmaya çalışan köylüler ve çocuklar görülüyordu. Bir çocuk, Bismark'ın adını bağırarak vagonların yanısıra koşuyor, gazetelerini satmaya çalışıyordu. Yağmur çiseliyordu. Odesa'ya vardıklarında hava güneşliydi, sokaklarda büyük bir kalabalık kaynaşıyor, herkes bağırıp çağırıyor, nedensiz olarak şuraya buraya gidip geliyorlardı. Siyah sakallı hammallar, suratları soğuktan kızarmış, varlıklı yolcuların yanına yaklaştılar, yoksullarsa denklerini kendileri sürüklüyorlardı.

Andrey durup hayretler içinde baktı: «Bu ağzı kalabalık insanlar, bu kaldırım mühendisleri halk değil mi? Ne kadar da kalabalıklar? İçlerine dal, bataklığı kımıldat! Dalgalandır! Eee, sonra ne olacak? Dağların yerinden oynaması için, denizlerin taşması için yer sarsıntısı gerekir...» Yoksul yolcular arasında yaptığı bu üçüncü sınıf yolculukta kimse Vera Zasuliç'in adını anmamıştı, ne de mahkemeden haberleri vardı. Mişkin'le

Voynaralski'nin adlarını da duyan bilen yoktu...(*)

Olga onu görünce: «Allahım, ne kadar zayıflamışsın!» diye bağırmış, ağlamaya başlamıştı. O sırada hamur yoğuruyordu, un bulaşığıyla Andrey'in pardesüsünü kirletmemek için ona sarılırken ellerini uzakta tutmaya çalışıyordu. Saçları, yüzü, herşeyi Andrey'e özgürlüğü hatırlatıyordu. Bu özgürlüğü unuttuğunu sanmış, oysaki gerçekte unutmamıştı. Öylece ayakta duruyor, zayıf kollarıyla karısına sarılıyordu. Soluk alıyor, susuyor, hiçbir hareket yapmıyordu.

Kavuşma günü geçip gitti. Geçmiş hortlayarak geri dönmüştü. Gündüz küçük Andrey ile birlikte limana inmişlerdi, akşam ailece yemek yediler. Andrey'in kayınpederi çok kibar davranıyor, nazik konuları hiç açmıyordu. Kimse fazla bir soru sormuyordu, sanki Andrey hapisten çıkmış değildi, uzun ve sıkıcı bir yolculuktan dönmüştü. Yalnız bir kez kayınpederi kendini tutamadı. O sırada Vera Zasuliç'ten sözediliyordu. Tasya: «Bu Zasuliç yahudi mi?» diye sormuştu. Andrey çok sinirlenmiş: «Tabii, nereden bileceksiniz, böyle şeylerle ilginiz yok ki! Gazete de okumazsınız. Vera Zasuliç'in soylu bir aileden geldiğini ve bir yüzbaşının kızı olduğunu bütün gazeteler yazdı.» diye cevap vermişti. Bunun üzeri-

---

(*) Hipolit Mişkin mahkemede yargıçlara hakaret etmişti. Bu olay «Toprak ve Özgürlük» üyeleri ile yetkililer üzerinde etkili olmuştu. «Burada konuşulmaz, çünkü samimi bir söz söyleyecek olursak ağzımızı kapatıyorlar. Mahkeme değil, boş bir komedi bu, hatta daha pis, daha iğrenç birşey.» Voynaralski, prenses Kuguçeva'nın gayrimeşru oğluydu. Onyedi yaşından beri devrimciydi.

ne ihtiyar adam öfkeden morarmış ve şöyle bağırmıştı: «Evet, bütün bunlar bizi hiç ilgilendirmiyor, bizi iğrendiriyor, anladınız mı? Rusya'yı vahşi batıya çevirmek de ne demekmiş! Hepimiz yargıç mı olacağız? Cezaları biz mi vereceğiz? Birisi hoşumuza gitmedi mi, alalım elimize tabancayı, bum, bum, bum, oh ne ala! Böyle giderse hepimiz birbirimizi öldüreceğiz.»

Andrey tartışmadı, çünkü Olga yalvaran bakışlarla ona bakıyordu. Sadece, işin bu kadar basit olmadığını, bu olayı onlara başka bir zaman açıklayacağını söylemekle yetindi. Yaknenko «Açıklamalarınıza ihtiyacım yok,» diye homurdandı. Konuyu değiştirdiler. Sokağa çıktıklarında kayınpederi Andrey'i kolundan tutarak, alçak sesle: «Sizi izliyorlar mı?» diye sordu. Andrey farkında olmadığını söyledi. Oysaki izlendiğini çok iyi biliyordu, fakat kimseyi korkutmak istemiyordu. Diğeri sözlerini şöyle sürdürdü:

— Buradan hemen gitseniz iyi olur. Bir süre için ortadan kaybolun. (Endişeli bakışlarla Andrey'e bakıyordu) Şehirde büyük bir huzursuzluk var. General Levaçov boşta gezen herkesten kuşkulanıyor. Bana kalırsa siz yurt dışına çıkın. Size ve Olga'ya pasaport çıkartabilirim. Size para da veririm.

Andrey'in duraksaması karşısında, kayınpederi, anlaşılan ailece düşünüp kararlaştırdıkları konuyu açtı: Kızıyla damadının, Montreux'de yaşayan varlıklı, çok iyi bir akrabalarına gitmelerini istiyordu. Andrey'in duraksaması hemen reddetmesi gerektiğine mi, yoksa ihtiyar adamın hoşuna gitsin diye istekli görünüp teşekkür etmesi gerektiğine mi karar vereceğini bilememesinden

ileri geliyordu. Yoksa yurt dışına gitmeye en ufak bir isteği yoktu. Çünkü bu kaçmak ve bir anlamda ihanet etmek demekti. Yaknenko Andrey'in batı propagandacılarının doktrinleri konusunda tartışırlarken, özellikle Bakunin ve Tkaçev hakkında, alaylı alaylı şunları söylediğini unutmuştu. «Çayırda, kavgaya tutuşanları düşünün. Sopalarla birbirlerine girerler, birbirlerini öldürürler. Bu sırada da derenin karşı kıyısından seslenenler olur: 'Sağdan vur, soldan vur! Arkadan vur!'»

Yaknenko alçak sesle: «Pasaport çıkartmayı başaramazsam, sınırı geçmenin başka bir yolunu buluruz. Anlıyor musunuz? Güvenilir dostlarım var...» Andrey gülümsedi. Kayınpederi tam bir eylemci gibi konuşuyordu! Gerçekteyse endişe ve üzüntü içindeydi, rengi sararıyor, terliyordu. Ya, demek ki kayınpederi onu Montreux'de oturan teyzenin yanına göndermeye canatıyordu. Kuşkusuz, Olga da yurtdışına gitmeyi çok istiyordu. «Hayır, Simyon Stefanoviç. Bunu yapamam. Ben başka şeyler planlıyorum. Köye gideceğim.» «Öyle mi? Siz bilirsiniz. Tabii, özgür bir insan canı ne isterse onu yapar.» Kayınpederi o kadar üzülmüştü ki birdenbire konuşmayı yarıda kesip çekti gitti. Ertesi sabah Olga ile müthiş bir kavga yaptılar. Olga, ağlıyor, yalvarıyordu. Sitem ediyor, Andrey'i hayatını yıkmakla suçluyordu. «Niçin yabancı ülkelere gitmek istemiyorsun, diyordu, orada da devrim için çalışabilirsin. Orada da işçiler var, devrimciler var.»

Köye gitmek istemesi eski çalışmalarını sürdürmek için değildi aslında. Gerçi eski tasarılarını yine gerçekleştirmek isterdi, bunların yerini

tutabilecek yeni fikirleri yoktu. Fakat, gerçekte anasını ve babasını özlemişti. Kırları, tarlaları, atları göresi gelmişti. Havada bir bahar kokusu vardı. Burada bir gün bile durmak istemiyordu. Odesa'da herkes çözülmüştü. Zaslavski'nin dağılan hücresi işçiler için çekirdek oluşturmaya çalışıyor, «İsyancılar» Debogori-Mokriyeviç'in etrafında toplanıyorlardı. Fakat Andrey bunlara karşı bir yakınlık duymuyordu. Bunlar tehlikeyi seven yasadışı gruplardı. İvan Kovalski'nin etrafında da bir radikaller grubu toplanmıştı. Ivan Kovalski illegal yaşıyor ve terörizmi savunuyordu(*). Andrey, İvan'ı birkaç yıldan beri tanırdı, severdi de, onun iyi bir arkadaşıydı, fakat etrafında toplanan Odesa'lı hanımlar ve diğer dostları eski popülistlerin düşüncelerini destekliyorlardı. Andrey onlarla birleşebilir ve yeni birşeyler yaratabilir yada eskilerini sürdürebilirdi, koloni gibi yada kırsal topluluklar gibi bir şeyler. Fakat bütün bu parlak düşünceler, bu iyi yürekli dürüst insanlar dehşetli canını sıkıyordu. O, kendisinin «halkın içinde çalışmaya» yetenekli olmadığına inanıyordu. Eskimiş şeylerdi bunlar! Soylu gençler, yardımsever genç dullar, falan filan... Al, örneğin Saşa Afanasiyeva. Enstitü mezunu, gözlüklü, incecik, kibar ve şık bir hanım, **Paris Modası dergisinden** fırlamış gibi. Şöyle sözler söyler: «Ben çamaşırcı olacağım! Çamaşır yıkayacağım!» Sanki köylerde çamaşırcıya ihtiyaç varmış gibi...

(*) İllegal yaşayanlara genellikle şu yada bu şehirde ikamet etmek yasak edilirdi. Bunlar genellikle sahte kimlik, ülke içinde dolaşmak ve yurt dışına çıkmak için sahte pasaport çıkartırlardı.

Elbette, yapılacak bir iş olsaydı yine de onlarla birleşirdi, fakat İvan Kovalski ile daha ilk karşılaşmasında, şimdilik akşamları toplanıp sohbet etmekten, şarap içmekten başka birşey yapmadıklarını anlamıştı.

Andrey, Odesa'ya döndüğünün ertesi günü, beklediği gibi, İvan'a sokakta rastladı. Görüşmedikleri bir yıl içersinde İvan Kovalski pek değişmemişti. Yine aynı kılıksız nihilistti, botları çamurluydu, hafifçe topallayarak, ayı gibi, kaba saba bir yürüyüşü vardı, saçları uzundu. Fakat yüzünün kanlı canlı rengi onu Odesa'nın diğer sokak serserilerinden ayırıyordu. İvan görünüşünde ve özünde bir devrimciden çok gezgin bir papaza yada bir berduşa, garip bir insana, Gogol'ün ünlü tiplerinden Koma Brut'a benzerdi.

Andrey ile İvan bir zamanlar Novorosisk Universitesine birlikte girmişlerdi. İvan harçlarını ödemediği için kısa zamanda kaydı silindi. Son derece iyi yürekliydi, fedakardı, tam bir umursamazlık ve yoksulluk içinde yaşardı. Üniversiteden çıkarıldıktan sonra da Andrey gibi öğrenci çevrelerinde dolaşmaya, toplantılara katılmaya, kantinlerde oturmaya, bulvarlarda eski arkadaşlarıyla dolaşmaya devam etti. Propaganda yapıyor, tartışmalara katılıyor, şaşırtıcı öneriler öne sürüyordu, örneğin kötü yola düşen genç kadınları kurtarmak için, terzi kızlara yardım için gruplar kurulması vs. Kışın, üniversite kantinini işletirdi, bu bir hayır işiydi ve bundan kazandığı yirmi kopiklik bir öğle yemeğiydi. Fakat bu işi büyük bir dürüstlükle yürütürdü. Yazın, kütüphanede görev yapar, bu iş için de para almazdı, bütün elde ettiği, geceleri kütüphanede kalma

hakkıydı. Yaz sıcağında, koltuğunun altında bir kitap paketi bazen şehrin uzak mahallelerine gittiği görülürdü. «Nereye gidiyorsunuz, Kovalski?» «Bu kitapları arkadaşlarıma götürüyorum.» Kilometrelerce yol yürür, kitapları arkadaşlarına seve seve götürürdü. Bir süre Eski Müminler(*) arasında kayboldu, sonra 1876'da, Odesa'da tekrar ortaya çıktı. Artık yasadışı bir hayat sürüyor, sahte bir polonyalı ismi kullanıyordu.

İvan, Andrey'i görünce onu sevinçle selamladı. Acele, Andrey'i bir yan sokağa sürükledi, çünkü kalabalık bir yer olan Polis sokağında, Yunan Pazarı ile Papaz Okulunun ortasında karşılaşmışlardı. Hemen Andrey'e tanıdıklarını sormaya başladı. Feliks ve Makareviç'i sordu, Mişkin'in mahkemedeki nutkundan sözetti ve tabii Vera Zasuliç'i de unutmadı. Her zamankinden daha pejmürde giyinmişti, söylenenleri hemen hiç dinlemiyordu. Kendisi ileri geri konuşuyor, bağırıyor, gelen geçenin söylediklerini duyup duymayacağına zerrece aldırış etmiyordu. «Ne büyük bir etki uyandıracak bütün bunlar, bir düşün! Zaten biz zavallılar başka ne yapabiliriz? Ateş, ateş, ateş!» Kahkahalarla gülüyor, hınzırca bakışlarla yan yan bakıyor, göğsünü yumrukluyordu.

Andrey gülmekten kendini alamadı. Haydi

(*) **Eski Müminler** : XVII. yüzyılda Rus Ortodoks Kilisesine bağlı olarak kurulmuş bir örgüt. Asıl amacı dinde reform yapmak, başpiskopos Nikon'un reformlarını uygulamaktı. Fakat sonradan devrimci bir örgüte dönüştü. Bu nedenle eski müminler popülistlere karşı yakınlık duyuyorlardı, çünkü papazlara ve kilise hiyerarşisine karşıydılar.

oradan sen de? Sen kim, oyuncak tabancanla adam vurmak kim? Güneş, deniz, özgürlük, tembel tembel kıpırdayan Odesalılar, herşey huzur verici, mutlu görünüyor, o anda Odesalı devrimcilerin ve kaçakların sözleri ona hoş bir şaka gibi geliyordu. İvan ona birlikte yemek yemeyi önerdi. Pazara yakın bir yerde, ucuz ve temiz yemek yenilen küçük bir lokanta biliyordu. Andrey, İvan'ın kendisine birşeyler anlatmak istediğini anladı. Herhalde bunları konuşmak için yalnız kalmaları gerekiyordu. Küçük lokanta, sefil bir aşhaneydi. Bir tezgah ve iki basamaktan ibaretti, bir de pankart vardı. Sarhoş bir pazarcı pankarttaki kızartmaların ve salatalıkların üzerine sakal resmi çizmişti. İçeride boydanboya «Beyaz Restoran» yazılıydı ama ortalıkta beyaz birşey görünmüyordu. Lokantanın içi öyle kirli idi ki aylardır süpürülmediği, silinmediği belliydi. Andrey yine de pis, yağlı masanın kenarına oturdu, etrafına bakındı, mutfaktan gelen yemek ve duman kokularını zevkle içine çekti. Altı aydan beri ilk kez lokantaya gidiyordu, burası pis bir yem yalağıymış, umurunda bile değildi. Garson yanlarına yaklaştı, peçetesini koltuğunun altında tutuyordu. Andrey bu budala ve edepsiz suratlı, iriyarı delikanlıya bile bakarken sevinç duyuyordu.

Lokantada in cin yoktu. İvan gömleğinin altından Andrey'i buraya getirmesine nedenolan şeyleri çıkardı. Bunlar, yeni basılmış bildirilerdi. Başlığı «Namuslu İnsanların Sesi» idi. Burada Andrey bütün yazılanları dikkatle okuyamazdı, ama bir göz atınca bunun Zasuliç'in ateş etmesiyle ilgili bir yazı olduğunu anladı. Satırlar ara-

sında göz gezdirince casusların, işgalcilerin yokedilmesiyle ilgili bir şeyler okudu. Şöyle deniliyordu: «Artık zaman değişti, rus başıbozuklarının aşağılık hükümetine karşı sosyal-demokrat partinin etkili mücadelesi şarttır.» Andrey «Sosyal-demokrat parti ne demek? Sosyalist-devrimci ile aynı şey mi?» diye sormak istiyordu. Fakat İvan konuşmakta acele etti Trepov'a yapılan suikastin hemen ardından buna benzer eylemlere girişmek gerektiği kararı alınmıştı. «Uyuyan güzelin ülkesi burası! Ah! Bu topraklar üzerinde yaşamak ne kadar da zor!...» Bu sözleri tekrarladı durdu. Kendi çevresinden birkaç devrimciyi biraraya toplayıp hepsine birer yazı yazmalarını söylemiş, sonra içlerinden en iyisini seçmek istemişti, en iyisi de kendisininkiydi, o yazıyı bildiri haline getirip hemen basmışlardı. Bütün bunlar bir gün önce olmuştu. Küçücük bir basımevleri vardı, bütün malzeme bir çantanın içine sığıyor, harfleri tek tek bulup çıkarmak gerekiyordu. Iki bildiri daha basmışlardı. Biri eşkiya Lukiyanov' un idamı konusundaydı, diğeri ise son zamanlarda deşifre edilen Krayev adındaki bir muhbirle ilgiliydi. Fakat bu bildirileri henüz dağıtamamışlardı, zaten «Namuslu İnsanların Sesi» bildirisini de henüz yayamamışlardı.

Garson üzerinde lahanaya benzer birşeyin yüzdüğü iki tabak balık çorbası getirdi. İvan iştahla yemeye başladı, Andrey ise birdenbire bu yemeği yiyemeyeceğini anladı, çünkü tıpkı tutukevinde verilen çorbalara benziyordu. «Yani, şimdi izleyeceğiniz yolu çizdiniz mi?» diye sordu. Bildirilerden «Ateş, ateş, ateş!» gibi bir anlam çıkmıyordu, ama Zasuliç'in hareketinden coşku

ve beğeni ile sözediliyordu. «Ya siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?» diye İvan soruya soruyla karşılık verdi. Kovalski ile bu karşılaşmaları, bildiri, ucuz lokanta, konuşmaları en küçük ayrıntısına varıncaya kadar Jeliyabov'un belleğinde yerleşip kalmıştı. İvan'ın yavaş yavaş ve beceriksizce konunun özünü kavrayışı, durmadan içini çekerek: «Aaahh! Bu ülkede yaşamak ne kadar da zor!» diye tekrarlaması, sonra telaşlı telaşlı çıkıp bir yere gidişi... Andrey'in de acelesi vardı, fakat yine de en önemli konulardan sözetmek için zaman bulmuşlardı.

Kovalski, çoğunluğun doğru yolu bulduğuna inandığını söylemişti. Kendisi ise bundan henüz emin değildi. «Düzeni yıkma» adını verdiği yöntemi yaymaya çalışan Ossinski'den sözetti. Bu yöntemin özü devrimcilere karşı zalimce davranan yüksek memurların katli, ispiyoncuların idamı ve hapisteki arkadaşların kaçırılmasıydı. Bunlar birbirinden farklı şeylerdi. Arkadaşları hapisten kurtarmak gerekli ve olanaklıydı, fakat, siyasi cinayetleri partinin temel sorunu haline getirmek, «Hayır! Özür dilerim, ama, buna katılmıyorum. Gidin, Sergey Genadiyeviç Neçayev'e başvurun! Herşeyden önce halk bu yolu ne anlar, ne de kabul eder. Umarım, siz de benimle aynı fikirdesiniz.» Andrey uzun süredir kendisinin de İvan gibi düşündüğünü, fakat son olaylar karşısında fikrini değiştirdiğini söyledi. Gerçekte, hükümet en ufak bir taviz vermeyi kabul etmiyordu. Tersine baskıyı daha da arttırıyordu. O halde, ne yapmalıydı? Örneğin, Bogoliyubov'a verilen cezaya nasıl tepki gösterilmeliydi? Protesto gösterisi yapanlara uygulanan baskıya, yargılan-

madan ölen yetmiş tutukluya, korkunç cezalara, küreğe, sürgüne karşı nasıl davranılmalıydı? Hem de bu cezalar hangi suçlara karşı veriliyordu? Elbette ki öfkeye kapılan insan silaha sarılır. Çünkü kendisinde namustan bir eser bulunan bir insan başkalarının ıstıraplarına seyirci kalamaz... «Ama, yine de, son sözünü söyle bakalım!» «Son sözümü mü? Bu da nereden çıktı, hakimin önünde değilim ki?» İvan, zafer kazanmışçasına, «Ha-ha-ha! diye güldü. Açıkça EVET diyemiyorsunuz! İşte, kan dökmek ciddi bir iştir de ondan. Siz ki köylülüğün içinden çıkmasınız, herkesin «Bu beyler, birbirlerini öldürüyorlar!» diyeceğini çok iyi bilirsiniz. Ne olursa olsun, halk böyle hareketleri desteklemez...»

O gün, İvan, ispiyoncuların da öldürülmesinden yana değildi. İntikama karşı değildi, fakat, bu muhbirlerin hangisi iple boğulmalı, hangisine kurşun sıkılmalı, hangisinin yalnızca ağzı burnu dağıtılmalı, hangisi toplumun karşısında rezil rüsvay edilmeli, buna kim karar verecek, bu kolayca kararlaştırılacak bir konu değildir, diyordu. Hata yapılabilir. Oysaki idam cezalarına acele karar veriliyor, ekseriyetle, iki-üç kişi kendi aralarında kararlaştırıyorlar, ceza hemen hemen hep aynı: ölüm. «Neçayev **'Muhbirler önce boğulmalı, sonra kafalarına birer kurşun sıkılmalıdır,'** diye yazıyordu. Bugün, herkes Neçayev'i inkar ediyor, onu bir yana itiyorlar, bu şeytan herifi hiç tanımıyoruz, onun hakkında hiç birşey bilmiyoruz, bilmek de istemiyoruz, diyorlar. Ama, yo! Hayır! Siz birşeyler biliyorsunuz! Gorinoviç'in kafasına bir kurşun sıktılar, onun yöntemine uygun olarak, ama köpoğluköpek bundan kur-

tuldu! Yine de onun durumu karışık, ölümü hakedip haketmediği de henüz kanıtlanmadı! Belki de iyi bir dayak yemesi yeterliydi...»

— Peki, niye tabanca ile hançer taşıyorsunuz o halde? diye sordu Andrey. İvan bunun kendi başına bir amaç olmadığını, güvenliğini korumak için silah taşımak zorunda olduğunu söyledi. Kararlı idi ve her yerde bağıra çağıra ilan ediyordu: İnsan teslim olmamalı, kendini savunmalıydı. Yetkililer, devrimcileri kolayca avlanacak, çantaya konulacak, sonra da istenildiği biçimde davranılacak, öldürülecek, aç bırakılacak, işkence edilecek, yıllarca hapsedilecek bir av sanmamalıydılar, devrimciler, baskına uğradıklarında kendilerini savunurlarsa, hançerlerini çekerlerse, ateş ederlerse, gerektiğinde düşmanlarını öldürürlerse, devrimci otorite bir kat daha artardı. Kovalski hançerinin üzerine latince olarak şu sözü kazdırmıştı: «İsterlerse benden nefret etsinler, tek ki korksunlar benden.»

— Ayrıca, unutmayın ki silahla karşı koyma haklı bir davranıştır! diye İvan ısrarla konunun üzerinde duruyordu. Buna kişiliğin korunması denir. Ne yazık ki, tarihsel nedenlerle biz ruslarda işte bu eksik!

Kovalski'yi dinlerken Jeliyabov onun birkaç saat içersinde teorisini pratiğe çevireceğini düşünemiyordu. Doğrusu, Kovalski'yi çok seviyor, fakat fazla ciddiye almıyordu. Bütün bilgisine, kültürüne, fedakarlığına rağmen o Andrey'in gözünde «Şehirli budalalardan biriydi». Hoş tipti doğrusu! Yaşayışı, Diyojen'inkine benziyordu. Kadınlardan korkardı. Aşırı uçlardan bazı kadınlar onu korumak istiyorlardı. Oysaki onu korumak

kolay değildi, çünkü İvan böyle durumlarda kaçar giderdi. Yine de bu kadınlar, kadınca bir içgüdüyle İvan'ın arkasından bıyık altından gülerlerdi. O ne Andrey gibi kavgacı biri, ne Debogori gibi bir suikastçı, ne de ajitatördü, buna rağmen silahlı savunmadan sözedebiliyordu! Andrey bütün bu gürültünün patırtının blöf olduğunu sanıyordu. Herhalde İvan sağda solda asarım, keserim diye bağırıp, çağırıp kimsenin kendisine dokunmamasını sağlamak istiyordu.

Ayrılırlarken, İvan acele bir yere çağrıldığını, fakat ertesi gün Andrey'in gelip kendisine mahkemenin ayrıntılarını anlatmasını istedi. «Gel de bizimkilere, Mişkin'i, Feliks'i anlat,» dedi. «Haberler sende. Herkes seni merakla bekliyordu.» Andrey'e Witten kardeşlerin adresini verdi. Bahçeler sokağında, iki katlı bir evdi burası. Andrey Witten kardeşleri tanırdı. Bunlar evde özel dersler veren Helen ve Vera adında iki kızkardeşti. Altı yıl kadar önce Helen Odesa'da bir özel okul işletiyordu, fakat şimdi şehri terketmişti, bir askeri hastahanede hemşireydi. Kovalski'nin «bizimkiler» dediği arkadaşlara Vera evsahipliği yapıyordu. Bunlar yedi kişiydiler, aralarından Kolya Vitaçevski adında birini Andrey çok iyi hatırlıyordu Bu bir polonyalıydı, eski bir askeri okul öğrencisiydi, bir ay önce Kerson hapishanesinden kaçmıştı.

Andrey'in erken, saat beşte gelmesi kararlaştırıldı. Sokakta birbirlerinden ayrıldılar. Jeliyabov evine döndü, Kovalski ise kaba saba yürüyüşüyle eski limana doğru yöneldi. Param parça ayakkabılarının topukları yoktu. Hiç yıkamadığı ayaklarını sokakta sürüyordu. Zavallı Diyojen!

Odesa'nın parlak güneşi altında son kez yürüdüğünün, deniz kokusunu son kez duyduğunun farkında değildi...

Hiçbir sebep yokken, Andrey Vera Witten'in evine gideceğini Olga'ya söyledi. Olga ve Wittenler birbirlerini tanırlardı, ortak dostlarının evlerinde sık sık karşılaşırlardı. Semenyuta'lardaki akşam toplantılarında, evlenmeden önce, Olga, Vera ile birlikte piyano çalardı. İkisi de müzisyendi. Olga beklenmedik soğuk bir tavırla Andrey'e Wittenlerle artık görüşmediğini söyledi. Uzun zamandan beri onları ziyaret etmiyor, onları artık görmek istemiyordu. Ne olmuştu? Ortada birşey yoktu, fakat Kovalski'nin etkisi altında kalan kızkardeşler ondan yüz çevirmişlerdi. Palyaço İvan, kimbilir onlara neler anlatmıştı. «Hepsinin de canı cehenneme!» Artık Semenyuta diye birisini tanımıyordu Olga, böylesi çok daha iyiydi. «Yüzlerini şeytan görsün, Allah ıslah etsin.»

Andrey sorup soruşturunca karısının sokakta Vera'ya rastladığını, kızın Olga'ya kendisi hakkında sorular sorduğunu, Olga'nın Petersburg'a Andrey'i görmeye gitmediğine çok şaştığını öğrendi.

— Bundan sonra benden nefret etmeye başladı, diye anlattı Olga. Sokakta bana selam vermez oldu. Budala! Çocuğumu bırakıp nasıl gideyim, hem babam Petersburg'a gitmek için gerekli parayı hiç bana verir mi? Üçüncüsü, bu onu ne ilgilendirir?

Olga heyecanlı heyecanlı konuşuyordu. Yüzü kin doluydu. Dudakları solgundu, ağzını yana doğru eğip garip bir hareket yapıyordu. Öfkeli

olduğu anlarda, birdenbire yaşlanıyordu, yanakları çöküyordu, çirkinleşiyordu. Andrey'e Vera'dan işittiği sözleri anlattı: «Yüksekten bakan bir tavırla bana: Siz prenses Volkonskaya değilsiniz, madam Volkovskaya bile değilsiniz, dedi» (*) Olga Andrey'in gidip Witten'leri görmesini istemiyordu. Bunun tehlikeli olduğunu, tedbirli olmak gerektiğini söylüyordu. Hiç değilse bu ilk günlerde. Andrey sabırla oraya gitmesinin gerekli olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Herkes kendisini bekliyordu, arkadaşlarına ne olduğunu bilmek istiyorlardı. Mesajları iletmek zorundaydı. Arkadaşlarının merkez hapishanesinden, Sibirya sürgününden dönüp dönmeyeceğini kimse bilemezdi. Olga onun söylediklerinden hiçbir şey anlamıyordu. Hayır, anlayamıyordu, hepsi bu... Anlayışsızlığı kötü yürekli oluşundan değildi, bu doğuştan olan, Olga'nın yapısına bağlı bir olaydı, bunun düzeltilmesi olanaksızdı. Bazıları böyle doğar ve böyle ölürler, bazı insanlar **anlayışlıdırlar**, işte bunlar bizim gerçek **yakınlarımızdır.** Odesa'ya döndüğü ilk gece karısıyla saatlerce konuşmuştu. Olga dikkatle dinlemiş, ağlamıştı. Çünkü Andrey'e yürekten acıyordu, onun arkadaşlarına da acıyordu. Ama, birdenbire korku içinde sormuştu: «İyi ama Andrey, Mişkin kazak askerlerinin üzerine ateş etmemiş miydi? Elbette ki, kanuna göre böyle hareketler cezalandırılır, değil mi?» Bu aptallık karşısında Andrey peki

(*) Prenses Mariya Volkonskaya, 1826'da Sibirya'ya, kocasının yanına gitmişti. Kocası Prens Sergey Volkonski dekambristlerdendi, Nerçinsk madenlerinde çalışmaya mahkum edilmişti. «Madam Volkovskaya» ise Feliks'in eşi «Maşa»'dır.

kendisinin ateş etmediği halde, kimseyi öldürmediği halde, altı ay hücrede neden tutulduğunu sormuş, karısı ise daha da korku dolu, şikayet dolu bir sesle: «İyi ama, seni sonunda serbest bıraktılar ya!» diye cevap vermişti.

Bu kafa ile bir yere varılamazdı.

Witten kardeşlerle ilgili konuşma ailece yenen yemekten ve İsviçre'ye gitmeyi reddetmesinden sonra olmuştu. Andrey açıklamaların yararsız olduğunu anladı. Olga **anlayışsızdı**, ayrılmaları kaçınılmazdı. Olga'ya 3 Şubatta kalkacak olan **Truvor** gemisiyle Kırım'a, akrabalarının yanına gideceğini söyledi.

Ertesi sabah çok erken, pek az tanıdığı bir öğrenci gelerek korkunç bir haber getirdi: bir gün önce, 30 Ocak'ta, gece geç saatlerde, yani «Beyaz Restoran»da yemek yemelerinden birkaç saat sonra İvan Kovalski ve grup üyeleri, Wittenlerin apartımanında tutuklanmışlardı. İvan sözünü tutmuş, askerlerin üzerine ateş etmiş, bir jandarmayı öldürmüştü. Diğer arkadaşları da jandarmalarla çatışmışlardı.(*)

Andrey ayrıntıları çok sonra, mahkeme sırasında öğrendi. Militanlardan biri hain çıkmış, böylelikle polis Wittenlerin adresini öğrenmişti. Polis memurları 30 Ocak günü sabahı apartımana girmişlerdi. O sırada Vera evde yoktu. Polisler bütün evi aramış, gizli matbaayı bulmuşlardı. Masanın üstünde bir gün önce basılmış olan «Namuslu İnsanların Sesi» adlı bildiri duruyordu. Böylece bütün kanıtları ele geçiren albay Knopp

(*) **Kovalski, kendisini tutuklamaya gelenlere silahla karşı koyan ilk rus devrimcisidir.** 7

için artık eve gelecek olanları tutuklamaktan başka yapılacak iş kalmamıştı.

Devrimcileri yakalamak için Knopp bir müfreze görevlendirdi sekiz asker ve bir kurmay yüzbaşı. Genellikle iki kişi gönderilirdi, fakat bu kez Albay direniş olacağından kuşkulanıyordu. Baskın sırasında evde masa başında yedi adam ve iki kadın vardı, çay içiyorlardı. Yüzbaşı Dobrodeyev müfrezesinin başında, tanıkları arkasında(*) apartımanın stratejik noktalarını hemen işgal etmiş, kimsenin yerinden kıpırdamamasını emretmişti. Yüzbaşı masa başına oturdu ve sorgu başladı. Herkesin yasal hüviyeti vardı. Yüzbaşı adreslerini almış sonra üstlerini arayacağını söylemişti. Önce Kovalski'nin üstü aranacaktı. İvan, duraksayarak ilerledi, olan biteni anlamamış gibi yapıyordu, sonra birdenbire tabancasını çekip, emniyetini açmıştı. Yüzbaşı «Askerler! Askerler!» diye bağırdığı sırada İvan onun üzerine atılmış, masayı devirmiş, lambayı yere atarak söndürmüştü. Karanlıkta silah sesleri duyulmuştu. Ateş eden eski askeri okul öğrencisi Svitiç'ti, Kerson hapishanesinden yeni kaçmıştı. Jandarmaları korkutmak için tavana ateş etmişti. Kovalski'yi yere yatırmışlar, silahını elinden almışlardı. O zaman hançerini çekmiş, jandarmalardan birini yaralamış, yüzbaşının şakağına hançerini indirmişti. Svitiç ve Vitaçevski onun yardımına koşmuş, bu sırada diğerleri kağıtları yakmışlardı.

(*) Yasaya göre, hiçbir polis kovuşturması bir yada birkaç tanık olmaksızın yapılamazdı. Tanıklara gülünç biçimde «vicdan sahipleri» denirdi. Rastlantı eseri olarak görev alan yada sürekli olarak kullanılan «vicdan sahipleri» vardı. Genellikle bunlar kapıda beklerlerdi.

Silah seslerinden korkan jandarmalar koşarak merdivenlerden inmişlerdi. Ev sarılmış, «Teslim olun» diye çağrıda bulunulmuştu. Bu sırada, Kovalski elinde hançeri kendine yol açmaya çalışırken bir jandarmayı daha yaralamıştı. Yakalanmış, umutsuzca çırpınmıştı. Arkadaşları balkondan, İvan'ın sımsıkı bağlanıp, tekmelerle, yumruklarla, zorla bir arabaya bindirildiğini görmüşler, gelen geçenden yardım istemişler, fakat kimse yardımlarına gelmemişti. Kovalski götürülmüştü. Diğerleri apartımanda kapalı kalmış, uzun süre sonra bir askeri birlik gelene kadar beklemişlerdi. Düzenli bir sarma hareketi gerçekleştirilmişti. Odesa valisi Kont Levaşov'un bizzat olay yerine gelip operasyonu yönettiği söyleniyordu. Kont bu sırada bir arabacı gibi etrafına küfür yağdırmıştı.

İvan sözünü tutmuştu. Sonuna kadar direnmiş, önce ateş etmiş, sonra hançerini çekip jandarmalara saldırmış, hançeri elinden alınınca yumruklarıyla dövüşmüştü. Bütün bunlar onu mahvetmişti. Ne anlamı vardı bunun? Andrey kendi kendine soruyor, cevabını bulamıyordu. Truvor gemisinin güvertesinde ayakta duruyordu, makinelerin gümbürtüsünü duyuyor, Odesa giderek gözden uzaklaşıyordu. Evet, anlamlıydı bu hareketler. İvan'ı düşünürken yumruklarını sıktı. Rüzgarda şişen yelken gibi öfkenin ve kinin içinde kabardığını duyuyordu. Hele başkaları da kendisi gibi hissetsin, hareket anlam kazanırdı. İvan ihanete uğradığını biliyordu. Gizli matbaasının, «Namuslu İnsanların Sesi» başlıklı bildirisinin kendisini küreğe götüreceğini biliyordu. Melek huylu bir insan olan İvan Kovalski bile

kendini tutamadığına, dövüştüğüne, kan döktüğüne göre, insanın yaşamaya mahkum edildiği bu dünya nasıl bir yerdi? Yalın ayak, başı kabak, sokaklarda geçen bu hayat, kendisi için hiçbir şey istemeyen bu garip insanın hayatı, işte sonunda anlam kazanıyordu. Çünkü kinin anlamı vardı. Ve bir gün, bu anlamdan bazı şeyler doğacaktı. Evler, çok katlı yüksek evler, bir yığın ev... Şehir gözden kayboluyordu. Ona, uzaklarda, ufukta, çok katlı yığın yığın evler yükseliyormuş gibi geliyordu.

Rıhtımda, biryerlerde, Olga ve küçük oğlu duruyorlardı. Birkaç yıl önce Kırım'a gidişini hatırladı. O zamanlar, sürgün edilmişti ve ünlüydü(*). Halk «Yaşa! Varol!» diye bağırıyordu. Andrey o gün neşe ve umut doluydu. Şimdi ise onu uğurlayan yalnızca karısı ve oğluydu. Geminin merdiveninde, Yalta'ya hareket etmek üzere gemiye binen bir italyan şarkıcıyı halk çılgınca alkışlıyordu. Herşey geçmişin karanlıklarında kaybolmak üzere derinlere batıyor, dumanla örtülüyor, yokoluyordu. Artık hiçbirşey seçilmiyordu. Olga, Mayısta Sultanovka'ya geleceğini söylemişti, ama gelmeyeceği açıkça anlaşılıyordu.

Üç gün, üç gecelik yolculuktan sonra Andrey Teodosya iskelesinde indi.(**). Hemen Sultanovka'ya gitmek için at aramaya koyuldu.

Simferapol'a sürat postası ertesi gün hareket edecekti, üstü açık araba kiralayacak parası

(*) Burada Odesa üniversitesinde, sırplı profesör olayından sözediliyor. Jellyabov'un sürgün edilmesi kamuoyunda büyük bir heyecan yaratmış, öğrenci zorla gemiye bindirilirken halk tezahürat yapmıştı (1872).

(**) Teodosya Kırım'ın güney-doğusundadır.

da yoktu, bu yüzden şehirde kaldı. Geceyi ihtiyar Luludaki'nin yanında geçirdi. Luludaki balıkçılık yapardı, Andrey'in babası, Nelidov'un evi için ondan balık satın alırdı. İhtiyar oldukça kibardı ve aptal da değildi, fakat Andrey'de acı hatıralar uyandırıyordu. Balıkçı, Atanas Luludaki adında çok zengin birinin akrabasıydı. Andrey Novorosisk Üniversitesine devam edebilmek için gerekli bursu ondan almıştı. Bu burs Teodosya bölgesindeki yetenekli gençlere veriliyordu. Fakat, ertesi yıl Andrey para alamamıştı, ne olmuştu bilmiyordu, belki zengin adam ölmüş, mirasçıları da bu parayı başka işe kullanmak istemişlerdi, yada unutulmuştu. Andrey'i asıl üzen, babasının hakkını alması için yaptığı mücadelede oynadığı zavallı roldü. Odesa'da olsaydı, Andrey parasını almak için parmağını bile oynatmazdı. «İçinde bulunduğum yoksulluk ve durumum nedeniyle hakkım olan parayı...» gibi aşağılayıcı laflar etmektense gece sabaha kadar limanda, antrepolarda çalışmayı, hayatını kazanmayı yeğ tutardı. Oysaki evine döndüğünde, babası hemen harekete geçmişti «Bu namussuz, cimri mirasçı karıdan parayı söke söke alacağız. Atanas Luludaki paranın hayır işlerine kullanılmasını vasiyet etmişti, kocakarı ise burada çocukları soyuyor!» Evde öfkeden kuduruyor, fakat Andrey'i de yanına alarak gittiği şehirde, ağlıyor, sızlıyor, yalvarıyor, ama inadından asla vazgeçmiyordu. Sulh yargıcına, Yerel Soylular Vesayet Meclisine gitmiş, dilekçeler yazmış, Üniversite kaleminden kayıtlar, sertifikalar getirtmişti. Mirasçı Mariya Ivanovna Luludaki'ye karşı saldırı şiddetliydi ama o bir adım bile geri çekilmiyordu. İşte bu dönem-

de, baba-oğul balıkçının evinde kalırlardı. İyiliksever Atanas Luludaki'nin uzak bir akrabası olan ihtiyar, kimbilir neden mirasçı kadına karşı onlarınkinden de büyük bir kin besliyordu. Andrey'in babası, Mariya İvanovna'ya en ağır darbeyi indirmek için ihtiyar İvan Kristoforoviç'in bile fikrini sormuştu.

Bu anılar Andrey'in midesini bulandırıyordu. İş takibine, o daireden bu daireye sürüklenmeye, yoksulluklarından yakınmaya, aşağılanmaya katlanamamıştı. Babasına darılmış ve zamanından önce Odesa'ya dönmüştü.

İvan Kristoforoviç vakit geçirmek için pazarda dolaşan Andrey'i görünce neşeyle selamladı. Evine gelmesi ve geceyi geçirmesi için ısrar etti. Andrey kabul etmek zorunda kaldı. Çünkü burası güvenilir bir dosta sahibolmadığı tek kıyı şehriydi. Otel ise onun için çok pahalıydı. Hayırsız evlatlar gibi, yapayalnız, beş parasız baba evine dönüyordu. Ah, zavallı ihtiyar balıkçı, evinde ne biçim bir serseriyi misafir ettiğini bir bilseydi! Andrey'in görünümü saygı uyandırıyordu. Ustü başı da babasının hoşuna gitsin diye biraz düzgündü. İyi cinsten koyu renkli bir pardesü giymişti (yepyeniydi, çünkü Gulevaya sokağında, bir yıl dolapta asılı kalmıştı), şık ceketi, papyon kravatı, bastonu ve deriden bir seyahat çantası vardı. Çantanın içinde ise fazla birşey yoktu, iki gömlek ve birkaç kitap... Kitaplar nelerdi? Bir numaralısı Yurt Yıllığı(*), ayrıca Züber'in Ricardo hakkında bir kitabı ve Kolb'un İstatistiği, bu

(*) İntelligentsiya'nın radikal ve popülist dergisi, 1880'de yasaklandı.

sonuncuyu Andrey tekrar tekrar okumayı severdi, bir de tarih kitabı vardı. Elbette ki, yasak ve tehlikeli bir takım broşürler de eksik değildi. Bunlardan bir tanesi bile onu Sibirya'ya göndermeye yeterdi. Fakat Andrey bunlara çok değer veriyordu, hele «Haydi, arkadaşlar!» başlıklı bir tanesi vardı ki büyük başarı kazanmıştı. Şahane bir yazı! Beş sayfada herşey anlatılmıştı. Köylünün sefaleti, dövülüşü, ezilişi, sonra toprakları paylaştırma yöntemi ve Millet Meclisi kurmaya çağrı. Andrey tutukevinde broşürün yazarıyla da tanışmıştı. Yumuşak, miyop bir adamdı bu, adı Şişkoydu. Zavallı! Ona da dokuz yıl kürek cezası vermişlerdi.

İşte şimdi, Andrey ihtiyar balıkçının konuğuydu.

Başlangıçta, herşey iyi gitti. Şarap içip, türk sigaraları tüttürdüler.

Yunanlı, artık şehre az gidip gelen Andrey'in babasından sözetti. Toprak sahibi Nelidov'un işleri iyi gitmiyordu, malikaneyi satmak istiyordu. Sonra, Petersburg'daki mahkeme ile ilgili olarak duyduklarının doğru olup olmadığını sordu. Çar yine bir takım gençleri Sibirya'ya mı göndermişti? Bu olaydan sözedilirken Andrey'in de adı geçiyordu. Ama babası bir kelime bile söylemiyordu. Andrey hilekarlığı sevmezdi. İhtiyarın meraklandığını görünce (demek ki davetinin, şarabın ve sigaraların nedeni buydu) açıkça anlattı Şöyle oldu, böyle oldu, söylenenler doğru. Kendisi serbest bırakıldığına göre esnaf loncasından bir tüccara ondan zarar gelmezdi. İhtiyar gülmeye başladı: «Heh, heh, he! Luludaki'nin birşeyden korkusu yok! Ne tatar istilasından, ne de koleradan

korkarım, ben yetmiş yaşındayım, artık beni ne korkutabilir?» Yine de, herşeyi açıkça anlamak istiyordu: Gençlik aslında ne istiyordu? Kimin adına hareket ediyorlardı?

Genellikle, Andrey insanlara gerçekleri anlatma fırsatı bulunca, açıklama yapmaktan, tartışmaktan kaçınmazdı. Saatlerce bıkıp usanmadan konuşurdu, on kişi kendisine karşı çıksa hepsiyle tartışır, gerekirse dövüşürdü. Odesa'daki toplantılarda bunlar sık sık olan şeylerdi. En dikkafalı, en anlayışsız insanlara bile sabırla gerçeği anlatırdı. Ama, bir balıkçı, bir tüccar, bir bakıma sömürücü olduğundan propaganda için uygun bir kişi değildi. Üstelik de babası herşeyi öğrenecek, kan başına sıçrayacaktı. Bu yüzden belli belirsiz cevaplar verdi: «Kimin adına mı hareket ediyorlar? Diyelim ki, adalet adına...»

Luludaki gülmeye başladı: «Hah, hay! Adalet adınaymış! Aptal, güzel kadınlar vardır, herkes onları aldatır, onlar da herkesi aldatır. İşte, adalet budur! Adalet adına büyük suçlar işlenmiştir Hristiyanlar türklere saldırmış, türkler hristiyanlarla savaşmıştır. Fransızlar Sivastopol'u bombalamışlardır, romalı din adamları, insanları meydanlarda yakmışlardır. Yani, burada en korkunç şey adaletin olmayışı mı? Adalet yoktur ki zaten!»

İhtiyar yunanlı işte böyle konuşuyordu.

— Demek ki, Bay Luludaki, adalet için savaşmak bir işe yaramaz. Doğru ya, elbette bir işe yaramaz.

Başlangıçta konuştukları saçma sapan şeylerdi, fakat sonradan çeyrek şişe şarabı içmişler, ko-

nuştukları konular da eğlenceli olmaya başlamıştı.

— Biz, yunanlılar, yeryüzünde en eski milletiz. Steplerdeki vahşi kabileler bize saldırdı, göçerler, eşkiyalar, tatarlar, ruslar bizi ezmeye çalıştılar. Adalet nerede peki? Hepinize karşı savaşmamız mı gerekliydi? Bu kıyıya ilk yerleşenler bizleriz. Yok canım, savaşmak gerekmez. Bizim istediğimiz denizde balık avlamak, zaten ikibin yıldır bunu yapıyoruz, işte hepsi bu. İşte adalet bu, bu bize denizden ve Allah'tan geliyor.

— Yaaa, demek ki siz Hegel felsefesine bağlısınız! Varolan herşey haklıdır sizce. Gerçek olan herşey akılcıdır, öyle değil mi? Andrey eğleniyordu. Uzun süredir böyle neşelenmemiş, hayatı böyle hafif ve çekici bulmamıştı. Adaletin dışında, birçok güzel şey vardı. Örneğin, deniz, şarap, ihtiyarlar, sarhoşların sohbetleri... Demek oluyor ki, Bay Luludaki, sizce gerçek olan herşey haklıdır. Söylediklerinizin ne olduğunu anlamayabilirim, ama, mademki siz bunları söylüyorsunuz, o halde ben de size inanırım. Evet, evet, haklısınız, haklısınız, haklısınız!

İhtiyarın bumburuşuk, kahverengi bir süngeri andıran, çiçek hastalığından delik deşik yüzünde bir gülümseme yayıldı. El hareketleri yaparak canlı canlı konuşuyor, Andrey'e neşeyle bakıyordu. Andrey'se ihtiyardan giderek daha çok hoşlanıyordu. Ne kibar, ne numaracı bir sömürücüydü bu böyle! Hiç de aptal değildi. Bu ihtiyarcıklar zor bir hayat yaşamışlardı ve vardıkları sonuç hiç de aptalca değildi. «Sevgili Bay Luludaki, otuz yıl önce, siz basit bir balıkçıydınız, burada herşeyi böyle olağanüstü bulmuyordu-

nuz. Ama, daha sonraları, para kazanmaya başlayınca, tüccar sınıfına dahil olunca hayat size biraz daha güzel göründü. Daha, daha sonraları, daha da zenginleştiniz, toptancı tüccar oldunuz, artık dünyanın tam bir düzen içinde döndüğüne inanıyorsunuz.»

Andrey kahkahalarla gülüyordu. İhtiyar ona şarap dolduruyor ve üzüntülü bir biçimde şunları söylüyordu:

— Hayır! İşlerimin düşüncelerimle ilgisi yok. Ben, uzun bir hayatın bana kazandırdığı tecrübeye dayanarak konuşuyorum. On iki yıl önce karım öldü, benden daha gençti, güzel bir rus kadınıydı, adalet mi şimdi bu? Oğullarımdan biri Sırbistan'da öldü, diğeri Petersburg'a gidip beni unuttu. İhtiyarlığımda yapayalnız kaldım. Bu adaletli birşey mi? Hep çocuklarımla birlikte yaşamıştım, şimdi onlar yok. Bak, bu şarabı Livadiya Sarayı için satın alıyorlar(*). Yapanı da tanıyorum, benim dostumdur. Evet, tekrar söylüyorum size, bu dünyada adalet yok. Zaten doğaya aykırı birşey bu. O halde, soruyorum size, varolmayan birşey için nasıl mücadele edilebilir?

Ertesi sabah konuşmalarını sürdürdüler. İhtiyar esneye esneye Andrey'i sürat postasının durağına kadar götürdü. Yolda yine garip hikayeler anlatıyordu. Kucaklaşarak, dostça vedalaştılar.

Baba Jeliyabov, oğlunun geceyi Luludaki'de geçirdiğini ve bütün gece onunla konuştuğunu öğrenince küplere bindi «Aferin sana oğlum! Bu pis herif polisle işbirliği yapıyor. Benden de

---

(*) Rus Çarlarının Kırım'daki sarayları. II. Aleksandr buraya sık sık gelirdi.

senin hakkında birşeyler öğrenmeye çalıştı. Tabii, kendiliğinden değil, onu polis görevlendirmişti. İşte seni yakaladı, tuzağa düşürdü! Yazık, yazık!» diye tekrarlıyordu Andrey'in babası. «Şimdi, bölge komiseri gelecek. Bay Nelidov'un gözü önünde bir takım tatsızlıklar olacak.»

Gerçekten de üçüncü gün komiser çıkageldi. «Niçin gelip kayıt yaptırmadınız?» diye sordu. «Sizin durumunuzda yirmidört saat içersinde yerinizi bildirmeniz zorunludur. Burada ne yapacaksınız?» Andrey tarlada babasına yardım edeceğini söyledi, çünkü mevsim bahardı. Sonra ders vermeyi düşünüyordu. Komiser, itiraz etti: «Durun bakalım, size izin verecek miyiz?»

Andrey'in babası korkuyordu. Annesi gizlice ağlıyordu. Yalnız, çok ihtiyarlamış ve kamburlaşmış olan Pavel amcası hınzırca Andrey'e bakıyor, göz kırpıyordu. «Seninle ben atılgan insanlarız, der gibiydi. Biz, bunlara benzemeyiz.» Pavel amca, gençken sahibinin evinden kaçmış, orada burada gezmişti, Sibirya'ya bile gittiği söyleniyordu. Sonunda, yanında izin kağıtları olmadığı anlaşılmış, ayaklarına zincir vurularak sahibi Bay Nelidov'a geri getirilmişti. Bay Nelidov çok hiddetlenmiş, ayaklarını yere vurarak «Seni Sibirya'ya sürgün ettireyim de gör!» diye bağır bağır bağırmıştı. Babası korkmuştu, fakat Pavel amcasının hiçkimseden korkusu yoktu. Hapse de girip çıkmış, ayakları da zincirlenmişti, artık hiçbir şey umrunda değildi. O zamanlarda aşçılık yapardı, şimdi de son günlerini mutfakta geçiriyordu. Serflerin sefil yaşayışı, çocukluğundan beri Andrey'in üzerine kabus gibi çökmüştü, şimdiyse daha da çekilmez geliyordu. Ba-

bası kahyaydı, fakat köle ruhluydu. İki kez Nelidov'a rastladı, yakalandığı bir hastalık, adamın vücudunu inanılmaz derecede şişirmişti. Yürürken, koskocaman karnının üzerinde yuvarlanır gibi gidiyordu. Andrey'e ilk kez olarak okuma yazma öğreten oydu. Ona Puşkin'in **«Balıkçı ve Küçük Kırmızı Balık»** öyküsünü okumuştu. Sonra onu Kerç'e götürüp ilkokula yazdırmıştı, daha sonra Andrey bölge ortaokuluna devam etti. Demek ki, Andrey'in eğitiminde Bay Nelidov'un rolü büyüktü. Ruhunda büyük babasına karşı sevgi, annesine ve ödlek babasına karşı acıma ile birlikte bu uzun boylu, yuvarlak kafalı, gür sesli, göbeğinin üzerinde daima bir zincir sallanan adama karşı minnettarlık kalmıştı. Andrey'i elinden sımsıkı tutar ve onu şuraya buraya götürür getirirdi.

Şimdiyse, karşı karşıya duruyorlar, birbirlerinin yüzüne bakıp geçmişi hatırlamaya çalışıyorlardı. Sarkık dudaklı, ihtiyar, şişman adam, kesik kesik ve güçlükle soluyarak, soğuk ifadeli gözleriyle Andrey'e dik dik bakıyordu. Gencin yüzüne uzun uzun baktıktan sonra : «Size okuma yazma öğrettiğim için pişmanım,» dedi ve arkasını dönüp uzaklaştı gitti. Andrey onu bir kez daha, büyük babasının evine, Kaçka-Çekrak'a giderken gördü. Babası arabaya atları bağlıyordu. Oğlunun gittiğine seviniyor, onu kendisi götürmek istiyordu. Nelidov arabaya yaklaştı ve «Sizin gibi adamlar bizi Rusya'da yapılan reformlardan da nefret ettirdiler,» dedi.

Andrey adamın gözlerinin kin dolu olduğunu gördü. Gerçek bir kin. Genç adam dona kalmıştı, verilecek bir karşılık da bulamıyordu. Za-

ten ne diyebilirdi ki? Babası ise iki kat eğiliyor, sanki dayak yemeğe hazırlanıyordu. Sonra, Andrey herşeyi anladı Nisan ayındaydılar, Vera Zasuliç serbest bırakılmıştı.

Acayip, bütün bu değişiklik nasıl olmuştu? Nelidov aslında despot değildi, iyilik etmeyi seven bir liberaldi. Şimdiyse, dişlerini gösteriyor, körü körüne kin güdüyordu. Lorentsov'a gelince, Andrey'in tanıdığı en amansız köleci olan, bir zamanlar genç adamın öldürmeyi düşündüğü bu zalim toprak sahibi, onu zevkle evine kabul ediyor, tatlı tatlı sohbet ediyordu. Zaten bu ihtiyar budala, kadınlardan ve içkiden başka birşey düşünmezdi, gazete filan da okuduğu yoktu.

Kaçka-Çekrak'a yaptıkları yolculuk Andrey için üzücü oldu. Büyük babası, yalnızlık ve mutsuzluk içinde ölümü bekliyordu. Bazen ihtiyar bir dilenci gibi, bazen de öldürmeye kıyamadıkları yaşlı bir köpek gibi geçinip gidiyordu. Dostuyla birlikte yaşayan gelini (kocası, yani Andrey'in büyük babasının oğlu yedi yıl önce ortadan kaybolmuştu) adamcağızı durmadan tedirgin ediyor, hırpalıyor, ondan olmadık işler bekliyor, dostuyla kulübesine yerleşmek için bir an önce ölsün diye bekliyordu. Ona yiyecek hiçbir şey vermiyorlardı. Bazen, Kiyev'de hizmetçilik yapan Liyuba teyze biraz para gönderiyor, yada Andrey'in annesi Sultanovka'ya gelirken yanında birşeyler getiriyordu.

Büyük babasını, uzun boylu, yakışıklı, bembeyaz gür sakallı, pembe yanaklı, ağır hareketli, yavaş konuşan, onurlu ve kibar bir ihtiyar olarak hatırlıyordu. Eski din kitaplarından bölümler okurdu, aile geleneğine uyarak, kutsal kitabı iki

kez baştan sona okumuştu. Andrey'i de kutsal kitapları okumaya alıştırmıştı. Bazen, dağda gezerlerken, ormanda dolaşırlarken birdenbire: «Eee, Frolovcuk, filan yada falan mezamiri ezberden oku bakalım...» diye sorular sorardı. Andrey de okumaya başlardı, sözlerin tuhaf, kışkırtıcı, bazen de ürkütücü anlamları vardı!

Ona, hep Frolovcuk, derdi, hiçbir zaman «Andrey» demezdi. Frolov adıyla gurur duyuyordu!

Sonraları, çok düşünmüş, büyük babasını sık sık hatırlamış, bu ihtiyar onun için herzaman kafasını kurcalayan umut ve merak konularının cisimleşmiş biçimi olmuştu: Rus köylüsü kimdi? Gavrila Frolov'u anlamak, Andrey Jeliyabov'u anlamak demekti. Onun kökleri oradaydı, dalları en büyük derinliklerden, en koyu karanlıklardan, simsiyah bir geceden çıkıyordu. Andrey hayretle kendi kendine sorardı: Gavrila Frolov'un bu yenilmez gururu nereden geliyordu. O bir serf, bir köle değil miydi, hem de kuşaklardan beri... Sanki gururu uzun süre pişmiş, pişmiş ve kıvama gelmişti.

Ama bütün bunlar eskidendi.

Anneannesi çökmüştü. Dimitri çoktandır ölmüştü. Büyük babaysa kupkuruydu, yüzü zayıf, saçları dökülmüş, sakalı eskisi gibi bembeyaz değil de boz renkliydi, mutfakta yatıyor ve ölümü bekliyordu. «Kalkabiliyor musun?» «Kalkabiliyorum,» ağır ağır doğruluyor, deve tüyünden, uzun etekli ceketini omuzuna alıyordu. Ayaklarını sürüye sürüye taraçaya çıkıyor, orada dikilip kalıyordu, sendeliyor, dizleri bükülüyor, ama yine ayakta kalıyor, yardım istemiyordu. Bu perişan vücuttan geride kalan yine gururdu. Andrey'in

yüreği daralıyordu. Bir gün, kulübeden çıkmış, ne yaptığını bilmeden gelinin dostunun üzerine saldırmıştı. Yakasına yapışmış ve deli gibi onu silkeleyerek: «Köpek herif, büyükbabamı hırpalamanıza izin vermeyeceğim...» diye haykırmıştı. Korkuya kapılan köylü büzülmüş kalmıştı. Ama, ihtiyarlığın, ölümün çaresi var mıydı? **Akan su gibiyim, kemiklerim dağılıyor**...(*)

Dedesinin yanında bir aydan fazla kaldı. Tarlalarda çalışıyordu. Akşam büyükbabasıyla sohbet ediyor, gece düşünüyordu. Henüz belirsiz, fakat çok önemli bir dönüm noktasında bulunduğunu hissediyordu. Bazı yıldızlar, yazın birlikte dönerler. Dikkatle bakmayan bir insan birşey anlamaz, fakat biraz durup bakar, düşünürseniz yıldızların yerdeğiştirdiğini, kaydığını farkedersiniz. Gökte, yüksekte bulunan yıldızlar ufka doğru eğilmiş, ufuktakiler yükselmiş ve parlamaya başlamışlardır. Bakunin'in vazettiği yakın bir gelecekteki ayaklanma umudu kaybolmuştu. Zaten zavallı Bakunin de başarısız Çigirin olayından başka birşey elde edemeden ölmüştü(**). Eşkiyalar, mezhep kavgaları, kazakların özerkliği, herşey birbirine karışmış, uyuşmuş, uyumuştu, herkes küçük intikam hareketleriyle uğraşıyordu, her gün yeni acılar getiriyordu, yarını ise düşünebilen yoktu... Eşkiyaları gerçek devrimciler kabul eden «isyancılar» yeni bir Pugaçev yaratmak umuduyla ormanlara dalmış, haydutların

(*) XXII nolu mezamir, 5. ayet.

(**) **Çigirin:** «İsyancılar» yada güneyli Bakuninciler bu kasabada, 1877'de köylü isyanı başlatmak istemişlerdi. Çok kan dökülmüş ve çok insan tutuklanmıştı. Bakunin 1876'da öldü.

yuvalarını aramış, onları Proudhon'un kuramlarıyla bağdaştırabileceklerini sanmışlardı. Bu isyancılar da dağılıp gitmişlerdi, bazıları hapisteydi, bazıları yurtdışına kaçmıştı, daha başkaları ise sessiz sedasız evlerine dönmüşlerdi. Soyguncu çeteleri yine şehirlileri rahat rahat soymaya devam ediyorlardı, Eski-Müminler yuvalandıkları yerlerden papazlara sövüp duruyorlardı. Özerk Kazaklara gelince, onlar da öğrencileri kovalıyor, protesto yapanların üzerine saldırıyorlardı. Herşey değişmişti. Güç gevşemiş, güçsüzlüğe dönüşmüştü. Ya Rusya'nın tarım komünleri? Ya büyükbaba, Gavrila Frolov, onun mir meclisleriyle ilgili anıları, mirin bin yıllık geçmişi!(*) «Sürüden ayrılanı kurt kapar.» Evet, bütün bunlar gelenekseldi, değerli deneyimlerdi. Tarihi Slav Meclisi, söz hürriyeti, herkesin düşüncesini açıklama hakkı... Bizanslıları hayran eden Veçe(**), Rusların en değerli varlığı, tatarların çizmeleri altında ezildiği halde Tatar ülkesinde yaşamasını sürdüren Veçe, cumhuriyet biçiminde yeniden doğan, pazarlardaki çanıyla birlikte, herkesin adalet istemek ve meclisi toplamak için çanı çalma hakkı ile varlığını sürdüren Veçe geleneği. Fakat bir darbe ile cumhuriyet de yerle bir edilmişti, hem de bunu yapan ruslar arasından çıkan zalimlerdi. Köylü komünü, tarihçilere göre,

---

(*) **MİR**: Çok eski bir tarım topluluğu. Rusya toplum yapısının temeli. A. Herzen büyük rus sosyalizmi teorisini köylü komünü temeli üzerine dayandırmıştır. Von Haxthausen de rus tipi sosyalizmin temelinin MIR olduğunu yazıyordu.

(**) Eski zamanlarda özgür şehir meclisi. Kule anlamında.

bu kaybedilen cennetin, rusların eski özgürlüğünün, bir parçasıydı. Halk niçin bu anıları yaşatıyordu, bilinmiyordu, ama bu mutsuzluk döneminde, eski bir ideale sığınmak, yasalara ve gerçeklere dayalı bir hayatı özlemek ihtiyacı doğmuştu. Yine de, eskiden nasıl halk iktidarı Müthiş İvan'ın demir yumruğuyla ezilmişse, şimdi de kırsal komünler çok zayıf olarak yeniden dünyaya gelmişti, hortlaklara benziyorlardı, mutlakiyet ile savaşmak için en küçük bir umut bile vermiyorlardı. Bunlar geçmişin gölgeleriydiler, unutulmuş törelerin saklandığı, hüzünlü hayaller kurmaya yarayan bir müzeden başka birşey değildiler...

Kaçka-Çekrak'ta, büyükbabasının evinde kaldığı sırada, Andrey ülkede olup biteni tam olarak bilemiyordu. Daha sonra, Odesa'ya döndüğünde, haziranda, gazeteleri okuyunca, gerginlik ve endişenin hızla ortalığa yayıldığını anladı. Herkes bir an önce eyleme geçmek için yanıp tutuşuyordu, devrimciler de düzenin bekçileri de. 1878 Şubatında, Rostov'da Nikonov adında bir muhbir daha öldürülmüştü. Savcı Kotliarevski'nin hayatına kastedilmişti, İzbitski kardeşler onları tutuklamaya gelen polisle çatışmışlardı. Mayısta, sokak ortasında, jandarma komutanı baron Geiking hançerlenerek öldürülmüştü. Mayıs sonlarında Çigirin «isyancıları», yani Stefanoviç, Deutch ve Bokanovski Kiyev hapishanesinden kaçırılmışlardı. Bunların sonucunda, yetkililer daha da sertleşmişti. Nisanda, sorgusuz, sualsiz, kitle halinde tutuklanan öğrenciler kuzey bölgelerine sürgüne gönderilmişlerdi. Bunlar Moskova'

dan geçerlerken, Av Galerisi(*) tacirlerinin tutuklu öğrencilerin üzerine vahşice saldırmalarına seyirci kalınmıştı. 9 Mayısta, çarın bir ukazı (fermanı) yayınlandı: yüksek devlet memurlarına karşı işlenecek suçlar yargıçlar tarafından değil, Adalet Meclisinde, olağanüstü Senato toplantısında yada Yüce Divan'da yargılanacaktı. Bu, Vera Zasuliç'in serbest bırakılmasına karşılık kısa ve kindar bir cevaptı! Bir ay sonra ise, 9 Haziranda, çardan yeni ve şahane bir hediye aldılar: Kır polisi(**).

Bununla birlikte, Jeliyabov, kurtuluşu terörizmde, yani iktidara karşı silah çekmede bulanlarla birleşmeye karar vermiş değildi. Onu alıkoyan, bu yöntemi ciddi bulmamasıydı. Niye ille bu da başka bir mücadele biçimi değil? Böyle bir yöntemle Rusya'nın kaderi yıllar boyu, yüzyıllar boyu sürecek biçimde düzene konulamazdı, bu olayların etkisi ancak birkaç gün yada birkaç ay sürebilirdi.

Dedesinden ayrılırken, ihtiyar bütün gücünü toplamış, onu uğurlamak istemişti. Andrey ile büyükannenin onun şehirden dönüşünü bekledikleri tepenin başına kadar gelebildi. Yörede herşey aynı kalmıştı. Sıcak yeşil vadi yine dik bir bayır biçiminde iniyor, parlak bahar güneşinin altında otların rengi kızıla dönüyordu. Bir ay sonra sararacak ve yokolacaklardı. Kıvrıla kıvrıla tepeye tırmanan yol yine aynıydı, uzakta gözden kayboluyordu. Göğün sıcağı altında kırlar boza-

(*) **Av Galerisi**: Eski Moskova'da bir ticaret galerisi. Burada av hayvanları, av ve balıkçılık malzemesi satılırdı.

(**) **Kır polisi**: Küçük rütbeli polis memurları, gezgin olarak kırsal bölgeleri kontrol etmekle görevlendirilmişti.

rıyor, ağustos böcekleri cır-cır ötüyordu. Tam karşıda, aşağıda, bir tatar arabasının ağır ağır yolaldığı görülüyordu. Andrey'in yolculuğu buradan başlıyordu, bu nedenle içinden etrafındaki herşeyle vedalaşıyordu. Artık buraya hiç dönmeyeceğini biliyordu. Terkettiği bu alem taptaze, güneşli, umursamaz ve yenilmezdi. Dedesi birdenbire: «Yayıma güvenmiyorum, beni kılıcım kurtaracak...» dedi.(*)

Gün boyunca, dağda ve bozkırda yolculuk ederken bu unutulmuş sözleri hatırlıyor ve bunları kabul ediyordu. Fakat ruhu acı doluydu: «Yay» ve «kılıç»tan başka sözleri nereden bulmalı? İhtiyar son günlerini yaşıyordu, bu yüzden içi rahattı. Onun adaleti orada, öteki dünyada kurulacak. Ancak, o öteki dünyaya kavuşmak için en küçük umudu bile olmayanlar ne yapsın? Onların hayatının bir tek anlamı var: Yeryüzünde adaleti aramak. Hayır, güneş ışığının parlaklığından, koyun sürülerinin pislikleriyle kaplı tozlu yoldan başka birşey göremiyor, sıcaktan, yüzünden akan terlerden, bacaklarının dermansızlığından başka birşey duyamıyor, bir an önce mola yerine varmak için sabırsızlanıyordu.

Volkovski grubundan geri kalan tek kişi olan eski dostu Mitya Jeltonovski (tutuklanmış, hapishaneye konmuş fakat delil yetersizliğinden hüküm giymemişti), onu Bratslav yakınlarındaki çiftliğine, kavun tarlasında çalışmaya davet etti. Yaz ortasıydı. Odesa sıcaktan bunalıyor, kireçli toz fırtınaları altında, yazın en sıcak günlerinin sıkıntılarını yaşıyordu. Olga ve küçük And-

(*) 44. Mezamir, 7. ayet.

rey Gorodiçe'de, akrabalarının yanında yaşıyorlardı, tabii genç kadın Bratslav'a gelmeyi reddetti: «Sen bize bakabilecek misin?» diye sormuştu. «Burada sığıntıyız, ama yine de kendi ailemiz içersindeyiz.» Alaycı konuşması acı bir gerçeği dile getiriyordu. Andrey ailesini geçindirecek güçte değildi. «Andrey, ne zaman bitecek bütün bunlar?» diye sızlandı, neredeyse ağlayacaktı. «Aklın nerede senin? Ailenle birlikte yaşamak istemiyorduysan niye benimle evlendin? Andreyciğim, bir tanem, ben bir hukukçuyla evlendiğimi sanıyordum, halbuki sen kavun tarlasında çalışan gündelikçi işçiden başka birşey değilsin! Nikolayevka'da iki yıl yaşadım, yetti artık, yapamam daha fazlasını, yapamam...» Bunda şaşılacak birşey yoktu. Andrey arkadaşının yanına gitti.

Kavun tarlasındaki çalışmaları, ona cehennem hayatı yaşattı. Her gün, kurşun gibi ağır, yakıcı sıcak altında sekiz saatlik çalışma, öküzler, su taşıma, sulama, dipleri toprakla doldurma, budama, bütün bunlar alnının teriyle. Köylüler arasında propaganda yapmaya ne gücü ne de zamanı kalıyordu, halbuki bunu umudetmişti ve arkadaşı Mitya'nın da ısrarla istediği buydu.

Ekimde, ağır tarla işinin altında ezilmiş olarak Odesa'ya döndü. Hayalleri yıkılmıştı. Propagandist olarak üç buçuk ay zaman kaybetmişti. Köydeki hayat en zor yaşanan hayattı, yük hayvanı hayatıydı, insanı hayvan gibi çalıştırıyorlardı, insan olmak için güç bırakmıyorlardı. Andrey içeri girdiğinde Olga dikiş diktiği masanın başından kalkmadı. Zalim ve alaycı bakışlarını genç adamın üzerine dikti «İstediğin gibi gezip

tozdun mu? İyi görünüyorsun! Zayıflamışsın, esmerleşmişsin! Sakalın da yakışmış doğrusu...» İvan Kovalski'nin mahkemesi sırasında şehirde bulunup bulunmadığını sordu. «Bu beni ne ilgilendirir, ne bileyim ben! O zamanlar Gorodiçe'de Lalya'nın yanındaydım.» Andrey getirdiği bütün parayı Olga'ya bıraktı, ikiyüz ruble kadardı bu, sonra çekip gitti. Küçük Moldavya mahallesinde, Vaska ile Nikola'nın daracık evinde yada Makar Teterka'nın yaşadığı kulübede arkadaşları onu bekliyorlardı, onları özlemişti. Sonra Gulevaya sokağına döndü, Olga ve oğlu ile birkaç gün geçirdi. Onunla ziyaretlere gitti, özellikle Pimen Semeniyuta'ya gidiyorlardı, Andrey onlardan ödünç kitap alıyordu. Ama karısıyla aralarında hiçbir sıcaklık ve yakınlık yoktu, herşey yapmacıktı. Bitkisel bir hayat sürüyordu. Yatacak yeri olmayınca evine dönüyordu. Kalacak yer bulunca ortadan kayboluyor, bir hafta görünmüyordu. İkisi de ihtiyar büyükbabanın ölümü gibi ayrılmalarının da kaçınılmaz olduğunu biliyorlardı. Andrey genç kadına hiçbirşey anlatmıyor, onu kimseyle tanıştırmıyordu. O da ona artık soru sormuyordu...

Şimdi, Olga'nın ona söylediği sözü düşünüyordu «Beni hiçbir zaman sevmedin!»

Doğru değildi bu! Eğlenceyi seven, kavgacı, isyankar öğrenci, herşeyi kolayca elde eden, başaran, hayatı seven genç adam, henüz hapishaneye girmemiş, mutsuzluğu tanımamış, arkadaşlarının yokoluşunu görmemiş olan, sakal uzatmayan, kinin insanı ne denli değiştirdiğini bilmeyen adamdı Olga'yı seven. Şimdi bunu ona açıklaması, kanıtlaması olanaksızdı. Ona diyemediği şuy-

du: «Ben artık başka bir insanım. Senin konuştuğun başka bir kişi!» Yapabileceği birtek şey vardı: Karısını ve oğlunu haketmedikleri feci bir sondan kurtarmak.

— Sürdürdüğün bu korkunç hayattan başka birşeye ihtiyacın yok senin!

— Hayır! Başka şeylere de ihtiyacım var. Ama sen bana bunları veremezsin. Sonuç olarak, ayrılmalıyız. Aramızda hiçbir ilişki kalmamalı.

Olga ağlıyordu. Fakat Andrey sesinin tonunu değiştirmeden konuşmasına devam ediyordu:

— Evliliğimizin bitmesi için bin türlü neden var. Ani ile benim hakkımda çıkarılan dedikodular örneğin. Elbette, size nafaka ödemem sözkonusu olamaz.

— Umrumda bile değil! Senden hiçbir şey kabul etmem zaten! Genç kadın bağırıyordu.

Çocukları korkarak bitişik odadan çıktı geldi. O da annesiyle birlikte ağlamaya başladı.

Daha sonra Katerina sokağında oturan kayınpederinin evine gittiler. Niçin gittiklerini Andrey pek bilmiyordu. Olga yalvarmış, o da razı olmuştu. Kuşkusuz acıyordu kadıncağıza! Olga sinirli sinirli hareketler yapıyor, saçma sapan konuşuyordu: «Babam bize belki bir öneride bulunur... ne yapmamız gerektiğini söyler diye mırıldanıyordu. Zaten seninle konuşmak istiyordu.» Ne konuşacaktı acaba kayınpederi? «Peki, madem ki istiyorsun!» Yolda oraya gitmek istemediğini hissetti. Hem buna hiç ihtiyacı da yoktu. Yine de gidiyordu, hatta oğlunun elinden tutarak. Her zaman olduğu gibi, birşeyler sezinlediği, bir can sıkıntısı kokusu aldığı zaman, dayanamaz, sonuna kadar giderdi.

Bu eve bir yıldır gelmemişti. Pencerelere demir parmaklıklar takılmış, evin önüne lüks ve pahalı lambalar asılmıştı. Tanımadıkları, şişman, nakışlı başlığı ve önlüğü olan bir hizmetçi kadın Olga'ya: «Bey babanız konuklarıyla salonda oturuyor,» diye bilgi verdi.

Andrey'in büsbütün tasası arttı. İşte cansıkıntısı: konuklar. Yaknenko'nun tanıdıkları dünyanın en liberal insanları da olsa onlardan hoşlanmıyordu. Budala gevezeler, inatçı keçiler... Tabii, Andrey'in düşüncelerini bunlara anlatması olanaksızdı, bu yüzden, bir budala gibi susmak zorundaydı.

Konuklar üç kişiydiler Uzak akrabaları, toprak sahibi Leman, onun karısı ve **Odesa Habercisi** gazetesinin muhabirlerinden Geraltovski. Andrey bu sonuncusunu uzaktan tanıyordu. Bazen öğrencilerin hayatıyla ilgili bir makale getirdiğinde **Odesa Habercisi** gazetesine uğrardı. Daha eskiden, matbaacı arkadaşlarını ziyaret ettiğinde yada Semenyuta'da, gazetenin redaksiyonunun bulunduğu evde gazeteciye rastlardı. Geraltovski «Baron X» grubundandı. Bu «Baron X» denilen adam aynı gazetede ünlü bir tefrika romancısıydı. Andrey nefret ederdi bu heriften. Adamın «tuğlarım ve nişanlarım» dediği muhbirlerden iğrenirdi. Kayınpederi kendisini tanıştırırken alçak herif bayağı karakterini ortaya koydu: Andrey bu kızıl saçlı adamla daha evvel tanışmış, konuşmuş hatta birlikte çay içmişlerdi. Fakat, herif onu tanımıyormuş gibi davrandı. Canı cehenneme! Aksilikler üstüste geliyordu. Zaten Yaknenko da zoraki ve soğuk bir tanıştırma ile yetinmiş, kayınvalidesi istemeye istemeye başıyla şöyle bir

selam vermiş, sonra gözlerini dikip ona ters ters bakmaya başlamış, baldızı solgun yüzlü kızkurusu baldızı Tasya ise hain hain gülümsemişti. Ne diye buraya gelmişti sanki?

Savaştan ve Berlin Kongresinden sözediliyordu. Rus kanının İngiliz Kraliçesi ile avusturyalıların uğruna akıtılmasına herkes kızıyordu. Rus diplomatları ve yüksek devlet memurları arasında «parlak düşünceleri» olan kimsenin bulunmayışından yakınıyorlardı. Geraltovski şöyle diyordu: «Düşünün bir kere, eğer ingilizler bizim gibi zafer kazanacak olurlarsa, Disraelli bundan ne kadar kazançlı çıkar!» Berlin ve Bismark konularından Wilhelm'e geçtiler. O yıl Wilhelm'e iki kez suikast girişiminde bulunulmuştu: Birincisi tenekeci Hedel'in ateş etmesi, ikincisiyse haziranda, Dr. Nobiling'in suikast girişimiydi ve yaralamayla sonuçlanmıştı.

«Dünyayı kasıp kavuran kahrolasıca salgın» üzerine tartışmaya başladılar. Leman, kendine güvenen bir tavırla «Biz Ruslar, diyordu, bu salgına ilk yakalanacak olanlarız. Enternasyonal yüzünden ortaya çıkıyor bu belalar!» Yaknenko itiraz ederek, ne Dr Nobiling'in ne de tenekeci Hedel'in sosyalist olduğunu, bunun resmen kanıtlandığını, fakat bu olay nedeniyle sosyalistlerin cezalandırıldığını söyledi. Andrey'in kayınpederi herzamankinden fazla ukraynalı şair Şevçenko'ya benziyordu. Kafası keldi, bıyıkları uzamış, aşağı doğru sarkıyordu, bakışları hüzünlüydü. Bazen, üzüntü dolu bakışlarını damadına dikiyor, sesini yükseltmeden tartışmasını sürdürüyordu. Örneğin bir alman diyordu, herkese eleştirici ruh aşılar. Bu iki saldırı neye yaradı? Hiçbir şeye.

Yalnızca mutsuzluk getirdi bunlar. Reichstag onbeş gün önce sosyalistlere karşı sert bir yasa çıkardı, işte hepsi bu.

— Evet, alçaklık bu, insanın isyanedesi geliyor, diye bağırdı Geraltovski. Şu almanlar...

— Afedersiniz, Dominik Frantseviç, isyan edecek ne var bunda? Leman öfkeden kıpkırmızı, araya girmişti. Sarkık dudaklı, terden parlayan yüzünden budalalık ve iğrenme okunuyordu. «Ne acayip sözler duyuyorum! Haklı ve yerinde bir karar bu, biz ruslar imrenmeliyiz almanlara. İşte bizde eksik olan bu bismarkçı akılcılık ve katılık... Biz sert önlemler almak yerine ikna etmeye, öğüt vermeye çalışırız. Evet, sorarım size, ne yapmalı? Hepsini avlamalı, deli gömleği giydirmeli, sonra da neresi gerekli ise oraya tıkmalı bunları...»

— Durun bakalım! Öğüt vermekle yetinen kim? Yaknenko gülmeye başlamıştı. Bence, herşey bukadar açık değil...

Burada kayınpederi Andrey'e baktı. Iyi adamdı doğrusu, ondan ayrılmak zor olacaktı. Andrey'e sanki bütün bu tartışmalar onun duyması için yapılıyormuş gibi geliyordu. Yersiz bir duyguydu bu, elbette. Geraltovski onu şöyle böyle tanıyordu, Petersburg'da oturan ve Odesa'ya seyrek gelen Leman ise onun hakkında hiçbirşey bilmiyordu. İyi ama, ne diye buraya gelmişti sanki?...

Hanımlar salonun öteki ucunda cıvıldaşıyorlardı. Erkekler gittikçe daha fazla kızışarak tartışmalarını sürdürüyorlardı. Geraltovski duruma egemendi, liberallik şeytanı içinden onu dürtüyordu. Leman'ın üstüne atıldı:

— Gerçekte siz ne istiyorsunuz, Grigori Grigoriyeviç? Sıra dayağı cezası geri mi getirilsin? (*) Kamuoyunu susturmak mı istiyorsunuz? Önlem olarak sansür mü uygulansın?

— Baylar, parlak sözleri bir yana bırakın! Rusya'yı mahveden bu güzel konuşma merakı zaten. Başımızdaki imparatora ben çok saygı duyuyorum, çünkü Rusya'nın önünde geniş ufuklar açtı... Fakat... Baylar, umarım burada Üçüncü Şube'nin ajanı yoktur? Alaycı bir tavırla gülümsedi, etrafta dolaşan gözleri Andrey'in üzerinde durdu. Baylar, politik hasımlarımıza karşı mücadele etmemiz gerektiğinde bu sinirlilik, bu isterik çığlıklar, bu karmakarışıklık neden? Onur nerede kaldı? Katı ve yenilmez irade nerede kaldı? Hükümetin halka yaptığı açıklama zavallı bir imdat çağrısından, yıkıma karşı mücadele çağrısından başka birşey değil. Bunu 20 Ağustosta öğrendik, utanç verici doğrusu! (**) İşte önünde dünyanın yarısının titrediği ve eğildiği koskoca

---

(*) Yüzyıllar boyunca rus askerlerine sıra dayağı denilen korkunç bir ceza uygulanmıştır. Suçlu iki sıra askerin arasından geçirilirdi. Belden yukarısı soyulurdu, bütün askerler silah temizlemekte kullandıkları sivri, ince bir metal çubukla vururlardı. Bu ceza Aleksandr II tarafından kaldırıldı.

(**) 20 Ağustos 1878'de Aleksand II, Resmi Gazete'de, ulusa çağrı adlı bir bildiri yayınladı. Rus halkının kötülük getirenlere karşı mücadelede hükümetle işbirliği yapması isteniyordu. Zararlı görüşlerin ve en ağır suçların önlenmesi, ülkenin bunlardan kurtarılması için çağrıda bulunuluyordu. Çar, kurulu düzene karşı suç işleyecek yada suçortaklığı yapacak olanlarla, toplum ve aile hayatının temel ilkelerine karşı çıkacak olanlarla en sert ve ciddi biçimde mücadele edeceğini bildiriyordu.

bir imparatorluk, güçlü bir ordu, gizli polis, zindanlar, kaleler, cezaevleri, Sibirya, sonra da silahsız yurttaşlardan yardım isteniyor. İğrendiriyor insanı bunlar. Ne bileyim ne bu, baylar? Uzun uzun düşünürsek, yetkililerin kazandığı saygı ve güveni yitirmeleri için bundan iyisi olamayacağını anlarız...

— Ben, başka türlü düşünüyorum, dedi Yakonko. Bence son yılların en akıllıca girişimi bu. Ancak yetkililerin ve toplumun birleşen güçleri, kurtuluşu gerçekleştirebilir. Bir de bu toplumun güçlü mantığına güvenmek gerekli. Belki de biz çağın gerisinde kalmış taşralılarız, gözümüzden bazı şeyler kaçmış olabilir...

— Ben tamamıyla sizden yanayım, Stefan Stefanoviç, dedi Geraltovski heyecanla. Eğer insanların toplumsal gruplar kurma özgürlüğü varsa hiç duraksamadan güçlerini hükümetinkiyle birleştirirler. Ama, olanaksız bu! Elleri, kolları bağlı!

— Özür dilerim! Hükümetin yeterince gücü var...

— Grigori Grigoriyeviç, hükümetle toplum arasında bir boşluk oluştu. Boşluk, anlıyor musunuz? Geraltovski, coşkun haliyle havada bir takım şekiller çiziyordu, bunlar kuşkusuz hükümeti, toplumu ve boşluğu gösteriyordu. «Işte bu boşluğa, Batıdan gelen nihilizm sızıyor. Olan biteni anlıyor musunuz? Kutsal bir yere göz diken çok olur...

— Sizin boşluk dediğiniz güçlü bir iktidarın olmayışı. Genellikle, baştan aşağı kararsızlık var! diye bağırdı Leman, sesi öfke doluydu. Geçenler-

de neler oldu size anlatayım. Arkadaşlarımdan biri, çok iyi insandır, yalnız biraz hırslıdır, zor mizaçlıdır (bu da işinde birçok belalara çatmasına yolaçıyor), İç İşleri Bakanı Aleksandr Yegoroviç Timaçev'le görüşmek istemiş. Dilekçeler yazmış, tehdit etmiş, yalvarmış yakarmış. Sonunda davayı kazanmış. Bakanın odasına girdiğinde bakan hemen karşısına dikilmiş, sırmalı üniforma ceketinin önünü açmış ve şöyle demiş: «Ateş etsenize! Kimseden korkmuyorum. Siz ne birincisiniz, ne de sonuncu. Tehdit eden mi istiyorsunuz, dolu! Size bir çanta dolusu tehdit mektubu gösterebilirim!» Arkadaşım çok şaşırmış, onu meğerse nihilist, hatta ve hatta silahlı bir adam sanıyorlarmış. Ama, göğsünü açıp da «Ateş edin!» diyen bir bakanın tutumuna ne dersiniz. Açık söylüyorum baylar, bu hikaye beni çok şaşırttı. Ne zayıflık, ne gevşeklik, böyle tavırları bir bakan, düzenin bir koruyucusu takınıyorsa, üstelik de bu kimse sertlik yanlısı ise! Artık asayişin diğer koruyucuları ne yapmalılar? İnsanın aklı almıyor! Bu gidiş gidiş değil...

Andrey konuşmaları eğlenceli bulmaya başlamıştı. Burada geçirdiği akşam, sadece bir zaman kaybı değildi. Böyle uzun süre sakin kalabilmesi tuhaftı, sanki yanında kendisini hiç ilgilendirmeyen şeylerden sözediliyordu. Başka zaman olsa, dinlemekle yetinmez, kavga çıkartırdı. Ama, şimdi durum farklıydı. Buraya Olga için gelmişti ve anlaşılan bu son gelişi olacaktı.

Bu sırada erkekler seslerini gittikçe daha fazla yükseltmişler ve kürklerden sözetmekte olan hanımlar susup dinlemeye başlamışlardı. Madam Leman uzun boylu ve soluk yüzlüydü, çehresi çö-

kük ve garip biçimde ifadesizdi. Çenesi ve alnı çıkıktı, bu ikisi arasındaki herşey, küçük finli burnu da dahil sanki yüzünün içine doğru batmıştı. Kupkuru bir tavırla ve kalın bir sesle fransızca bir cümle söyledi: «Georges, saçma sapan şeyler için kendini üzme!» Andrey kadının söylediklerini anladı. Sonra Madam Leman, herkese şunları söyledi

— Grigori Grigoriyeviç gençlik sözkonusu olduğunda daima çok heyecanlanır! Kiyev'de öğrenci olan genç bir yeğenimiz var, o üzdü biraz bizi. Mayısta, onu Vologda'ya sürgün etmişlerdi. Moskova'dan geçerken, Av Galerisindeki katliama kurban gitti. Kafasını delmişler, cesedini morgda bulduk. Kocamın dul kızkardeşi, Petersburg'a geldi, başımıza bir sürü iş açıldı. O gün bu gündür, Grigori Grigoriyeviç...

— Canım, hepsini de sen mi anlatacaksın, benim de dilim var.

— Benim fikrimce, diye çökük yüzlü hanım konuşmasını sürdürdü, sesini yükseltmişti, herşey apaçık ortada, tartışmaya gerek yok. Bu gençler alçakça hareket ediyor, oysaki onlara karşı dürüstçe davranılıyor, işte yanlışlık burada...

Yok, artık bukadar da budalalık fazlaydı!

— Sizce, bulvarlarda konuştu diye ondört yaşındaki kızları Sibirya'ya göndermek dürüstlük mü, hanımefendi? İnsanları gizlice, yargılamaksızın hapiste tutmak, sonra kanıt bulunamadı diye serbest bırakmak dürüstlük mü? Dürüstlükmüş! Dürüstlükten eser yok ortada!

Andrey sanki salonda değil de açıkhava top-

lantısında konuşuyormuş gibi keskin bir sesle bağırdığının farkında değildi.

— Bu anlattığınız olayları duymadım ben, diye mırıldandı Madam Leman, şaşkınlıktan ağzı bir karış açık kalmıştı. Kelimelerin anlamından çok Andrey'in konuşma tarzı ve saldırganlığı onu şaşırtmıştı.

Leman, karısını yatıştırmak için el işaretleri yapıyor sanki: «Bekle hele biraz, nasıl olsa lafını ağzına tıkarız bu herifin» demek istiyordu. Şöyle konuştu: «Haklısın karıcığım, zaten Fedor Dostoyevski de, eski bir muhalif, sürgün olduğu ve bu işleri çok iyi bildiği halde, **Ecinniler** adlı eserinde rus devrimcisinin özünde onur denilen şeyi inkar ettiğini yazıyordu. Bu bölümü çok iyi hatırlıyorum, hatta tefrika edilirken kopye edip saklamıştım, daha güzel söylenemez doğrusu!

— Bay Dostoyevski'nin en büyük özelliği bugün ak dediğine yarın kara demesidir. Bu yazara hiç güvenim yok, dedi Andrey. Eskiden, Neçayev'in taraftarı idi, şimdiyse neçayevcileri çamurlara buluyor, hem de hiç ayırım yapmaksızın. **Ecinniler**'de devrimcilerin onursuz insanlar olduğunu yazmıştı, beş yıl önce ise **Yurttaş**'da ve **Günlüğünde**, tüm rusların onursuz olduğunu yazıyordu, bunun rusların karakteristik özelliği olduğunu belirtiyordu. Bunu unutuyorsunuz galiba. Bence...

— Önce şuna cevap verin: Siz aslen rus musunuz? diye sordu Leman.

— Evet, evet, hiç kuşkunuz olmasın! diye atıldı kayınpederi (yada daha doğrusu eski kayınpederi, kibar, yaşlı adam, damadına hem ayıplayan hem de beğenen bir ifadeyle bakıyordu).

Andrey İvanoviç gerçek bir rustur, aslen serf köylülerdendir.

— Ya, öyle mi? İyi, o halde anlatın Andrey İvanoviç.

— Bence rus devrimcileri halkın onurunu diriltmişlerdir. Tanık olduğumuz bütün devrimci hareketler ezilen onur duygusunun patlamalarıdır. Anlıyor musunuz? Sinirleniyor, kaba ve sert konuşmaya başlıyordu. Gogol'ün Yüzbaşı Pigorov adlı kahramanını hatırlıyor musunuz? Marangoz Schiller'i kamçılar, sonra da bir yıldönümü kutlamasında börek tıkınır ve mazurka dansı yapar. İşte bu Pigorov zihniyetine son vermek gereklidir ve devrimciler de «Yeter!» diyen ilk insanlardır. Bir rusu kırbaçlayan bir kimse cezalandırılmalıdır, karşılık olarak alnına bir kurşun sıkılmalıdır. Bu onurluluk değil midir? Trepov'un üzerine ateş eden bu genç kız, ne Bogolyubov'un kızkardeşi ne de nişanlısıydı. Belki delice bir eylemde bulundu, belki de haksızdı. İnsan olarak onuru çiğnenmişti, hepsi bu! İnsanın yüceliğinin ayaklar altında ezilmesine dayanamamıştı. Bay Dostoyevski bugünün gençliğini tanımaz, Neçayev'den de korkar. Zaten Neçayev dündü, artık onu hatırlamıyorlar bile, şimdi düşünce hareketlerini yöneten başkaları var. Bugün kimse Ecinniler'i okumuyor... polis memurlarının dışında.

— Çok yanılıyorsunuz, dedi Leman, gözlerini Andrey'e çevirmiş, yan yan bakıyordu. Siz yargılanıp serbest bırakılmışsınız diye duydum. Allaha şükür, sonu iyi bitmiş, ne mutlu ailenize. Ama tekrar ediyorum: Çok ileri gidiyorsunuz, sapıtmışsınız!

Olga'nın annesinin, oturduğu divandan birdenbire sesi duyuldu:

— Dostoyevski haklı, şerefsiz bu adamlar!

Olga:

— Anne! diye bağırdı.

— Evleniyorlar, evliliklerini sürdüremiyorlar. Onur bu mu? Çocuk yapıyorlar, sonra hiç ilgilenmiyorlar, aylarca çocuklarını arayıp sormuyorlar, diye söylenmeye devam etti kaynana, sesi titriyordu, fakat gitgide yükseliyordu. Evlerine para getirmiyorlar, çalışmak istemiyorlar, yakınlarına yalnızca zarar veriyorlar...

— Anne, neler söylüyorsun?

— Lanet ediyorum bu adamlara! Lanet ediyorum, lanetliyorum onları! İhtiyar kadın böyle haykırdıktan sonra hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Herkes yerinden kalkmıştı. Yalnız Geraltovski ağzı açık, oturduğu yerde donmuş gibi kalakalmıştı. Yaknenko sendeleyerek karısına doğru yaklaştı. Fakat o hâlâ:

— Canavarlar! Lanet ediyorum onlara! Lanetliyorum onları! diye bağırıyordu.

— Gidin buradan, dedi Tasya Andrey'e. Eliyle kapıyı gösteriyordu.

— Ben de geliyorum, ben de geliyorum, diye umutsuzca bağıran Olga Anne! dedi, Andrey şerefli bir insandır, olağanüstü bir insandır. Ne yaptın? Gidiyorum, yalnız yaşayacağım. Artık sizi görmek istemiyorum.

Çılgın gibi Andrey'i sokak kapısına doğru çekiyor, oğlu da eteğine asılmış, peşinden sürükleniyordu. İhtiyar Yaknenko bağırarak birşeyler söylüyordu. Dışarıda hava soğuktu. Olga And-

rey'e doğru sokuluyordu. O ise koluyla genç kadına sarılıyor, bir yandan da küçük Andrey'in elini sımsıkı tutuyordu. Bütün bunların olacağını önceden sezmişti. İşte, herşey bitmişti, şimdi kendini yorgun hissediyordu. Yüreğinde derin bir üzüntü vardı.

Karanlık eve girdiler, petrol lambasını yaktılar. Ateş sönmüştü, Andrey avluya inip odun kırdı, odanın çok sıcak olmasını istiyordu. Olga çamaşır yıkıyordu. Yüzü gözyaşlarıyla ıslaktı, ama daha sakin ve mutlu görünüyordu. Genç adam ona yaklaştı, yüzünü avuçlarının içine alarak gözlerinin içine baktı ve şöyle dedi :

— Olga, ayrılmamız gerekiyor.

Karısı, gözleri kapalı, başını birkaç kez evet anlamında salladı. Küçük oğlan odanın öteki ucundan onlara bakıyordu.

UZAKTAN GELEN BİR SES: P.P. SEMENYUTA

Ben, Pimen Semenyuta, insan hayatı boyunca değişir mi diye kendi kendime çok kez sormuşumdur. Hayatımın sonuna doğru, insanın hiç değişmediğine karar verdim. Sanki hepimiz doğuştan damgalanmışız, bu damga da ne silinebiliyor, ne yıkamakla çıkıyor, ne de değiştirilebiliyor. Görünüşte değişme gibi gelen şeyler, aslında rastlantı eseri ve geçicidir. İnsanın özü hakkında onun yakınlarına bakarak hüküm vermez miyiz? Eğer etrafımız zalim ve adaletsiz insanlarla çevriliyse, tüm insanlığı kötü ve gaddar sanırız, fakat etrafımızda iyi ve yumuşak insanlar varsa, iyiliğe inanır ve insanlığın daha iyi bir kadere layık olduğunu kabul ederiz. Saçmalıyorum galiba. Özür dilerim. Artık genç değilim, hastayım, hayat beni yıprattı. Zaten şu son yarım yüzyıllık zaman içersinde tüm ruslar yıprandı. Aklı-

ma gelmişken söyleyeyim: Bir zamanlar sevdiğim kadının (Andrey İvanoviç de ondan çok hoşlanıyordu) geçen yıllar içersinde değişeceğini, bambaşka biri olacağını, benim de onu daha da çok seveceğimi umuyordum. Ama o hiç değişmedi. Umutlarım boşa çıktı. Daha da garibi, onu inatla ve ısrarla sevmeye devam ediyordum, Andrey İvanoviç de aynı kadını seviyordu. Andrey uzun zamandır evliydi, bir oğlu vardı. Gençliğimizde birbirimize rakiptik, yıllar sonra evime gelip bu kadını gördüğünde (1878 yılı sonlarında) yüzü kıpkırmızı kesildi, gözleri parlamaya başladı. Bütün bunlar çok ani olmuştu ve çok açıkça belliydi. Genellikle sinirli bir insandı, kolayca kızarır, sararır, öfkelenirdi.

O akşam uzun uzun konuştuk, konuşmalarımızın çoğunu bu kadının yanında yaptık, bu da onu çok heyecanlandırıyordu. Başarısızlıkla sonuçlanan kavun üreticiliği macerasını büyük bir canlılıkla ve şakacı bir tavırla anlattı. Gece yarısından sonra şarap içmek için yalnız kaldık. Eğlenceliydi doğrusu! Veda ederken, ciddi ve ısrarlı bir eda ile: «Ona daha iyi davran. Bunu sana emrediyorum,» dedi. Önce bu lafı ciddiye almadım, ama sonra onun hiç de şaka yapmadığını anladım. Onun bütün hareketleri ve sözleri derin bir tutkunun izlerini taşıyordu. O kadının adı mı? Önemi yok. Esas olan böyle bir kadının varolduğu. Hayır, Ani Makareviç değildi o, Ani o yıllarda yurtdışındaydı ve bir daha da dönmeyecekti. Aşırı gruplardan herhangibir kadın da değildi. O sıralarda, Andrey İvanoviç karısından, Olga Semyonovna Yaknenko'dan ayrılmıştı. Çekici bir

kadındı Olga, fakat aynı ölçüde de bayağıydı. Hayır, bu sözünü ettiğim kadın o değil.

Sözkonusu olan, bir adamın değişmesi, sorun bu işte.

1878 yılının sonlarındaki karşılaşmamız beni çok etkilemişti. Görüşleri, mizacı, hayat tarzı, öğrencilik yıllarımızdan tanıdığım gencinkinden kıyas kabul etmeyecek derecede farklıydı. Bir zamanlar, incir çekirdeğini dolduramayacak kadar önemsiz, fakat çok büyük bir gürültü koparan Prof. Bogiçiç olayı kamuoyunu hâlâ meşgul ediyordu. Kalın kafalı, sırbistanlı bir profesördü bu. Kont Tolstoy'un üniversiteleri kışlalara dönüştürme çabalarına candan katılan uşak ruhlu «küçük biraderler»den biriydi. Andrey İvanoviç deniz yoluyla Kırım'a gönderildi. Bayram yeri gibi bir kalabalık toplanmıştı, bağrışıp çağrışıyorlardı. Ben de Novorosisk Telegrafı adlı gazetenin muhabiri olarak bu itiş kakışın ortasında bulunuyordum, çünkü bu konu bizim için de önemliydi. O zamanlar, sözünü ettiğim kadın, henüz seçimini yapmamıştı, duraksıyordu, bu ayrılık onu kederlendiriyordu. Andrey elimi sıkıyor ve «Allahaısmarladık!.» diyordu. Koyu renkli gözleri kıskançlık dolu bakışlarla bakıyordu. Kıskançlığı benim serbest olmamdan, yurdumda kalmamdan değildi. Onun yanında kalıyorum, diye beni kıskanıyordu. «Güle, güle!» diye cevap veriyordum. Ona bütün kalbimle acıyordum ama bir yandan da içim rahatlıyordu. İtişme fazlalaşmıştı, kalabalık geminin yanına kadar sokulup bordasına dayanmıştı. Arkadan da itiyorlardı, bu yüzden gemi açılınca birçok kişi nerede ise denize düşecekti. Kalabalığın arasından çığlıklar, imdat sesleri yük-

seldi. Andrey'in yukarıdan bize bakan sapsarı yüzünü ve «Birşey oldu mu? İyi misiniz?» diye soruşunu hatırlıyorum. «Evet, evet, güle güle!» dedim yeniden, şapkamı neşeyle sallıyordum.

Onunla o yıllarda sık sık yapılan öğrenci toplantılarından birinde tanışmıştım. Geveze, yaygaracı bir ajitatörden başka birşey değildi. Sonra, birdenbire, kuvvetlendi, irileşti, siyah bir sakal bıraktı, yumruğunun herkesinkinden güçlü olduğu söyleniyordu. İşçilerin durumundan, zor çalışma koşullarından sözederdi. Sömürü yüzünden çalışanların hoşnutsuzluğu daha da artıyordu, üstelik aptallaşıyorlar ve umutsuzluğa kapılıyorlardı. Arteller ve birlikler belki onların durumunu biraz düzeltebilirdi, fakat çarlık hükümeti durmaksızın bu tür kuruluşları eziyor, her türlü birleşmeyi önlemenin binbir yolunu buluyordu. «Tarih korkunç derecede yavaş ilerliyor, diyordu Andrey, onu arkasından itmek gerekli. Yoksa ulusun yozlaşması liberallerin uyanıp işe koyulmasından önce olacak.» «Peki, anayasa hakkında ne düşünüyorsun?» diye sordum. «Onun da yararı olur.» «Peki, senin tercihin ne? Anayasayı mı yoksa tarihi ileriye doğru itmeyi mi yeğ tutuyorsun?» Bir süre sustu, sonra: «Şu an için, tarihi ileriye götürmenin yararına daha çok inanıyorum.»

İşte, sözünü ettiğim değişiklik buydu: daha önceleri **halkın içinde eğitilmek** isteyen bu adam **tarihe ders verecek** duruma gelmişti.

1878 sonbaharı ve kışı boyunca, Andrey Ivanoviç ve ben, sık sık birbirimize rastladık. İki üç kez onun evine gittim. Gulevaya sokağında, yoksul, küçük bir evde yaşıyordu. Görünüşe bakılır-

sa, Yaknenko kızını reddetmişti, ona hiçbir yardımda bulunmuyordu. Kadıncağız, bazen kimbilir nerelerde ebelik yaparak hayatını kazanıyordu. Kasım yada Aralık sonlarında karısından kesinlikle ayrıldı, bana da daha sık gelmeye başladı. Ayrılıklarının haberini bile bile ortaya yayıyordu. Odesa'da herkes bundan sözediyordu, kocasını çok seven Olga'ya çok acıyorlardı, herkes bütün bunların ciddi olmamasını diliyordu. Andrey, güvenliği için çok endişe ediyor, fakat herkes onun evine girip çıktığı için elinden birşey gelmiyordu.

Odesa'nın aşırı uçları benim de evime sık sık gelirlerdi. Bunların arasında Valeri Ossinski(*) de vardı. Ömrümde, bu kadar çok tanıdığı olan, bu kadar farklı toplumsal kategorilerden ve değişik çevrelerden insanla düşüp kalkan kimse görmedim. Bir devrimcinin bu kadar çok ilişkisi olması şaşırtıcıydı. Andrey İvanoviç'i de onunla tanıştırmak istiyordum, fakat o bundan kaçıyordu. Ona açıkça sordum: «Ne demek oluyor bu?» «Bu tembelleri, soyluları hiç sevmiyorum. Yoksa Baron X ve şürekasını da davet edecek misiniz? Onları görmek istemiyorum, iğreniyorum onlardan!»

Bize her türlü insan geliyordu, bunların arasında makaleleriyle ünlü Baron X de vardı. Hiç de kötü bir adam değildi, soylu da değildi. Ayrıca Andrey'in, Baron X'le Valeri'nin birbirlerine hiç benzemediklerini bilmesi gerekliydi, ikisini bir kefeye koyması yanlıştı. Valeri o güne kadar bü-

(*) V. Ossinski: Don havzasında bulunan Rostov kentinde dünyaya gelen Valeri Ossinski soylu bir ailedendi. Güney bölgelerindeki devrimci örgütün en aktif üyelerinden biriydi.

yük işler yapmıştı. Bunları benim bildiğime göre Andrey'in de bilmesi gerekliydi. Örneğin, Rostov'da bir muhbirin öldürülmesini örgütlemişti, savcı Kotliarevski'ye karşı suikast düzenlemişti, jandarma subayı Geiking'in öldürülmesi işine karışmıştı. Bunlardan ilki, muhbir olanı, bildirilerin altına «Yürütme Komitesi» mührünü basıyordu, oysaki böyle bir komite yoktu. Mühür oval biçimdeydi ve etrafında: **«Rusya Sosyal-Devrimci Partisi Yürütme Komitesi»** yazısı kazılıydı, ortasında ise bir tabanca, bir hançer ve bir çekiç birbiri üzerinde çaprazlanmış olarak görünüyordu. Bazıları bu buluşla alay ettiler, bazıları karşı çıktılar, fakat Valeri haklıydı: Mühür yetkilileri korkutmuştu. 1878 yılında yapılan bütün soruşturmalarda şu cümle muhakkak yeralıyordu: «Yürütme Komitesi hakkında ne biliyorsunuz?» Elbette ki, kimse birşey bilmiyordu. Ertesi yıl, daha başkaları bu mührü benimsediler, çünkü bu buluşun çok ileri görüşlü olduğu ortaya çıkmıştı.

Kuşkusuz, Valeri, sıradan bir adam değildi, parlak yönleri vardı. Bu yüzden, Andrey herkesin içinde onunla karşılaşmaktan çekiniyordu, çünkü (söz aramızda) Andrey kibirliydi, açıkçası kendisinden üstün insanları çekemiyordu. Sokakta, tiyatroda, işçi toplantılarında o hep ön plana çıkardı, ama bir salonda, çay içilirken, Valeri'den daha kusursuz davrananı düşünülemezdi. Kadınlar Valeri'den çok hoşlanırlardı (sözünü ettiğim kadın da onun çekiciliğine karşı koyamamıştı). Yakışıklıydı, uzun boylu ve sarışındı, şık gözlükler takardı, altın pırıltıları saçan ince bir sakalı vardı. Hızlı hızlı hareketler yapar, çok konuşur, şakalaşmaktan, ipsiz-sapsız laflar etmek-

ten, şaklabanlıktan çok hoşlanırdı, ama sözlerinin altında herzaman ince bir alay vardı. Uydurmaları, herkesi şaşırtmayı, inanılmaz şeyler icadetmeyi severdi, hatta yalanlarına kendisi de inanırdı. Gerçekle hayali birbirine karıştırırdı. Bana anlattığına göre, oniki yaşındayken bir komşusunu haydutların saldırısından kurtarmış, haydutlar onu nerdeyse öldüreceklermiş, silahını çekince eşkiyalar kaçmış. Yine rivayete göre Petersburg'da Demiryolu Mühendisliği Enstitüsünde öğrenciyken bir gün Yaz Bahçesinde geziyormuş, parkın içinde çara rastlamış (kendisi öyle iddia ediyordu) kenara çekilmemiş, yol vermemiş. Hemen onu yakalayıp polis merkezine götürmüşler, bağırıp çağırıp sürgünle tehdit etmişler. Başkente yeni geldiğini, çarı daha önce hiç görmediğini, general üniforması içinde onu tanıyamadığını söyleyip işin içinden sıyrılmış. Belki de bu kez doğruyu söylüyordu, fakat her zaman saçma sapan hikayeleri o kadar süsleyip püsleyerek anlatırdı ki bu defa da anlattıklarına hayal ürününün ta kendisi gözüyle baktık.

Ne olursa olsun, Valeri son derece cesaretliydi. Petersburg'da, «Toprak ve Özgürlük» partisinden olanları harekete geçirmiş, kurulu düzeni alt üst edecek planlar yapmıştı. Fakat, yardımcılarına pek güvenmiyordu. Elbette, bütün bunlar, kulaktan dolma bilgiler. Odesa'daki olaylara gelince, Andrey İvanoviç, ne denli ondan kaçmak isterse istesin, koşullar onu Valeri'ye doğru itiyordu, hatta onun yardımına bile ihtiyacı vardı. 1878 yılı sonlarında ve 1879 Ocağında, tutuklandığı güne kadar, para, silah ve sahte kimlikler Valeri tarafından sağlanırdı. Bu dönemde Kiyev'

de, Odesa'da ve civar kentlerde ondan daha güçlü adam yoktu.

Andrey illegal değildi, Valeri'nin parasından yararlanmaya da hakkı olmadığına inanıyordu, oysaki muhtaç durumdaydı. O kış kazancı pek cılızdı. Onu sokakta gördüğümde, aç olduğunu hemen anlıyordum. Yüzü toprak rengiydi, eski kanlı canlı halinden eser yoktu. Bu dönem onun son ve acı dolu duraksamalar dönemiydi.

Bir kez, bir konser için çektiğim parayı kabul ettirmek için ona uzun süre yalvardım. Reddediyordu, kısa zamanda ödeyemeyeceğini söylüyordu, bu yüzden de parayı almak istemiyordu. Oysaki gırtlağına kadar borç içinde olduğunu biliyordum. Üstelik, ayrı yaşadığı karısına ve oğluna da para yetiştirmek zorundaydı. Israr ettim. Tartıştık. Sonunda şöyle dedim: «Paranın Valeri'nin fonundan geldiğini varsayalım.» Hiddetlendi: «Öyleyse, hiç kabul etmem.» Sesi öfke doluydu, o zaman bütün gerçeği anladım. Valeri çekici, cesur, zeki, yakışıklı olmakla kalmıyordu, üstelik de zengindi, yani geçim kaygısından uzaktı. Sırrını yalnızca kendisinin bildiği bir yönteme göre örgüte para sağlıyordu. Muazzam servetiyle Lizogub'u(*) bile hayran etmiş ve taraftar olarak kazanmıştı. Akıl almaz başarılar kazanıyordu. Örneğin, Polonyalı çok zengin bir kadın, Stefanoviç ve arkadaşlarını hapisten kaçırması için

(*) **Andrey Lizogub,** «Çilekeş sosyalist», Ukraynalı en zengin ailelerden birindendi. Saf ve temiz karakteri, moral gücüyle bütün çağdaşlarını kendisine hayran etti. Halka karşı duyduğu sevgi yüzünden hizmet ettiği dava için varını yoğunu feda etti. 10 Ağustos 1879'da, Valeri Ossinski ile aynı yıl asıldı.

ona yirmi bin ruble vaadetmişti. Bu romantik ve karmaşık bir hikayeydi... Polonyalı kadın, Stefanoviç'in grubundan olmayan bir mahkuma aşıktı, fakat önce bir adam kaçırma deneyimi kazanmak istiyordu, Valeri sonradan onun arkadaşını da kurtarmaya söz vermişti. Valeri, Frolenko'nun yardımıyla bu işi başardı. Frolenko hapishaneye gardiyan olarak girmişti, hem Stefanoviç'i, hem de Deutsch ve Boganovski'yi kurtardılar, ödülü de aldılar.

Bir gaf yaptığımı anlamıştım. Andrey'e şaka yaptığımı, bunun benim param olduğunu, on yıllık arkadaşlıktan sonra bunu kabul etmesinin doğal olduğunu ve elbette ki bunu ödünç verdiğimi söyledim. Suratı bir karış asık olarak, parayı aldı. Belki de, yine, bu paranın Valeri'den geldiğini düşünüyordu... Eninde sonunda, Valeri'den yardım istemek zorunda kaldı, utanç içersindeydi, fakat sahte kimlik belgesine ihtiyacı vardı, çünkü artık illegal olmuştu. Ossinski ona «Vasili Andreyeviç Çerniyavski» adına düzenlenmiş bir hüviyet elde etti. Bütün bunlar, sanıyorum, yıl sonunda yada 1879 Ocak ayı ortalarında olmuştu, ocak sonunda ise Valeri Kiyev'de tutuklandı. Kimlik gerçek bir kişiye aitti, çünkü Odesa ve Kiyev'de en zor koşullarda bile kuşku uyandırmadı. Kuşkusuz, bu kimlik belgesi büyük güçlüklerle elde edilmişti.

Ossinski'nin tutuklanma haberi karşısında afallayıp kaldık. Yakalanması da çok saçma sapan koşullar altında olmuştu. Bir polis memuru Valeri'yi sokakta durdurmuş ve önemsiz bir şey için karakola gelmesini söylemişti. Çok iyi bir kimlik belgesine sahibolan Valeri, polis memuru-

nun peşinden gitmiş ve karakolda komiser yada komiser yardımcısının yerine jandarma komutanı Sudeykin'in ta kendisiyle karşılaşmıştı. Ossinski tabancasını çekmek istemiş fakat çok güçlü kuvvetli bir adam olan Sudeykin onun üzerine atılmış, onu hırpalamış ve polis memurlarının da yardımıyla silahını elinden almıştı. Baron Geiking öldürülmüştü ve Sudeykin baronun yerini almıştı. Doğrusu baron, bu işi böylesine etkili bir biçimde bitiremezdi...

Valeri mayısta yargılandı. O sıralarda çok uzaklarda bulunuyordum. Olayı gazetelerden izledim. «Ossinski tekme atıyordu, bu yüzden onu bağlamak zorunda kaldık,» diye açıklamada bulunmuştu Sudeykin. «O sırada sanık delirmiş gibiydi, bağırıyordu, çırpınıyordu, polislere ve jandarmalara küfür ediyordu. Ben şöyle dedim **«Bayım, sizler, gizlice adam öldürmenin ustası olmuşsunuz!»** O da bana şöyle dedi: **«Merak etmeyin, yakında siz jandarmalar da öldürüleceksiniz. Hem de gizlice değil, apaçık sokak ortasında!»** Bir müddet sonra sakinleşti, bağlarını çözdük ve sorgusuna başladık...»

Andrey İvanoviç'e sağladığı kurtarıcı kimlik belgesinden başka Valeri Ossinski'nin ölmeden önce yaptığı son iş para ve silah bulmak ve Harkov valisi Kropotkin'in(*) kaatili Grigori Goldenberg'le ilişki kurmaktı. Ama bu hikayeyi de artık bir başkası anlatsın. Ben iyi tanıdığım ve arkadaşım saydığım Andrey Jeliyabov ve Valeri Os-

(*) **Dimitri Kropotkin,** ünlü «Anarşist Prens» Piyotr Kropotkin'in kuzenidir. 9 Şubat 1879'da, Kiyev merkez hapishanesinde hükümlülere sert davrandığı için ve hükümetin baskı politikasına protesto olarak öldürüldü.

sinski'den sözetmek istiyorum. Andrey, Ossinski'nin tutuklanmasına çok üzülmüştü. «Ne kadar yanılmışım, diyordu. Ne büyük haksızlık etmişim! Benim budalalığım, bitmez tükenmez iğrenç kuşkularım yüzünden o benden uzaklaştı, babası yüksek rütbeli biri, bir general olduğu için ona güvenmiyordum...»

Ben, bunları başka türlü açıklıyorum: Andrey, büyük ve sağlam zekasına karşın, insanlar hakkında yargıya varırken yanılıyordu. Karakterleri çözümlemek zahmetine girmezdi. Bütün insanlar onun gözünde birdi, hepsini bir kefeye koyardı, ayırım yapmazdı. Oysaki, bir karakterin çekirdeğinde bir başka karakterin çekirdeği gizlidir. Bu daha küçük fakat daha sağlam bir çekirdektir ve gerçek karakter de budur. Tek kelime ile, yukarıda sözünü ettiğim damgayı o göremezdi. Örgüte kirli çamaşırları sonradan ortaya çıkan insanları kabul etmesinde şaşılacak bir yan yoktu. Neyse, ben yine damga hikayesine döneyim...

O zamanlar Geraltovski adında bir gazeteci, **Odesa Habercisi** gazetesinin redaksiyonunda çalışırdı. Salon serbest düşünürü idi. Şu beyiti yazmıştı:

Bazıları devrim için doğar
Diğerleriniyse yozlaşma boğar.

O da «diğerlerinden» idi anlaşılan. Devrimcilerin sempatizanı geçinirdi, o zamanlar bu tutum **revaçtaydı.** 1 Mart'tan sonra(**), Andrey İvanoviç Jeliyabov'un samimi arkadaşı olmakla

(**) 1 Mart 1881 Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesi.

ve onun evine sık sık gitmekle övünürdü. Fakat çeyrek yüzyıl sonra, Odesa'da öylesine düzenin koruyucusu kesildi ki herkesin ağzı bir karış açık kaldı... benim dışımda, herkesin. Uzun zaman önce ondaki aşağılık karakter damgasını keşfetmiştim. İnsan değişmez, damga aynı kalır. Ancak süs püs, insanın ömrü boyunca yanısıra gelen ve etrafını bulut gibi kaplayan ek elemanlar değişir.

Andrey İvanoviç'in başına gelenler, inanıyorum ki, onun kaderinde vardı. Onu 1878 sonbaharında gördüğümde o denli değişmiş bulmam, Andrey'i iyice incelememiş olmamdandı. İnsan değişmez, bu belki de acı bir gerçektir. Uzağa gitmeye gerek yok, beni ele alalım. Yaşlıyım, hastayım, sonumun yakın olduğunu biliyorum, fakat bazen eski, gülünç ve çok gençlere yakışır duygulara kapılıyorum! İtiraf etmeye utanırım. Çocukça korkular, istekler, acılar ve sevinçler duyuyorum. Ama en büyük sevincim hiç de çocukça değil: yaşadığıma seviniyorum. Andrey İvanoviç sonradan dünya çapında ünlü oldu. Yabancı ülkelerde yayınlanmış kitaplarda ve dergilerde onunla ilgili yazılara ve resimlere rastladım. Resimlerin hiçbiri ona benzemiyordu. Bizde de bazı şeyler yayınlandı, çeyrek yüzyıllık sessizlikten sonra. Andrey Jeliyabov artık bu dünyada yaşamıyor, bense yaşıyorum. 1906 yılının bu Nisan günü, Rusya'nın özgürlüğe kavuşma yolunda ilerlediğini görmekten sevinç duyarken onları hatırlamaksızın ve duyduğum minnettarlığı dile getirmeksizin geçemeyeceğim... Andrey hakkında birçok anı bulabilirim, tutuklanacağım haberini getirdiğinde takındığı tavır örneğin, onu cid-

diye almamıştım ve bu yüzden cezalandırıldım. Vedalaşmamız, bana, Olga'nın akrabalarının hediyesi olan bir altın zinciri verişi. Hayatım boyunca benim için çok değerli bir anı oldu bu zincir, şimdi de üzerinde yazı yazdığım koyu yeşil mermer masamın üzerinde duruyor. Fakat susuyorum, çünkü Andrey üzerine gerçek anılardan sözetmenin zamanı daha gelmedi.

Biliyor musunuz, ne acayip bir sonuca vardım? Evet, insan değişir, hatta bazen kaçınılmaz olarak değişir... ama... ölümünden sonra. Bu yüzden şimdiye kadar söylediklerime ekleyecek başka bir sözüm yok.

KLİO 1972

Ben Klio'yum(*). Olaylar, gerçekler, isimler, ünvanlar, yıllar, dakikalar, günler, yüzyıllar, binyıllar... Seyircisi olduğum ardı arkası kesilmez zaman seli içersinde kaybolur giderler. Bu sel, tutku, gerçek nedir bilmez, ne hızlı, ne de yavaş akar, bu akış anlamsız değildir, ama amaçsızdır, akar giderken yolunun üzerindeki herşeyi boğar.

Ani Rozenştayn, ilk evliliğinde aldığı adla Madam Makareviç, Kuliçova adıyla Paris'te yaşadı. 1878 Mayısında, Enternasyonal şubesi kurmak suçlamasıyla Fransa'dan sınırdışı edildi. İsviçre'de yaşadı. Andrea Costa adında bir italyan anarşistiyle evlendi. Sonra gidip Milano'ya yer-

(*) **Klio :** Yunan mitolojisinde tarihi yönettiği varsayılan tanrıça. Geçmiş zamanlar tanrıçası.

leşti, italyan sosyalistlerinin lideri olan Turatti ile evlendi, 1925 yılında, çok ihtiyar olarak öldü. Resmî bir cenaze töreni ile gömüldü, çünkü Anna Kuliçova İtalya'da, vatanı olan Rusya'dakinden çok daha ünlüydü.

Andrey Jeliyabov'un idamı haberi eski kayınpederi Yaknenko'yu o kadar sarstı ki adamcağız bunalıma düştü ve öldü. Ailesi kimsesiz kaldı, sersefil oldu. Olga Semyonovna, sefalete düştü, aklını kaçırdı. Adını değiştirmek istedi, kocasını inkar etti, oğlunun geleceğini kurtarmak için Andrey Jeliyabov'a lanet ediyordu, oğlunu kurtarmayı da başarıp başarmadığını kimse bilmiyor. Bir ara sokaklarda dilencilik yapıyordu. Sonra adını sanını kimse duymadı artık, oğluyla birlikte ne oldular, bilen yok, hayatın seline kapılıp sürüklendiler, yitip gittiler galiba...

İKİNCİ BÖLÜM

1878 yılı sonbaharının sonlarına doğru, Andrey Jeliyabov Odesa'da yeni bir yeraltı hayatına başlamak için kendine kimlik ararken, Petersburg'a Nikolay Vasiliyeviç Kletoçnikov adında birisi geldi. Bu otuzbir yaşında bir memurdu. Kuşkusuz ihtiyar değildi, fakat silik görünümü, sarı ve sağlıksız cildi, siyah gözlükleri, kambur duruşu, zayıf ve titrek sesi yüzünden olduğundan çok daha yaşlı görünüyordu. Nikolay Vasiliyeviç acaba neden, ani bir karar vererek eşyalarını satmış, Simferepol Yardımlaşma Sandığı'ndaki kasiyerlik görevini bırakmış, kış ortasında trene atlayıp Kuzeyin Palmir'i denilen(*) bu kokuşmuş kente gelmişti? Bunu kendisi de pek fazla bilmi-

(*) **Palmir :** Palmiyeler kenti anlamına gelen bir şehir adı. Suriye'de Şam yakınlarında tarihte önemli ve büyük bir kentti. Yıkıntıları XVIII. yy'da bulundu.

yordu. Burada onu bekleyen biri yoktu. Kırım'da da onu bekleyen yoktu, oradan ayrıldı diye kimse bir damla gözyaşı dökmemiş, onunla vedalaşmaya kimse gelmemişti. Aslında, bu adamın içinde kaderini değiştirmek için belli belirsiz bir istek vardı. Hayatı tümden başarısızlık ve yoksunlukla geçiyordu. Tıp öğrenimini hastalık yüzünden bitirememişti, genç yaşta annesini babasını yitirmiş, nedensiz, o şehirden bu şehire dolaşmış durmuş hatta yurtdışına bile gitmişti. Bu gezileri sırasında ailesinden kalan mirası da tüketmişti. Her zaman yalnızdı, kimsesizdi. Böylesi düşman başına! İşe girmiş, bürolarda zaman öldürmüştü. Sonunda Kırım'ın tozlu havası onu öksürtmeye başlamış ve Dr. Werner, ona iklim değiştirmesini önermişti. Doktorun konuşması hiç de içaçıcı değildi : «Hiç değilse değişik bir iklimde yaşayın, yoksa...» demişti. Fakat asıl değişmesi gereken insanın kaderi iken iklim değiştirmek neye yarardı?

Daha hayatta yeni yerini bulmuşken, valizlerini açmaya bile vakit bulamadan kalkıp yola çıkmak gerekiyordu, vakit gelmişti! Kırım'ın ılık ve kuru kışını bırakıp da soğuk ve çamurlu Petersburg'a gitmekten daha aptalca ne olabilirdi? Çamurla karışık karlar kaldırımların üzerine yığılır, buz gibi soğuk havada pislik kokuları yayılır, nemli bir soğuk insanı titretir, bütün bunlar veremin habercisidir! Fakat Rusya'da tekbir başkent vardır, işte bu yüzden de insanın başka seçeneği yoktur.

Kumluk Mahallesi'ne yerleşti. Ona, burayı Yalta'da tanımış olduğu öğrenci kızlar önermişti. Bu gençkızlarla, bir şişe Johannesberg birası-

nın etkisiyle kurdukları geçici samimi arkadaşlık sırasında, birahanede konuşmuştu. Adreslerini de notalmıştı, onları tekrar görmeyi umudediyordu, fakat doğrusu bunun onların gerçek adresleri olduğuna pek de inanmıyordu. Böylesine kibar gençkızlar gözlüklü, buruşuk suratlı bir adamı ne yapsınlar? İki yıldan beri yüzü çok buruşmuştu, saçları da dökülüyordu. Gazetelerde yazılanlara inanarak, çeşitli kremler, losyonlar satın almış Dr. Gardner'in ilaçlarını kullanmış, Brüksel iksiri getirtmiş, bunlara dünya kadar para ödemiş, fakat hiçbir sonuç alamamıştı.

Kumluk Mahallesindeki evin önüne geldiğinde, arabayı geri göndermemiş, bekletmişti, çünkü gençkızların onunla alay etmiş olduğuna kesinlikle inanıyordu. Oysaki kızların üçü de evdeydi, onu görünce çok sevindiler. Kendi oturdukları mahallede Nikolay için de bir oda buldular, burası giriş katında oldukça loş bir yerdi fakat başlangıç için hiç de fena değildi.

İş aradı. Gençkızlar ona yardım ediyorlar, yararlı girişimlerde bulunuyorlardı. Akşamları onu, kibarca çay içmeye davet ediyorlar, hatta bazı geceler tiyatroya bile götürüyorlardı. Bir gün, Nikolay kızları bir pastahaneye götürdü, onlara kahve ve bademli pasta ısmarladı. Bu pastaların içinde sarımtrak ve limon kokan bir krema vardı. Her pasta sekiz kapikti. Çılgınlıktı bu doğrusu! Fakat Nikolay hiç de pişman değildi, çünkü gençkızlardan giderek daha çok hoşlanıyordu. Günler geçtikçe arkadaşlarının boş kafalı gevezeler değil, bağımsız yaşayan genç hanımlar olduklarını farketti. Bu genç bayanlar yalnızca hareketlerinde değil, düşüncelerinde ve yargıların-

da da özgürdüler. Onlara kimse karışmıyordu. Harçlıklarından büyük bir kısmını çok sevdikleri genç adama vermişlerdi. Onların bu hareketleri Nikolay Vasiliyeviç'i çok etkiledi. Bu gençkızların bazı gizli ilişkileri, garip tanıdıkları vardı. Bunlardan bir tanesi Nikolay'a, Mezentzev(*)in katilini olay yerinden uzaklaştıran zenci arabacıyı tanıyan birisinin arkadaşı olan bir öğrenciyi tanıdığını, anlatmıştı. Gençkızlardan bir başkası, o günlerde ilk sayısı çıkan **Toprak ve Özgürlük** adlı esrarengiz bir gazeteden sözediyordu. Gençkız, gazeteyi bir an için elegeçirmiş, fakat başka birisi hemen elinden kapmış, ve üçüncü bir kişiye göstermeye gitmişti. Bu kişi, saraya yakın çevrelerdendi, fakat dürüst ve liberal bir adam olduğu söyleniyordu. Bu gazeteye bir gözatmak bile insanı Sibirya'ya yada madenlerde çalışmaya göndermeye yeterdi. Nikolay da bu gazeteyi okumayı çok istiyordu. Kaderini değiştirmek, bir bürodan bir başka büroya geçmek ve pantolonlarını eskitmek demek değildi.

Gizlice hayal kuruyordu. Uzun zaman susmuş ve kararsız kalmıştı. Sonunda aklından geçirdiği soruyu sordu Onlardan biriyle tanışamaz mıydı? Gençkızlar, afallayıp kaldılar: Onlar demekle kimleri kastediyordu Nikolay? «Onlar, ca-

---

(*) **General Mezentzev,** Emniyet Müdürlüğünde Üçüncü Şube Şefiydi, Petersburg'ta, sokak ortasında, güpegündüz, Sergey Kravçinski-Stepniyak tarafından hançerlendi. Stepniyak, Barbar adında birinin kullandığı bir araba ile kaçmayı başardı. Barbar, Ossinski'ye de, Deutsch Stefanoviç ve Boganovski'nin Kiyev Hapishanesi'nden kaçırılmasında yardım etmişti (4 Ağustos 1878).

nım, daha önemli olanları tanıyan arkadaşlarınız.» Gençkızlar gülmeye başladılar:

— Bak sen hele! Siz neymişsiniz meğer Nikolay Vasiliyeviç! Yoksa siz Üçüncü Şubeden misiniz? (*)

Güldüler ve şakalaştılar... «Biz böyle insanları tanımayız, tanımak da istemeyiz. Biz böyle şeylerle ilgilenmeyen dürüst kızlarız. Biz kahve içmeyi, pasta yemeyi ve tiyatroyu severiz... Ama çok merak ettik, siz niçin **onları** tanımak istiyorsunuz?» Elinden geldiği kadar onlara açıklamaya çalıştı. Uzun zamandır bir düşünce onu rahatsız ediyordu Kaderini değiştirme isteği. «Şairin dediği gibi, dünyada cansıkıntısından başka birşey yok.»

Üç gün sonra, gençkızlar gelip onu buldular. Kendileriyle birlikte gelmesini söylediler. Gençkızların odasında bir adam oturuyordu: İri yapılıydı, yüzü sakin ve ifadesizdi, saçları sarı ve bakışları dikkatliydi. Gençkızlar, tanıştırdılar: «Piyotr İvanoviç.»

— Demek ki, Nikolay Vasiliyeviç, siz Kırım' da iş bulamadınız?

Masanın üzerinde, Piyotr İvanoviç'in önünde, bir şişe bira, bir tabak içinde salatalık ve köfte duruyordu. Köfteye bir çatal batırmış, bıçakla delik deşik ediyordu. Onun bu hareketi, görgü kurallarına aykırıydı. Birdenbire Nikolay Vasiliyeviç hınzırca gülmeye başladı. Çünkü herşeyi anlamıştı: Demek ki bu genç adam, **onlardan** biriydi, bıçak kullanmasından bu anlaşılıyordu!

(*) **Üçüncü Şube**: Siyasi Polis Şubesi.

— İş buldum, fakat bunlar öylesine sıkıcı işlerdi ki...

Gözlerini, köfteyi parçalayan bıçaktan ayıramıyordu. Dik dik bakarken bir yandan da korkudan titriyordu...

Kırım'dan ve daha başka şeylerden sözettiler. Nikolay Vasiliyeviç bütün cesaretini topladı ve sordu: Yararlı olabilmek için ne yapmalıydı? Hayatı geçiyordu, sağlığı bozulmuştu ve geriye kesin bir yararsızlıktan başka birşey kalmıyordu. Bu nedenle hizmet etmek istiyordu.

Piyotr İvanoviç uzun süre düşündü ve sonra:

— Dinleyin, Nikolay Vasiliyeviç. Ben bir girişimde bulundum. Şimdilik yapılacak bir iş yok. İşte böyle. İş, daha sonra olacak. Şimdi size bir adres veriyorum: Neva Sokağında, Nadejdinskaya Sokağına dönen köşede Yakovlev'e ait bir ev var. Alt katta Anna Petrovna Kutuzova adında bir kadın oturuyor. Bu kadın, eski bir ebe, bir albayın dul karısı. Odalarını pansiyon olarak kiraya vererek para kazanıyor. Üçüncü Şube hesabına çalıştığından kuşkulanıyoruz, çünkü onun pansiyonunda oturan bazı öğrenciler, önemsiz şeyler yüzünden sorguya çekildiler. Polis birşeyler biliyormuş onlar hakkında, bunları o kadından öğrendiğini sanıyoruz. Tabii sadece bir kuşku bu. Bunun ya doğrulanması yada aklımızdan çıkarılması gerekli. Çünkü, ciddi bir iş bu, gençleri bu köpekbalığı gibi tehlikeli kadından kurtarmak gerek. Anna Petrovna'nın yanına pansiyoner olarak yerleşmeyi kabul eder misiniz? Örneğin, ne olarak? Ne olarak? Kendiniz olarak, iş arayan biri olarak. O belki size iş de bulur. Tanıdıkları çoktur.

— Anlıyorum. Yalnız, söyler misiniz Piyotr İvanoviç... Nasıl söylesem... Kimin için öğreneceğim bu bilgileri?

— Benim için! Beni çok ilgilendiriyor bu kadın, Nikolay Vasiliyeviç. Öğrendiğiniz her şeyi gelip bana anlatacaksınız.

Gözlerini dikmiş, kıpırdatmaksızın bakıyordu, şeytan gibi bir adamdı! Tehlikeyi göze alabilen biriydi! Yararlılık, evet, kaderini de değiştirebilirdi, çünkü bu işte Üçüncü Şube kokusu vardı. Ama... Burada Nikolay Vasilyeviç'in kalbi hızlı hızlı atmaya başlıyordu... Bu işi başarmaya kuvvet bulabilecek miydi? Kafası karmakarışıktı, mırıldandı:

— Bana göre değil böyle şeyler... Bu tür işler beceriklilik ister, insan başkalarında güven uyandırmalı...

— Peki, bir kez deneyin. Benim için çok önemli bu, Nikolay Vasilyeviç.

Orta yaşın üstünde bir kadındı Madam Kutuzova. Yanakları ve boynu, kullandığı yağlı, ilaç kokulu kremden pırıl pırıl parlıyordu. Apartmanının içinde sabahlıkla dolaşıyor, başına bir eşarp bağlıyordu, akşam olunca, gündüzki sabahlığını çıkarıp başka bir sabahlık giyiyor, başını açıyordu, o zaman kırlaşmış sarı, seyrek saçlarıyla yaptığı zavallı saç tuvaleti ortaya çıkıyordu. Bir bakışta Nikolay Vasilyeviç ikisinin de derdinin ortak olduğunu anladı: saç dökülmesi. İlk konuşmalarının konusu da buydu... Sonraları, onu çay içmeye, birlikte kart oynamaya davet etmeye başladı. Pansiyoncu kadın büyük bir neşeyle kart oynuyordu, gece yarısına kadar, hatta saat bire kadar oynayabilirdi, iyi bir oyuncuydu, gözünden

hiçbirşey kaçmıyordu. Bazen kiracısını şakacıktan korkutuyordu: «Yok, yok bayım, kart oynamayı sevmiyorsunuz siz, başka kiracı bulacağım kendime!» Kahkahalarla gülüyor, keskin bakışlı küçük gözleri alaylı alaylı bakıyordu, o zaman Kletoçnikov'un yüzü sapsarı kesiliyordu.

Genellikle dört kişi oynuyorlardı: Emekli kurmay yüzbaşı Rinda, ihtiyar Bogdanoviç yada Vavitçek, Anna Petrovna ve Nikolay Vasiliyeviç. Bazen diğerleri olmuyordu, o zaman da iki kişi olarak oynamaya zorluyordu kadın onu. Anna Petrovna kartlarını yere düşürüyordu, Nikolay Vasiliyeviç de eğiliyor, masanın altında kartları arıyordu. O zaman, levanta kokuları arasında kadının şişman bacaklarını görüyordu. Bir keresinde, kadının açık kalan sabahlığının içinde pembe-beyaz dantelden birşeyler gördü. Kafasının arkasını çarparak alelacele masanın altından çıktı.

Yeni kiracısının her akşam Anna Petrovna'ya kazandırdığı ufak paralar kadının en büyük zevki haline gelmişti. Artık ikisinin yalnız kaldıklarına üzülmüyordu. Böyle sessiz, alçak gönüllü, durmadan çay ve şurup içen bir adamla kart oynamak hoştu. Hatta herşeyi daha da zevkli ve eğlenceli hale getiren, Anna Petrovna'nın bir yada iki ruble kazanacağı günü beklemesiydi. Nikolay Vasiliyeviç kart oynamayı sevmezdi, oynanan kağıtları aklında tutamazdı. Bazen oyun sırasında düşünceleri dağılıyor, aklına olur olmaz şeyler takılıyordu: «Ne işim var burada?» diye kendi kendine soruyordu. «Her akşam, bu budala kadınla kart oynayarak vaktimi öldürmek zorunda mıyım?» Fakat pansiyoncu kadın durumdan hoşnuttu, hatta konuşmak için konu bile bulu-

yordu. Arada sırada kocasından sözediyordu. Topçu albayıymış kocası, ünlü Kutuzov'lardanmış, feldmareşalin sülalesinden değil de başka bir Kutuzov ailesiymiş: «Biz hepimiz serbest düşünceliyiz, çok eski zamanlardan beri bu böyle!» Bazen de genç kiracılarını anlatırdı, bazılarından şikayet eder, bazılarını da savunurdu. Pansiyonerlerden çoğu kız ve erkek üniversite öğrencileriydi. Nikolay, bu kısa saçlı kızlardan hiç hoşlanmıyordu. Ona kalsa bunların hepsini bir manastıra kapatır, papazların kirli çamaşırlarını yıkattırırdı.

Anna Petrovna, aynı fikirde değildi, bu yüzden tartışıyorlardı.

Fakat, ne olursa olsun, Nikolay, Piyotr Ivanoviç'in istediklerine benzer birşey elde edememişti.

Artık bıkmıştı. Kontrat yapmamıştı ya sonunda! Bu iğrenç kadından kurtulmaya karar vermişti, bir gün şöyle dedi «İş bulamadım. Burada hayat pahalı, son kalan paralarımı da burada tüketiyorum! En iyisi döneyim gideyim, artık Penza'ya mı olur, Kırım'a mı olur... Hiç değilse hava sıcak oralarda.» Anna Petrovna'nın canı sıkılmıştı, çok sevdiği bu pansiyoneri kendisini terkediyordu işte! Sakin bir adam, içki içmez, parasını zamanında öder, misafir diye şüpheli insanları eve getirmez, üstelik de her akşam en azından ona bir kapik kazandırır! «Böyle büyük bir şehirde nasıl olur da iş bulamazsınız?» —«Evet, sorun da bu ya! Şehir çok büyük. İnsanın tanıdıkları olması gerekli. İnsanın kimsesi yoksa, taşra daha iyi. Orada hayat sadedir, lüks pastaneler, tiyatro, fransız artistler filan yoktur... Ay-

rıca orada iyi yürekli insanlar vardır, hayat da daha ucuzdur.» —«Peki, eğer size...» —«Evet, ne söylemek istiyorsunuz?» —«Eğer size uygun bir iş bulursak, ne dersiniz?» —«Örneğin, nasıl bir iş?» —«Örneğin, örneğin...» Anna Petrovna tilki gözlerine benzer, kızarmış küçük gözleriyle onu tepeden tırnağa süzdü «Benim bir yeğenim var, adı Gusev. Üçüncü Şubede çalışır. Saygıdeğer bir adamdır. Ona başvurabiliriz. Belki orada iş bulunabilir.»

Nikolay sevincinden neredeyse havalara uçacaktı. İşte, herşey ortaya çıkmıştı. Adi karı! Doğruymuş meğerse. Piyotr İvanoviç haklıymış. İhtiyar dul polisle işbirliği yapıyormuş. O akşam, acele acele Kumluk Mahallesine gidip Piyotr Ivanoviç'i görmek istediğini bildirdi. Ona ertesi gün gelmesini söylediler. Piyotr, anlatılanları dinledi, fakat büyük bir ilgi göstermedi. Sonunda, Nikolay Vasilyeviç: «Oh, çok şükür, bu cadıdan kurtuluyorum!» deyince öteki ona şaşkınlıkla bakıp:

— Niye kurtulacakmışsınız? Üçüncü Şube'nin kadrolarına girmek şansını elde etmişken niye kaçmayı düşünüyorsunuz? diye sordu.

Nikolay kulaklarına inanamadı. Üçüncü Şube kadrolarına girmek mi? Şaka mı ediyordu bu adam? «Şaka filan etmiyorum, çok ciddiyim.» «Nasıl? Üçüncü Şubeye girmek mi? Zavallı, şanssız Kletoçnikov bunu nasıl başarabilir? Ne olur, Piyotr İvanoviç acıyın bana, zavallı bir yetimim ben. Yapamam bunları. Benden bunları isterseniz reddedemem, reddedemeyince de mahvolurum!»

Saçma sapan konuşuyor, ağlayıp sızlanıyordu. Paniğe kapılmıştı ama içinden bir ses : Bu son değil, başlangıç, başlangıç... diye tekrarlıyordu. Evet demeye karar verdi.

Piyotr uzun uzadıya öğütler veriyordu :

— Anlıyor musunuz, Nikolay Vasilyeviç, asıl tehlike nedir? Ajanların aramıza sızması. Bunlar devletten para alır ve yenilmez bir güçtürler. Sizin oturduğunuz evi ele alalım örneğin, bir hafiye yuvası orası! Hem de öyle daha ne evler var Petersburg'da! Bizde bir dürüst adama karşılık üç ajan var. Sokaklarda dolaşıyorlar, üniversiteye gidiyorlar, tiyatrolarda, kabarelerde, taşıt araçlarında, her yerde, onlardan var. Son günlerde Yeni Zamanlar dergisinde, Nekrasov'un şu mısraları yayınlandı. Şiirin adı «Tembel». Son beyiti çıkarmışlar ama biz biliyoruz o beyiti. Sert bakışlı mavi gözleriyle dik dik bakarak şunları okudu

Niçin elin kolun bağlı
Derslerin bitti artık
Rusya'yı seviyorsun.
Zekisin, bilgilisin
Özgür düşüncelisin
Ülkeni düşünüyorsun.
Ki herşey sana bayağı görünüyor
Bir de kaçmaya mı kalkışıyorsun?
Zaman kötü, diyorsun.
Yalnız hafiyeler iyi yaşar
Saygı görür ve korunur
Petersburg'da, biliyorsun.

«Evet, bütün bunların değişmesi gerek! Kuduz köpekler gibi gebertilmeli bu gibiler. Kurtu-

luşumuz buna bağlı. Yoksa, namuslu insanlar yaşayamaz...»

Nikolay, Piyotr'un «namuslu insanlar» derken belirli bazı kişilerden sözettiğini anladı. Fakat birşey söylemekten çekindi. İki-üç ay önce, devrimci partinin birçok elemanı tutuklanmıştı, bu iş muhbirler olmaksızın yapılamazdı. Nikolay, Piyotr'un bu aşağılık insanlara karşı öfkesini haklı buluyordu.

— Eğer, siz Nikolay Vasilyeviç, onların içine girmeyi başarırsanız...

— Deneyeceğim, Piyotr İvanoviç, diye cevap verdi Nikolay, kendi sesinden korkmuştu.

İhtiyar dul, kiracısının, düşünüp taşındıktan sonra işi kabul ettiğini öğrenince sevindi. Yeğenini evine davet etti. Bu orta yaşlı, kel kafalı, uzun boylu, sağlam yapılı bir adamdı, Anna Petrovna'nın kocasına benziyordu. Konuşmalar sırasında evli olduğunu, karısının ikinci eşi olduğunu, beş çocuğundan üçünün birinci, ikisinin de son eşinden olduğunu söyledi. Şimdiki karısı almanmış, kayınpederi fabrikatörmüş. Çay içip reçelli ekmek yediler. Günün olaylarından sözettiler. Her zamanki gibi Nikolay kısa saçlı kızların arkasından attı tuttu, Anna Petrovna ise onları savundu. Yeğen birdenbire, hiçbir giriş yapmaksızın, homurdanır gibi şunları söyledi

— Nikolay Vasiliyeviç, perşembe günü gelip Bay Kirilov ile görüşünüz.

Teyzenin yeğen üzerinde etkili olduğu belliydi. Demek ki yeğen, onun isteğine hayır diyememişti. Misafir gittikten sonra Anna Petrovna açıklama yaptı. Yeğenini avucunun içinde tutuyordu, adam, ne derse hepsini yapıyordu çünkü mi-

rasına konmak istiyordu. Nikolay aklından şunları geçirdi: «Zavallı adam, bunu hiçbir zaman başaramayacak! Bu karıyı gömmek, zor doğrusu.» O gece, Nikolay Vasiliyeviç uyuyamadı. Olan biteni kafasında evirip çeviriyor, düşünüyordu. Birdenbire müthiş bir düşünce onu sıkıntıdan terletti: Kocakarı yalan söylüyordu, bu adam onun yeğeni filan değildi, mirasına da sahip çıkmak istediği yoktu. Evet, evet, yalandı bütün bunlar! Ama niçin? Kutuzova'yı bu adama bağlayan neydi, o da karıya neden böyle boyun eğiyordu? Birdenbire kendi kendine sorduğu bilmecenin cevabını buldu Eğer adam boyun eğiyorsa, demek ki kadından daha aşağı bir mevkideydi. Nikolay, bütün bunlara kendini inandırdıktan sonra korkusu daha da arttı. Bu karanlık bakışlı acayip adamın Nikolay Vasiliyeviç'e ne ihtiyacı vardı? İşsiz, yoksul, küçük bir memurdan başka birşey değildi o. Bütün bunlar herifi ne diye ilgilendirsindi? Her gün bir ruble kazanmak için de yapılamazdı bunlar! Başka şeyler vardı işin içinde. Nikolay birşeyler seziyordu. Garip bir oyunun, bir kapanın içine düşmüştü. Ne olup bittiğini iyice anlayamıyordu. Birilerini şaşırtmaya çalışıyordu, fakat tuzağa düşürülen aslında kendisiydi. Uykusu iyiden iyiye kaçmıştı. Bu işte geriye dönüş olmazdı, bir kurtuluş çaresi de yoktu. Tek bir düşünce onu biraz sakinleştiriyordu Hayatının sonunda, nihayet işe yarar duruma gelmişti. Korkunç bir görevdi bu, insanı yavaş yavaş öldüren bir işti, aklına geldikçe iliklerine kadar ürperiyordu, gücü kuvveti kesiliyor ve «anneciğim» diye bağırası geliyordu. Evet, doğruydu bütün bunlar, ne var ki işe yaramazlık daha da öldürücü

ve ilikleri dondurucuydu. İşe yaramazlık, insanı taş parçası haline getirir, kanını dondurur. Sabaha karşı uykuya daldı ve kabus görmeye başladı: Kutuzova'yı rüyasında bir canavar olarak görüyordu. Kadın bazen kedi kılığına bürünüyor, uzun, sivri dişlerini göstere göstere üzerine geliyor, bazen omuzlarında sırmalı subay apoletleri beliriyor, bazen de önü açık sabahlığından şişman beyaz bacakları ve mavimtrak kurbağa ayakları görünüyordu...

Üçüncü Şube personel şefi Bay Kirilov kısa bir süre Nikolay'la görüştü. Garip bir konuşma tarzı vardı, zigzaglar çiziyor, sanki bu bir görüşme değilmiş de, istenmeyen, hoşnutsuzluk veren fakat önemli bir şeymiş gibi kaçamak yollara sapıyordu, her kelimesinin ardında başka anlamlar gizliydi. Bir çeşit sorgulamaydı bu. Kim bilir? Belki de bu adam herkes gibi konuşmayı çoktan unutmuştu. Durmadan şaşırtıcı sorular sormak, tuzaklar kurmak onun için kesin biçimde gerekliydi. Örneğin:

— Niçin 1873'de Viyana'daki fuara gittiniz? diye ilgisizce soruyordu.

Nikolay'ın bu yolculuğu yapmak için özel bir nedeni yoktu. Ne diyebilirdi? Kızardı, kıvrandı, işitilmez kelimeler mırıldandı, Bay Kirilov ise bu sırada bayram yapıyordu sanki: «Hah, işte yakaladım sizi!» der gibiydi.

Kirilov'un görünüşü bazıları için ilgi çekici olabilirdi: alnı genişti, uzun yunanî burnu vardı, bıyıkları ve favorileri siyahtı, uçları kırlaşmıştı, fakat Nikolay'ın gözünde bu güzel görünüm iticiydi. Cildi bir ölününki gibi beyazdı, yüzünde bir damla kan yoktu! Eskiden, küçük bir çocukken,

Nikolay, mağaralara girer, yıkıntılarda dolaşırdı, buralarda, loşlukta, renksiz, beyazımsı, kör böcekler, bazı soluk bitkiler görürdü. Gizli yeraltı dünyasına özgü bu morluk Kirilov'un yüzünde de vardı. Ağır gözkapaklarını kaldırıp indirerek, birdenbire sordu:

— Ya sağlığınız? Hiçbir hastalığınız yok mu?

— Hayır, neden soruyorsunuz?

Nikolay şaşırmıştı. «Ne sorup soruşturuyor, şişko herif? Sağlığımdan ona ne?»

Kirilov ciddi bir tavırla açıkladı:

— Hastaları çalıştıramayız. Size bakıyorum da, görünüşünüz pek sağlıklı değil gibi geliyor bana. (Utanmadan dik dik bakıp yüzünü inceliyordu). Verem olmayasınız? Hepimize bulaştırabilirsiniz. Belki de bile bile göndermişlerdir sizi Üçüncü Şube'ye? Ha? Ha?

Dişlerini göstere göstere gülüyordu.

Nikolay başıyla hayır işareti yapıyor, ellerini sinirli sinirli oynatıyordu «Hayır, hayır! Nerden çıkardınız bunları?» İçinden de şunları geçiriyordu: «Vay canına! Herife bak! Bildi be! Gözünden de hiçbir şey kaçmıyor!»

Bu sırada Kirilov demir bir dolaptan bir kağıt çıkarmış, cam masanın üzerine koymuştu. Nikolay, kağıdın üzerinde «Yazılı Beyanat» başlığı bulunduğunu gördü. Bu başlığın altında ayda otuz ruble karşılığında gizli ajan olarak işe başlayacağı yazılıydı. Nikolay formu doldurup altını imzaladı. Bay Kirilov da altını parafe etti ve şimdiden gözüne kestirdiği kimse olup olmadığını sorduktan sonra, pazartesi günü saat onda gelmesini söyledi.

24 Ocak günü, Nikolay, Piyotr İvanoviç'le buluştu. Ona herşeyi anlattı, ancak ondan herhangibir kimseyi ihbar etmesi yada ele vermesi istenirse derhal istifa edeceğini söyledi. Gizli polis teşkilatında çalıştığına hâlâ inanamıyordu! Eğer daha önce birisi ona «Siz, Kletoçnikov, Ocak ayından başlayarak aylığınızı Üçüncü Şubeden alacaksınız,» deseydi, karşısındakinin doğuştan salak olduğunu düşünürdü. Hatta onun suratına bir tokat indirirdi.

Piyotr ise, bu sözleri duyunca dostça, tatlı tatlı gülümsedi:

— Sevgili Nikolay Vasilyeviç! Zamanımızda herşey çok çabuk ve sürekli olarak değişiyor. Buna şaşmamak gerek. Örneğin, ben daha kısa bir süre önce çöl ortasında, kimsenin bilmediği, ıssız bir yerde, mezhep ayrılığı güdenlerle birlikte yaşıyor, din kitapları okuyor, onların ayinlerine katılıyordum(*). Şimdiyse başkentteyim, pahalı sigaralar içiyorum, elimde bira bardağı, bir **Üçüncü Şube ajanıyla** sohbet ediyorum, tuhaf değil mi?

Nikolay suratını astı, Piyotr'un şaka yaptığını anlamıştı ama bu onu ferahlatmamıştı. Daha sonra, Piyotr ona nerede ve nasıl buluşacaklarını bildirdi. Belirtilen güne ve saate çok dikkat etmesini, işareti görmezse gelmemesini söyledi. Bu işaret ya pencere kenarına konmuş bir kitap, bir

---

(*) Aleksand Mihaylov ve birçok başka popülist, mezhep ayrılığı güdenler, Eski-Müminler ve diğer Raskolnikler arasında devrim ve isyan propagandası yapıyorlardı. Onlarla birlikte yaşıyor ve onlara kendi görüşlerini aşılıyorlardı. Bunlar daha çok Saratov bölgesinde bulunuyorlardı.

lamba yada bir çiçek vazosu olacaktı. Birdenbire Nikolay'ın çok miyop mu olduğunu sordu, gözlükleriyle iyi görebiliyor muydu? Nikolay çok miyop olduğunu, gözlerinin zayıf olduğunu fakat buna alıştığını söyledi.

— Gözlük camlarınızı değiştirmeniz gerek, dedi Piyotr.

— Evet, evet, biliyorum. Bir gün doktora gidip...

— Bunu hemen yapmalısınız, dedi Piyotr, sesi sert ve aksiydi. Artık, sağlığınız ve gözlerinizin durumu yalnız sizi değil, başkalarını da ilgilendirir. İşte, size bir doktor adresi veriyorum. (Not defterinden bir yaprak koparıp Nikolay'a uzattı). Hemen gözlük alacak paranız var mı? Çerçeveyle birlikte beş buçuk ruble eder.

Nikolay, kağıdı cebine koyarken uzun zamandır hazırladığı sözleri duraksayarak söylemeye başladı; bundan hoşlanmıyordu, ne var ki başka çaresi yoktu : yirmi rubleye ihtiyacı vardı. Oturduğu odanın kirasını vermek zorundaydı, her akşam kağıt oynaya oynaya bütün parasını tüketmişti. Uzun uzun konuşup sızlandı, utancından yanakları kıpkırmızı olmuştu. Ama, yapabileceği birşey yoktu. Piyotr, kafasını salladı ve herzamanki ciddi tavrıyla cebinden cüzdanını çıkarıp Nikolay'a yirmi ruble verdi. Sonra not defterine birşeyler yazdı.

— Borçlarınız var mı?

— Hayır, borcum yok. Borca girmem, çünkü borçlanmaktan nefret ederim. Benim hoşuma giden şeylerden biri, tanıdığım gençkızlarla Neva Caddesindeki pastahaneye gitmektir. Tanırsınız

siz o kızları : Kumluk Mahallesinde oturuyorlar, hatırladınız mı?

— Bakın, işte bunu yapmasanız iyi olur, vazgeçin bundan.

— Niye ama? Tanıdığım kızlar bunlar. Hepsi de üniversite öğrencisi, aşırı uçlardan gençkızlar...

— Haydi canım, bırakın bunları, Nikolay Vasiliyeviç! Piyotr, gülümseyerek ve el hareketleri yaparak küçük bir çocukla konuşurmuşçasına şu sözleri söyledi Bundan sonra her istediğinizi yapamazsınız. Benzetmek doğru olur mu bilmem, artık nişanlı bir gençkız gibisiniz. Evinizde otursanız daha iyi olur. Artık hayatınızı değiştirmelisiniz. Yoksa, yanlış bir adım atar ve kaygan zeminde kayıp uçuruma yuvarlanırsınız. Tanırım o kızları, olağanüstü birşey yok onlarda, hafif kızlar onlar... Unutun gitsin!

O akşam, gerçek adı Aleksandr Mihaylov(*) olan «Piyotr İvanoviç» pembe ciltli bir defterin, üzerinde «Kasa Defteri» yazılı kapağını açtı. Buraya, küçük ve büyük harcamaları notediyordu. Yüz rubleye varan sayılar vardı, hatta aralık ayına ait bir hesap ikiyüz rubleye ulaşıyordu. Bu Saratov'a «Toprak ve Özgürlük» örgütünün giderleri için gönderilmişti. Bu deftere üç aydır kayıt yapıyordu. Başlangıçta sayılar pek küçük, hatta gülünçtü : «İki palto, iki başlık : 39. Iki çift bot ve ayakkabı 20» Fakat aralıktaki kayıtlar arasında çok büyük sayılar vardı. Üçüncü bir yaprak üzerine, en üste şöyle yazılmıştı : «24 Ocak-

(*) **A. Mihaylov :** 1855'te Kursk bölgesinde Putivl kasabasında doğmuştur. 1875-1880 arasında bütün devrimci hareketlerce sevilen ve saygı gören bir şefti.

ta, Leon'a borç verildi: 17» (O sabah, Tikomirov' la görüşmüştü). Daha aşağıda da: «Bir ajana borç verildi: 20» diye bir not düşürülmüştü.

Demek ki, bu garip adam, Üçüncü Şube'de çalışmaya başlamıştı! İnanılmaz birşey gerçekleşmişti. İnsanları etkilemeyi başarıyordu, herkes ona bağlanıyordu, Kutuzova, sözümona yeğen ve son olarak da Kirilov. Üçüncü Şubeye sızmak çok zordu, hatta olanaksızdı, oysaki Nikolay bu amaca kolayca erişmişti. Onun olağanüstü yetenekleri vardı kuşkusuz, bunlar hemen farkedilmiyordu. Kimsenin gözüne batmadan bir yere sokulmayı beceriyordu. Çok ilgi çekiciydi bütün bunlar! Son derece ilgi çekiciydi! Özellikle şu sıralarda, en yakınları bile onun varlığından habersiz olmalıydı. İnsanlar arasında tutkular çok güçlüydü, durum kurt, kuzu ve lahana hikayesini anımsatıyordu. Toplum, kötü yapılmış bir bomba gibi vaktinden önce patlayıp bin parça olmak üzereydi. Ocak ayında, Olga Natanson, Adrien Mihaylov, «arabacı» saf kan Barbar, Oboloçev, Malinovskaya, Bulanov, Maşa Kolenkina(*) ve daha birçokları tutuklanmıştı. Maşa kendini savunmak için ateş açmıştı. Sanki kötü talih geride kalanları birleştiriyordu. Yine de, bu birlik uzun sürmeyecekti. Toplantılarda, durmadan ağız dalaşları oluyor, karşılıklı suçlamaların, küfürlerin ardı arkası gelmiyordu. Devrimciler «silahlılar» ve «köylüler» olmak üzere iki kutba ayrılmışlardı(**)

(*) Bu olay 1878'de olmuştu. Tutuklananların çoğu Trogloditler grubunun eski üyeleriydiler.

(**) Bu iki kutup, bakunistler yada «isyancılar» ve lavristler yani «propagandacılar»dan oluşuyordu. Bu sonuncular a «köylüler» de denirdi.

Mihrak parçalanıyor, gürültü ve patırtılar içinde örgütler çöküyordu. Bu yüzden, bu garip adamdan, bu Nikolay Vasiliyeviç'ten kimseye söz etmemek gerekliydi. Kesinlikle sır olarak kalmalıydı bu! Bu olay son yılların en büyük başarısı da olabildi, büyük bir fiyasko da! Bu yüzden yeni yeni insanlar kurban gidebildi. Bu adamda çekici olan neydi? Herşeyden önce taşradan yeni gelmişti, akrabaları, eşi, dostu, tanıdıkları yoktu, kimseye karşı bağımlılığı ve sorumluluğu söz konusu değildi. İşte, geçmişi olmayan bu kimsesizler çok işe yararlardı. Nikolay, sigara ve içki kullanmayan, sakin, sessiz, etrafında olan bitene karşı duygusuz, diken diken sakallı, keşişler gibi soluk benizli bir adamdı. Dış görünüş önemliydi. Onun gibi bir raşitik, bir serseri hayatını ortak amaç uğruna adarsa ciddi bir olaydı bu. Güçlü kuvvetli, sağlıklı biri aynı şeyi yapsa, onun rol yaptığını sanırdı herkes.

Takma adı «**Kapıcı**» olan Aleksandr Dimitriyeviç Mihaylov kâh umutlu, kâh endişeli, düşüncelere dalmıştı. Yatmadan önce herzamanki gibi dolabı ve masayı kapının arkasına dayadı ve tabancasını yastığının altına yerleştirdi.

Kletoçnikov'un o kadar istekli olduğu **yararlılık** kısa bir zaman içinde ve çok kesin biçimde ortaya çıktı. Ajan, koğuşturmaya uğrayacak öğrencileri gelip haber veriyordu. Hepsine de durum bildiriliyordu. Bir keresinde aşırı uçlardan budala bir gençkız, baskına gelen jandarmalarla alay etmek istedi «Aaa! Merhaba, dedi onlara, biz de sizi bekliyorduk!»

Jandarmalar işe yarar birşey bulamadılar, fakat bu sözü amirlerine ilettiler. Üçüncü Şube

karıştı, öğrencilere durumu bildiren kimdi? Bu operasyonu sadece Kletoçnikov ve polise hizmet eden bir öğrenci gençkız biliyordu. Kirilov ve Gusev yeni ajanı çağırtıp sorguladılar. Nikolay kılı kıpırdamadan bu işi yapanın gençkız olduğunu söyledi. Zaten besbelli değil miydi? Gençkızı getirttiler. Kız korkudan aklını kaçırdı, ağlıyor, bağırıyor, kendini yerlere atıyordu. Bu durumu şüphe uyandırdı, kızı kovdular. Bu olaydan sonra Kletoçnikov düşündü, arkadaşları getirdiği bütün bilgileri kullanmalı mıydılar bakalım? O artık önemli bir kişi olmuştu, ona yazık olurdu bir kişinin hatası yüzünden başı derde girerse.

Daha işe yeni başladığı gün, yirmi satırlık bir not yazıp çok değerli bir bilgi iletmişti: «1878 yılı sonlarında, Schau fabrikasının katibi Fedor Franntsev, bir işçiye, özel dersler veren öğretmen Piyotr Nikolayev'den (muhbir) gelen, eski avukat Frantz Matyeviç Fedorovski'ye verilecek bir mektup teslim etti. Adres: Kazaklar Bulvarı, No. 60/10. Bu mektupla Fedorovski'nin evine giden işçi kaçak bir sürgündü, Fedorovski onunla çok yakından ilgilendi ve ona 16 ruble verdi. Ona, «Özgür Rusya Matbaası»nda çalışanları tanıyıp tanımadığını sordu, oradakilerle ilişki kurmasını istedi. Onların paraya ihtiyacı varmış. Bir kasadan 20 000 rublelik senetler çıkarıp istediği gibi kullanması için işçiye verdi.

Ayrıca, Federovski, moskovalı öğretmen Aleksandrova'nın bir öğrencisini de birçok kez evine yemeğe davet etti. Adam gevezelik etti ve gece adamın eşyalarını arayan Federovski ona da para verdi, üstüne elbiseler aldı. Federovski'nin muhbir olduğu kuşku götürmez. Tarifi: 40-45 yaş-

larında, esmer, ortadan uzun boylu, katolik mezhebinden, sivri sakallı ve favorili.»

Bütün bunlar yararlı bilgilerdi ama henüz ölüm kalım sorunu olacak kadar ciddi değildi. Ama, şubatın ilk günlerinde ajanın karşısına çok önemli bir görev çıktı çünkü Reinstein olayı patlak vermişti.

Mihaylov «Rusya İşçileri Birliği»nin diğer üyeleri gibi bu adamı da az tanırdı. Reinstein, Moskova'ya Birliğin şubesini kurmak için gönderilmişti fakat başarısızlığa uğramış ve birçok tutuklamalar olmuştu. 6 Şubatta Petersburg'a döndü, bu arada, ocak sonlarında Birliğin şefi Obnorov tutuklandı, şubat ortalarında ise Toprak ve Özgürlük Gazetesi yazarlarından Klementz yakalandı, zaten uzun zamandır polis tarafından aranıyordu. Ardarda gelen bu felaketler kuşku uyandırıcıydı. Ajana başvurdular. Ortaya çıkan gerçekler şaşırtıcıydı Moskova'daki başarısızlığın nedeni, Obnorov ve Klemetz'i tutuklattıran Reinstein'den başkası değildi. Moskova'da polisten birkaç yüz ruble almış, moskovalı devrimcileri ele verdikten sonra bin rubleye pazarlık ederek petersburglu devrimcileri de satmıştı. Bu işlerde karısı Tatyana da ona yardım ediyordu. İşte şubat ortalarında öğrenilen gerçekler bunlardı. Derhal, Reinstein'in öldürülmesine karar verildi.

15 Şubatta, Aleksandr Mihaylov pembe defterine şunları yazdı «Özel bir iş için Rodioniç'e 100 ruble».(*) 21 Şubatta ise «Beyaz Orduya 20 ruble» yazılmıştı. 26 Şubatta, devrimci arkadaşlarının ölülerinden kolaylıkla binlerce ruble ka-

---

(*) **Rodioniç :** Mihail Rodionoviç Popov'un takma ismi.

zanan muhbir Reinstein Moskova'da, eski Mamontov otelinin bir odasında öldürüldü.

Rodioniç, Petersburga döndüğünde herşeyin nasıl olup bittiğini anlattı. Aslında kimse ona birşey sormamıştı. Kendiliğinden anlatmış, fakat elleri titremiş, yüzü kıpkırmızı olmuş, soluğu kesilmişti «Nefret ediyorum bu yöntemlerden, diyordu. Neçayev'e yakışacak işler bunlar!» Saçmaydı bu sözler. Arkadaşları ona, Neçayev'in öldürdüğü İvanov adlı öğrencinin muhbir olmadığını, Neçayev'in rakibi olduğunu(*), Reinstein'in ise çok büyük zararlar verdiğini anlattılar. Zaten fazla birşey açıklamalarına gerek yoktu, Rodioniç herşeyi biliyordu, ama yine de için için, büyük bir öfke duyuyordu.

Bu sıralarda yine kanlı bir olay sözkonusuydu: General Merentsev'in yerini alan Drenteln'in öldürülmesi. «Toprak ve Özgürlük» komitesi üyeleri arasından yalnızca Grigori Plehanov inatçı bir tavırla bu plana karşı çıkıyordu.(**)

Suikast başarısızlıkla sonuçlandı. 13 Mart 1879'da Leon Mirski, dört nala at koşturan Drenteln'in üzerine ateş etmiş, isabet ettirememiş ve kaçmıştı. Ancak, olay yetkililer arasında büyük bir panik yarattı. Petersburg karıştı. Pekçok insan tutuklandı. Terörizmin düşmanları ve en başta Plehanov ateş püskürüyorlardı «İşte, eşkiya-

(*) Neçayev kendi örgütünün adamı olan İvanov'u öldürmüştü, çünkü İvanov onun yöntemlerini onaylamıyordu. Bu cinayetin mahkemesi 1871'de yapılmıştır. Fedor Dostoyevski'nin romanı Ecinnilerde Kirilov'un ölümü sahnesi bu olayı anlatır.

(**) Georgiy Plehanov (1856-1918). Gelecekteki Rusya Sosyal-Demokrat Partisinin kurucusu.

lığın sonu. Hepimiz gebereceğiz!» Teröristlerin en önde geleni, edebiyatçı Kolya Morozov ise: «Politik cinayetler, devrimin derhal gerçekleşmesini sağlayacaktır,» diyordu «Toprak ve Özgürlük» başlıklı tek yapraklı gazetesinde (listokta). Gel gör ki, bütün bunlar aşırıların keskinleştiğini kanıtlıyordu, örgütün sonu yakındı.

İşte tam bu anda, başkente büyük işler başarmış iki terörist geldi: Goldenberg ve Kobiliyanski. Şubatta, Grigori Goldenberg, Harkov valisi prens Kropotkin'i öldürmüştü. Kobiliyanski ise ona yardım etmişti. Bu Ossinski'nin işiydi, yani «Toprak ve Özgürlük» örgütünün girişimiydi. Valerien hapiste olduğu halde işi başaran onun elleriydi, ateş eden onun tabancalarıydı. Kobiliyanski tıknaz bir polonyalıydı, rusçayı az bilirdi. Bu da canını sıktığından saatlerce konuşmadan dururdu. Grigori Goldenberg ise on kişiye yetecek kadar konuşurdu. Şivesi de hiç yahudi konuşmasına benzemezdi, tipik bir Küçük-Rusyalıydı, koyu kumraldı. Güneyliler gibi hızlı ve ahenkli bir konuşması vardı, vurgulamasında hızlı değişmeler olurdu. Kiyevle Odesa arasındaki bölgede yaşayanlara özgü bir özellikti bu. Kropotkin olayından dolayı çok gururlanıyor, ayrıntılarıyla sık sık anlatıyordu.

Kendini kahraman gibi hissediyor ve yasadışı örgüt üyelerinin gizlendiği yerlerde dolaşmaktan hoşlanıyordu. Buralarda votka içiyor ve öğünüyor, öğünüyor, öğünüyordu... Zaten biraz da kaçıktı. Bir gün, beş kişi toplanmışlardı. Kobiliyanski, Mihaylov, Kviatkovski, Zundeleviç ve o. Bir lokantada bulunduklarından oldukça serbest konuşabileceklerdi. Goldenberg birdenbire Pe-

tersburg'a boşuboşuna gelmediğini söyledi. Arkadaşlarından hiçbiri şaşırmadı. Ayıyı (çarı) öldürmeyi kararlaştırmışlardı. Dimitri Karakozov'un başaramadığı işi tamamlayacaklardı(*). Fakat kimse bu konuda konuşmak istemiyordu. Goldenberg ise yumruklarını sıkıp bağırıyordu: «Ayıyı ben öldüreceğim! Bu işi kimseye bırakmam!»

Lokantada karşılaşmalarından birinde Mihaylov, Kviatovski'ye:(**)

— Konsey toplayıp bizimkilerle tartışalım mı? Bunu yapmak zorundayız.

— Şu an için birşey diyemem.

— Anlaşıldı. Ama, ya başkalarından öğrenirlerse, ne olur o zaman, düşünmek bile istemiyorum!

Susmayı kararlaştırdılar. Geçici olarak. Zaten, hemen harekete geçmeyeceklerdi. Gevezelikten başka birşey yoktu ortada henüz.

Bununla birlikte, Grigori, atıp tutuyor, öğünüyor fakat içinde büyük bir kin besliyordu. Ani bir kararla saçmasapan bir eyleme girişebilirdi. Onu bir an bile yalnız bırakmamaları gerekiyordu.

İşte bu karışıklık içersinde Soloviyov ortaya çıktı. Petersburg'a Goldenberg'den önce, aralıkta gelmişti, ama marta kadar Mihaylov'u aramamıştı. Onu bulur bulmaz, niyetlerini açıkladı O

(*) **Karakozov**: Çar Aleksand II üzerine ateş eden ilk kişidir. Bu olay 1862'de Yaz Bahçesinde olmuştur. Bu, rusya tarihinde sokak ortasında çara karşı ilk suikasttır.

(**) **Aleksandr Kviatkovski**, «Toprak ve Özgürlük» örgütünün faal üyelerinden biriydi. Saratov'un kırsal kesimlerinde çalışmıştı. Daha sonraları **«Halkın İradesi»**nin yürütme komitesinde görev aldı, 1880'de idam edildi.

da Grigori gibi düşünüyordu! Bu yüzden Saratov'da yaşadığı çiftliği ve arkadaşlarını terketmişti. Bu durumda ne yapılmalıydı? Grigori, Kobiliyanski ve diğerleriyle toplanıp sorunu tartışmak gerekiyordu. Fakat komiteye hiçbirşey duyurmamalıydı.

Aynı lokantada dipte bir masa. Masanın üzerinde bira bardakları, tuzlu balık... ve tartışmalar. Güç bir sorunla karşı karşıyaydılar, çünkü Mihaylov, Kviyatkovski ve «Zund» bilmedikleri bir alana girmek istemiyorlardı. Diğerleriyse derhal eyleme geçme taraftarıydılar. Mihaylov da er geç bu sınırı aşacağını biliyordu, ama bunu şimdi yapmak istemiyordu. Sanki gökten bir kılıç düşmüş grubu ikiye bölmüştü. Üçü masanın ucunda, diğer üçü öteki ucunda oturuyorlardı. Karşılıklı oturan bu insanların yüzleri mum ışığında ölü benzi gibi bembeyaz ve donuktu.

Grigori votka istedi. Kviatkovski'nin işareti üzerine garson bir sürahi getirdi. Goldenberg ve Kobiliyanski'nin dışında kimse içmedi, içenler de sarhoş olmadılar.

Onlara laf anlatmak olanaksızdı. Neyi nasıl yapacaklarına karar verecek olan kendileriydi. Soloviyov fikrini değiştirmeyeceğini söylüyordu. Ona bir tabanca ve zehir gerekliydi. Örgüt bunları sağlayabilir miydi? Ancak üç kişi «Toprak ve Özgürlük» örgütü adına konuşabilirdi. Zundeloviç şöyle dedi: «Yahudiler ve Polonyalılar bu işe karışmasınlar, yoksa pogromlar olur!»

— Böyle diyeceğinizi biliyordum! Grigori'nin yüzü allak bullak olmuştu. Kobiliyanski vazgeçti. Goldenberg inadediyordu, ama onun ateş etmesine izin vermeyecekleri kesindi. O zaman ken-

dısine yardım etmesini kabul etmesi için Soloviyov'a yalvarmaya başladı. O ise reddetti, bu işi derhal ve tek başına yapacaktı, uzun zaman düşünmüştü. Katılanların sayısı ne denli artarsa, başaramama olasılığı da o denli artacaktı. Mihaylov onu dikkatle dinliyordu. Soloviyov onu uzun zamandır tanırdı, fakat sanki ilk kez görüyormuş gibiydi. Kin dolu, boz renkli yüzüyle Soloviyov kumarda varını yoğunu kaybetmiş bir memura benziyordu. Kasılan parmaklarıyla, bakanlık memurlarına özgü bıyığını çekiştirip duruyordu. Güç işitilir bir sesle:

— Bana sadece zehir gerekli, dedi.

Hayatını değil ölümünü düşünüyordu.

Gerçekte ona gerekli olanlar: a) eylemi örgütlemek, b) kalacak bir yer, c) silah, d) kaçmak için at, e) bir «arabacı» bulmaktı. Bütün bunlar Mihaylov'u düşündürüyordu, çünkü «Toprak ve Özgürlük» örgütünün yardımı bu durumda zorunluydu, fakat bunu elde etmek son derece zordu. Örgüt dağılma noktasına gelmişti. Yine de, tam olarak ona karşı çıkmayacaklarını, düşmanca davranmayacaklarını biliyordu.

Rodioniç «Ulusal davayı yıkanı öldüren ben olacağım» diye bağırdı. Kviyatkovski öfkeden kıpkırmızı oldu:

— Biz de ateş etmesini biliriz!

Mihaylov bir an bu sorunu komiteye ilettiğine pişman oldu, fakat artık sonuna kadar tartışmaları gerekiyordu. Arkadaşları kimin ateş edeceğini sordular, Mihaylov cevap vermeyi reddetti. Plehanov, İgnatov ve onlardan da daha fazla olarak Rodioniç, bu tanımadıkları adama karşı

düşmanca bir tutum içindeydiler, onun kendini feda ettiğini ve ölüme gittiğini bildikleri halde.

— Ben kim olduğunu biliyorum: Grigori Goldenberg! diye açıkladı İgnatov.

— Deli o! diye bağırdı Rodioniç. Onu bağlamak ve zorla Petersburg'dan sürüp çıkarmak gerek. Ne olursa olsun, ister başarsın ister başaramasın, bu hareketin sonu olur. Sizi uyarıyorum. Aklınızdan çıkarmayın! Bu yol hepimizi ölüme götürür!

— Sen mi bunu söylüyorsun, sen bir ay önce Reinstein'i öldürmedin mi?

— Evet, evet! Reinstein'i öldürdüm! İdam etmenin ne demek olduğunu bildiğim için bu bizi mahva götürür diyorum. (Deli olmuş gibi idi). Benim de elim titremez...

Bütün olan bitenler karşısında, her zamanki gibi kılı bile kıpırdamayan Zundeleviç masanın altından ona bir tekme attı:

— Bırak da herkes Goldenberg sansın. Varsın öyle bilsinler!

Karar verildi: Görüşler birbirinden farklı olduğundan, örgüt hiçbir yardımda bulunmayacaktı. Yine de, Mihaylov, Kviyatkovski ve Morozov gibi bazı üyeler, kişisel olarak, söz konusu olan adama yardım edebileceklerdi. Ayrıca, suikastten birkaç gün önce kaçak yaşayanların tümü başkenti terkedecekti.

Mart sonunda dağılmaya başladılar. Soloviyov için zehir ve tabanca satın alındı. Sanki ayı avına çıkacakmışcasına büyük büyük mermiler satın almışlardı. Soloviyov at, kalacak ev ve diğer herşeyi reddetti. 1 ve 2 Nisan gecesini Mihaylov'da geçirdi. Bu ölümünden önce onun en güzel ge-

cesi oldu. Aydınlık bir geceydi, ay ışığı vardı. Ateş yaktılar, pencereyi açtılar, alçak sesle konuştular. Kimse onları duyamazdı. Neden sözediyorlardı? Önemli şeyler değildi. Çocuklarından, akrabalarından, arkadaşlarından sözettiler. Saratov'luları andılar. Mihaylov, Sinenkiye köyünde Eski-Müminler arasında yaşarken Soloviyov da komşu kasabada mahkeme katibi olarak çalışıyordu. O zamanlarda hayaller kurarlardı, umut doluydular. Halkın binlerce yıllık kurtarıcı sağ duyusuna güveniyorlardı. Farklı mezhepten olanların öğrettiklerinin etkisinde kalan Mihaylov yeni, akılcı bir düzen kurmanın olasılığına inanıyordu. Soloviyov ise «adaletli» ve «ulusal gerçeğe dayalı» bir rejim düşlüyordu. Bütün bunları orada, köy kulübelerinde, karanlıklar içersinde düşünüyorlardı. Şimdi ise, işte, aradan bir yıl ya geçmiş ya geçmemiş, herşeyin olanaksız olduğu anlaşılmıştı. Bir devrimci patlama olmazsa halk uyanamazdı, binlerce yıllık değişmez umutsuzluğundan, içine saplandığı bataktan kurtulamazdı. Bunlardan sözetmediler, çünkü daha önce bu konuda çok konuşmuşlardı, herşey apaçıktı, kesindi.

Soloviyov anlattı: Ona en acı gelen ana-babasının duyacağı ıstıraptı. İhtiyarlar Petersburg'da yaşıyorlardı. Çarşamba günü onlara veda etmiş, Moskova'ya gittiğini söylemişti. Onlara kimse bir açıklamada bulunmayacaktı. Zaten bunun önemi yoktu, nasıl olsa birşey anlayamayacaklardı. Babası yüksek rütbeli bir memurdu. Sarayda yardımcı sağlık görevlisiydi. Bütün ömrü boyunca yapacağı bir yanlış yüzünden saraydan birinin sağlığına zarar vereceği korkusuyla tir tir titremişti. Şimdi ise oğlu tabancayı eline alıp...

Soloviyov, Mihaylov'dan dokuz yaş büyüktü, ama şu anda ondan daha genç görünüyordu. Bir gün önce sakalını kazıtmıştı. Hayatı bitmişti nasılsa. Artık **sonrası** yoktu, karısı, çocukları, aşkları, hiçbirşeyi yoktu. Ama Mihaylov bütün bunları elde edeceğini umuyordu. Zaten kendini daima karşısındakinden daha güçlü hissederdi. Ayakları üzerinde herkesten daha sağlam durur, yükü en uzağa götüreceğine inanırdı. Gel gör ki bu gece... Soloviyov birdenbire olacakları anladı. Bıyık altından gülerek:

— Beni vahşi hayvanların önüne atılacak hristiyanlardan biri sanma. Sen de aynı yolun yolcususun. Yarın değilse, öbür gün...

— Evet, dedi Mihaylov. Kendini daha hafif hissetmeye başlamıştı.

— Sana adi, aşağılık bir düşüncemi itiraf etmek istiyorum. Kafamın içinde dönüp duruyor... sanki... Sinek kovar gibi bir hareket yaptı. Ya bütün yaptıklarım boşunaysa? Söyle. Ya hiçbir şeyin anlamı yoksa? Herşey şimdiki gibi kalacaksa? Herşey aynı olacak... fakat ben olmayacağım. O halde, bunların ne yararı var?

Mihaylov susuyordu. Ölümden önce ortaya çıkan bu insanca düşünceyi reddedemiyordu, fakat kabul de edemiyordu. Susmaktan başka yapabileceği birşey yoktu. Soloviyov onun konuşmasını beklemedi, kendi kendine konuşur gibi:

— Hayır, dedi, olanaksız bu. Saçmalık! Boş laf! Korkudan geliyor insanın aklına böyle düşünceler. İnsan yaşadığı dünyaya bağlıdır, bu nedenle, bilinçsiz olarak kendi kendini aldatır. Ölümden korkmuyorum, bunu kesinlikle **biliyorum**. Yine de korkuyorum. Korktuğumu **duyuyorum**. İşte

bu yüzden karmakarışık düşünceler kafamın içinde dönüp duruyor. Bana acı veren birşey daha var. Sirklerde aslanların önüne atılan ilk hristiyanlar çılgınlıklarıyla, inançlarıyla, acı çekme arzularıyla birlikte biraz da gurur duyuyorlardı. Acı bir duyguydu bu. Ama hayır! Hayır! Ben gurur duymuyorum, doğuştan yok bu bende. Hukuk Fakültesindeyken... Gerçekte, bir nebze gurur olsa... Fakat toplumda bir patlama olmazsa, herşey aynı durumda kalırsa gurur neye yarar? Herkesten farklı olmanın ne faydası var?

Mihaylov susuyordu. Soloviyov konuşmasını kesti. Sonra sordu:

— Yarın sabah gelecek misin?

Mihaylov oraya gitti ve Şairler Köprüsünden Saray Meydanına giden yolda, kaldırım üzerinde Soloviyov'u gördü. Kokartlı memur kasketini giymiş, üzerinde upuzun bir palto, upuzun boyuyla dikilmiş duruyor, karşı kaldırımda, sıçraya sıçraya kaçan çarın üzerine ateş ediyordu. Soloviyov üstüste birçok kez ateş etti fakat isabet ettiremedi. Sonra üzerine atıldılar, onu yere yıktılar, kılıçlarla vurdular. Etrafta herkes bağırıp çağırıyordu(*).

Paskalya haftasının pazar günü, Nikolay Kletoçnikov yeni arkadaşıyla Neva Caddesinde gezmeye çıktı. Arkadaşının adı Çernişev'di. Birahanelerin önünden geçerken durup içeri giriyorlardı. Böyle önerilere hayır denilemezdi. Çernişev

(*) 2 Nisan 1879.

perşembe günü, Nikolay ikramiyesini aldığı andan beri yakasını bırakmıyordu. Nikolay işinde terfi etmiş, yeni ve kendisine çok uygun bir göreve atanmıştı: Artık kayıt bürosunda katipti. Bundan iyisi olamazdı, sakin, huzurlu bir büro ve üç yeni arkadaş. Oysaki polis merkezinde sürekli gürültü, itiş kakış, kargaşalık vardı. Ajanlar gelip gidiyor, kapılar çarpılıyor, üstelik de bir dakika sonra ne söyleyecekleri, insanı ne zaman, nereye gönderecekleri belli olmuyordu. Bundan kaçmak olanaksızdı. Bu durum bazılarının hoşuna bile gidiyordu, ağzı kulaklarına varıyordu böylelerinin! Onlar için hava hoştu. Bütün gün ayakta duruyorlar, yada deliler gibi sağa sola koşuyorlar, uyku, yemek nedir bilmiyorlar, şurada bir küçük kadeh votka, burada bir parça börek, faturalara karşılık bir iki ruble yetip artıyordu bu gibilere.

Aman Allahım! Bay Kirilov ondaki yetenekleri anlayana kadar iki ay ne zahmetler çekmişti. Nikolay Vasiliyeviç polis memuru olarak işe yaramıyordu, fakat el yazısı çok güzeldi, inci gibiydi. Israrla polis memuru olmak istemediğini, katip olarak çalışmak istediğini söylüyordu. Sonunda istediği oldu. Pazartesinden beri, Nikolay Vasiliyeviç, Kayıt Bürosu katiplerindendi. Daha da yükselme olanakları vardı önünde. Özel bir ikramiye ile ödüllendirilmişti: otuz ruble, iyi para doğrusu!

Çernişev onunla aynı odada çalışıyordu. Kısa boylu, küstah tavırlı bir adamdı. Henüz gençti, şişmancaydı, en ilgi çeken yönü gözleriydi. Bu gözler renk değiştiriyordu. Bazen mavi mavi bakıyor, o zaman keyfi yerinde oluyor, şaka yapı-

yor, garip hikayeler anlatıyordu. Bazen de gözleri yeşilimsi bir renge bürünüyor, o zaman bakışları insanı donduruyordu. Nikolay'a asıldı durdu «Haydi, gezmeye gidelim! İnsan böyle beklenmedik bir kazancı arkadaşıyla paylaşmalı. Siz iyi bir insansınız, iyi bir hristiyansınız Nikolay Vasiliyeviç, arkadaşlarınızı da düşünmelisiniz. Aksi halde? Otuz rubleyi cebinize atıp sessizce evinize döneceksiniz, o pis bekar odanıza kapanacaksınız!»

Bu sözlerin üzerine Nikolay, Çernişev'i davet etmek, ona katlanmak, anlattıklarını dinlemek, gevezelik etmek ve ona içki ikram etmek zorunda kalmıştı.

Gardan yola çıkarak sağ kaldırımı izlemişler, rastladıkları bütün meyhanelere girmişlerdi. Gerçekten de aydınlık, sıcak bir bayram gecesiydi. Herkes gezmeye çıkmıştı. Sarhoşlar yalpalaya yalpalaya yürüyorlardı. Herkes keyifliydi. Kır saçlı memurlar, melon şapkalı fabrika işçileri, otel hizmetkarları, şık giyimli kadınlar... Cadde üzerinde, ardı arkası kesilmeyen arabalar, bağrışlar, hız, çamur, lokantalardan yayılan müzik sesleri... Nikolay da içki içmekten geri kalmamıştı. Arkadaşını kırmamak için iki, üç, hatta dört küçük kadeh Lafitte, sonra Moselle şarabı, biraz da bira, onun üzerine salatalık turşusuyla likör. Kafası şişmişti, düşünceleri karmakarışıktı, hiçbir şeyden korkusu kalmamıştı : İşte Petersburg hayatı buydu, yaldızlı hayat, rüyalardaki hayat! Ama yine de «Kim bu adam?» sorusu zihnine takılıyordu. Şeytan bilir! Bu yılan çukurunda sıradan, iyi yürekli insanlar bulunmazdı. Şişman arkadaşı da bekardı, kendisi gibi evine dön-

mekte o da acele etmiyordu; Nikolay'ın tüm ikramiyesini tüketmeye kararlıydı.

Nikolay altı rublelik bir sınır koymuştu, bu bile çok fazlaydı, ancak altı ayda biriktirebiliyordu bu kadar parayı. Arkadaşını reddetmek ve kuşku uyandırmak istemiyordu. Çernişev sarhoşlara özgü budalaca bir ısrarla birisini kötülüyordu. Nikolay önce kim olduğunu anlayamadı, sonra büro şefi Wolf'un sözkonusu olduğunu farketti.

— Pis kurbağa, alçak bukalemun! Uzak durun ondan. Duydunuz mu? Mesafe koyun araya Yoksa kötü kötü öğütleriyle sizi şaşkına çevirir.

Nikolay başını eğip, kabul ettiğini gösteriyordu. Sonra birden, Çernişev yemyeşil bakışını ona dikip kanını dondurdu. Buz gibi bir tavırla, dişleri arasından tısladı:

— Sizin hakkınızda herşeyi biliyorum, Kletoçnikov! Benden hiçbir şey, ama hiçbirşey gizlenemez!

— Benim hakkımda ne bilmek istiyorsunuz? diye gülerek sordu Nikolay. Benim gizlim saklım yok, apaçık karakterli ve dürüst bir adamım.

— Sizin de küçük sırlarınızı biliyorum.

— Yok canım, şaka yapıyorsunuz...

— Yaa, öyle mi? Çernişev kızmış gibi yapıyordu, fakat bakışları masmaviydi bu kez, neşe doluydu, hilekar bir tavır takınmıştı. Peki Dökümhane Sokağında oturan güzel hanım kim, o halde? Ufak tefek hanım? Arkadaşınız mı? Beni de tanıştırın onunla. Bana da arkadaş gerekli...

Nikolay zoraki gülümsedi, ama gerçekte çok korkmuştu. Bu adam rastgele mi konuşuyordu, yoksa bir şeylerin kokusunu mu almıştı? Orada, kimse kimseye güvenemezdi. Belki de bu adam

hiç de sarhoş değildi ve Nikolayla Paskalya Bayramı günü meyhaneleri gezmeye kendi isteğiyle çıkmış değildi, onu belki de Kirilov görevlendirmişti!

Bir hafta önce, Nikolay Kayıt Bürosuna katip olarak gönderildiğinde, «Piyotr İvanoviç» onu yeni bir apartmana davet etmişti. Burada Natalya Nikolayevna adında bir gençkız tek başına yaşıyordu. Görünüşe bakılırsa, Piyotr onun arkadaşıydı. Tabii bunda şaşılacak birşey yoktu. Gençkız çok hoş, yumuşak tavırlı, solgun benizliydi. Nikolay, Piyotr ile bitişik odada konuşurken o da divana uzanıp kitap okumuştu. Ancak, oturduğu sokağın adı Dökümhane Sokağı değildi, başka bir sokaktı...

Kletoçnikov birdenbire bir sıkıntı duydu, sonra zihni açıldı:

— Ne yazık ki Dökümhane Sokağında oturan gençkızı tanımıyorum, diye içini çekti.

— Nerede oturuyor öyle ise?

— Hiçbir yerde! Ben bu işlerden anlamam, çünkü kızlar...

Bunun üzerine Çernişev harekete geçti ve Nikolay'ı Madam Rihter adında birinin evine götürmek istedi. Nikolay yakasını onun elinden zor kurtardı, Çernişev ondan geri vereceğine yemin ederek üç ruble kopardı üstelik.

Ertesi günün sabahı, 2 Nisan Pazartesi günü, Nikolay yatağından çok güç kalktı. Başı çatlarcasına ağrıyordu, saat da on olmuştu. İşe gitmese de olurdu, ama Perşembe günü, müdürüyle konuşmuş ve gelip kağıtları ayıklamaya ve dos-

yaları düzene koymaya söz vermişti. Ona önemli bir görev verilmişti : son on yılın bütün fişlerini alfabe sırasına göre dizip dosyalamak. Zaten günlük işleri de dağ gibi yığılıydı. Gerçekte, ona çekici gelen tatil gününün tenhalığı ve sessizliğiydi. En gizli kayıtların bile kopyesini çıkarıyordu. Perşembe günü, geç saatte, yeni bir şüpheliler listesi eline geçmiş fakat kopyesini çıkarmaya fırsat bulamamıştı.

İşte bu yüzden, bir ilaç alıp yatacağına, sürünerek, yalpalayarak dolaşıyor, acınacak bir halde kendi kendine şaşıp kalıyordu : «Her gün şarap içenler nasıl yaşıyor acaba? Bünyeleri nasıl dayanıyor buna?»

Üçüncü Şubenin önüne geldiğinde olağanüstü birşeyler olduğunu anladı. Atlı arabalar, faytonlar geliyor, bunlardan birtakım adamlar inip bütün hızlarıyla koşuyor, binadan içeri dalıyorlardı. Nikolay bunların polis memurları olduğunu farketti. Bunların telaşı neydi? Neyle görevlendirilmişlerdi? Antrede memurlar gruplar halinde toplanmışlar, heyecanlı heyecanlı, alçak sesle konuşuyorlardı. Bütün yüzlerden tek birşey okunuyordu, ama bu neydi acaba? Korku muydu, yoksa bilinmez bir keder miydi? İşte, Wolf da oradaydı. Gözleri yuvalarından uğramış olarak Nikolay'a doğru koştu :

— Çara suikast yapıldı... Evet... Evet... Tanrıya şükür... ölmedi. Suçlu yakalandı.

Olay saat dokuzda olmuştu. Emniyetin bütün adamları seferber edilmişti. Elbette ki, büro elemanlarına ve katiplere kimsenin ihtiyacı yoktu.

— Önceden birşey bilmiyor muydunuz?

— Hiçbirşey bilmiyorduk! diye kekeledi Nikolay, şaşkına dönmüştü. Fişleri düzene koyacaktım. Allahım! Hem de Paskalya Bayramı günü! Vicdansız kaatil!

Sendeleyerek, duvarlara dayana dayana bir koridordan geçti. Başı dönüyor, sendeliyordu, ağzında acı bir tad vardı, ama boş büroda yalnız başına oturamazdı. Elleri titriyordu, harfleri yazacak durumda değildi. Yine antreye indi. Gürültü patırtı daha da artmıştı. Birçokları akşamdan kalmaydı, bunlar daha da korkunç görünümlüydüler. Birisi kalabalığı dağıtmaya çalıştı:

— Baylar, lütfen odalarınıza gidiniz. Görevli olmayanlar evlerine dönsünler. Canınızı sıkmayın, birşey yok!

Başka biri hıçkırıklar arasında

— Allaha şükür, mucizevi bir biçimde çarımız sağ kaldı! diye mırıldanıyordu.

Ötekilerle birlikte Nikolay da bağırıp çağırdı. Kalbi hızlı hızlı atıyordu. Dehşet verici bir düşünce kafasına saplanmıştı: Kim ateş etti acaba? Yoksa?...

Valilikten birisi çıkıp geldi, en son haberler ondaydı Cani, kendine geldikten sonra adının İvan Sokolov olduğunu söylemiş. Başka birtek kelime çıkmamış ağzından. Çarın muhafızlarından Koch, onu yakalamış ve kılıcıyla ona vurmuşmuş. Çar yaralı bile değilmiş. Sefil herif otuz yaşlarındaymış, küçük sarışın bir bıyığı varmış, inanılmaz biçimde soğukkanlıymış. Kendine gelir gelmez sigara istemiş...

Nikolay dinledikçe içinde garip bir duygu beliriyordu: Piyotr İvanoviç'in işiydi bu! Valiliğe gitmek istedi, ama bunun çılgınlık olduğunu an-

ladı. Onu içeri bile bırakmazlardı. Merdivenleri bir inip bir çıkıyor, yerinde duramıyordu. Ne yapacağına karar veremiyordu. Birden, merdivenden inmekte olan yetkilileri gördü. En önde şef yardımcısı General Çerevin gidiyordu, büyük üniformasını giymişti. Kirilov, bir jandarma yüzbaşısı ve generalin yaveri onu izliyorlardı. Arkalarında sivil giyimli iki kişi vardı. Birdenbire Nikolay çılgın gibi Bay Kirilov'a doğru atıldı. Boğuk bir sesle, sayıklar gibi şunları söyledi :

— Özür dilerim, Grigori Grigoriyeviç, size bir hizmette bulunabilir miyim? Belki de... Kim bilir... Onu bir görsem. Belki de onu tanıyabilirim.

Bir an için, Kirilov gruptan ayrılıp madeni bakışını Nikolay'ın üzerine dikti.

— Onu nereden tanıyacakmışsınız?

— Kumluk mahallesinde, oturduğum apartımana gelip gidenler oluyor... Öğrenciler falan... Yani...

— Benimle gelin!

General ve yaveri en öndeki arabaya bindiler. Kirilov, siviller ve Nikolay ikincisine sığıştılar. Kuşkusuz yüksek rütbeli amirler olan sivillerden biri hiç vakit kaybetmeksizin raporunu verdi : Farmakoloji Profesörü Trapp «Haydutlar Komitesi» imzalı bir pusula almıştı. Burada tutukluya işkence yapanların öldürüleceği yazılıydı. Bay Kirilov kendisine uzatılan kağıdı alıp acele bir göz gezdirdi. Öfkesinden gözlerinden şimşekler çakıyordu.

— Bizi korkutmak istiyorlar, alçaklar! Manyaklar, aşağılık hergeleler!... İhtiyar Trapp aşağıda, Zurov'un yanında. Gerekeni yaptı. Gerçek-

te önemli olan da buydu: Caniyi ölümden kurtardı. Zaten zehir de etkisizmiş.

Nikolay'ın gönlü daraldı. Kendini fena hissediyordu. Nefesi kesiliyordu. Ne zaman varacaklarını, ne zaman nefes alabileceğini kestiremiyordu. Sonunda araba süratle bir köşeyi döndü, sonra hızını kesip durdu. Valinin evinin önünde onları bekliyorlardı. Kabul salonunu geçtiler, sonra yemek salonunu geride bırakıp uzun ve dar bir koridora girdiler. Koridorun ucunda merdivene açılan bir kapı vardı. Bir kat yukarı çıktılar ve üzerinde «Kazalar» yazılı bir kapıdan içeri girip uzun bir koridoru aştılar, koridorun bir yanı pencere, bir yanı ise sıra sıra kapılardı. İlk kapı açıktı. Önünde bir takım askerler, silahlı ve üniformalı olarak nöbet bekliyorlardı. Generalin önünde koşan, bilinmeyen bir nedenle tören elbiselerini giymiş sarışın suvari subayı ikinci kapıyı açıp:

— İşte burada, dedi.

Nikolay diğerlerinin gerisindeydi. Eşikte çakılmış kalmış, içeri girecek kuvveti kendisinde bulamıyordu. Niçin buraya gelmişti? Piyotr İvanoviç'e ne sesiyle, ne de hareketleriyle sevgi gösteremez, hatta ona selam bile veremezdi. Fakat dayanılmaz bir merak duyuyordu. Bu olağanüstü adamı sevmeye başlamıştı, onu hiç değilse görmek istiyordu. Bir titreme baştan aşağı vücudunu dolaştı, dizlerinin bağı çözüldü, buna rağmen içeri girdi. Odanın içi kalabalıktı, siviller, polisler, üniformalı askerler... Solda, duvarın yanında, deri kaplı bir divan üzerinde yarı oturur, yarı yatar durumda bir adam vardı... Allaha şükür! Başka biriydi bu! Hayır, hayır, bu adam Piyotr İvanoviç'e hiç benzemiyordu! Uzun boylu, zayıf

bir adamdı, uzun sarı saçları dağınıktı, yüzünün anlamı da karmakarışık ve acı doluydu. Divanın yanında zemin ıslaktı. Kusmuk ve kan dolu bir küvet yerde duruyordu. Birisi: «Kusturduk onu,» dedi, «sonra da bir panzehir verdik.» Nikolay, Kirilov'un yanına gidip titreyen sesiyle:

— Hayır. Bu adamı hiç tanımıyorum, dedi.

Kirilov onu duymamış gibiydi.

«Kaçmalı buradan» dedi kendi kendine. Koridorda, bir jandarma subayı ateş eden adamı nasıl bir kılıç darbesiyle yere serdiğini anlatıyordu:

«Düştü, ben de vurdum, vurdum! Bakın, kılıcım da eğrildi. Artık düzelmez. Ama iyi oldu!»

Zafer kazanmışcasına konuşuyordu. Birisi kesin bir tavırla:

— Merak etme! Sana yakında altından bir kılıç verirler! dedi.

Nikolay koridor boyunca giderken az kalsın kısa boylu, giyinişinden hakim olduğu anlaşılan, koltuğunun altında evrak dolu dosyalar taşıyan, umursamaz edalı bir adamla çarpışacaktı.

Kaçmalıydı buradan! Kaçmalıydı!

Ertesi sabah, büroya geldiğinde, Nikolay tutuklunun suçunu itiraf ettiğini öğrendi. İsmi Aleksandr Soloviyov'muş, bakanlık memurlarından, Petersburglu soylulardanmış. Babası Konstantin, annesi Tatyana sağmışlar, Senato'da görevli olan bir erkek kardeşi ve bir de kız kardeşi varmış, vs. Kendisi hakkında tam ve gerçek bilgiler vermiş fakat başka kimseden sözetmemiş. Anlaşılan bir gün önce birisiyle yüzleştirmişler onu, böylece kim olduğu ortaya çıkmış. Dediğine göre, suikast

düşüncesi, jandarma komutanına karşı yapılan saldırıdan sonra aklına gelmiş. Perşembe günü, Saray Meydanına gidip çarın gezintiye çıktığında izlediği yolu öğrenmiş, pazartesi günü ise suikast girişiminde bulunmuş. 2 Nisan gecesi Neva Caddesinde gezerken bir fahişeye rastlamış ve geceyi onunla geçirmiş. Kadının evi aynı cadde üzerindeymiş. Memur kasketini Tüccarlar Galerisi'nden satınalmış, tabanca ise bir arkadaşı tarafından hediye edilmiş, adını açıklamıyormuş. Zehiri altı ay kadar önce Nijni-Novgorod'da satın almış. Bu zehir potasyum siyanürmüş, bunu bir şişe içinde muhafaza ediyormuş. Suikastten önceki gece zehiri fındık kabuğu içine yerleştirmiş. Ona vurduklarında yüzüstü yere düştüğünde ağzında sakladığı kabuğu kırmış. Diğer fındık da arama sırasında üzerinde bulunmuş...

Piyotr İvanoviç (gerçek adıyla Aleksandr Mihaylov) yüzünde tek bir çizgi kıpırdamadan Nikolay'ı dinliyordu. Sözünü kesmedi, birşey de sormadı. Bütün bunları yeni mi öğreniyordu, yoksa hepsini biliyor muydu, anlamak olanaksızdı. Yalnız, fahişeden sözedildiğinde «Yalana bak!» dercesine hafifçe gülümsemiş ve elini oynatmıştı. Zehirin lafı edildiğinde ise aklından: «Ben de bundan korkuyordum. Zehir uzun zaman beklemişti, bozulmuş olacak,» düşüncesini geçirmiş, fakat birşey belli etmemişti.

Nikolay yetmiş beş kişilik şüpheliler listesini verip bir gece önceki koğuşturmaları, tutuklamaları ezberden anlattı. Aranan elli kişiden çoğu tutuklanmıştı. Dr. Weimar ve avukat Olkin, Soloviyov'un bütün akrabaları ve tanıdıkları göz altına alınanlar arasındaydı. Onun ve General

Drenteln'e ateş eden Mirski'nin fotoğrafları bütün kapıcılara gösterilip bu adamları daha önce görüp görmedikleri sorulmuştu.

Sonunda, Natalya Nikolayevna, Nikolay ve Piyotr'u bitişik odaya, çay içmeye davet etti. Çayla, paskalya bayramı dolayısıyla hazırlanmış kek ve böreklerden yediler. Hâlâ taze olan bu yiyecekleri Natalya kendi eliyle pişirmişti. Yavaş yavaş kendilerini rahat hissedip sohbet etmeye başladılar. Piyotr, Eski-Müminler ve Raskolnik'ler arasında yaşadığı hayatı, onların garip biçimde dua edişlerini anlattı. Orada, odalardan birinde, ikonun yanında, çerçeve içinde **Yeni Zamanın Yenilikleri** başlıklı elle yazılmış bir yazı vardı. Bu yazıda, her türlü acayip, mizahi sözlere rastlanıyordu. Bunlar Piyotr'un aklında kalmıştı ve ardarda bu sözleri sıralıyordu: «Mutluluk göğe çekildi Sevgiyi öldürdüler Gerçek dünyaya sırt çevirdi Adalet de kaçtı gitti»... Doğrusu eğlenceliydi. «Güven iflas etti. Suçsuzluk yargılandı - Akıl kürek cezasına çarptırıldı - Yasa da yurttaşlık haklarından yoksun edildi.» Sonu daha da ilginçti: «Geriye kala kala - Yalnızca sabır kaldı - Gel gör ki o da artık - Nerdeyse patlamak üzere!»

Bu sözler hepsini güldürdü. Hiçbir yazar bu halk şiirinden daha güzelini yazamazdı.

Natalya sağlık işlerinde yardımcı eleman olarak «halkın içinde» bulunmuştu. Onun da anlatacakları vardı. İyi günler de, kötü günler de görmüştü. Üçü, mumların ışığında dünyayı unutmuşlardı. Artık ne Petersburg'u, ne kovuşturmaları, ne korkuyu, ne de talihsiz bir adamın yakın gelecekteki ölümünü düşünüyorlardı...

Herşey çok güzeldi... Kusursuzdu... Birbirle-

rinden ayrılmak istemiyorlardı, ama artık evlerine dönmeleri gerekiyordu.

Gece, saat ona doğru Piyotr yerinden kalktı, Nikolay'ın biraz daha kalması gerekiyordu.

— Saat onbiri çeyrek geçe çıkarsınız. Daha önce olursa kuşku uyandırır, daha geç kalırsanız acayip olur.

Ne akıllı adamdı!

İşte, bayram haftası da geçmişti! Korkunç olaylar sona ermişti: Yine büro, raporlar, kopyalar, ezberler, hemen hemen her dakika korku... Artık Nikolay bunlara eski bir hastalık gibi alışmıştı. Her sabah, Çernişev budalaca, saçma sapan şakalarıyla karşısındaydı: «Ah! Nikolay Vasiliyeviç, artık size bir bayan arkadaş bulalım, canım!»

Nisan sonunda, Piyotr, Nikolay'a bir-bir buçuk aylık bir yolculuğa çıkacağını bildirdi. Güneye, memleketine, belki de Eski-Müminlerin arasına gidecekti.

Nikolay yalnız kalmıştı. Sıkılmaya başladı, onu avutan tek şey baharın gelişiydi.

MİHAİL FROLENKO'NUN SESİ

Benim adım Frolenko, bana «Mihail» de derler. Andrey Jeliyabov'u Lipetzk'deki gizli toplantıya davet eden benim. İşte, onun ufkumuzda yıldız gibi parlaması böyle başladı. Bu pek tanınmayan isyancı bir anda **atamanımız,** teröristlerin şefi haline geldi. (Ona hayalci bir **popülist** demek isyancı demekten daha doğru, sanırım). Bütün bunlara anlattığım bir azgın boğa hikayesi neden oldu. Jeliyabov konusunda kesin konuşamam, ama ben onda isyankar bir adam havası seziyordum. Yine de onu başkalarından daha iyi tanıyordum. Odesa'daki evinde onu ziyarete giderdim. Orada gevezelik eder, gürültü patırtı yapar, Ukrayna şarkıları söylerdik. Bu eğlencelerimiz arasında onun maceralarını, kaçışlarını, polisle kavgalarını öğrenmiştim. Şamatadan hoşlanırdı. Şövalye ruhluydu, biraz da övünmeyi severdi. İşte bu boğa hikayesini de o zamanlar öğrenmiştim.

Anlattıklarından bir cümle aklımda kalmış: «Dünyada insanı korkutacak kadar korkunç boğa yoktur.»

Soloviyov'un suikast girişiminden sonra alelacele Petersburg'a gittiğimde başkent şaşkınlık ve panik içindeydi. Hükümet gemi azıya almıştı, gerçekten de azgın bir boğaya benziyordu, bazen liberallere bir boynuz vuruyor, bazen öğrencilere saldırıyor, ayağının altına suçsuzlar rastgelirse onları da ezip geçiyordu. İmparatorun emriyle birçok taşra bölgesindeki valilerin yerine, askeri değerleriyle ve tahta olan bağlılıklarıyla tanınmış generaller atanmıştı. Tutuklamaları, koğuşturmaları, sürgün cezalarını bunlar yürütüyordu. Herşey birdenbire kaynamaya başlamıştı. Kargaşalık gitgide arttı. «Köylüler» bizi lanetlemeye başlamışlardı: «Gördünüz mü başımıza gelenleri, hep Soloviyov'un hatası bunlar! Bütün çabalarımız boşa gitti!» Biz de onları ikna etmeye çalışıyorduk: «Arkadaşlar, düşmanın kendini savunmak için hiçbirşey yapmayacağını mı sanıyordunuz? Elbette, kendini savunacak, bize saldıracak, hepimizi öldürmek isteyecek!» Bir çözüm bulmuştuk: Alelacele toplantılar yapılıyordu, bazen iki kişi başbaşa, bazen dört kişi tartışıyorduk. Bu tartışmalar, durumu daha da karıştırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Hepimiz biraraya gelmeliydik, «Köylüleri» de, «İsyancıları» da çağırmalıydık, tüm güçler biraraya toplanınca, apaçık konuşmalı, kesinlikle örgütlenmeli, ya da fikir ayrılıklarını kabul etmeliydik. Nerede toplanacaktık? Önce Tambov'u düşündük, sonra Voronej'e karar verdik. Orada ünlü Aziz Mitrofan manastırı vardı, yazın pek çok kişi ziyarete gelirdi.

Bizler, yeni yöntem, yani terörizm taraftarları («Kaplan», «Serçe», «Kapıcı», «Aleksandr», «Zund» ve diğerleri) Voronej'den önce kendi aramızda toplanıp durumumuzu saptamak istedik. Bu iş için Lipetzk'i seçtik, burası da hoş ve uygun bir yerdi, bu şehirde şifalı sular olduğundan yazın halk buraya akın akın gelirdi.

Bana güneylilerden kimi Lipetzk'e davet edebileceğimi sordular. Düşüncelerimizi savunabilecek, konuşmalarda çoğunluğu bize kazandıracak, güvenilir biri gerekliydi. Jeliyabov'u öne sürdüm. Şaşırdılar: «Nasıl? Ama o popülisttir!»

— Evet, popülisttir, dedim, ama aslında isyancıdır.

— Nerden biliyorsun? Elinde kanıt var mı?

— Kanıt mı? Hayır, elimde hiçbir kanıt yok!

Gençliğinde bazı üniversite öğrenci gösterilerinde yeralmış, sonra «Propagandacılar» çevresinde çalışmıştı. Daha sonra «Büyük Mahkeme»de soğukkanlılığıyla dikkati çekmişti. Yargıçların sorularına cevap vermemişti, aslında çoğunluk böyle yapmıştı. Yine de, onun en kararlı isyancılardan biri olduğuna inanıyordum. Bu yüzden, arkadaşlarımı inandırmak için, Andrey ile ilgili tek «isyan hikayesini» anlattım. Bu Stiopka adlı azgın bir boğa ile ilgiliydi. Hikayeyi Andrey'in kendisinden öğrenmiştim:

Bir gün tarlada çalışırken, annesinin korkudan bağırdığını duymuştu. Dönüp bakınca korkunç siyah boğa Stiopka'nın annesinin üstüne doğru koştuğunu görmüştü. Andrey duvardan bir taş alıp boğaya atmış, ayağına isabet ettirmiş, boğa sendelemişti. Böylece bir saniye zaman kaza-

nılmış, annesi kurtulmuştu. İşte olan biten bundan ibaretti. Jeliyabov bana böyle anlatmıştı. Annesi için büyük bir korkuya kapıldığından gerekli kararı almıştı. Başka türlü annesi kurtulamazdı. Bense olayı arkadaşlarıma kahramanca bir davranış gibi anlattım. Bir yaba alıp boğanın üstüne yürümüş, boğa da korkup kaçmış güya. Ne kadar garip gelirse gelsin boğa hikayesi etkisini gösterdi. «İyi, dediler, arkadaşını getirt.»

Daha sonraları, bazıları fıkra gibi bu olayı anlatıyor, benim Andrey'i bir boğa güreşçisi gibi gösterdiğimi öne sürüyorlardı. Hakkım da vardı doğrusu: Andrey daha sonraları, tarihte görülmüş en büyük «boğa güreşçilerinden» biri oldu...

Jeliyabov'u Odesa'da buldum ve «Soloviyov olayının devamında» rol almak isteyip istemediğini sordum. «Kabul ediyorum» diye cevap verdi. Lipetzk'de toplanacağımızı, örgütleneceğimizi, daha birçok işler yapacağımızı öğrenince «düşünmem gerek,» dedi.

Uzun süre, gece yarısına kadar düşündü. Sonra tek başına bir terör eylemi yapmaya karar verdi. Bu iş bitene kadar bizimle kalacak, sonra ayrılmakta serbest olacaktı. Onun özgürce davranmasına izin vereceğimize şerefimiz üzerine yemin etmemizi şart koştu. İster kalacak, ister gidecekti. Ciddi ve anlaşılmaz bir partizan tavrı takınarak ona söz verdim. Aslında, kimseyi istemediği halde aramızda tutmazdık.

Tek başına hareket etmek ve istediği zaman ayrılmak talebinin bilinçsizce yapılmış bir kurnazlık olduğunu, popülist vicdanını susturmak istediğini anlamıştım. Gerçekte, çoktandır aramıza katılmaya karar vermişti.

Kısa bir süre sonra «Kapıcı» Odesa'ya geldi. Mayıs ortalarıydı. Onları biraraya getirdim, sonra gittim.

Andrey'i tekrar gördüğümde, Lipetzk'teydik, aylardan Temmuz'du, onu tanıyamadım! Tam bir terörist olmuştu! Üstelik de tutku derecesinde teorisyendi ve örgütleyiciydi. Başlıca gücü kişiliğinden ve akıl yürütme yeteneğinden ileri geliyordu. Sarsılmaz derecede kararlıydı. Düşüncesinde sonuna kadar giderdi. Şu şöyle olursa ondan sonra bu olur, ama başka türlü davranılırsa sonuç daha başka olur, bu arada şunlar gerekli olabilir, falan, filan... Hepsinden de mantıklı bir sonuç çıkarırdı. Örneğin, «Tek başına hareket edecekse, hazırlıksız olmamalıydı, bu hazırlıksa bir örgütlenme gerektiriyordu, sonuç olarak da...» vs... vs... Son yıl, çılgınca bir hayat yaşarken kör gibiydik, öldürücü bir umursamazlık içindeydik, yoksa aklımızı kaçıracaktık —1 Marttan önceki kış— o zamanlarda bile ince eler, sık dokur, son sınıra kadar varırdı. Bu sınırı da açıkça görüyordu: Onu nasıl yakalayacaklarını, yargılayacaklarını ve asacaklarını sakince anlatıyordu.

Sonya (Sofiya Perovskaya'nın takma adı) bazen öfkeden kendini kaybediyordu. Onu yumrukluyor, susmasını söylüyordu. Ama yine de hiçbirşey değişmiyor, Andrey **sonuna kadar** herşeyi düşünmeden edemiyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bir takım olayların hazırlandığı, yakında patlak vereceği seziliyordu. Bu nedenle, Mihail Frolenko, Lipetzk'e gitme önerisiyle geldiğinde, Andrey Jeliyabov şaşırmadı, başkasına değil de kendisine başvurulmasını tuhaf karşılamadı. Çok zaman sonra: «Neden beni seçtiler?» diye kendi kendine sordu. «Bu adamlar benim sosyalist ve popülist olduğumu biliyorlardı da ondan.» Bu öneri ona çekici gelmişti, reddetmesi olanaksızdı. Çok zeki bir genç olan Mihail, doğru bir seçim yapmıştı.

Şimdi, yüzyıllar boyunca Rusya tenceresinde hafif ateşte yavaş yavaş pişmekte olanlar, sanki birdenbire kaynamağa başlamıştı. Yetkili çevreler öfke içindeydi. Cezalar, yenilmezlik, intikam duyguları bütün toplumu sarmıştı. Bu zamanda, propaganda, tarım kolonileri, vs. düşünülemez-

di. Artık, ölüm-kalım sözkonusuydu. Nisan başlarında, Soloviyov olayı ile birlikte Rostov'da işçiler ayaklanmış, polis komiserliğini basmış, polisleri etkisiz duruma getirmişlerdi. Nisan ortalarında, Petersburg'da, tutuklanışı sırasında kendini savunmaya çalışmış olan teğmen Dubrovin'in davası başladı. Çılgınca gözüpek bir adamdı. 20 Nisan'da idam edildi. Tek suçu polisler onu yakalamaya geldiğinde karşı koymasıydı. Koyun gibi teslim olmak istememişti. Tutuklanmasının nedeni ise Madam Malinovski'nin evinde bulunan birkaç mektuptu. Mektuplarda önemli birşey de yoktu, havadan sudan konulardı. Adamcağız birkaç mektup yüzünden asılmıştı. Hem de alelacele, damdan düşer gibi.

Bu «aceleci» yöntemler Soloviyov olayından sonra yaygınlaşmıştı. 7 Mayısta Valeri Ossinski'nin davası başladı. Bir hafta sonra iki arkadaşıyla birlikte (Brandtner ve Antonov) darağacında sallandırıldı. Kurşuna dizilmeye mahkum edilmiş, ama bizzat çar asılmasını istemişti. Mayıs ortalarında, Kiyev'de İsbitzki kardeşler yargılandı, 28 Mayısta Soloviyov asıldı. Zirvedeki budalalar, yarı rus, yarı alman bunaklar, general apoletli cellatlar, kana karşı kan isteneceğini, yaptıklarının bedelini ödeyeceklerini bilmiyorlar mıydı? Hayır, bunlar hicbirşey anlamıyorlardı. Bugünkü kinlerini biryana bırakıp yarını düşünecek ne cesaretleri, ne de kafaları vardı. Nasıl devlet adamıydı bunlar? Tüm Rusya, tencerenin kapağını açıp biraz buharın dışarı bırakılması gerektiğini, başkalarının düşüncesine de biraz saygı gösterilmesinin şart olduğunu anlıyordu, fakat bunlar, hayır, inadediyorlar, bir adım geri

çekilmek istemiyorlar, baskıya, idam cezaları vermeye, insanları Sibirya'ya göndermeye devam ediyorlardı. Astıkları insanların kaatil, haydut olduklarını kanıtlamaya çabalıyorlardı. İdam ettirdikleriniz hiç de kaatil, haydut değildi, budalalar, kimi kandırıyorsunuz? Onlar Rusya'nın **kendi çıkarını düşünmeyen**, en iyi insanlarıydılar. Zalimler, yaptıklarınızın karşılığını yakında göreceksiniz...

Odesa'da, Ossinski'nin arkadaşı Sofiya Lechern'i duruşmalarda bağlamışlar, karar okunduğu sırada üzerine bir kefen giydirmişler, boynuna ilmik geçirmişlerdi. Ancak, karar okunduktan sonra, Sofiya'ya idam edilmeyeceğini, kürek cezasına çarptırıldığını bildirmişlerdi. Sanki müebbet kürek cezası ona bir lütuftu! Bütün istediği Valeri ile birlikte ölmekti, yaşayacağını öğrenince büyük bir üzüntüye ve umutsuzluğa kapıldı. Böyle bir anda, bir kadınla alay etmek insanlık mıydı? Bu namussuzlukların iz bırakmayacağını mı sanıyorlardı?

Mihail, Valeri'den bir mektup aldığını anlatıyordu. Çok akıllıca yazılmış bir mektuptu bu, Valeri'nin stilindeydi, kendi sonu için umutsuzdu. «Geleceğin bana neler getireceğini bilemiyorum,» diyordu, mektubun her kelimesi Mihail'in aklında kalmıştı. «Herşey politik duruma bağlı. Ama, Soloviyov olayından sonra işler karıştı. Ipe gideceğim herhalde...»

İyi bilmişti ama, idamı sırasında halk türküleri söyleneceğini düşünememişti. Kalabalığın bağırtısını bastırmak için bulunmuş yeni bir teknikti bu. Hayduttan kurtuluyoruz, aman ne mutlu!

Halk her zamanki gibi susuyordu. Celladın beceriksizce davrandığını ve Valeri'nin çırpınmalarının uzun sürdüğünü anlatıyorlardı. Bir albay, Ossinski'nin böyle can çekişmesinin nedeninin günah çıkarmayı reddetmesi olduğunu söylemişti.

Polis idam sehbası önünde biriken halkın arasında ağlayan yedi öğrenciyi tutuklamıştı. Muhafızlardan bazı subay ve erler de bayılmıştı. İşte kitlenin olaylara karşı gösterdiği tepki buydu Gözyaşları ve bayılmalar. Ey Allahım! Bu mutsuz ülke için ne yapılabilirdi? Ağlama, bayılma... Hiç birşey anlamıyorlardı, yalnızca korkunç görüntü karşısında ağlıyorlardı. Asılan albay olsaydı ona da ağlayacaklardı belki.

Mihail Frolenko birşey daha düşünüyordu. Son derece basit bir düşünceydi bu. Mihail teorisyen değildi, pragmatikti, çok açık ve pratik bir zekaya sahipti. Hesapçı zihni onu devrimciliğe değil de tüccarlığa, uluslararası ticarete itmeliydi aslında.

— Burada, sağlıklı düşünmek gerekli, diyordu. Ne olursa olsun öleceğiz değil mi? Başka bir çözüm var mı? Yok, öleceğiz. Ama, bu ölüm budalaca mı olmalı, yoksa tersine büyük bir amaca mı hizmet etmeli? O halde, büyük bir darbe indirmekte çıkarımız var, demektir.

Andrey'e **Toprak ve Özgürlüğün** bildirisinin bir sayfasını gösterdi. Altı hafta önce yayınlanmıştı bu bildiri. Başlık **Siyasi Cinayetler Konusunda** idi. Yazarı «Serçe» lakaplı, Kolya Morozov'du. Andrey onu Büyük Mahkemeden tanıyordu. Gözlüklü, raşitik bir gençti, ailesi tarafından şımartılmış bir lise öğrencisine benziyordu. Ama,

bak hele, stili tam bir devrimci üslubuydu. Bildiri büyük bir yankı uyandırmış, Plehanov yazıyı reddetmişti. Kaplan, Kapıcı ve Serçe makaleden yana idiler, Plehanov, Rodioniç ve İgnatev —köylüler— karşıydılar. Soloviyov olayından sonra yapılan tartışmalar ve biraraya toplanıp gerçekleri söyleme gereksinimi sonucunda bu yazı yazılmıştı.

Bildirinin içeriği şuydu:

«Politik cinayetler herşeyden önce intikam eylemleridir. Bir devrimci örgüt, ancak öldürülen arkadaşlarının intikamını aldıktan sonra düşmanına karşı çıkabilir. Ancak bu durumda, özgürlük adına kitleleri peşinden sürükleyenler için gerekli yüksek ahlak düzeyine erişilebilir. Bugünkü koşullar altında, siyasi cinayet tek kendini savunma aracı ve en iyi ajitasyon yöntemlerinden biridir. Hükümet örgütünün ta ortasına indirilen darbeler, tüm sistemi sarsar. Elektrik akımı gibi darbe tüm ülkeye yayılır ve yönetimde kargaşalık yaratır. Az sayıda özgürlük partizanı varolduğunda bunlar gizli örgütlerde toplanırlar. Gizlilik ve bilinmezlik bunlara büyük bir güç kazandırır. Bu bilinmezliğe sistematik mücadele biçimi olarak siyasi cinayet de eklendiğinde, bu adamlar gerçekte düşmanlarının en büyük korkusu halini alırlar, hayatlarının her anında ne zaman nereden geleceğini bilmedikleri intikamın dehşetiyle yaşarlar. Siyasi cinayet, devrimin derhal gerçekleştirilmesi demektir... Düşmanlarımıza karşı en güçlü silahımızdır. Bu öyle bir silahtır ki, bunun karşısında ordular ve casuslar etkisiz kalır. İşte bu yüzden, düşmanlarımız bizden bu kadar çok korkarlar, işte bu yüzden siyasi cinayet

despotizme karşı mücadelemizde en güçlü araçlarımızdan biridir...»

İyi güzel de, bu yol tehlikelerle doluydu. Birincisi, intikam eylemlerine çok büyük bir önem vermek, asıl amacın ikinci plana atılmasına yol açabilirdi. İkincisi, bu eylemler, güçlü olma isteklerini, herşeye ve herkese karşı egemen duruma geçme arzularını körükleyebilirdi, bu ise hareketi Neçayev'in tezleri doğrultusunda saptırabilirdi. İşte bütün bunları Andrey, apaçık biçimde Mihail'e söyledi.

— Partimiz asla kaatiller örgütüne dönüşmeyecektir. Neçayevizmin esası olan gizli cinayetleri hiçbir zaman benimseyemeyiz. Serçe yanılmış burada. Zaten romantiğin, hayalcinin biridir! Bizim **tek** bir cinayet düşündüğümüz var. Büyük bir olasılıkla son cinayetimiz de bu olacak.

Sonuncu ha? Çok iyi. Bu cinayet bütün diğerlerini gereksiz kılacaktı. Eğer Soloviyov başarısız olmasaydı, Rusya şimdi, şu Mayıs ayında baştanbaşa değişmiş olacaktı, yeni bir hükümet işbaşına geçecek, ülke yeni bir ulusal yapıya sahibolacaktı. Rostov isyanı, küçük bir kıvılcımın yettiğini göstermemiş miydi?

Son suikast girişimi ne büyük bir heyecan yaratmıştı! Daha sonra ise, aklın egemenliği, adaletin zaferi gerçekleştirilecek, toplum yeni ilkelere göre yeniden kurulacaktı. Bunlar gerçek halkçı ilkeler olacaktı. Bir itme, bir sarsıntı yeterdi, herşey gümbür gümbür yıkılacaktı... Ancak, bir şey daha vardı Bu darbe, darbeyi indirene felaket getirecekti. İşte bu yüzden, Andrey'in, Mihail'e, **tek başına** eyleme geçeceğini söylemesi, büyük bir akılsızlıktı. Daha sonra da çekip

gideceğini söylüyordu. Ne dediğini biliyor muydu? Nasıl çekip gidebilecekti. İnsan kendini bir trenin altına atar da sonra tekerleklerin arasından çıkıp gidebilir miydi? Kendini aldatmanın gereği yoktu. Artık bu olaylardan sağ olarak kurtulmak olanaksızdı...

Mihail Frolenko bilinmeyen bir yere gitmiş, onun yerine Aleksandr Mihaylov gelmişti. Odesa'da ve genellikle güney bölgelerinde yapılacak önemli işleri vardı. Andrey bu işlerin para ile ilgili olduğunu sanıyordu.

Hayatı boyunca, Andrey birçok olağanüstü insan tanımıştı. Bunların bazılarına Odesa'da (Feliks ve Jebunev) bazılarına ise Büyük Mahkeme sırasında rastlamıştı. Bir insana bir bakışta bir değer biçiyor, çabuk ısınıyor, çabuk da ayrılıyordu. Fakat hiç kimseye bir anda bu kadar büyük bir güven duymamıştı. Aleksandr, kendisinden birkaç yaş büyüktü, sanki kendisinin yaşlıca bir kopyası gibiydi. Görünüşü, sarsılmazlığı, düşünceleri ve konuşması da çok etkileyiciydi. Bunların dışında, derin ve geniş bir kültüre, zihinsel yeteneklere sahipti. Birçok bakımdan birbirlerine benziyorlardı. Ruh halleri aynı idi. Mihaylov, Andrey'e karşı büyük bir yakınlık gösteriyordu. Çok iyi anlaşıp kaynaşmışlardı.

«Kapıcı» takma adlı Mihaylov, çok zeki bir insandı. Teoriler onu pek ilgilendirmezdi. O daha ziyade eylem adamıydı, Andrey ise düşünmeyi severdi. Mihaylov'un şaşılası bir pratik zekası vardı, bunu her an görmek mümkündü. Andrey ile Mihaylov sokakta karşılaşmışlar ve şehirde birlikte gezmişlerdi.

Aleksandr «Bu yerin adı nedir? Bu sokak nereye çıkar? Avludan geçiş var mıdır?» gibi sorular soruyordu. Özellikle iki çıkışı olan binalarla ilgileniyordu. Böyle bir merağı Petersburg'da olsa Andrey anlardı, ama Odesa'da bu bilgiler Aleksandr'ın ne işine yarayacaktı?

— Bu hafta sonu gidiyorsunuz galiba? diye sordu.

İlk gün resmi konuşuyorlar ve birbirlerine «siz» diye hitabediyorlardı, fakat ertesi gün senli benli olmuşlardı, kırk yıllık ahbap gibiydiler.

— Hem, avlularımızla neden ilgileniyorsunuz, anlayamıyorum.

— Birincisi, hafta sonu gidip gitmeyeceğimi bilemiyorum. İkinci sorunuzun cevabı ise, alışkanlık meselesi...

Daha sonraki karşılaşmalarında Andrey'i şaşırttı. Limana doğru giderlerken Aleksandr avludan avluya geçerek yollarını bulmayı önerdi. Eski bir Odesalı olan Andrey bunun olanaksız olduğunu, çıkmaza gireceklerini söyledi. Oysaki, varacakları yere, hem de daha çabuk vardılar. Aleksandr çok ileri görüşlüydü. Sanki evler saydammış gibi arkalarında ne varsa görüyordu. Sokaklarda olan biteni bir bakışta anlıyor, bütün ayrıntılarıyla herşeyi aklında tutuyordu.

Çok sıcak bir günün akşamında, bulvarda geziniyorlardı. Yazın en sıcak günleriydi. Richelieu anıtıyla(*) Belediye Sarayı arasında, küçük dairesel meydanda insanlar gezmeye çıkmışlar-

---

(*) Mareşal dük Armand de Richelieu, Odesa kentinin kurucusu ve valisi (1696-1788).

dı. Yan yana, kalabalığın arasında yol açmaya çalışarak ilerliyorlardı.

Kapıcı birdenbire fısıldadı:

— Şuradaki adama dikkat et! Hafiye bu herif.

Andrey dönüp bakınca birçok kişiyle birlikte banklardan birinde oturan birisini gördü. Gerçekten de bu, «Kuzya» adıyla bilinen bir gizli polisti. Bu adam kumar yüzünden iflas etmiş bir tüccardı, artık polis hesabına çalışıyordu.

— Nereden bildin? diye sordu Andrey.

— Bilmiyorum. Sezdim.

— Bildin doğrusu. Ama nasıl?

— Açıklayamam. Ben bu adamların kokusunu alıyorum. Bunların en yüksek rütbelilerinin bile köpekçe bir halleri vardır. Bunu seziyorum. Genellikle, konuşmalarından da anlaşılır.

Ciddi konuşuyordu. Andrey gülümsedi. Ne adamdı bu Mihaylov!

İki-üç kez, Mihaylov geceyi Jeliyabov'un yanında geçirdi. Bir şeye çok şaşırmış görünüyordu:

— Geceleri perdelerini kapamaz mısın sen? (Öfkelenmiş görünüyordu). Bunu yapmak gereklidir. Çünkü sabahları güneş ışıkları gözlerimizi yorar. Gözlerimize ihtiyacımız var.

Bütün bunlar iyi ve faydalıydı. Kapıcı durmadan Andrey'e yararlı bilgiler veriyordu. Ama, Andrey'in asıl istediği ciddi ve yüksek düzeyde bir konuşmaydı. Eğer devrim zafere ulaşırsa, Toprak ve Özgürlüğün militanları ne yapacaklardı? Nasıl bir hükümet düşünüyorlardı? Eğer halk temsilcileri monarşinin devamını isterlerse ne olacaktı? Devrimci bilincin düşük düzeyi ve halkın yönetimde son derece tecrübesiz oluşu yü-

zünden böyle bir olasılık sözkonusuydu. O halde ne yapılmalıydı?

— Halkın iradesine boyun eğeceğiz, dedi Mihaylov. Ama, diye ekledi bir süre düşündükten sonra, biz yine yeraltı çalışmalarımızı sürdürüp, fikirlerimiz uğruna mücadele edeceğiz.

Mihaylov teorik sorunları hemen çözerdi. Hiç duraksamazdı. Onun için herşey apaçıktı. «Asıl sorun ve güçlük, disiplin ve merkeziyetçiliktir. «Köylüler» sızlanıyorsa bunun nedeni disiplinden korkmaları, «zirve»nin emirlerine uymak istemeyişleridir. Fakat, disiplin olmazsa herşey biter, partimiz dağılır, mücadelemiz sona erer!»

Mihaylov'un Lipetzk'e gidişinden az önce, haziran başlarında Odesa'ya **Yeni Zamanlar** gazetesinin son sayısı geldi. Soloviyov'un idamını yazıyordu. İki adet gazete satınaldılar. Birbirinden uzak iki banka oturup okumaya koyuldular. Mayıs sonunun bunaltıcı günlerinden sonra sıcaklık birdenbire düşmüştü. Deniz ışıklı ve sakindi. Ne balıkçı gemileri, ne mavi-beyaz yunan bandıralı savaş gemisi, ne de ufuktaki sisler kımıldıyordu. Herşey hareketsizdi.

Sessizce gazete okuyorlardı. Daha önce sansürden geçmiş günlük basında böyle bir idam tasvirine rastlamamışlardı. Herşey en ince ayrıntılarına kadar anlatılmıştı. Marko Polo'nun Çin'deki törenleri ve doğu ülkelerindeki idamları anlatması gibi titizlikle ve objektif biçimde bütün olan biteni yazmaktan gazete redaksiyonunun amacı neydi acaba? Bilmek isterlerdi doğrusu. Üstelik, anlatılanlar son derecede sürükleyiciydi, insan yarıda bırakamıyordu. Bu merak doğal-

dı, ancak yararsızdı. Yazıları okurken, Mihaylov birdenbire :

— Şeytan götürsün bu adi gazeteciyi! dedi. Gazeteyi fırlatıp attı. Reziller! Yamyamca duyguları körüklemek için inadına yazıyorlar bunları! Amaçları insanları bize karşı kışkırtmak... Bırak! Yeter!

Gazeteyi Andrey'in elinden çekip almak istedi, o da bırakmadı, dirseğiyle Aleksandr'ı itti. Mücadeleye başladılar, itişip kakıştılar, aslında birbirlerini deniyorlardı. Bütün güçlerini kullandılar, soluk soluğa kaldılar, fakat yenişemediler

— Ayı gibi güçlüsün!

— Sen de boğa gibisin!

Mihaylov birdenbire banktan kalktı. Kaşları çatıktı ve mücadeleden sonra yüzü kıpkırmızıydı.

— Güzel, dedi, istersen bu pisliği okumaya devam et. Sen Soloviyov'u tanımazdın. Ben onu da, onun ailesini de tanırdım. Bu dehşet verici sadizm örneğini okumak istemiyorum.

— Bitirmek istiyorum, dedi Andrey. Bilmem gerekli.

— Bir işe yaramaz, diye cevap verdi Kapıcı öfkeyle. Sen burada kal, ben yarım saate kadar gelirim.

Hızla uzaklaştı. Andrey okumasını sürdürürken : «Bunların beni korkutacağını, ve kimbilir, belki de Lipetzk'e gitmekten vazgeçireceğini sanıyor,» diye düşündü.

Şehir(*) büyük değildi, ama temizdi, eski ve bakımlıydı. Odesa'nın hayhuyundan sonra insa-

(*) Lipetzk Merkezi Rusya'da Tambov'dan 157 km uzaklıkta küçük bir kent.

na sevimli bir köy gibi görünüyordu. Sokaklarda keçi sürüleri dolaşıyordu.

Bahçelerde, yaşlı kadınlar, söğüt dalından koltuklarına oturmuş, çay içiyorlardı. Küçük balkonlu şirin evler, parmaklıklarla çevrili bahçeler vardı. Güzel pansiyonlar da vardı ama bunlar Odesa'nın lüks otellerinin yanında çok yoksul kalıyorlardı. Baranikov ve eşi daha önce gelip Golikov pansiyonunda oda ayırtmışlardı, yoksa yer bulmak olanaksız olacaktı, çünkü şifalı suların mevsimi başlamıştı, şehir çok kalabalıktı.

Kentin yerlileri şikayet ediyorlardı «Ne çok insan geliyor. Fiyatlar yükseliyor bu yüzden. Sanki bütün Rusya tedavi olmaya geliyor!» Yine de mağazalar bomboştu. Belediyenin önündeki meydanda geceleri gaz lambaları yanıyor, burada liseli gençler, genç kızlar ve ihtiyarlar geziniyordu. Etrafta, tam bir sessizlik hüküm sürüyordu, gece kapkaranlıktı. Şifalı suların arkasında, büyük bir göl ve yüksek bir set vardı. Su çok berraktı, ancak hiç balık yoktu. Kayık kiralayan ihtiyar, setin bir dinsizin eseri olduğunu, bu yüzden gölde balık yaşamadığını anlattı. Dinsiz olduğu nereden biliniyordu? «Çünkü başka kimse bu kadar yüksek ve uzun bir set yaptıramazdı.»

Andrey ve Mihaylov kendilerine bu tarihi bilgileri veren ihtiyardan ayrıldıktan sonra, Mihaylov sordu

— Kimdi bu dinsiz acaba?

— Kimbilir, dedi Andrey, belki de Çar Petro'dur.

— Tabii ya. Büyük Petro burada ilk fabrikayı ve demir madenlerini açtırmıştı. Al sana, halkın minnettarlığı da bu kadar işte.

Gülmeye başladılar, ama Mihaylov aniden ciddileşti. Onda bu değişiklikler her zaman birdenbire oluyordu. Sözlerini şöyle sürdürdü

— Ben hep aynı nakaratı tekrarlıyorum: Bizi anlamayacaklar. Kendi kendimize harekete geçmeliyiz, bütün tehlikeleri göze almalıyız. Seninle bana da dinsiz diyecekler. Değil mi ya? Hiç kuşku yok. Belki yüz yıl sonra, ikiyüz yıl sonra, üçyüz yıl sonra... Bir şey var ki, kimse anlamıyor, uzun zaman da anlamayacak. Ben sana bunun ne olduğunu açıklayacağım. (Sesini alçalttı ve hafifçe kekelemeye başladı, heyecanlandığı zaman hep böyle oluyordu). Eğer biz dinsizsek, demek ki İsa da dinsizdi. Gerçeği söylüyorum. İncil okurken çok etkilendim. Örneğin: «Amaca ulaşmak için her yol geçerlidir.» Bunu diyen cizvitler mi, yoksa Machiavel mi? Hiçbiri değil! Bu İsa'nın öğretileri arasında yeralır. Yoksa, kutsallıktan başka birşey olmasaydı, iki bin yıl boyunca hristiyanlık egemenliğini sürdürebilir miydi? Hayır! Biz dinsizler de amaca ulaşmak için her yolun geçerli olduğu gerçeğini hiçbir zaman gözden ırak tutmamalıyız.

Bu ciddi düşünceleri açıkladıktan sonra yine kahkahalarla gülmeye başladı. Yüzünde bir hor görme ifadesi belirdi: «Bizim arkamızdan da aynı şeyleri diyecekler: «Seti yaptırdınız, sizin yüzünüzden balıklar öldü».

Toplantı günü yaklaştıkça, Mihaylov'un giderek daha sinirli olduğunu Andrey farkediyordu, Aleksandr'ın bunu gizlemeye çalışması boşunaydı. Tikomirov ile birlikte hazırladıkları tüzük taslağını sunacak olan oydu. Bunu Andrey'e de gösterdi. Herşey çok kesin ve akla uygun görü-

nüyordu: Merkeziyetçilik, disiplin, siyasi mücadele... Tek kelime ile bir örgüt, bir parti yaratılıyordu. Neçayev yanlısı seslerin yükselmesinden çekiniyordu Kapıcı. Bu sesler Lipetzk'de duyulmazsa, Voronej'de kesinlikle duyulacaktı. Bu yüzden, Odesa'da, yolda, sonra da burada, beraberce kaldıkları pansiyonda, hep bu tartışmaları, anlaşmazlıkları konuşuyorlardı. Aslında, boş şeylerdi bu fikir ayrılıkları. Mihailov sabırsızdı, zaman zaman biraz da kabalaşıyordu. Jeliyabov bazen cevaplarında taşı gediğine koyuyor, bazen işitmemiş gibi yapıp susuyordu. Önemli konularda zaten anlaşıyorlardı.

Sonunda, haziran ortalarında, beklenenlerin hepsi gelip toplandı.

Andrey onların hemen hemen hepsini tanıyordu. Kimini Odesa'dan, örneğin Grigori Goldenberg, Kolodkeviç ve Frolenko bunlardandı, kimini de daha az olarak Büyük Mahkemeden tanıyordu. Bunlar arasında da Tikomirov ve Morozov vardı. Kapıcı'yı yüz yıldır tanır gibiydi. Baranikov ise, liseden samimi arkadaşı ve onun gibi Odesalıydı. İri yapılı, esmer, atlet gibi bir adamdı. Ona «Semyon» diyorlardı. Eşi Mariya Nikolayevna yapmacıklı, herkese tepeden bakan bir kadın gibi göründü Andrey'e. Kocasından birkaç yaş büyüktü. Semyon'a bile üstün bir tavırla hitabediyordu. Fakat Andrey kısa bir süre sonra yanıldığını anladı. Mariya çok iyi bir eğitim görmüştü, düşünceleri kadınca olmaktan çok erkekçeydi. Gerçekte hepsinin ufak tefek kusurları vardı Mariya'da tepeden bakan aristokratik bir tavır, Kapıcıda duygusuz, kırıcı, kupkuru davranışlar. Tikomirov'un alaycı konuşma alışkanlığı

vardı. Grigori Goldenberg'in gürültülü patırtılı, heyecanlı, kendini beğenmiş hareketleri insanı rahatsız ederdi. Semyon ise tersine çok az konuşuyordu. Bazen günlerce ağzını açmazdı. Bu da pek hoş birşey değildi. Fakat bunlar, önemsiz ayrıntılardı Gerçekte hepsi de çok değerli insanlardı. Zeki ve iradeliydiler, hatta olağanüstü insanlardı bunlar. Andrey «Birinci Aleksandr» takma adlı Kviyatkovski'yi tanımıyordu. Kapıcı ondan uzun uzun sözetmişti. Yine Stefan Şiriyayev adlı genci de tanımıyordu. Bu ikisi son zamanlarda Petersburg'da Ya Özgürlük Ya Ölüm örgütünün içinde küçük bir grupçuk kurmuşlardı. Bunlara bir çeki düzen vermek gerekiyordu. Evet, bütün bu insanlar heryerde rastlanan türden değildiler! 17 Haziran günü sabahı Andrey pansiyonun giriş kapısında durmuş onlara bakarken bu gerçeği daha iyi hissediyordu. On iki kişi kadardılar. Avluda toplanmış, hizmetkarlarla şakalaşıyor, arabaların gelmesini bekliyorlardı. Sabırsızlanıyorlardı. Bir gün önce, Mihaylov arabacılarla anlaşmıştı. Şehrin civarını dolaşmışlar ve piknik yapılacak bir yer seçmişlerdi. Burası güzel bir ormandı. Burada, zengin tüccarlar ve genç çiftler gezinirlerdi.

— Sizin kız arkadaşlarınız yok mu? Bir tek kadın var sizlerle birlikte, diyorlardı hizmetkarlar.

— Olmaz olur mu! Daha gelmediler. Hepimizin kız arkadaşı var.

Hizmetkarlar göz kırpıyor, yanınıza kalın yaygılar alın, çünkü toprak nemli olur, diyorlardı, yiyecek paketleri ve sepetler getiriyorlardı. Çeşit çeşit soğuk yiyecekler, şarap, sigara ve ta-

bii votka da vardı. Andrey öylece onları seyrediyordu. Onların konuşmalarını dinlerken düşünüyordu «Bunların ne için toplandıklarını kim nereden bilecek! Bütün Rusya'da bunlar gibi başka insan yok. Olsa olsa onbeş kişi kadardırlar.» Genç adam arkadaşlarını dışarıdan izliyordu. Hepsi de gençti, yakışıklıydı, şık ve kibar giyimliydiler. Karşıdan bakan gezmeye giden neşeli, zengin çocukları derdi. Oysaki bunlardan herbirinin kendine göre bir ünü vardı. Herbiri tüm ülkede yankı uyandıran bir olayın kahramanıydılar. Hatta ve hatta bu adamlar yurt dışında bile ünlüydüler. Baranikov bir yıl önce, Sergey Kravçinski'nin yardımıyla General Merentzev'i öldürmüştü. Kravçinski o anda uzakta, ya İsviçre'de yada İngiltere'deydi. Mihail Frolenko'nun ünü, arkadaşlarını kaçırmak için hapishanede gardiyan olarak çalışmasından ve Çigirin isyanından dolayı tutuklu bulunan devrimcileri kaçırmayı başarmasından ileri geliyordu. Grigori prens Kropotkin'i öldürmüştü. Narin bir genç olan Nikolay Morozov, bütün utangaçlığına, kızarıp bozarmalarına karşın, en kararlı, en azılı teröristlerden biriydi. Şimdi, Andrey'in karşısında soytarılık ediyor, kendi yazdığı gülünç ve kabasaba bir şiiri arkadaşlarına okuyor, hepsini gülmekten kırıp geçiriyor, uşaklar bile ağızları bir karış açık dinliyorlardı. Yazdığı makalelerin bir terör eylemi kadar hükümeti korkuttuğu kesindi. Tikomirov Andrey'le aynı yaştaydı, ama çok daha yaşlı görünüyordu. Asık yüzlü ve solgundu. «Gençlerin» eğlencelerini yüzünde alaylı bir ifadeyle izliyordu. Arkasında dört yıllık hapishane hayatı bırakmıştı, onun çektiklerini burada bulunanlar-

dan hiçbiri çekmemişti. Herkes onun çok yetenekli bir gazeteci olduğunu biliyordu. Yasal basın organlarından birinde çalışmasına izin verilse, keskin zekasıyla en büyük yazarları bile geride bırakırdı.

Arkada, Mariya Nikolayevna Baranikova bir sıraya oturmuş sigara içiyor, çoluk çocuğun gürültüsünden rahatsız olan kibar bir hanım gibi biraz canı sıkkın, biraz hoşgörülü, gülümsüyordu. Soluk tenli bu kadının daha kısa bir süre önce, Voynaralski'yi jandarmaların elinden kurtarma eylemine katıldığına kim inanırdı? Onun soğukkanlılığına Kapıcı bile hayrandı. En hassas zamanda, arkadaşları eyleme gittiğinde, saklandıkları apartımanda, başarılı olup olmadığını bilmediği arkadaşlarını beklerken yorulur, uyur kalırdı. Sağlam sinirleri vardı doğrusu. Onun ünlü «Jakobenler» yada «Zayçnevski» (*) grubundan olduğu söyleniyordu. Bu eylemci ve devrimci bir gruptu.

Aralarında çok çeşitli insanlar vardı: Jakobenler, isyancılar, popülistler, propagandacılar... Bunda şaşacak birşey yoktu, artık hepsi tek bir amaca doğru yöneliyordu. Başka bir kurtuluş yolu olmadığını hepsi anlamıştı.

Üç araba avluya girdi. Hepsi bindiler, arabalara yerleştiler. İçlerinde en çok eğlenen Morozov'du. Birdenbire italyanca bir şarkı söylemeye başlamıştı. Hizmetkarlar el salladılar. Sıcak bir gün olacağa benziyordu. Kapıcı'nın işareti

(*) **P.G. Zayçnevski**, nihilist, başkentte ilk devrimci bildiriyi yazan ve dağıtan kişiydi. Genç Rusya adlı bu bildiri Rusya'nın «Sosyal-demokrat bir cumhuriyet» olmasını öneriyordu.

üzerine Andrey onunla aynı arabaya binip yanına oturdu. Kviyatkovski ve Şiriyayev de onlarla birlikteydi. Güneş, parlak ışıklar, haziran sıcağı, otların ve çiçeklerin kokusu ve duydukları heyecan yüzünden başları dönüyordu. Andrey daha dün tanımadığı bugünse yakın arkadaşları olan gençlerin yüzlerine bakıyordu. Garip ve harika bir duyguya kapılıyordu: ilk kez olarak mutlu olduğunu, yaşadığını, yaşamaktan sevinç duyduğunu hissediyordu.

Kapıcıyla şakalaştılar, gülüştüler, çocuklar gibi itişip kakıştılar.

Arabalar alçak bir sel yatağını izliyorlardı. Baharda burada dereler oluşuyordu kuşkusuz, şimdi de tam olarak kurumuş değildi. Bir köprüden hızla geçtiler, karşı kıyıya tırmandılar, pek yüksek değildi buralar. Sonra büyük yola çıktılar, güneşe karşı, tarlalar boyunca ilerlediler. Yarım saat kadar yola devam ettikten sonra Kapıcı durmalarını söyledi. Burada bir takım yapılar vardı. Yazlık evlere benziyorlardı. Pencereler çiviliydi. Andrey yere atladı, arkadan gelen araba yaklaştığında, birden yola fırladı, arka dingili yakalayıp arabayı içindeki yolcularla birlikte havaya kaldırdı.

— Durun bakalım! İniyoruz!

Tırıs gitmekte olan at durdu. Herkes şaşırmıştı. Arabacı:

— Herkül gibi kuvvetli bu adam! demekten kendini alamadı.

Andrey gülümsedi. Bunu daha önce Odesa'da da yapmıştı. O zamanlar daha güçlüydü, şimdi de başarmış, ancak elini kanatmıştı. Mariya Nikolayevna ona mendilini verdi. Kapıcı, araba-

cılara yiyecek ve votka dağıtıyordu. Bunların üç dört saat kadar beklemeleri gerekiyordu. Andrey'in yaptığı işi görmemezliğe gelmişti, ormana doğru uzaklaşıyordu. Diğerleri tek sıra halinde onu izlediler. Biraz ötede bir açıklık gördüler, aydınlık bir yerdi burası, ortada bazı kütükler ve küçük ağaçlar vardı.

Burası, rahatça çalılıkların arkasına saklanabilecekleri, fakat bütün civarı görebilecekleri bir yerdi.

Yere yaygıları yaydılar. Şişeleri, bardakları, yiyecekleri gazete kağıtlarının üzerine yerleştirdiler. Sonra oturup, sigaralarını tüttürdüler. Çok güzel bir gündü!

Kviyatkovski ile Mihaylov sıra ile program taslağını ve yeni toplum statüsüyle ilgili raporlarını okumaya başladılar. Andrey, daha önce bunları okuyup Mihaylov'la tartıştığından pek dikkatli dinlemiyordu. Hayallere dalmıştı, güneş ışığı altında, çok uzaklarda seçilen orman sınırını seyrediyordu.

Sonra, bakışlarını, kayın ağaçlarının gölgesinde toplanmış bir avuç kişiye çevirdi.

Bunlar ne istiyorlardı? Uçsuz bucaksız bu dünyaya meydan okuyup da ne elde edeceklerdi? Gülünçtü bunlar, hayaldi...

Ama, onun bu düşünceleri bir an sürdü. Kviyatkovski'nin sesi ciddi ve resmi bir biçimde, arıların vızıltıları arasında duyuluyordu:

«... İşte bu nedenle, ileri fikirli tüm insanlar, mevcut düzenin ortadan kaldırılması düşüncesinde birleşmelidirler. Silahlı mücadeleden başka çıkar yol yoktur. Gerektiği kadar uzun süre, Guillaume Tell'in yöntemleriyle savaşacağız...»

(Gözleri parlayan ve her cümleyi gür saçlı kafasını sallayarak onaylayan Morozov'a bakan, onun bu programın yazılmasında doğrudan doğruya rol aldığı anlardı.)

«... Tüm siyasi ve toplumsal sorunların, basında ve halk toplantılarında özgürce tartışılması ve özgürce seçilen halk temsilcileri tarafından çözümlenmesi için uygun liberal tedbirleri elde edinceye kadar mücadelemizi sürdüreceğiz...»

Aynı düşünceyi savunan iki paragraf daha ve program bitmişti... Kısaydı doğrusu! Rusya'nın geleceğinin daha açık biçimde anlatılması, hangi düşünceler uğruna mücadele edileceğinin kesin biçimde ortaya konulması gerekirdi.

Andrey, Mihaylov ve Tikomirov'la yaptığı konuşmalardan, programın kasıtlı olarak böyle yazıldığını, bile bile kısa ve güdük bırakıldığını biliyordu. Amaç, tartışmaların gevezeliğe dönüşmemesiydi. Anlatılanlar ne kadar uzatılırsa, laf kalabalığı da o kadar artardı! Burada pratik eylem sözkonusuydu, onları «Guillaume Tell yöntemleriyle» mücadele etmek üzere biraraya getiren tek bir düşünceyi ortaya koymak önemliydi. Zarif ve romantik bir uslupla yazılmıştı program! Ama anlamı tekti: terörizm! Kimsenin buna itirazı yoktu. Herkes daha çok ilgi duyduğu tüzüğün okunmasını bekliyordu. Jeliyabov'un ne eleştiri yapmaya, ne de tartışmaya girişmeye niyeti vardı, ne de olsa aralarında yeniydi o. Yine de şöyle diyebilirdi: «Hangi parti olursa olsun, program, tüzükten önemlidir.» Ama, susmayı yeğ tuttu. Daha sonra konuşacaktı. Tartışma zamanı da gelecekti. Şimdilik herşeyi yıkmak için örgütlenmeliydiler, yapılacak olanlar daha sonra yapılabi-

lirdi. Programın Yürütme Komitesinin yayınlayacağı bir derginin, ilk sayısında basılması kararlaştırıldı. Sonra Mihaylov hazırlamış olduğu tüzüğü okudu. Önce hızla baştan aşağı okudu, sonra paragrafları teker teker tekrarladı. Tartışmaya giriştiler. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Herkes fikrini söylemekte acele ediyordu, herkes birbirinin sözünü kesiyordu. Heyecanla bağrışıyorlardı. Mihaylov birdenbire hepsini susturdu. Herzaman olagelen şeydi bu : program ve teori sözkonusu olduğunda, herkes dilini yutmuş gibi susardı. Ama, estetik, pratik ve kararlar tartışılırken, herkes dile gelir, bağıra çağıra fikrini söylerdi. Grigori ayağa kalkmıştı, ağzından laf seli akıyordu, gözleri yuvalarından uğramış, ağzı köpürmüştü. Ne söylediği anlaşılmıyordu bile. Mihaylov ellerini salladı «Susun, susun! Bir sekreter seçelim. Boris'i öneriyorum. Adaletli adamdır. Mademki bir arabayı durdurabiliyor, çok konuşan birini de durdurabilir.»

«Boris», Andrey'in takma adıydı. Yeni görevini kabul etti. Mihaylov ilk paragraftan başladı :

— **Birincisi** : «Ancak hayatını ve bütün varlığını ortaya koyan biri Yürütme Komitesine kabul edilir. Bu nedenle başlangıçta içinde bulunduğu koşullar söz konusu bile edilmez.» Buna itirazı olan var mı?

— Hayır! İtirazımız yok! diye hep bir ağızdan bağırdılar.

Fakat, arkadan gelen paragraflar için durum farklıydı.

— **İkinci paragraf** : «Her yeni Yürütme Komitesi üyesi üç üye tarafından önerilmelidir. İti-

raz halinde, her olumsuz oya karşılık üç olumlu oy gereklidir»

Üç: «Her yeni üye, program ve tüzüğü paragraf paragraf okumak zorundadır. Eğer karşı çıkıyorsa, okuma derhal kesilir ve aday sır saklamaya yemin etmiş olduğundan ömrünün sonuna kadar program ve tüzük hakkında bildiklerinden kimseye bir kelime bile söyleyemez. Sözüne sadık kalmayan hain ilan edilir.»

(Burada, Grigori, bir hain ortaya çıkarsa ne yapılacağını sordu. Andrey, bunun, herkesin bildiği bir şey olduğunu, hainin öldürüleceğini söyledi. Neçayev gibi özel yöntemler icadetmeye, «hain önce boğulur, sonra kafasına bir kurşun sıkılır» gibi lafları tüzüğe eklemeye gerek yoktu. Burası tiyatro değil, dedi Andrey, batıl itikatlara da yer yok burada. Bu sözleri herkes onayladı.)

— **Dördüncü paragraf!** «Herhangibir Yürütme Komitesi üyesinin çalışmalarına çoğunluğun kararıyla belirsiz bir süre için son verilebilir. Ancak bütün bildiklerinin sır olarak kalması zorunludur, aksi halde hain ilan edilir.»

Mariya Nikolayevna, bunun anlamsız olduğunu, tüzükte yer alamayacağını belirtti. Kapıcı ve Kaplan hemen atıldılar, paragrafı hararetle savunmaya başladılar. O zaman, Andrey bunları onların yazdığını anladı. Gerçekten, bir devrimci militanın çalışmalarına nasıl son verilebilirdi? Hele belirsiz bir süre için! Grigori derhal söz aldı ve hemen heyecana kapılarak: «Kaldıralım bunu! Saçma bu! diye bağırmaya başladı. Bizim işimiz tamam zaten, devrimin dışında biz hiçiz! Ne yaparız biz kapı dışarı edilirsek? Ne

demek bunlar? Tatile mi gönderileceğiz? İzne mi çıkacağız? Budalalık!»

Andrey bu paragrafın yerine disiplinle ilgili daha açık ve daha kesin bir paragraf yazılmasını ve ihraç konusunun da kısaca ele alınmasını önerdi. Olağan dışı haller de olabilirdi: Devrimci de herkes gibi fani olduğundan onun yada yakınlarından birinin ağır hastalanması gibi durumlara rastlanabilirdi. Bilinemezdi, belki bazen izin hayati bir zorunluluk olabilirdi. Ama «belirsiz zamanlar için işten çıkarılma» diye birşey olamazdı. Ayrıca, diğerleriyle kıyaslandığında önemsiz kalan bu maddeyi tüzüğün ilk paragrafları arasına koymaya gerek yoktu. «Daha işe yeni başlıyoruz, şimdiden izni düşünmeye başladık!» dedi.

Daha başka birkaç paragraf vardı, bunlar redaktörlerin seçimiyle ilgiliydi, yönetim komitesi (üç asil ve iki yedek üye, tutuklanma hali için), sekreter, belgelerin ve paraların muhafızı, «ikinci ve birinci dereceden ajanlarla» ilgili açıklamalar da burada yer alıyordu.

Yine tartışma başladı. Morozov şaşıyordu: Niçin birinci dereceden ajanlara ikinci dereceden ajanlar kadar güvenilmiyordu?

— Yürütme Komitesi üyesi oluncaya kadar kaç aşamadan geçilir, bunu kimse bilemez, diye karşılık verdi Tikomirov.(*)

— İyi ama, hiyerarşik bir örgüt değil mi bu?

(*) Tutuklanma halinde komite üyesi denilmezdi, ajan denirdi. Bu nedenle erişilmez ve altedilemez bir örgüt izlenimi uyandırılırdı. Bu tedbir bir ölçüye kadar, Yürütme Komitesi konusunda bir efsane ve korkutucu bir atmosfer yaratmayı başarmıştı. (P. Venturi: Aydınlar, Halk ve Devrim. N.R.F. 1972)

diye bağırdı Morozov. Tabii, teoride bunu reddediyoruz, ama pratikte?

— Başka çaremiz yok.

— Bir çözüm var: Azınlığımız, arkadaşlık ve eşitlik anlayışımız, ahlak kurallarına göre yaptığımız seçim...

— Hey Allahım! dedi Tikomirov, sapsarı kesilen yüzünü buruşturdu. Bu sözleri şiirlerine sakla! İki şıktan biri: Ya bir yardım derneği kuracağız, ya da terörizm yoluyla savaş örgütü yaratacağız. Sen bunu hepimizden iyi biliyorsun! Pekala! Söyle bakalım, mutlak gizlilikle şu seni korkutan hiyerarşi olmazsa halimiz ne olur bizim?

Gel gör ki, Morozov'un inadı tutmuştu:

— Hiyerarşi bizi enflasyona götürür. Alt birimler çoğalır, üst birimlerse güçlerinin bilincine varıp şişinir...

Bu çok eski bir kavgaydı. İkisi de sinirleniyorlardı, seslerini yükseltiyorlar, öfkeden tir tir titriyorlardı. Araya girenler oldu. Mihaylov, Kviyatkovski gibi Tikomirov'un tarafını tutuyordu. Frolenko ise, Kiyev isyancılarının hiyerarşik bir örgüt kurduklarını, bir «merkez»leri olduğunu, merkezdekilerin diktatörce yöntemlerle seçildiğini, bunların gizlilik içinde ve istedikleri gibi çalıştıklarını söyledi. Sonra ne olmuştu? Bütün sırlar ortaya çıkmıştı, kimse tüzüğe göre birtakım kişilere boyuneğmek istemiyordu, herkes, ancak yürekten saygı duyduğu kimselerin emirlerine uymak istiyordu. Onlarca otorite, Valeri Ossinski gibi kimselerde olmalıydı.

— Doğru, doğru! diye bağırdı Grigori. Bu bi-

ze uygun düşmez. Biz Ruslar sır tutmayı bilmeyiz ve boyun eğmeyi de sevmeyiz.

«Birinci ve ikinci dereceden ajanlar» sorunu uzun uzadıya tartışıldı.

— Bizim hiyerarşik düzen yaratmayla uğraşmamız doğru olmaz, askeri harekatlara girişmemiz gerekli, diye lafa karıştı Andrey. Bir komutan ve ordu düzeni olmazsa savaşılamaz. Bizim komutanımız da «merkez» yada kendi seçtiğimiz «Yürütme Komitesi»dir. Devlete karşı mücadeleye girişirsek, devletin yarım milyonluk ordusu, topçuları, kaleleri, savaş gemileri olduğuna göre işi ciddiye almamız gerek. Bizim disiplinimizden ve ölümü göze alışımızdan başka gücümüz yok. Ülkemizde, son aylarda herşey askerileştirildi. Taşra bölgelerini generaller yönetiyor. Sıkıyönetim yasaları, kitle halinde tutuklamalar, sürgün cezaları... bunlar halkı korkutuyor, şaşkına döndürüyor. Halkı durgunluktan kurtarmak için güçlü bir darbe indirmek lazım. Böylece, kitlelerin bağrında direniş güçleri doğar. Belki de tek bir darbe değil de iyi hesaplanmış bir seri darbe indirmek gerekebilir. Burada, kendiliğinden hareketlere yer yoktur. Bir sistem, yada «merkez» gereklidir.

Herkesin onu dinlediğini, ona yeni bir gözle baktıklarını gördü. Bu onu şaşırttı.

O akşam, pansiyona döndüklerinde, Frolenko ona şöyle dedi:

— Sen değiştin, arkadaş. Bambaşka bir insan oldun.

— Daha mı iyi, yoksa daha mı kötü bir insan oldum?

— Daha iyi, dostum.

«Kedi» kod adlı Kolodkeviç şöyle dedi:

— Andrey, bugün «Anayasa» lafını ağzına almadı!

Jeliyabov onu parmağıyla tehdidetti: «Sen kendi işine bak hele!»

Jeliyabov eski bir anayasacıydı. Aralıkta, Kiyev'de, devrimcilerle, taşra meclisleri temsilcilerinin toplantılarında bulunmuştu...

Ertesi gün, redaktörleri (Tikomirov ve Morozov), yönetim komisyonu üyelerini (Mihaylov, Frolenko ve Tikomirov) seçtiler. Bu sonuncunun adaylığı tartışma konusu oldu. Morozov nedenini açıkladı: Kaplan'ın yeteri kadar işi yok mu idi? İtirazlar sürüyordu, Serçe, Tikomirov'un adaylıktan çekileceğini sandı, ama o dazlak kafasını eğdi, sustu ve... seçildi. O akşam, Andrey, Frolenko'yu ziyarete gittiğinde, Moskova Otelinde, Grigori Goldenberg'in sarhoş halde, soğukkanlılığını koruyan Mihaylov'a saldırdığını gördü:

— Söyle bana: Adalet nerede kaldı? Terörizmi kabul eden bir örgüt kuruluyor, ama üyelerinden hiçbirisi terörist değil! Kropotkin'i öldüren sizlerden biri mi? Mihail, sana karşı saygım var ama -özür dilerim- senin de hiç eylemin yok. Andrey'i al örneğin? Ne yapmaya gelmiş buraya, anlayamıyorum. Tabii, Tikomirov komisyona seçildikten sonra, bize yer kalmaz. Tikomirov akıllı adamdır, ama, hafiyelerden ödü kopar. Petersburg'la alay ediyorlar onunla! Semyon örneğin, evet, Kravçinski'ye yardım etti, Mezentzev'in idamına tanık oldu, ama ateş eden Kravçinski'ydi. Sizin aranızda, bir tek gerçek terörist yok. Buna karşın, ben, Grigori Goldenberg seçilmiyorum! Gülünç doğrusu! Bu hakaretlere karşı susamam,

bu kaprisleri çekemem, gülerim ben bunlara! Gülerim! Yine de size karşı saygımı yitirmiş değilim ve ilişkilerimi en iyi biçimde sürdürmeye kararlıyım. Geçmişte olduğu gibi bugün de size sadığım, bana bir emir verecek olursanız yaparım. Ama. yine de gülerim! Ha-ha-ha!

Kahkahalarla gülerek uzaklaştı, yine içmeye gitti.

— Amma da gürültü yapıyor! dedi Andrey.

Frolenko:

— Bu konuda Kapıcı'yı uyarmıştım, diye açıkladı. Geçen nisan ayında Lipetzk'e çağırılacaklar sözkonusu olduğunda bunu düşünmüştük. Fakat, Kuzey bölgelerinde, Grigori ünlü ve önemli bir kişidir, bir kahramandır. Bu yüzden çağırmamazlık edemedik.

— Ona hiçbir sorumluluk veremem, dedi Kapıcı, bir tabanca vereceğim yalnızca. Cesaretli çocuktur, yalnız biraz deli doludur.

Karanlık sokaklardan geçerek pansiyona vardığında, Andrey tek başına dolaşan Tikomirov'a rastladı. Yatmadan önce gezinmeyi severdi, çünkü sağlığına özen gösteriyordu. Dört yıllık hapishane hayatında en çok yokluğunu çektiği şeyin açıkhava ve gezinti olduğunu söylerdi. Andrey'in elinden tutup:

— Çabuk, uzaklaşalım buradan, dedi. Şu herif hiç hoşuma gitmiyor.

— Kimden söz ediyorsun?

— Tamam... Buradan gidelim... Belki de pencerede oturmuş bizi gözetliyordur. (Sesini daha da alçaltıp, hızla Andrey'i sürükledi) Biz onu karanlıkta göremeyiz, ama o bizi izler, pis hayvan. Bugün beni sıkıştırıp durdu: «Nereden geliyor-

sunuz?» «Uzun zaman kalacak mısınız?» «Dr. Petrov'un hastalarından mısınız?» Ben de ona: «Hiç de değil!» diye cevap verdim. Yılışık herif üstelik de pis pis sırıtıyor...

Ilık bir geceydi. Bülbüller ötüyordu.

Birdenbire Andrey'in aklına bir soru geldi. Herkesin Tikomirov'un nişanlısı olarak bildiği genç kız neden Lipetzk'e gelmemişti? Adı Sofya Perovskaya idi, bir generalin kızıydı. Genç kızın böyle uzaklaşması Andrey'e garip geldi. Tutukevinde ne kadar da samimiydiler. Belki de aralarında birşeyler geçmişti. Yoksa Grigori'nin söyledikleri doğru muydu? Tikomirov ödlek miydi? Yok, yok, bu olamazdı. Burada ödleklere yer yoktu. Yüreklerinde en küçük bir korku duyanlar Lipetzk'den kilometrelerce uzağa kaçmışlardı!

— Neden bu adamın hafiye olduğundan kuşkulanıyorsun?

— Soruları yersizdi. Yarınki toplantı... gereksiz galiba. Dağılalım daha iyi.

Andrey birdenbire sordu:

— Nişanlın Sonya nerede?

Tikomirov ona şöyle bir baktı. Yüzü duygusuzdu, ama uyanıklılığı elden bırakmamaya çabalıyordu:

— Senin birşeyden haberin yok. Sonya uzun zamandır benim nişanlım değil. Birbirimizden ayrılalım en iyisi. Burada daha fazla kalmak istemiyorum. Bu gece sıcak var, camlar açık... konuştuklarımız işitilebilir...

«Hayır, hayır! Grigori yanılıyor. Tikomirov korkak olamaz, ancak aşırı bir tedbirlilik hastalığına yakalanmış. Çok da yaşlanmış, vakitsiz yaşlanmış. Benimle aynı yaşta, ama on yaş bü-

yük gösteriyor. Tedbirlilik, damla hastalığı gibi, sağırlık gibi, ihtiyarlık belirtisidir.»

Sokağın ucuna kadar yürüdüler, bir meydanı geçtiler, parka geldiler. Karanlıkta, sıralar üzerinde oturan insanlar farkediliyordu, çoğu genç çiftlerdi bunların. Genç kızların açık renkli elbiseleri seçiliyor, fısıltıları işitiliyordu. Tikomirov durmadan Andrey'i kuytu köşelere çekiyordu, buralarda oturulacak sıra yoktu, bu nedenle ıssızdı parkın derinlikleri. Böyle sıcak, aysız, çiçek ve ot kokularıyla dolu gecelere bir mevsimde ancak bir-iki kez rastlanır...

Çok uzak bir köşeye çekildiklerinde sonunda Tikomirov Sonya ile aralarında geçenleri anlattı. Anlaşılan bundan büyük bir üzüntü duyuyordu. Şunları söyledi:

— Bir kadın işine çok bağlı olduğunda kadınlığını yitiriyor. İşte Sonya'nın durumu böyle.

Beraberliklerindeki çatlak, Tikomirov Büyük Mahkeme'den sonra serbest bırakıldığında ortaya çıkmıştı. Tikomirov, güney bölgelerinde yaşayan akrabalarını ziyaret etmek istemişti -Andrey de öyle yapmamış mıydı?- ama Sonya onun hemen işe koyulması için ısrar etmişti. Mişkin'i kaçırmak gerekliymiş, o sıralarda Harkov Merkez Hapishanesinde bulunuyormuş.

— Anlıyor musun? Reddedebilirdim, fakat kararsız kaldım. Bunu farketti, bu yüzden aramız soğudu. Beni kendi normlarına göre yargılıyordu, aklı fikri eyleme geçmekteydi. Ruh hallerimizin başka başka olduğunu bir türlü anlayamıyordu. Dört yıldır hapisteydim, bitmiş tükenmiş durumdaydım, tek düşüncem annemi babamı bir görebilmekti. O ise özgürdü, general Leon

Nikolayeviç Perovski'nin kızı olduğu için adeta dokunulmazlığı vardı. Her belanın içinden sıyrılıyordu. Ama, bu farkı bir türlü kabul etmek istemezdi! (Konuştukça sinirleniyordu. Yarası ona ıstırap veriyordu). «Yoksa benim sana refakat etmemi mi istiyorsun?» Bunu öyle yüksekten bakan bir tavırla söyledi ki bir saniye bile duraksamadım. Hemen Harkov'a gittim. Ne olduğunu biliyorsun. Para yoktu, tanıdık kimse yoktu. Para bulmak için Petersburg'a döndüğümde, Mişkin çoktan başka yere nakledilmişti. Bir sürü karışıklık işte! Ama bana nasıl bağırdı bir görecektin! Kafese kapatılmış vahşi bir hayvan gibi odanın içinde dönüp duruyordu! «Her şeyi berbadettin. Beceriksiz herifin birisin! Ne yapmaya gittin peki Harkov'a?» Bağırdı, çağırdı, hakaret yağdırdı. Sanki geriye dönüş varmış gibi. Buraya neden mi gelmedi? Ne bileyim ben? Hâlâ Harkov'da. Bilmem neden, Frolenko onun yanına gitmek istemedi. Onu popülist ve «köylü» sanıyor galiba. Yok canım, yanılıyor. Hele gidip getirmesin onu buraya, karşılığını pahalı ödetir Sonya ona!

Tikomirov gülmeye başladı. Ama muzip biçimde ve kibarca, kendi kendine gülüyordu. Anlattıkları da yalnız kendisini ilgilendirirdi zaten! Andrey onları pek tanımıyordu. Belki de bu nedenle, Tikomirov herşeyi ona böyle ayrıntılarıyla anlatmıştı. Zaten, çok kimse Andrey'e içini dökerdi. O buna alışıktı. Kendi kendine şöyle düşünüyordu: «Demek ki cesaret ve kendini feda etme zekadan da, kültürden de, daha başka birçok özellikten de daha değerli!» Sebepsiz olarak kendini neşeli hissetti, boş bahçeden geçerlerken,

karanlıkta, ıslık çalmaya başladı. Tikomirov ertesi günkü toplantının gereksiz olduğunu tekrarlıyordu. Bütün sorunlar apaçık ortaya konmuştu ve bunların en önemlisi de politik mücadelede birlikti. Her yeni karşılaşma yeni tehlikeler getirecekti. Etrafta hafiye kaynarken buna ne gerek vardı? Andrey kendini tutamadı. Anlamsız bir neşeye kapılmıştı. Gülmeye başladı:

— Haydi, haydi, o kadar da kaynamıyor, Kaplan! Büyütme işi!

— Kaynıyor, kaynıyor. Etrafımızdaki herkes kuşkulanıyor bizden. Örneğin lokantadaki garson hiç hoşuma gitmiyor, esmer, gözlüklü olanı.

— Ama son sözü söylemeden birbirimizden ayrılamayız.

— Yani... Peki, anlıyorum. Herşey açık. Son söze gerek yok. Kapıcı çalımı sever.

— Hayır, düşündüğün gibi değil, diye cevap verdi Andrey. Söz konusu olan ne? Bir hafiyeyi ortadan kaldırmak yada bir tüccarı ıslah etmek değil. Uyandıracağımız etki yüz sene sonra da konuşulacak insanlar arasında. Kapıcı çok haklı: Herşeyi burada bütün ayrıntılarıyla konuşmak gerek. Şöyle mi yapılacak, böyle mi? Şu an için başka umudumuz yok. Aramızda anlaşmalıyız.

Tikonov bir süre sustuktan sonra:

— Peki, yalnız dikkatli olun... dedi. Sonra eliyle bana ne dercesine bir işaret yaptı.

Ertesi gün, ormanda, Kapıcı, çara karşı suçlamada bulundu. İşte son söz buydu. Bunun önemi büyüktü, çünkü Soloviyov'un tamamlayamadığı tek ve kaçınılmaz eylemin nedenini açıklamak gerekliydi.

Mihaylov çeyrek yüzyıldan beri, verdiği garantilerle, boş vaatlerle Rusları aldatan yalancı, despot çarın yönetimini kısaca anlattı. Elbette ki reformlar iyiydi ve Rusya'da muazzam bir rönesansın başlangıcı olmalıydılar. Rusya özgür olmalı ve gelişmeliydi, unutulmaz rus halk kuruluşu olan bölgesel yönetim yeniden canlandırılmalıydı. Reformlar niçin uygulanmamıştı? Niçin, reformların kabul edilişinden onbeş sene sonra, Rusya'daki hayat güzelleşeceğine daha da kokuşmuş, tatsız-tuzsuz, çekilmez hale gelmişti?

Çünkü, halka ve topluma verilen bütün tavizler yalandan, ikiyüzlülükten başka birşey değildi. Gerçekte, soyguncular meydanı boş bulmuş, ülke soyulup soğana çevrilmişti, milyonlarca dilenci ortalıkta dolaşıyor, açlık gitgide dalıa büyük boyutlara ulaşıyordu. Kibarlık olsun diye, çar Dekambristleri(*) affetmiş, sağ kalan bir avuç zavallı, mutsuz insanı Sibirya'dan getirtmiş, buna karşılık Polonyalıları acımasızca ve anlamsız biçimde ezmişti. Sibirya'ya bu kez binlerce Polonyalı gönderilmiş ve Polonya kana boyanmıştı(**). Halkı aldatmak için, özgürlük ve anayasa konusunda büyük büyük laflar etmiş, oysaki ülke içinde her türlü özgürlük düşüncesini boğmuş, anayasadan sözedenleri şiddetle cezalandırmıştı. Rusya, Rusya olalı bu kadar çok

---

(*) Aleksandr II tahta geçer geçmez Dekambristleri affetti. Bunlardan pek azı hayatta kalmıştı...

(**) 1863'de Polonya'da patlak veren ayaklanmadan sözediliyor. Aleksandr II'nin generalleri ve özellikle de general Muraviov ayaklanmayı kanlı biçimde bastırdı. Bu olaydan sonra general Muraviov cellat adıyla anılmaya başlandı.

darağacı kurulmamıştı. «Kiyev'de ve Petersburg'da idamlar, Petro-Pavlovsk zindanından kaçanlara karşı canavarca davranışlar, çıkan isyanların şiddetle ve vahşice bastırılması, arkadaşımız olan kadınlara, Malinovskaya'ya, Vitaliyeva'ya, Aleksandrova'ya karşı yapılan alçaklıklar. Bütün bunlar «kurtarıcı çarın» onayıyla gerçekleştirildi. Şunu hatırlamak yeter: Bu barışçı adam Büyük Mahkemede yargılanan propagandacıların cezalarını ağırlaştırdı! Peki ya yargılanmadan önce ölenlerin, aklını kaçıranların hesabını kim verecek? Tahta geçtiğinde yaptığı bütün ıslahatları kendi eliyle yıktı bu çar! Yaptığı zulümleri, idamları, en iyi arkadaşlarımızla alçakça alay edişini affedecek miyiz? Rusya'nın bir gün özgür bir ülke olma umutlarını söndürmesini, insan haklarını ayakları altında çiğnemesini affedecek miyiz?»

Hep bir ağızdan bağırdılar: «Hayır! Affedemeyiz!»

On kişi ağaç kütüklerinin üzerine yada otların üstüne oturmuşlardı Bunlar, Mariya, Baranikov, Tikomirov, Morozov, Şiriyayev, Goldenberg, Kviyatkovski, Frolenko, Kolodkeviç ve Andrey idiler. Bir tek kişi ayaktaydı, çayırın ortasında, ellerini arkasında birleştirmiş duruyordu, yüzü solgundu, parlak bakışlarıyla dik dik bakıyordu. Ve bu adam konuşuyordu. Andrey daha önce hiç bu kadar tutkulu, heyecanlandırıcı konuşma işitmemişti. Konuşma bitince ayağa kalktı, söz aldı, kalbi hızlı hızlı atıyordu, son zamanlarda ruhunu kaplayan güçlü bir yaşama sevinciyle dopdoluydu:

— Eğer amacımızın insan haklarının savunulması olduğuna inanıyorsak, eğer despotizmin zararlı olduğuna inanıyorsak... halkın ancak silah zoru ile kurtulabileceğini kabul ediyorsak, Kiyev ve Odesa valileri Totleben ve Çertkov'un zorbalık gösterilerine seyirci kalamayız. Ancak, bu baskı siyasetinde, inisiyatif çarın elindedir. Parti elinden gelen herşeyi yapmalıdır. Partinin zorba hükümeti devirmek için ayaklanma çıkartmaya gücü yetiyorsa, halkı ayaklandırmalıdır. Yok, cezalandırma hareketlerini kişisel olarak yapmaya gücü ancak yetiyorsa, bunu yapmalıdır. Bunu da yapamıyorsa, canlı protesto hareketleri düzenlenmelidir. Ama, partimizin gücü vardır, bizim kararlılığımız arttığı ölçüde, bu güç daha da artmaktadır.

Andrey Voronej'e vardığında artık yeni bir insandı. Kendisine sevinç veren bir duyguydu bu, bunu başkalarından saklıyordu, fakat gizli gizli büyük bir mutluluk duyuyordu. Taşralı uyuşukluğu bitmişti artık! Şimdi, bu yüce görevi üzerine alıp kim olduğunu kanıtlayacaktı. Onu izlemişler ve tanımışlardı. Artık onun fikrini soruyorlardı, söylediklerini dikkatle dinliyorlardı. Şu türden sözler işitilir olmuştu: «Boris dedi ki...», «Boris'in kanaatine göre...» Büyük şef, Kapıcı inanılmaz bir çabuklukla onun samimi dostu oluvermişti. Birbirlerinden hiç ayrılmıyorlardı, her konuda tartışıyorlardı, bazen çekişiyorlardı ve kimbilir neden Mihaylov her seferinde teslim oluyordu. Şaka edercesine:

— Bıktım senin şu köylü inadından! diyordu.

— Ben de senin yalanlarına inanmıyorum

artık! Kibar bir ailedenim diyorsun, öyleyse bu pratik fikirler hiç yakışmıyor sana. Yok canım, soylu filan değilsin sen, düpedüz bir satıcısın!

Lipetzk'de olduğu gibi Voronej'de de aynı odayı paylaşıyorlardı. Orada olanların hepsi gelmişti, Grigori Goldenberg'in dışında. Onu çağırmak gerekli miydi, gereksiz miydi, bunu tartışmışlardı. Kapıcı, Grigori'yi seviyor ve ondan yararlanmak istiyordu. Andrey ona başvurabileceklerini, ancak toplantılara onu çağırmamak gerektiğini savunuyordu :

— Çok gürültü yapıyor. Oysa ki nerede gürültü varsa, orada tehlike de vardır. Ayrıca, tartışmalar olacak, karşıt düşünceler çarpışacak. Bu gürültücü ve ciddiyetsiz oğlanın bizim fikirlerimizi savunması çıkarlarımıza ters düşer.

Düşündükten sonra, Kapıcı da Andrey'le fikir birliğine vardı. Toplantıya Rodiyoniç ve Plehanov de geleceklerdi, oysaki bunlar mart ayında Soloviyov'a yardım etmek konusundaki kavgalarından sonra Grigori hakkında kötü bir izlenim edinmişlerdi.

— Kabul. Onu Voronej'e çağırmayacağız. Ne olursa olsun sonunda dağılacağız, başka başka yerlere gideceğiz. Yine Grigori ile birlikte olabiliriz.

Bölünme kaçınılmazdı. Herkes bundan korkuyor ve kimse ayrılmanın kesin olduğundan kuşku duymuyordu. Yine de bir süre için bundan kaçınmayı başardılar. «Köylülerle» teröristler birdenbire ayrılamazlardı. Ülke içinde çok az sayıdaydılar, fraksiyonlara ayrılacakları yerde birbirlerine yaklaşmaya çalışıyor, birlik, güç ve yar-

dım arıyorlardı. Voronej'de toplananlar(*) yirmibeş kişi kadardılar. On kişi Lipetzk'den gelmişti. Bunlar yürütme komitesini oluşturuyorlardı, on beş kişi ise «Toprak ve Özgürlük» örgütünden «köylülerdi». Bunlar da Petersburg'dan ve Harkov'dan gelmişlerdi (Perovskaya ve Lebedeva da bunlar arasındaydı). Bir de tarım kesiminden gelenler vardı. Çalıştıkları iş yerlerinin sahiplerinden ve bölge yetkililerinden izin almışlardı(**). Önce Tambov'da(***) toplanmayı kararlaştırmışlardı. Fakat, beklenmedik ve eğlenceli bir olay onların planlarını suya düşürdü. Kayıkla Tzna nehri üzerinde gezerken, Veraçka Filipova (öteki adıyla Vera Figner) şarkı söylemeye başlamıştı. Sesi çok güzeldi ve opera aryalarını kusursuz söylüyordu. Nehrin kıyısında dinleyiciler toplanmış, «Bravo!» diye bağırarak alkışlamışlardı. Fakat bu durum halkın merağını uyandırdı «Kim bunlar? Nereden gelmişler? Bir opera grubu galiba!» diye konuşmalar oluyordu. Tambov'dan kaçmayı uygun buldular...

Voronej'de kuytu köşelerde, botanik bahçesinde, piskoposluk dairesine ait korulukta toplanıyorlar yada kayık kiralayıp nehir üzerindeki adalara gidiyorlardı.

(*) Don havzasında bir bölgenin en büyük kenti. Petersburg'dan 1050 km ve Moskova'dan 458 km uzaklıkta.

(**) Birkaç popülist ücretli iş karşılığında tarım kesiminde görev almışlardı. Bunların amacı köylüler arasında propaganda yapmak, sorunları incelemek ve koşulları yerinde öğrendikten sonra toprak reformu tasarısı hazırlamaktı.

(***) Tambov adlı taşra bölgesinin başkenti. Lipetzk'den 157 km uzaklıkta.

İlk gün, Kapıcı parti saflarını yeni üyelerle genişletmek olanağından sözetti. Yeni gelenlerin belirli bir devrimci tecrübeleri vardı : Bunlar, herkesin tanıdığı Frolenko, Jeliyabov ve Kolodkeviç idiler. «İşte, burdalar, çok heyecanlı olduklarından ilerideki küçük ağaçlıkta bekliyorlar!» Oy birliğiyle kabul edildiler ve «hoşgeldiniz» bağrışlarıyla karşılandılar. İşe bakın ki, «köylüler» de üç yeni aday getirmişlerdi, onlar da çok heyecanlı olduklarından biraz ötedeki korulukta gizleniyorlardı.

Böylece herşey neşeli biçimde, kahkahalar, gülüşmeler arasında başladı.

İlk gün hiçbir terslik çıkmadı. Oybirliğiyle, bir tarım kolonisinden gelen Titiç adındaki dev yapılı, yumuşak huylu ve çok zeki birini başkan seçtiler. Sonra programın hazırlanmasına geçildi. «Toprak ve Özgürlük» örgütünün eski programı madde madde yeniden okundu. Bu program bir yıl önce kabul edilmişti, şimdi düzeltilmesi sözkonusuydu. Temel aynı kalıyordu Parti çalışması halkın içinde yapılır. Ancak, Valeri Ossinski'ye ait bir kavram olan yıkma üzerinde daha büyük bir önemle durmak gerekiyordu. Bu parti programı kırsal bölgelerde terör hareketlerini ve yerel yönetim organlarına karşı baskıyı içeriyordu.

Şu kısa kararı hepsi birlikte onayladılar

Rusya devrimci partisinin, gelişimi boyunca en büyük düşmanının Rusya Çarlığı olduğu ve son zamanlarda çarlığın baskılarının doruğuna eriştiği bilindiğine göre, parti kongresi çara karşı mücadele doğrultusunda, halk içindeki çalış-

masını da sürdürerek, yıkıcı grubun özellikle geliştirilmesini zorunlu kabul eder.

İkinci konu olan siyasi terörizm, önce bir bomba etkisi uyandırdı.

Görünüşte herkes aynı düşüncedeydi: «Evet, evet, zorunlu bu, hem de uygun... Niye tartışalım?» Fakat kafa sallayanların yüz ifadesi ve ses tonları Andrey'de bu kabulün yapmacık olduğu izlenimini uyandırdı. Özellikle Plehanov biraz sinirli görünüyor ve «Rodioniç» (Popov) asık suratı, keskin konuşmasıyla çok fazla patron havalarına bürünüyordu. Kavga çıkacağa benziyordu, Andrey de tartışmaya katılmak için sabırsızlanıyordu. Sonunda Plehanov kendini tutamadı ve dolambaçlı yollara sapmadan sordu:

— Dinleyin! Siz kime güveniyorsunuz? Hangi amaca varmaya çalışıyorsunuz?

Kapıcı beklenmedik bir tarzda ortaya atıldı:

— Anayasa için mücadele ediyoruz. Çarlığı yıkma girişiminde bulunacağız ve anayasal bir düzen kurmaya çalışacağız.

— Anayasa mı? Sahi mi? Devrimcilere yakışmayan bir amaç!

— Amacımız bu değil ki. Sosyalizm uğruna savaşımızda elimizde bir silah olacak bu anayasa, diye lafa karıştı Andrey. Keyfi bir yönetimin hükümsürdüğü bir ülkede, ne halk içinde çalışmak, ne de herhangibir sınıf çıkarını savunmak olasıdır. Geriye bir tek şey kalıyor Pisi pisine ölmek.

— Anayasa, iktidarı burjuvazinin eline verir. Siz başkasının çıkarına hizmet ediyorsunuz.

— Hiç de değil: Anayasa, iktidarı, halk tem-

silcilerinin eline teslim edecektir. Bir kurucu meclis istiyoruz.

Andrey bazen karşısındakini yalnızca sesinin gücüyle yenmesini bilirdi. Plehanov'un sapsarı olduğunu gördü.

— Kuramcı saflığı ve bilgisizliği!

— Rusya için tek yol. Siyasi bir sarsıntı yalnızca şu yada bu sınıfı kurtarmakla kalmaz, tüm halkı özgürlüğe kavuşturur. **Tüm halkı, anlıyor musunuz?** Biz, halkın tümü için çalışıyoruz. Ben, örneğin, birçok zeki, enerjik, yurtsever insan tanıyorum. Bunlar, ufak tefek eylemlerden kaçınıyorlar, çünkü yok yere ölmek istemiyorlar. Anayasa sayesinde, bunlar ölüm tehlikesiyle karşılaşmadan kendi çaplarında işler yapacaklar, çalışacaklar. Sonra, kendileri için bir ideal seçerek, yıkılmaz kahramanlar haline gelecekler, bazen Eski-Müminler(*) arasından çıkıyor böyleleri. Halkın partisi ancak böyle kurulabilir.

— Bu cennete kendi yolunuzdan, yani terörizm ve düzen yıkıcılık yolundan mı ulaşmayı umuyorsunuz?

— Arkadaşlar, çok uzak bir gelecekle uğraşmayalım! diye bağırdı Tikomirov, Titiç susup tartışmayı izlediğinden başkanlık rolünü üstüne almıştı. Yıkıcılık çalışmalarını güçlendirme kararı almadık mı? Pek fazla engel yok sanırım.

Kapıcı, Andrey'e dönüp fısıldadı:

— Bölünmeden kaçınmalıyız!

— Saklambaç mı oynayalım yani? diye Andrey cevap verdi alçak **sesle.**

(*) Eski-Müminler dinin ve mezhebin aslından ayrılmış kişilerdi. Bunlar pekçok soruşturma ve işkenceye kahramanca dayanmışlardır.

— Yararı yok! Şu an için ayrılık çıkarlarımıza uymaz.

Plehanov bir türlü sakinleşmiyordu

— Siz bu yolda ilerlemeye devam ederseniz, bir yere varamazsınız, olsa olsa «Aleksandr II»' nin önüne bir direk daha eklenir!(*)

Plehanov'u kimse desteklemediğinden, geçici bir tercih olarak terörizm konusunda anlaşmaya vardılar. Kapıcı düzeni yıkmaktan sözetti. Soloviyov'un eylemini tamamlamak için bir Liga yada Yürütme Komitesi kurulacağını bildirdi. Herkes tartışmanın yararsız olduğunu anlıyordu Komite hiçbir şeye aldırış etmeden işini yürütecekti. Havadan nem kapanların kısa süren atışmalarından sonra, çoğunluk komiteye para ve insan olarak yardımı kabul etti. Kapıcı memnundu, gülümsemesini güçlükle gizliyordu. Durmadan bir deftere notlar alan Serçe'nin yüzü çocukça bir sevinçle ışıldıyordu. Fakat partinin yayın organı sözkonusu olduğunda Serçe'nin neşesi birdenbire kayboldu. Plehanov ayağa kalkmış, elinde tek sayfalık «Toprak ve Özgürlük» gazetesini tutuyor(**), sinirli sinirli, kesik kesik, Morozov'un siyasi terörizm konusundaki ünlü makalesini okuyordu. Hepsi yazılanları ezbere bildikleri halde dikkatle ve sessizce dinliyorlardı. Herkes sonra ne olacağını merak ediyordu. Serçe öğ-

---

(*) Gerçekten de Aleksandr II'nin yerine Aleksandr III geçmiştir.

(**) Polisin baskısı yüzünden **«Toprak ve Özgürlük»** partisinin yayın organı bir süredir gizli matbaalarda basılıp bildiri gibi dağıtılıyordu. Bu yayınlara «listok» deniliyordu, bunlar Rusya tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır.

retmeninin azarladığı ama yine de cesaretli ve kararlı bir okul öğrencisine benziyordu. Plehanov okumayı yarıda keserek sordu:

— Baylar, yazı kurulu bu zihniyetle mi düşüncelerimizi dile getirecek?

Pelerinlerin ve battaniyelerin üzerine oturarak yarım daire biçiminde dizilmiş olanlara tek tek baktı. Frolenko:

— Elbette, bir devrimci yayın organında yazılar böyle yazılmalıdır, sanırım... dedi. Biraz duraksayarak konuşmuştu, yine de söyledikleri herkesçe kabul edildi. Popov, kötü bir niyeti olmadan, yalnızca Plehanov'a karşı bir jest yapmış olmak için Morozov'a sordu:

— Bunu tek yöntem olarak mı kabul ediyorsunuz?

Serçe coşkunca atıldı:

— Söz hakkı elde edilir edilmez ve despot mutlakiyet yönetimi devrilir devrilmez, ikna ve inandırma yöntemleri kullanılmaya başlanacaktır! O zaman, ikna yöntemi tek yöntem olacaktır.

Saratov'dan gelen biri bu düşünceye katıldığını bildirdi, diğerleri susuyordu. Pelerininin üzerine oturmaya hazırlanan Plehanov, vazgeçip ayağa kalktı:

— Bu durumda, burada yapacak bir işim kalmadı. Allaha ısmarladık, arkadaşlar!

Sendeledi, pelerinini aldı ve elinde sallaya sallaya ormana doğru uzaklaştı. Oldukça yavaş yürüyordu, acınacak, törensel bir tavır takınmıştı. Kuşkusuz onu çağırmalarını bekliyordu, ama böyle birşey olmadı. Bütün yüzlerde suçluluk ve üzüntü okunuyordu. Veraçka Filipova mırıldandı:

— Ne duruyorsunuz, çağırın onu! Geri gelmesi gerek...

Andrey ve Kapıcı bakıştılar, bir kelime söylemeden anlaştılar. Tarafsız **yönetici** sesiyle Mihaylov şunları söyledi:

— Hayır, onu çağırmamalıyız. Bizim için ne kadar acı olursa olsun...

Plehanov işte böyle gitti. Fikirlerini paylaşan en yakın arkadaşları bile (Popov, Şçedrin ve Preobrajenski) onun arkasından gitmediler. Bu, bölünme değildi, yine de herkes kalbinde bir ağırlık hissediyordu, Plehanov'un aralarından ayrılması onlarda eziklik yaratmıştı. **O anda**, kimse Plehanov'un peşinden gitmemiş ve **şimdilik** ayrılık sözkonusu olmamıştı.

İçlerinde yalnız Andrey pek büyük bir üzüntü duymuyordu, vicdanı rahattı. Geçmiş yıkılıyor muydu? Varsın yıkılsın! Kendi geçmişi değildi bu. Genç kızlar çok üzgündü. Tabii, duygulu yaratılışlar için doğaldı bu. Sonya Perovskaya'ya gelince, Plehanov'un gidişinden çok etkilenmiş ve kederlenmişti. Yanındakilerle fısıldaşıyor, sanki onları bir eylem için ikna etmeye çalışıyordu. Andrey bir fırsattan yararlanarak ona sordu:

— Çok mu üzülüyorsunuz?

Onun alaycı tonunu farkeden Sonya sinirli bir eda ile cevap verdi:

— Ben entrikadan, gürültü patırtıdan hoşlanmam. Bu biçimde davranmakla hiçbir yere varamayacağımıza inanıyorum. Ne mücadelemiz için, ne de kendimiz için iyi bütün bunlar. Kargaşalıktan başka birşey değil!

Birdenbire Andrey'in yanında oturan Frolenko'ya dönen Sonya şöyle dedi:

— Siz de, bayım, çok garip davrandınız!

Mihail kıpkırmızı kesildi ve ayağa fırladı:

— Sonya, ne demek bu?

Ama, Sonya'nın ne demek istediğini anlıyordu.

— Mariya Nikolayevna'yı davet ettiniz... (Burada sesini alçalttı, çünkü Tikomirov ve Morozov «köylülerden» biriyle gürültülü biçimde tartışıyorlardı, Titiç de onları yatıştırmaya çalışıyordu. Sonya, Frolenko'ya doğru eğilerek sözlerini sürdürdü) Mariya'yı davet ettiniz. Mariya, Harkov'daki işlerimde bana yardım ediyordu. Peki, beni niye unuttunuz? Cüzzamlı mıyım, neyim ben? Şeytanlar sizi! Pis, cansıkıcı herifler!

Sonra şaka yapar gibi, ama güçlü biçimde elinin tersiyle Frolenko'nun ensesine bir şaplak indirdi.

— Sonya, hayatım, seni unutmadık ama vallahi, yemin ederim, seni popülist olarak tanıyorduk, dedi Mihail, kafası karmakarışık olmuştu. Rica ederim, affet beni...

— Asla. Seni asla affetmem.

Gülerek ve parmağıyla Frolenko'yu tehdide derek uzaklaştı. Yüzünde kötü bir ifade vardı. Yalan söylemediği, Mihail'i hiçbir zaman affetmeyeceği belliydi...

Sonunda bu uzun, tartışmalı, acı duygularla dolu gün sona erdi. Hepsi yorgun ve açtı. Kadınlar başlarının ağrıdığından şikayet ediyorlardı. Bir lokantaya gidip karın doyurmak, şarap içmek ne hoş olacaktı. Morozov ve Titiç şakacı bir edayla:

— Niye olmasın? Kabul! Haydi bakalım, şerefe!

Tabii, Kapıcı hemen lafa karıştı:

— «Şerefe» filan yok! Ayrılalım ve küçük gruplar halinde buradan uzaklaşalım. Düşündüğünüz şeye bakın!

Birbirlerinden ayrıldılar. Andrey ve Frolenko, Sonya ve Tanya Lebedeva ile birlikteydiler. Sonra Tanya izin isteyip Mihail ile birlikte gitti. Andrey, Sonya ile yalnız kaldı. Küçük bir lokantaya gidip yemek yemeye karar verdiler.

Bu genç kadın Andrey'in hoşuna gidiyordu. Ona takılmaktan zevk duyuyordu. Fakat Sonya'nın gerçek bir aristokrat olduğu, Petersburg valisi olan kontun kızı olduğunu bir türlü unutamıyordu. Kaplan onun bir zamanlar Küçük Rusya'nın atamanı olan Kiril Razumovski'nin torunun torunu olduğunu söylemişti. Acaba nasıl olmuş da genç kız ailesiyle olan bağlarını koparmıştı? Bu durum Andrey'i şaşırtıyor ve onda merak uyandırıyordu. İnsan kendisini umutsuzluğa sürükleyen bir hayat yüzünden devrimci olmaz mıydı?

— Size bakınca, Boris, sizin de pek umutsuz olduğunuz söylenemez. Şu yapınıza bakın, gelişmiş bir vücudunuz var, yakışıklısınız...

— Ne yapayım, köylüyüm ben! Hayatı bütün yönleriyle tanıdım, birçok şey gördüm geçirdim. Benim halka gitmeye ihtiyacım yok, bilmem hangi borcu ödemek zorunda da değilim...(*)

— Size birşey söylemek istiyorum. İnsanın

(*) Soylu ailelerin yada zengin toprak beylerinin kızları ve oğulları, kaba işler yaparak yada kendilerini halkın davası uğruna feda ederek sülalelerinin serf-köylüye karşı borçlarını ödemek zorunda olduklarına inanıyorlardı. Buna popülist kredo deniliyordu.

köylülüğüyle öğünmesi, en azından soyluluğuyla övünmesi kadar kaba ve çirkin bir davranıştır.

— Öyle mi? Ben arada hiçbir benzerlik göremiyorum.

— Ne yanından baksanız iğrenç bu hareketler! Bakın, ben halkı severim ve halka karşı sonsuz bir saygım var. Belki de bazı kimselere hakettiklerinden fazla değer veriyorum, ancak, çalışmayla kazanılan, zor ve ezici bir hayat karşısında, acı ve yoksulluk karşısında saygıyla eğilirim. Ama halktan biri olmakla böbürlenen birine rastladığımda tiksinti duyuyorum. Böylelerine köylerde rastlanmaz, daha çok şehirlerde, fabrikalarda ve hatta bizim işçi çevrelerimizde bulunur bu gibiler. İnsan kendi kendine diyor ki böyle zamanlarda: «Şu kendini beğenmişler için mi hayatımı tehlikeye atıyorum?»

— Tabii ya, Rusya boyarları, soylular bin senedir gelmişleriyle geçmişleriyle övünüyorlardı, ama biz, cahil halk, istenilen kılığa giren ve köleleştirilen halk, onbeş yıl önce ne olduğumuzu anladık. Kafamızı biraz kaldırdık, siz de hemen bizden iğrenmeye başladınız!

Genç kadın, ona yan yan, dikkatle bakıyordu

— Doğru. Biliyor musunuz?... (Burada parmaklarının ucuyla Andrey'in eline dokundu. Karşısındakinin sinirlerini yatıştırmak için başvurduğu bu hareketin onca büyük bir anlamı vardı.) Biliyor musunuz? Artık insanlara soyuna sopuna göre değer vermeyeceğiz. Bu konuda anlaştık galiba. Ne ırk, ne din, ne de eğitim önemlidir. Kendilerinde doğa vergisi yada Allah vergisi olan yetenekler bizim için daha değerlidir.

Andrey gülümseyerek başını salladı. Sonya çok ciddi konuşuyordu. Kitaplarından başını kaldırmayan, öğrendiklerini başkalarıyla tartışmaktan hoşlanan, geri kalan herşeye de budalalık gözüyle bakan bir liseli kıza benziyordu. Pembe yanaklı bu genç hanımın birçok eyleme katılmış olduğuna inanmak güçtü. Örneğin, jandarma refakatinde tutuklu olarak götürülürken kaçmak için dahice bir plan yapmıştı. Güney bölgelerinden birinde yakalanmış, Büyük Mahkemeden sonra Olonetz bölgesine sevkedilmişti. Çudovo garında, tren beklerken, kadınlar tuvaletine gitmek için izin istemişti. Jandarmalar onunla birlikte gelip kapının önünde oturmuşlardı, sarhoş ve yol yorgunuydular. Bir süre sonra uyuyakalmışlardı. Genç kadın, trenin hareket etmesini beklemiş ve sonra kaçıp gitmişti.

Lokantada Andrey arkadaşının kibarlığını ve soyluluğunu sınamak için bilerek en basit ve en ucuz yemekleri ısmarladı: Sığır eti ve lahana çorbası. Ama, Sonya iştahla yiyor, tabağındakinin ne olduğuna dikkat etmiyordu. Andrey gizlice onu inceliyordu. Onun hareketlerini izlemek hoşuna gidiyordu. Birden, Sonya şöyle dedi:

— Bir gün size niçin devrimci olduğumu anlatırım.

— Bir gün mü? Neden şimdi olmasın?

— Hayır.

— Şimdi anlat.

— Canım istemiyor.

— Derhal anlatmaya başla!

Genç kadının tombul parmaklı, küçük elini avuçlarının içinde sıktı. Sonya'nın canı acımıştı, ama gülümseyerek bakmaya devam ediyordu, gri-

mavi renkli, güzel gözleri herzaman sakin ve huzurluydu. Başını salladı. Andrey ellerini bıraktı.

— Herşey despotluğa karşı beslediğim kin yüzünden başladı. Bunu başka bir zaman anlatırım. Çeşit çeşit despotluklar vardır. Örneğin aile içinde de zorbalık olabilir. En korkuncu da sizi her an yapmak istediklerinizin tam tersi biçimde hareket etmeye zorlamaları.

Sonra uzun süre partiden, Plehanov'un gidişinden, daha sonra olacaklardan sözettiler. Genç kadın kesinlikle karar vermişti: Halkın içinde çalışmaktan vazgeçmeyecek ve kendini tamamıyla terörizme adamayacaktı. Siyasi terörizm ek bir çare olabilirdi, ama hiçbir zaman tek ve evrensel yöntem olamazdı. Plehanov çok zekiydi, Marx'ı, Lassalle'i çok iyi bilirdi. Kuramcı olarak üstüne yoktu, pratikte de, Kazan meydanındaki gösteriyi düzenleyen kimdi?(*) «Toprak ve Özgürlük» partisinin kızıl bayrağını önce kim yükseltmişti? «Tabii ki o düzenledi bütün bu işleri, dedi Andrey. Ama, pratik zekaya sahip bir insan olmaktan çok kuramcı olduğu için halkın içinde çalışmanın pek umut verici olmadığını anlayamıyor. Bu hareketsiz kitleyi bir milimetre bile kıpırdatmayı başaramadan hepimiz asılırız.» «Ama açıkça mücadeleye girişirsek daha da çabuk asılırız,» dedi genç kadın. «Bir anda mahvoluruz.» Terörizmin bu kadar karşısındaysa niçin Plehanov'un peşinden gitmemişti? Terörizmin karşısında mıydı? Hiç de değil! Yalnız, kurtuluşu bunda görmüyordu. Karşıt olduğu şey bölünme ve frak-

(*) Halkın bu ilk sokak gösterisi, Petersburg'da, 6.XII.1876 tarihinde yapılmıştı. Gösteriye katılanlar 1877 Ocak ayında yargılandılar.

siyonlara ayrılmaydı. İşte bu, felaket ve herşeyin sonu olacaktı, Plehanov'un arkasından hemen gitmeyişinin nedeni buydu. Andrey istediği kadar tartışsın, kanıt getirsin, örnekler versin, Sonya kaya gibi sert kalıyordu: «Hayır, anlamı yok bunların, bu şekilde hiçbir yere varılmaz. Rusya böyle kurtarılmaz. Mutlakiyet ancak halkın içinde uzun ve titiz bir çalışma sonucunda devrilir.»

— Ben de böyle düşünüyordum, şeytan götürsün seni, inatçı sen de! Andrey kontrolü iyice kaybetmişti, bağırıp çağırıyordu. Ama ya şimdi? Etrafına bir bak! Neler olup bittiğini görmüyor musun? Bir yıla kalmaz hepimizi yakalar ve sıçan gibi öldürürler, anlamıyor musun?

— Olabilir. Ama ne diye bağırıyorsunuz? Kabul ettiğimi söyledim değil mi? Terörist eylemlere ben de katılacağım, hatta gerekirse... çarın ortadan kaldırılmasına. Yine de, kendime ait bağımsız düşüncelerim olamaz mı?

— Evet, ama yine de düşünmelisin.

— Peki, ya siz, niye terörizm diye tutturdunuz. Niye kendinizi teröristlerden sayıyorsunuz? Herkes sizi meşrutiyetçi olarak tanıyor. Belki de prens Vasilçikov'a daha yakınsınız.

— Benim hakkımda ne biliyorsunuz?

Öfkeye kapılan Andrey yumruğuyla masaya vuruyordu.

— Güzel sözler söylüyorsunuz, nutuklar çekiyorsunuz. Şarlatansınız.

— Ben mi şarlatanım?

— Elbette. Kendinizi kurucu meclis için hazırlamıyor musunuz?

Yakınlardaki masalardan birinde oturan üç adam korkutucu tavırlarla yerlerinden kalktılar.

Üçü de sarhoştu, çirkin suratlarında kötü bir ifade vardı. Uzun zamandır, konuşulanları dinliyor olmalıydılar.

— Hey bayım! Kızcağıza eziyet etme.

— Haydi küçük hanım, bizimle gelin. Bu hayvanı da gönderin çayırda otlasın!

Bir tanesi yaklaşıyor, Sonya'yı yakalamak için elini uzatıyordu. Ne aşağılık bir yerdi burası! Andrey önce hangisine vurayım derken, Sonya ayyaşlara öylesine küfür yağdırdı ki, bunlar ağızları bir karış açık donakaldılar. Sonra, genç kadını rahat bıraktılar. Andrey kulaklarına inanamıyordu. Sokağa çıkıp, boğucu karanlıklara karıştıklarında hâlâ gülmekten kırılıyorlardı. Halkın arasında boşu boşuna yaşamamıştı Sonya, basit insanlarla nasıl konuşulur biliyordu. Yine de, genç kadının Tanya Lebedeva ile birlikte oturduğu eve varıncaya kadar, tartışmaya, sesleri kısılıncaya kadar bağrışmaya devam ettiler.

Ertesi gün de konuşmalarını sürdürdüler. Andrey kendisiyle birlikte Yürütme Komitesine girmesi için Sonya'yı ikna etmeye çalışıyordu. Bölünmenin kaçınılmaz olduğuna Sonya'yı inandırmak istiyordu.

Son bir toplantı yapıp para işlerini görüştüler. Nerde ise kavga çıkacaktı, çünkü parayı «köylülerle» teröristler arasında bölüştürmek olanaksızdı. Andrey'e özellikle lafa karışmaması, durumu daha da güçleştirmemesi öğütlenmişti (özellikle Kapıcı tarafından). Andrey yeni yolun en inanmış partizanı olarak biliniyordu artık. Birliğin sürdürülmesinin onun umurunda olmadığı belliydi. Şimdi susmuş bir köşede oturuyor, söy-

lenenleri dinliyor, alçak sesle Sonya'ya ve başka bir kararsız kişiye birşeyler söylüyordu.

Kasadaki paranın üçte birinin terörist eylemler için kullanılmasına karar verdiler. Üçte ikisi de kırsal bölgelerdeki çalışmalar için ayrılmıştı. Kapıcı itiraz etmek istediyse de Andrey bir işaretiyle onu durdurdu. Doğruydu, kırsal bölgelerde hiçbirşey yapılamayacağı belliydi, hayaldi bu, hâlâ sevilen fakat zamanı geçmiş, yıkılmış bir idealdi bu. Hayallerden ve ideallerden ayrılmak zordur. Perovskaya'nın çok üzüldüğü açıkça görülüyordu. «Dünyada hiçbir şey için kırsal bölgelerdeki çalışmalarımdan vazgeçmem,» diye tekrarlayıp duruyordu. Sonya'nın arkadaşı Tanya ve Filipova takma adlı Veraçka Figner Yürütme Komitesi hakkındaki kuşkularını saçma sapan sözlerle dile getirdiler. Neçayevcilik değil miydi bütün bunlar? Entrika, düzenbazlık, cinayet arzusu değil miydi? Açıklamak zorunda kaldılar Suikast bir arkadaşa karşı değil ortak düşmana karşı yapılacaktı. Sır birkaç gün saklanmış, fakat şimdi herkes herşeyi öğrenmişti, kendi düşüncelerine göre hareket etmekte serbesttiler. Neçayev'in adını duyunca korkudan titremeye ve diş gıcırdatmaya gerek yoktu: «Hepimiz Neçayev'in gayrimeşru çocukları değil miyiz?» dedi Andrey. Bu sözlerin etkisi müthiş oldu. Herkes yuhalıyor, kadınlar Andrey'in üzerine saldırıp küfürler, lanetler yağdırıyorlardı. Böyle birşey demeye nasıl cüret ederdi? Onlarla bu iğrenç yalancı, usta şantajcı arasında ortak ne vardı? Böyle konuşmak Rusya Kurtuluş Hareketinden hiçbirşey anlamamak demekti. Neçayev, cançekişen Herzen'i dolandırmış, Ogarev'e şantaj yapmıştı!

Vera Zasuliç, onun yüz kızartacak hilelerinden sözetti. Bakunin onu inkar etmişti. İsviçre polisi tarafından tutuklandığında, bir tek rus öğrenci bile onun serbest bırakılması için parmağını oynatmamıştı.(*) Suçsuz bir insanı öldürmek ha! Rusya devriminin bu cizviti doğrudan doğruya Machiavel'in **Hükümdar** adlı kitabından çıkmış gibiydi. (Hatırlıyor musunuz? dedi Vera Zasuliç, Hükümdar'ın baron Zatler tarafından yapılan rusça çevirisi 1869'da yayınlandı.) Daha söylenecek çok şey vardı bu konuda...

O anda şiddetli bir yağmur boşandı. Kırdan kaçıp ağaçların altına sığındılar, ama sağnak orada da onları yakaladı. Heryer karanlığa bürünmüştü, otlardan buharlar çıkıyordu, birisi bağırarak gölün kıyısındaki kulübede sağnağın dinmesini beklemek gerektiğini söyledi. Gülerek koşmaya başladılar; kadınlar çığlıklar atarak çamurlar içinde sürünen eteklerini topluyorlardı. Andrey, Veraçka'nın koluna girdi, bir başkası Sonya'nın elinden tutmuş götürüyordu. Koşa koşa kulübeye vardılar. Serçe, gözlüğünü yitirmişti; yalınayak koşan Mariya sendeleyip düştü, çamurlara bulandı. Bir beyle bir hanım şaşkınlık içersinde onlara bakıyordu. Hepsinin neşeden

(*) Gerçekten de Neçayev, popülistleri desteklemek isteyen biri tarafından Herzen ve Ogarev'e verilen bir miktar parayı yavaş yavaş onlardan almayı başarmıştı. İsviçre'ye yaptığı yolculuklar ve tanınmış anarşist Bakunin'in yanında kalışı pek parlak serüvenler değildi, işin içine şantaj da karışmıştı. Zürih'teki rus öğrenciler bir süre ona inanmış, sonra onun ne biçim biri olduğunu anlayıp yüz çevirmişlerdi. İsviçre'de yakalanıp sınır dışı edildi. Bu romanda sözüedilen olaylar sırasında Petro-Pavlovsk zindanında bulunuyordu.

gözleri parlıyordu, ıslak yüzleri kıpkırmızıydı. Veraçka güçlü ve neşeli sesiyle «Kükreyen Dalgalar» adlı şarkıyı söylemeye başladı. Sağnak, gitgide şiddetlenerek tahta damın üzerinde gümbürdüyordu.

Anlaşmanın yüzeyselliği, Andrey'in de sezdiği gibi, çabuk ortaya çıktı. Voronej'den iki ay sonra, aralarında kavga ediyorlar, herşeyi erteliyorlar, birbirlerine engel oluyorlar, durmadan karşılıklı tavizler veriyorlardı. Durum tamir edilemeyecek biçimde kötüye gidiyordu. «Köylüler» kendi yollarını izliyorlardı, «Yürütme Komitesi» ise kararlarından caymıyordu. Sonunda kendi kendilerine de başkalarına da işkence yapmanın gereksizliğini anladılar. **Ayrılma** kesinleşti. «Kelimeleri paylaştılar.» siyasi terörizm yanlıları **özgürlük kelimesini aldılar.** Kendilerine «Halkın İradesi» adını seçtiler, diğerleri **toprak** düşüncesine bağlı kaldılar. Kendileri için «Toprak bölüşümü» yada «Kara paylaşım» adını uygun bulduldular.(*) Gerçekten de, bu Rusya köylüsünün bin

(*) **Kara paylaşım** : Burada **kara,** toprak demektir. Bu grubun amacı Toprak Kölelerinin Azad Anlaşmasının hükümlerinin gerçekleştirilmesiydi. Aslında bunlar hiçbir zaman bir parti olamamışlardır. Toprakların, özgürlüğüne kavuşan serf-köylüler arasında adil biçimde dağıtılmasını istiyorlardı. **«Kelimeleri paylaştılar,»** şu anlama gelir : Vera Figner şöyle demişti «Biz **özgürlüğü** seçtik, onlarsa **topraklarını** aldılar.» Volya kelimesi Rusçada hem «irade» hem de «özgürlük» anlamına gelir. Toprak ve Özgürlük rusçada **«Zemlya i Volya»**dır. Burada **Volya,** daha çok özgürlük anlamında kullanılmıştır. Herzen ve Ogarev'in sordukları ünlü sorudan

yıllık rüyasıydı, «Çigirin isyancılarının» hayaliydi, Deusch ve Stefanoviç toprakların «canlar» arasında yeniden bölüştürülmesini umudetmişlerdi(*).

Sahip olunan herşey, matbaalar ve paralar bölüştürüldü. Bunlar ağustos ayında Petersburg yakınlarındaki Lesnoy'da oluyordu. Teröristler, yarınki çar kaatilleri derin bir soluk aldılar ve işe koyuldular. Yakın zamanda hatta belki de 1879 yılının o ağustos ayı içersinde dünyadan silinip gideceklerini biliyorlardı. Yine de ölümlerinin yurtlarına kurtuluş ve mutluluk getireceğine sarsılmaz inançları vardı.

Belki de bu yüzden bu kadar acele ediyor, bir gün, hatta bir saat bile yitirmek istemiyorlardı.

---

kaynaklanır: «Rus köylüsü ne istiyor?» Cevapları da çok ünlüdür: «Toprak ve Özgürlük». Voronej'deki toplantıdan sonra, cevaptan çok soruyu vurgulayan terörist örgüt **Volya**'da irade anlamına ağırlık vererek **Narodnaya Volya** adını aldı.

(*) **Canlar**: Toprak kölesi anlamındadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

O yazın son günlerinde, Lesnoy'da yazlık bir evde, Yürütme Komitesinin üyeleri, İmparator Aleksandr'ın, dönüş yolunda, Livadiya ile Petersburg arasında öldürülmesine karar verdi.(*) Genellikle çar Güney Bölgelerinden kasımda dönerdi. İki aylık bir zaman içersinde, eylül ve ekimde, çarı kesin olarak yokedecek biçimde tuzakları kurmaları gerekecekti. Geçeceği yollar bilinmeliydi, akıllıca düşünülürse bu pek zor birşey değildi. Çar ancak iki yoldan geçebilirdi: Simferopol'dan başlayan demiryolu Harkov, Kursk ve Moskova üzerinden geçiyordu, bir de Odesa'dan hareketle deniz yolu vardı, daha sonra yolculuğa trenle devam ediliyordu. Çarın birinci yoldan gelmesi olasılığı daha güçlüydü, ama yine de

(*) Bu karar 26 Ağustos 1879 tarihinde alındı.

işi sağlama bağlamak için Mihail Frolenko'yu Odesa'ya göndermişlerdi. Temel güçler Kursk - Moskova demiryolu üzerinde toplanacaklardı. Kapıcı, Morozov, Hartman ve Sofiya Perovskaya ile birlikte Moskova önlerinde dinamit tuzağı hazırlayacaklardı. Sofiya popülist inatçılığından vazgeçmiş, teröristlerle birleşmişti. Andrey de güneyde bir yerde, bozkır ortasında, Simferopol ile Harkov arasında aynı işi yapmayı öneriyordu.

Kendi tuzağının ilk ve kesin pusu olduğuna inanıyordu. Başaramazsa, geriye Moskova kalıyordu. Çarın bütün bu tuzaklardan sağ kurtulması olanaksızdı. Kasımda zavallı zorba ruhunu teslim edecek, Noel bayramında tüm Rusya baştanbaşa değişmiş olacaktı: Yeni bir düzen, anayasa, temsilciler meclisi, basın özgürlüğü... O andan sonra da, gerçek halk iktidarı için mücadele başlayacaktı.

Sevinçli bir sabırsızlık içersinde, Andrey güneye doğru yolalıyordu. Yazın sıcak günleri geride kalmış, Rusya bozkırlarında artık sonbahar yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştı. Harkov'da, manastırın misafirhanesinde kaldı. Bu şehrin sakinleri arasında oldukça çok tanıdığı vardı. En iyi ve en sadık arkadaşlarından biri olan İvan Gluçkov bunlardan biriydi. Odesa'daki eski arkadaşları ona «İyoniç» derlerdi. Bu adam, eylülün ilk günlerinde ortadan kaybolmayı düşünüyordu, çünkü etrafındaki tehlike çemberi giderek daralıyordu. Harkov'un yeni genel valisi Loris-Melikov, Grigori'nin öldürdüğü prens Kropotkin'in yerini almıştı. Bu yeni vali çok daha kurnaz ve çok daha enerjikti. Dimitri Butzinski'nin grubu ilkbaharda ortaya çıkarılmıştı. Andrey,

Dimitri'yi bir yıldan beri tanıyordu, onun hakkında Sonya'dan çok şey duymuştu. Kropotkin'in kaatillerini arayan Loris-Melikov'un adamları birçok insan yakalamışlardı, Butzinski de nisanda Harkov'dan kaçmıştı. Şimdi herkes dağılıyor yada daha iyi gizleniyor, ama yine de şurada burada, öğrencilerin evlerinde, barışçı toplantılar yapılıyor, kitap okunuyor ve sosyalizm konusu tartışılıyordu.

İyoniç, Andrey'i yerel devrimcilerle tanıştırdı. Bunlardan en önemlisi «İhtiyar» dedikleri Pyotr Abramoviç Tallalov'du. Andrey ile aynı yaşta, hatta ondan bir yaş daha gençti, fakat çok tecrübeliydi. Daha 1874 yılında, Maden Fakültesinde öğrenci iken «düzen bozucu eylemlere katılmak» suçundan sürgüne gönderilmişti. Andrey ona Petersburgluların selamını getirmişti. Andrey'in arkasından çıkıp gelen Grigori Goldenberg de Tallalov'u tanıyordu. Çok güvenilir bir adam olarak onu öneriyordu. İyoniç ve İhtiyar, ikisi de işe yarayacak kişilerdi ama bunlardan birincisi artık gitmek üzere valizlerini topluyordu. Geri kalanlarsa bir takım gençlerdi, şaşkınlık içindeydiler ve bildikleri de kulaktan dolma bilgilerdi.

İşleri başlarından aşkındı! İhtiyar, para bulmak için başvurdukları çareleri anlatıyordu. Örneğin, liberalleri kandırıyorlardı. Harkov saray temsilcisinin eşini «tavlamışlardı», kadın her ay sosyalistlere otuz dört ruble vermeyi kabul etmişti. On sekiz yaşında bir lise öğrencisi garip bir yöntem bulmuştu: Sözümona şehirden geçen bir Eğitim Bakanlığı görevlisinden altıyüz ruble karşılığında sahte «olgunlaşma sınavı» belgesi alıyordu. Üçyüzünü kendisi alıkoyuyordu. Şimdiye

kadar iki budalayı ağına düşürmüştü. Durmadan küçük küçük tehlikelere atılmaktansa, bir kez büyük bir riski göze almak ve iki-üç yıllık ihtiyacı temin etmek daha doğruydu. Burada herkes bunu anlıyor ve Poltava Hazinesinin altına tünel kazmak için plan tasarlıyorlardı. «Bu paranın nereye kullanılacağı» Harkov'da bilinmiyordu.

Öğrencilerden Kuznetsov ile Blinov'un apartımanındaki buluşmalardan birinde, şöyle sordular: «Rejimi Değiştirmek İçin Petersburg Birliği'nin teröristler ve popülistler olmak üzere ikiye bölündüğü doğru mu?» Andrey cevap olarak bu isimde bir Birlik olmadığını söyledi. Popülistlerin terörizmi mücadele silahlarından biri olarak kabul ettiklerini, aslında yine popülist olarak kaldıklarını sözlerine ekledi. Fraksiyonlara ayrılış, Harkov'da duyulmuş ve kafaları karıştırmıştı. Grigori Goldenberg ortalığı daha da bulandırıyordu. Kendi bölgesi olan Harkov'da o büyük bir otorite olarak geçiniyor, sürekli olarak neşeli ve heyecanlı yaşıyordu. Her an, herkesten hayranlık bekliyordu. Ona «Grişka» yada «David» veyahut da «Beaconsfield» demelerini yasaklamıştı. Kendine «Fedor» ismini yakıştırmıştı, Rusya'da onun kadar çok adı olan insanın az olduğunu övünerek söylüyordu. Durmadan cebinden saydam bir sıvıyla dolu bir şişe çıkarıyor, bunu çok önemli bir hava içersinde, birşeyler karalamak için kullanıyordu. Sanki yazacaklarını evinde yalnız başına olduğu zamanlarda yazamaz mıydı? Öğrenciler hayret içinde, hayranlık dolu bakışlarla ona bakıyor ve onun çok önemli biri olduğuna inanıyorlardı.

İlk kez olarak Grigori'yi gruba tanıştıran ki-

şi onun «şarkıcı» olduğunu; «Kropotkin'in arkadaşlarından biri» olduğunu söylemişti. Ününü sürdürmeye çalışıyordu. Ciddi konuşmaların ardından, sofraya oturduklarında Ukrayna şarkıları söylüyordu. Kropotkin'in arkadaşı olmasına gelince kimsenin bundan kuşkusu yoktu zaten. Andrey bütün bu şamataya bir anlam veremiyordu, boştu bütün bunlar. Bir takım gençlerin önünde şişinmek, böbürlenmek, herşeyi tehlikeye atmak da ne demekti? Düşüncesini söylediğinde Grigori şaşırıp kaşlarını kaldırdı:

— Devrimciliği bana sen mi öğreteceksin? Kahkahalarla gülmeye başladı. Benim senden birşey öğrenmeye ihtiyacım yok! İyi vallahi! Borisçiğim, ben ağzımdan tek kelime bile kaçırmış değilim.

Doğruydu, ama ima ediyordu, şeytan götüresice herif!

— Geçmişte olduğu gibi, artık Kropotkin'in ve Mezentsev'in ölümleriyle uğraşmamalıyız. Şimdi en yukarıdan, çardan işe başlamalıyız! Bizim duygularımızı paylaşanlar, korkmayanlar ve duraksamayanlar, bilmelidirler ki biz **tüm** terörist partinin bu işe katılmasını istemiyoruz. Bize birkaç kişi yeter, tek ki eğilimleri olsun bu eylem için. Diğerleri yardımcı olurlar. Bir hançeri on kişi saplamaz ya! Gönüllülerin işi bu!

Bütün bunlar doğruydu, ancak, Grigori'nin kesin bir ifadeyle bunları söyleyişi, kendi kendine karşı beslediği hayranlık Andrey'i rahatsız ediyordu. Bu yüzden, kötü izlenimleri silmek için uzun uzun nutuk çekti. Goldenberg'in saygılı dinleyicilerinden biri olan, Harkov'un ünlü hekimlerinden birinin oğlu, Sitziyanko çekingen bir

edayla itirazda bulundu: Korkuları yoktu, fakat duraksıyorlardı. Biliyorlardı ki, terörist eylemler baskıya yolaçardı, bu yüzden suçsuz insanlar kurban giderdi. Yirmi yıl önce olmuş bir olayı örnek gösterdi: Orsini'nin Napoleon III'e karşı suikast girişimi. Bu olayda, imparator ve imparatoriçe sağ salim kurtulmuş, fakat tiyatronun civarında bulunan yüz elli kadar kişi yaralanmış, on kişi de ölmüştü. Grigori, öfke içinde, tarih arabasının tekerlekleri arasına düşmeselerdi bu insanlar, dedi.

Bir başka soru sordular: «Teröristler anayasa için ne öneriyorlar?»

— Şu anda birşey söylenemez. Sırdır bunlar, dedi ve garip, esrarengiz bir tavır takındı.

Andrey'in en büyük korkusu, Grigori'nin tumturaklı söylevlerinden Harkov'a gelişlerinin gerçek amacının anlaşılacağıydı. Kendisi propagandacı olduklarına etrafı inandırmaya çalışıyordu. Tarihi olayları tartışıyor, Marx'ın sınıf savaşı teorisini açıklıyor, tabii ki terörizmden de sözediyordu, ama bunu sakince, heyecanlanmadan yapıyordu. 20 Eylüle doğru Kolodkeviç ve onun ardından da Baranikov geldi. Baranikov, Hipolit Koşurnikov adını almıştı. Onların arkasından da küçük adı Andrey olan Presniyakov geldi. Jeliyabov bu sonuncusunu ilk kez görüyordu. Bu uzun boylu, sarışın, solgun benizli, zayıf, asık yüzlü bir adamdı. İlk bakışta Petersburglu bir zanaatkara benziyordu, fakat çok bilgiliydi, öğrenimini öğretmen okulunda yapmıştı. Sonra da gitmiş bir fabrikada marangoz olarak çalışmıştı. Çok ciddi bir adamdı, birçok eyleme katılmıştı: Kazan'da gösteri, polis komiserliğinden

kaçış ve bir cinayet. İki yıl önce bir hafiyeyi öldürdüğü söyleniyordu. Jeliyabov'un elini kuvvetle sıkarak çok anlamlı biçimde şu sözleri söyledi: «Andrey Korneyeviç». Acayip, kıpırtısız bakışları vardı. Andrey onu gözden geçirdikten sonra: «İşte, işe yarayacak bir adam,» diye düşündü. Presniyakov ve Barannikov yanlarında dinamit getirmişlerdi.

Şimdi yeri saptamak gerekiyordu. Birkaç geceyi haritaların üzerine eğilmiş olarak geçirdiler. Baranikov, komitenin emriyle, Varşova hattını incelemekle görevlendirmişti ve şimdi Kırım'a gidiyordu. Fakat birkaç gün sonra döndü, uygun bir yer bulamamıştı Yine harita başında kafa patlatmaya başladılar ve sonunda Aleksandrovsk üzerinde anlaştılar. Burası Yekaterinoslav bölgesinin merkeziydi. Gençliğinde gezip tozarken Baranikov oraya gitmişti. Tallalov da o kenti biliyordu, çünkü ağabeyisi orada ticaret yapıyordu. O halde tamam, eylem yeri Aleksandrovsk olacaktı! Gidip görmeleri gerekiyordu. Daha çok zamanları vardı, altı hafta kadar. Yine de Andrey telaşlıydı. Sabırsızlık içini kemiriyordu. Tek başına gitmek zorundaydı. Kolodkeviç Odesa'ya dönecekti, orada Veraçka ve Frolenko bekliyorlardı. Presniyakov Kırım'a gidecekti. Ona Simferopol'de çok güvenilir birinin adresini vermişlerdi. Orada yerleşecek ve çarın geliş gidişini izleyecekti. Baranikov Moskova'ya dönmekte acele ediyordu. Orada kuvvet isteyen bir iş yapılıyordu: tünel kazılıyordu, bu iş için güçlü kuvvetli gençlere ihtiyaç vardı.

Eylül ortalarında, Harkov'dan ayrılmadan önce, İyoniç, Andrey'e yararlı bir arkadaşını ta-

nıştırdı. Artık dinamiti yerleştirmek gerekiyordu. Bir değil iki tuzak kurulacaktı. Adamın adı, İvan Okladskiydi. Her şeyden anlıyordu : marangozluk, bakırcılık, elektrikçilik. Genç yaşına karşın tecrübesi büyüktü. Petersburglu devrimcilerdendi. Yirmi yaşında olduğu halde herkes ona çocuk gibi «Vaneçka» (*) diyordu. Andrey ona beş yıl önce Odesa'da rastlamıştı. Çocuk biraz kendini pahalı satar, Petersburglu olmakla övünürdü. Şimdi yaşı büyümüştü, iddiası da azalmıştı, yine de zaman zaman kibirli Petersburglu havalarına bürünmekten kendini alamıyordu.

Giderken İyoniç, Andrey'e : «Vaneçka sana ne istersen hepsini imal eder» demişti.

Üniversite tepesinde buluştular. Vakit akşamdı. İnce ince bir yağmur yağmaya başlamıştı. Sanki kış gelmişti, hava soğuktu. Andrey titriyordu. Birdenbire tüylerini kabartan Vaneçka, övündü :

— Bizim gibi Petersburglular için bu hava hiç de soğuk değildir.

Aman, canı cehenneme! Tüm zanaatkarlar gibi bu kendini beğenmiş de yüksekten atıyordu. Yine de, Andrey'in gözüne tam bir işçi gibi görünüyordu. Yıllar yılı devrimci çevrelerde küçük bir çocuk olarak korunduğu için itaate alışmıştı. Tecrübeli, devrimci bir usta ve güvenilir bir zanaatkar heryerde bulunamazdı doğrusu. Gençti evet, ama onlardandı... Saklanacak birşey yoktu. Gencin yapacağı silahın nerede kullanılaca-

---

(*) **Vaneçka, İvan (Jean) adının çocuklara söyleniş biçimidir. Yetişkinler için «Vanya» biçimini alır.**

ğını bilmesi gerekliydi. Onu imal edecek olan oydu, o halde bilmesi zorunluydu.

O akşam, ağaçların altında gezinirken Andrey ona herşeyi anlattı.

Ama, ne oldu? **Vaneçka hiç şaşırmadı**. Ne kıpırdadı, ne de titredi. Pratik ve hesapçı bir tavırla, müşterisinin ölçüsünü alan terzi gibi bir takım sorular sordu: Patlayıcıya kaç metre kablo bağlanacaktı, dinamitin ağırlığı ne olacaktı, zarf hangi maddeden yapılacaktı, bombanın çapı ne kadar olacaktı? Bunları tartıştılar. Vaneçka, Dr. Sitziyanko'nun laboratuarında çalıştığını, bakır levhaları ve diğer malzemeyi oradan sağlayabileceğini söyledi. Bazı şeyler eksik kalırsa Yakuboviç'in laboratuarından alabilirlerdi. Herkesi tanıyorlardı, herşeyi alabilirlerdi. Vaneçka için çarın öldürülmesi bile pek önemli değildi, bunu hiç düşünmüyordu. Buna karşılık, malzemeyi bulmak, imalat... işte bunlar gerçek sorunlardı. «İyi, iyi, diye düşündü Andrey. Bize de böylesi gerekli, düşünmeyen bir genç.»

Moskalevskaya sokağında bir ev kiraladılar. Okladski ev sahibine Pilstroem fabrikasında çalışacağını söylemişti. Köyde bulunan karısı yakında gelecekti. Bu evin varlığını Andrey'den başkası bilmiyordu. Bombanın zarfı bakırdan olacaktı ve silindir biçimi verilecekti. Uzunluğu 1 m 15 cm olacaktı. Kaynakların sağlam ve sıkı olması şarttı, yoksa nitro gliserin sızar ve bombanın öldürme gücü sıfıra inerdi. Okladski bütün bunları Petersburg'da genç bir bilim adamı olan Grişka İsayev'den öğrenmişti. Heyecanlı heyecanlı çalışıyor, kaportacıların kullandığı bir tür çekiçten yararlanıyordu.

Andrey'in ona tam bir güveni vardı. Daha çok gençken, Petersburg'da Dr. İvanovski tarafından meşhur edilmişti. Dr. İvanovski çok ünlü, zeki, yüksek ruhlu bir insan ve çok iyi bir propagandacıydı. Ancak, Andrey sırrını birisine açmış olduğu için, endişeden kıvranıyor, geceleri uyuyamıyordu. Acaba?... Çocuk genç ve narindi. Böylesinden herşey beklenirdi. Ama, artık yapacak birşey yoktu. Andrey kendisini tir tir titreten bu sinirliliği çok iyi biliyordu. Eğer kendini kaptırırsa ölüp giderdi, bundan kesinlikle kuşkusu yoktu. Kurtulamazdı bu dertten. Semyon'un karısı, Mariya Nikolayevna'yı hatırladıkça kıskançlık duyuyordu. Arkadaşları konvoya saldırdıklarında, bir köşede uyuyup kalmıştı kadın...

Ona gelince, daha eyleme zaman vardı, gel gör ki, endişe ruhuna işlemiş, beynini kemiriyordu. Uyuyamıyordu, kendini sürekli olarak rahatsız hissediyordu. Baranikov'un Moskova'ya gideceği günün arifesinde şöyle demişti:

— Vaneçka iyi çalışıyor, herşey yolunda, yine de şu çocuğu gözümüzden ırak tutmamalıyız. Parti üyesi değil, ajan da değil, ne tüzüklerimizi biliyor, ne de yemin etmiş bulunuyor. Biraz gözünü de korkutmalıyız...

Mariya Nikolayevna birgün şöyle demişti: «Partiye yeni üye alacağımız zaman iki kişi gerekli bize. Jeliyabov adayla konuşmalı, Baranikov ise onu korkutmalı.» Baranikov'un görünüşü korkunçtu, kolay kolay yerinden kıpırdamazdı, çam yarması gibiydi, biraz da vahşi görünüşlüydü. Bir italyan devrimcisine benzerdi. Andrey ise onu görür görmez sevmiş ve ona bağlanmıştı.

— Konuşalım onunla, dedi Semyon.

Okladski de onlara katıldı ve üçü birlikte, dul bir kadının işlettiği bir kantine gittiler. Bu kadın bir ay önce hapiste ölen Odesalı Zaslavski'nin karısıydı. Ağlayıp duruyordu... Andrey'e karşı iyi duygular besliyordu, ona acıyor gibiydi. Bir gün Andrey'in yanına sokulmuş ve zor işitilir bir sesle: «Bana söylemediler, ama ben biliyorum: Yevgeni aklını kaçırmış hapiste, işkenceden. Ah, nasıl da mükemmel bir insandı o...» Dudakları titriyor, ağlamaktan şişmiş gözleri üzgün üzgün bakıyordu. Birdenbire yüzünü yaklaştırdı ve anlamlı biçimde fısıldadı: «Unutmayın onu!» Sonra cevap beklemeden uzaklaşıp gitti.

Vaneçka ile birlikte geldiklerinde dul kadın orada yoktu. Tanımadıkları bir genç kız hizmet ediyordu, bu yüzden tedbirli davranmak zorunda kaldılar.

Semyon, geçmişini, çocukluğunu, Pavlovsk askeri okulundan kaçışını anlattı, sözümona Neva nehrinde boğulduğuna dair bir dedikodu çıkartmıştı. Rusya'da serseri gibi dolaşmış, sonra Peko Pavloviç'in birliğine katılarak Montenegro'da dövüşmüştü.(*) Konuşurken karanlık bakışlarını Vaneçka'nın üzerinden ayırmıyordu. Ama karşısındakinin umurunda değildi, içkisini içmekle meşguldu. Semyon Montenegroluların hainleri nasıl cezalandırdıklarını anlatmaya girişti: Bir yanlış hareket, ağızdan kaçırılan bir kelime ve hop... hançer kalbe saplanırdı.

— Haklılar ama, değil mi? dedi Okladski. Başka türlü davranılmaz hainlere karşı.

(*) Balkan Savaşları sırasında, 1877-1878.

— İntikam almaktan hiçbir zaman geri kalmazlar, diye ekledi Semyon kaşlarını çatarak.

— Elbette!

— Bir atasözü vardır onlarda: «İntikamsız bir yere varılmaz!» Anlıyor musun?

Hiç yararı yoktu! Vaneçka bütün bunların kendisine neden anlatıldığını anlamıyordu bile. Semyon çocuğun sıska ensesine el attı, kafasını zorla eğip tabağındaki çorbanın içine burnunu sokmaya zorladı onu. Sonra kulağına fısıldadı

— Ağzından tek kelime bile kaçırma... Anladın mı şimdi?

Zavallı çocuğun boğazını sıkıyordu galiba. Delikanlı birden morardı ve hırlamaya başladı. Semyon onu birdenbire bıraktı. Çocuk ayağa kalktı, kıpkırmızı gözleriyle etrafına bakındı, hiç korkmuşa benzemiyordu. Gözlerini kırpıştırdı, derin bir soluk aldı, sonra memnun memnun gülümsedi, çünkü işi sonunda anlamıştı:

— Demek ki uyarıda bulunmak istiyordunuz, öyle mi? Tabii, hakkınız var, çok hakkınız var. Ensesini eliyle ovuştururken göz kırptı: Ben devrimci örgütlerde sizden daha eskiyim. Beni uyarmaya ne gerek var? İlk kez polis karakoluna götürüldüğümde dokuz yaşındaydım. Size Stefan Razin'in ünlü sözlerini söyleyeyim «Atlı ne kadar uyanık olursa olsun, üzerine doğru gelen gülleye karşı yapabileceği birşey yoktur.» Bana bunu mühendis Levitski öğretti, o da bir kitapta okumuş.

— İyi, yeteri kadar gevezelik ettik, unutma: «İntikamsız bir yere varılmaz.»

— Anladım, dedi, güldü ve elini salladı. Bunları ben çok eskiden beri biliyordum. Hiç de komik değil, doğrusu.

Birdenbire salona Grigori Goldenberg girdi. Birisinin açmak istediği bir tarihi eşyalar müzesinden sözetmeye başladı.

— Ben de onlara tabancamı vereceğim. Hani, o tabanca... biliyorsunuz ya, diye hızla sözlerini sürdürdü. Sergey Genadiyeviç'in kaması da çok ünlüdür(*). Sen ne vereceksin, Boris, yok, yok, çok erken daha. Tamam, tamam, «Yeter!» deme. Susuyorum işte.

Aleksandrovsk'a doğru yola çıktıklarında, Andrey oldukça sıkıntılıydı.

Grigori faydalı olacak mıydı, Okladski'nin çalışmalarını izleyebilecek miydi? Boş şeylerle uğraşmaktan, belki de önemli işleri unutacaktı. Semyonla birlikte Moskova'ya gitmek istiyordu Andrey. Ama ona kesinlikle şöyle demişlerdi: «Andrey Aleksandrovsk'tan döndüğü zaman, iş bittikten sonra Moskova'ya gidebilirsin.»

Aleksandrovsk bozkır ortasında kaybolmuş, küçük bir kentti. Bölgenin merkezi olarak bilinirdi, ama aslında Dinyeper'den iki kilometre uzaklıkta, **Mokraya Moskovka** ırmağı kıyısında, altıbin nüfuslu büyükçe bir kasabaydı. Civarında harabeler, dere yatakları ve biraz uzakta, nehir üzerinde ünlü **Kortitza kenti** vardı. Eskiden burada **Zaparog** kazakları yaşardı, şimdiyse Menonitler tarikatından alman kolonileri yerleşmiş-

(*) Neçayev.

ti(*). Andrey bir araba tutup civarı dolaşarak tabakhane için elverişli bir yer aradı. Dericilik yaparak para kazanmak isteyen, Yaroslavl kentinden gelen, Çeremisov adlı bir tüccar olarak tanıtıyordu kendini. Tam bir tüccar görünümündeydi, konuşması zekiceydi. Harkov'da bile onu bu kılığıyla, yani siyah kaftanı, kasketi ve çizmeleriyle gören buna inanırdı. Arabacının adı Nikolay Saygaydaçni idi. Ona bir gün önce, garda müşteri beklerken rastlamıştı. Kentin içinde dolaşırken Andrey ona birçok soru soruyor, tüccarlar, komiser, belediye başkanı Bay Demogani hakkında bilgi toplamaya çalışıyordu. «Bak hele, dedi kendi kendine Andrey. Şu yunanlıyla anlaşacağız galiba. İlk kez olmuyor bu.» Zihninde bazı yunanca kelimeler aradı, ama bunun yararsız olduğunu anladı. Yaroslavl'lı bir tüccar yunanca bilemezdi.

Nikolay'a aradığı yerin yanında artıkları atmak için bir çukur bulunması gerektiğini açıkladı. İlk gün, çok uygun bir yer gördü. Demiryoluna dörtyüz metre kadar uzaklıktaydı. Fakat belediyeden izin alamadı, çünkü kimyasal artıkların dereyi kirleteceğinden korkuluyordu. Andrey eğer kendisine yardımcı olursa karşılıksız bırakmayacağını belediye başkanı Bay Demogani'ye

---

(*) Kazaklar çeşitli bölgelerde yaşarlardı. Burada Dinyaper kıyısında yaşayan Ukraynalı kazaklar sözkonusudur. Bunlar bağımsız, özgürlüklerine düşkün insanlardı, yüzyıllar boyunca hiçbir çara boyun eğmemiş, canlarının istediklerine hizmet etmişlerdi. Pugaçev isyanından sonra, Katerina II onlara karşı sert baskı hareketlerine girişmişti.

Menonitler : Alman protestanlarının tarikatıydı.

söyledi. Yunan asıllı belediye başkanı hiçbirşey bilmek istemiyor, fazla soru sormuyordu.

Çok az zamanları kalmıştı, bir aydan da az. Genellikle çar kasım ortalarında, ayın yirmibeşine doğru başkente dönerdi. Andrey sonunda elverişli bir arazi parçası buldu, biraz demiryolundan uzaktı gerçi ama kuşkuları çekmemek bakımından böylesi daha iyiydi. Ayda sekiz rubleye iki odası ve mutfağı olan bir daire kiraladı. Altı aylık kontrat yaptı. Arabacı Nikolay'a eşya satınalması için on ruble verdi. Sonra acele Harkov'a döndü. Herşey yolunda gidiyordu. Vaneçka çalışıyordu, kendine bir yardımcı da bulmuştu. Adı Kolya olan bir çocuktu bu, görünüşe bakılırsa ciddi ve aklı başında biriydi. Vaneçka ile akraba olurdu. Ama yine de ona hiçbirşey açıklamamışlar ve iyi de yapmışlardı. Eylül sonunda, Presniyakov'un yakın arkadaşı olan Yaşa Tikonov Rostov'dan geldi. Ona herşey anlatılmış ve o da kabul etmişti. Aleksandrovsk'ta ona ihtiyaç vardı, toprağı kazmak için güçlü kuvvetli adamlar gerekiyordu. Sonunda, Petersburg'dan ,tüccar Çeremisov'un karısı, yani Mariya Petrovna takma adlı Anna Yakimova geldi. Ona «tazı» da derlerdi.

Bunlardan hiçbiri acemi değildi. Hepsi de tecrübeli militanlardı.

Andrey, Anna'yı Büyük Mahkemede tanımıştı. Baharda, genç kadın Şiriyayev'in «Ya Özgürlük ya Ölüm» örgütüne katılmış, doğrusu pek fazla bir iş yapamamış, fakat Voronej toplantısından önce **terörizm ortamı** yaratmıştı. Stefan Şiriyayev ile birlikte dinamit laboratuarında çalışmıştı. Tikonov ise, tam bir işçiydi, dokumacı ve

doğramacıydı, başkentte işçiler arasında propaganda yapmak suçundan yargılanmış, Arkengelsk'e sürgün edilmiş, fakat kaçmayı başarmıştı. Vaneçka herkesi tanıyor, herkes de onu tanıyordu. Geçmişindeki geniş çaplı tecrübeden iyi yararlanıyordu doğrusu. Huyu da değişmişti, eski kontrolsüz çocuk değildi artık, kimseyle görüşmüyordu, kimse de gelip onu rahatsız etmiyordu. Bir gün, Andrey Aleksandrovsk'ta bulunduğu sırada, Okladski, Goldenberg'le feci şekilde kavga etti. Bunda haklıydı, çünkü Grigori durup dururken ziyarete gelmiş, «nerede olduğunuzu merak ettim de...» demişti. Vaneçka nerede ise onu dövecekti: «Budala, ne sanıyorsun? Salak sen de! Bir de Kropotkin'e ateş ettim diye övünürsün!»

Haklıydı. Akıllı bir çocuktu. Grigori, Andrey'e şikayet etti. «Kapı dışarı ettiler beni. Etmediği hakareti bırakmadı o tipsiz çocuk da! Allahtan silahlı değildim. Böyle sözleri kaldıramam ben.»

Aslında, Grigori Moskova'ya gitmek istiyordu artık. Bu yüzden vaktinden önce Vaneçka'yı sıkıştırmış ve tedirgin etmişti. Yine de yaptığı akıl almaz birşeydi, Moskalevskaya sokağındaki eve gitmek yasaktı. Belirli yerlerde buluşuyorlardı, örneğin Jeliyabov ve Oklatski, Üniversite tepesinde görüşürlerdi. Ama, zirzop Grigori'ye bunları anlatmak olanaksızdı. Bir sıkıntıları daha vardı: Vaneçka madene silindir biçimi vermek için çekiciyle hızlı hızlı vurmak zorundaydı, bu yüzden gürültü çıkıyordu. Bir gün bir polis memuru çıkıp gelmiş, gürültünün bitişikteki komşuyu rahatsız ettiğini söylemişti. «Hasta yatan

bir memur bu. Bu işi bırakamaz mısınız? diye sormuştu memur. Hem ne imal ediyorsunuz bu laboratuarda?» Vaneçka hiç duraksamadan yalan söylemişti: Bir kimya laboratuarı için alkol saflaştıracak imbikler imal ediyormuş. Polis memuru biraz budala, ağır kanlı ve tembel biriydi, içeriye girip bakmaya üşendi. Birşeyler geveledi sadece: «İyi, iyi, fazla gürültü etmeyin. Herkesi rahatsız ediyorsunuz...»

Ya içeri girip, yapılanları görseydi? «Öyle yapsaydı, hemen buradan kaçıp giderdik,» dedi Vaneçka.

Andrey şimdi bir bostanda yaşıyordu. Vaneçka'yı gördü ve işin bitmek üzere olduğunu öğrendi. Bir-iki günlük iş kalmıştı yapılacak. Andrey sakinleşti ve bir iki gün kitap okuyarak beklemeye karar verdi. Petersburg'da satınaldığı **Deri İmalatı** adlı kitaptı bu. İyice öğrenmesi gerekiyordu, ama zaman azdı. Birdenbire Vaneçka'nın yardımcısı Kolya ona bir mesaj getirdi: Yazı şifreliydi, Andrey pek alışık olmadığından kafasından çözemedi. Kelimeleri dikine yazdı, çin yazısı gibi. Sonra her harfe alfabe sırasıyla on harf ekledi. Sonunda şunları okudu: **Derhal yer değiştirmemiz gerekli. Saat beşte tepedeki buluşma yerimize gel.**

Randevuya gitti. Vaneçka sinirli sinirli dolaşıyordu, yüzü asık ve düşünceliydi. Polis memurunun gelişini anlattı. Ne yapmalıydılar? Kaçmak mı gerekiyordu?

— Daha yapılacak çok iş kaldı mı? diye sordu Andrey.

— Bütün gece çalışırsam yarın sabaha hazır olur...

Vaneçka sıkılıyor, omuzlarını oynatıyor. Andrey'in karar vermesini bekliyordu. Sabaha kadar beklemeyi kararlaştırdılar. Bitmemiş aletlerin yerini değiştirmek güçtü. Başka bir yer bulmak da kolay değildi.

O akşam Grigori gidip İhtiyar'la buluştu. Birlikte öğrenci Blinov'un evine gittiler. Ertesi gün ona bir «şey» getireceklerini söylediler. Neydi bu «şey» Bu sırdı, yerinin değiştirilmesi gereken bir şeydi. «Öğleden sonra evde misiniz?» Blinov göğüs hastalığı çeken, öksürüklü, tıksırıklı bir çocuktu, sızlandı:

— Bilmem ki... Yalnız değilim ben, biliyorsunuz. Kuznetsov'a sormak lazım, o da burada yok. Anatomiden imtihana girmeye gitti...

Grigori, bu iki genci kendi tarzında yönetmeyi beceriyordu. Küstahça gelip onların yanına yerleşmişti, iki haftadır onların sırtından geçiniyordu. Fikrini bile sormamıştı çocukların.

— Peki, Mitrofan, anladık. Sen dürüst bir çocuksun, gerçi biraz tabansızsın ama zararı yok. Yalnız evde kal ve bekle.

Ertesi sabah, Andrey arabayla Moskolevskaya sokağına geldi. Okladski ona birbirine bağlanmış ve kaba bir beze sarılmış iki silindir verdi. Aşağı yukarı otuz kilo ağırlığındaydılar. Grigori bunları Blinov'un evine götürüp, yatağın altına sakladı.

— Nedir bunlar? diye sordu Blinov.

— Dinamit, bum-bum! dedi Grigori. Soytarı gibi ağzını burnunu çarpıtıyor, göz kırpıyordu. Bu yatakta ben yatacağım, varayım ben parça

parça olayım! Korkuyor musun? Hah, hah, hay. Korkma, korkma, dinamit değil bu. Sadece demir. **Demir, demir.** Aman, tir tir titriyorsun be Mitrofan!

— Kuznetsov burada yok da... Anatomi imtihanına girecekti de...

Grigori onu parmağıyla tehdidetti:

— Unutma, Mitrofan: Devrimci partilerin birinci kuralı şeflere itaat etmek ve güvenmektir. Bu açık değil mi, açıklamam gerekli mi?

Blinov açıklamanın gereksiz olduğunu söyledi ve sustu. İki saat süre ile, alkol ocağında çay ısıtırlarken, gevezelik ediyor, **Halkın İradesi** gazetesinin son sayısındaki yazıları tartışıyorlardı. Blinov yatağın altındaki şeye bakmıyor, gözlerini başka yere çeviriyordu. Sonunda Andrey patlayıcıları, daha emniyetli bir yere götürmek gerektiğine karar verdi. Aleksandrovsk'a gitmeli miydi? Çok erkendi henüz. Gerekli şeyleri daha hazırlamamışlardı. Çukur kazılmamış, çinko yapraklar yapılmamıştı. Vaneçka'nın da daha imal edeceği bazı şeyler vardı. Onun, «herşey hazır» demesini beklemek lazımdı.

Kuznetsov dönüp geldi. Görünüşe bakılırsa imtihanda çakmıştı. Çok öfkelendi, bağırıp çağırmaya başladı:

— Ne hakla, benim evde olmayışımdan yararlanıyorlar?

Vaneçka, doktorun oğlu Saşa Sitziyanko ile esrarengiz **demir** konusunda anlaştı. Çok basitti Yapımı tamamlanmamış bir ev vardı, oraya herşey konulabilirdi. Altı ay bile saklanabilirdi

orada birşey, çünkü çalışmalar ilkbahara kadar bitmeyecekti. Her halde o da, Blinov ve Kuznetsov gibi beze sarılı rulo içersinde bazı yasadışı yayınlar olduğunu sanıyordu. Saşa «şeyi» alıp götürdü.

O akşam Grigori, Moskova'ya gitmek üzere trene bindi. Madam Zaslavskaya'nın kantininde bir tür veda ziyafeti düzenlediler. Yine terörizm konusunda tartıştılar. En gençleri ve popülistlerin en inanmışı olan Saşa, solgun ve gergin liseli öğrenci yüzüyle politik cinayet fikrini kabul ediyor, ancak temkini elden bırakmıyordu: «Evet, evet, ama başa baş, dişe diş. Öldüren kişi kendi hayatını da feda etmeli. İsteyerek düşmana teslim olmalı. İşte, o zaman adalet yerini bulur.»

— Siz hangi adaletten sözediyorsunuz? Başımızdakiler cellat değil mi? diye bağırdı Grigori birden parlayarak. Bize karşı bir nebzecik adalet uyguluyorlar mı? Lizogub gibi kusursuz bir insanı niye astılar? Gorski'yi, Bilçanski'yi, Wittenberg'i ve Logovenko'yu neden idam ettiler? Ah, tamam, anlıyorum, siz bir haydut çetesine karşı **kibarca** davranmak istiyorsunuz.

— Bu şartlarda seçim sözkonusu değildir, diye lafa karıştı Andrey. Bir terörist eyleme katılan kendini ölüme mahkum etmiş olur. Hepimiz biliyoruz bunu...

— Hayır, hayır! Bilinçli davranmalıyız, sadece yakalandık ve tutuklandık diye ölmek olmaz.

— Ama herkes tutuklanmıyor ki! Siz örneğin, «Beaconsfield» işte sağ salimsiniz, tanrıya şükür, dedi Blinov.

Grigori, ağzı açık kalakaldı. Birşeyler söylemek istedi, ama görünüşe bakılırsa sarhoş olmuştu, yüzü kıpkırmızıydı, bağıra çağıra ve çok hızlı konuşuyordu. Bu beklenmedik lafı işitince birden suratı asıldı. Bu gençlerden hiçbiri Kropotkin'in üzerine ateş edenin o olduğunu bilmiyordu, belki kuşkulanıyorlardı, ama açıkça bu olaydan sözetmek yasaktı, böyle birşey yapmak devrimciliğin kurallarına aykırıydı.

Grigori sakin bir sesle cevap verdi:

— Siz de sağ salimsiniz, Mitrofan. Bana gelince neden böyle olduğumu açıklayayım: elim hâlâ güçlü, silah tutabilirim. Burada kızıl renkli tüylerle kaplı kemikli bileğini gösterdi: Devrime daha hizmet edebilirim.

— Başa baş, dişe diş bize göre değil, dedi Andrey. Sayımız çok az.

Ama Saşa bir türlü yatışmak nedir bilmiyordu: «Başka türlü insan döktüğü kanın bedelini nasıl ödeyebilir?»

Grigori parladı:

— İyi doğrusu! Siz Musa Peygamberin yasalarına göre mi devrim yapmak istiyorsunuz? Hele bugün, en büyük devlet adamı cellat Frolov iken...

Aralarında tartışmaya başladılar, gitgide kızışıyorlardı. Aynı kişiler evet diyor, aynı kişiler hayır demeyi sürdürüyorlardı. Artık bıktırmaya başlamışlardı! Grigori ve İhtiyarın dışında hiçbiri tartışmak için artık çok geç olduğunu bilmiyordu. Bir-iki güne kadar, kaba bir beze sarılı olan patlayıcılar, Rusya'nın kimbilir, belki de bü-

tün dünyanın kaderini değiştirecekti... Üçüncü sınıf bir vagon içersinde, Aleksandrovsk'a doğru yola çıkmak üzereydi bu patlayıcılar.

Sonbahar kendini iyice belli etmeye başlamıştı: soğuk, yağmurlar... Ovaya yükseklerden seller iniyor her yanı çamura buluyordu. Ama kazdıkları çukurda, mezardaki gibi kıpırdamadan beklemeleri gerekliydi. Su altında kalmış mezarlık gibiydi burası, kış habercisi kapkaranlık gecelerde sanki tabutlar buz gibi suyun üzerinde yüzüyordu. Bütün çalışmaların gece yapılması zorunluydu. Gündüz, uyuyorlar, komşularla gevezelik ediyorlar, küçük köpekle oynuyorlardı. Bazen aralarında kağıt oynuyor, bazen de tabakhane için gerekenleri satın almaya sağa sola gidiyorlardı. Ham deri, bir de Şampanski adındaki bir arabacıdan at ve araba satın aldılar. Gece, ölüm sessizliği içinde uygun anı kolluyorlardı. Yaşka Tikonov kırda dolaşıp etrafa göz kulak oluyor, Vaneçka ise şehir tarafını gözetliyordu. Çukur kazmak ve patlayıcıları yerleştirmek Andrey'in göreviydi. Bu ona düşüyordu! İşin zor tarafı karanlıkta gözlerinin iyi görmemesiydi. Son yıllarda gözleri zayıflamıştı, geceleriyse tam bir felaketti. Kendisi ve iki yardımcısı geceler boyu çalışarak gereken çukuru kazmışlardı. Bazı geceler yerini bile bulamayıp geri dönüyorlardı. Anna, heyecanla onları karşılıyordu «Anacığım! Beni çok korkuttunuz!» Üstleri başları toprak içinde, ıslak, dönüyorlardı. Elbiselerini kurutmak için gece gündüz soba yakıyorlardı. Aleksandrovsk ile Sofievka arasındaki yol-

dan başlayarak demiryoluna beş metre uzaklıktan paralel olarak çukura kadar iletken telleri döşemeleri iki üç gecelerini aldı. Orada dipten, yolun tümseğine doğru tırmanmak gerekiyordu O kadar zor bir iş değildi aslında, ama gece zifir gibi karanlıktı ve ne bir lamba yakmak ne de hatta bir kibrit tutuşturmak olanağına sahiptiler. En küçük bir ses bile çıkarmamaları gerekiyordu. Hat bekçileri sürekli olarak devriye geziyorlardı. Niçin bu kadar şüpheci olmuşlardı? Belki de Soloviyov olayından sonra duyulan korku yüzündendi bu. Acaba, biri mi ihanet etmişti, ihbar mı vardı? Ama öyle olsa mavi üniformalılar, kılık değiştirmiş hafiyeler çoktan Aleksandrovsk'a doluşurlardı. Oysa ki, görünürde birşey yoktu. Demiryolu boyunca gidip gelen bekçilerin dışında herşey sakindi.

Bir başka dert: yağmurlar. Akan seller her türlü artık maddeyi sürüklüyordu, kuru yapraklar, dallar, toprak parçaları gelip bir araya toplanıp bir set oluşturuyor, burada yağmur suları göl gibi toplanıyordu. Zemin hep ıslaktı. Herşeyi berbadedebilirdi bu. Gazeteler yazmıştı, bir yerde demiryolu kaygan hale gelmiş, vagonlar inişte kaymış, yolcular ölmüştü. Bunun tekrarlanmasından korkan yetkililer işçileri lambalarla gönderip hatları kontrol ettiriyorlardı. Her gece; dörtbeş kez, hat boyunda bir ekip beliriyor, lambalarıyla geçip gidiyorlardı. Aralarında konuştukları işitiliyordu. Yağmurun şırıltısı sözlerinin anlaşılmasını önlüyordu. Gerçekte, pek de önemli şeylerden sözetmiyorlardı bunlar, küfrediyorlar, kasım ayına lanetler okuyorlardı... Bu sırada, üç kişilik grup, çukura siniyor, karanlıklar içersin-

de, soğuktan donarak soluklarını tutuyorlardı. Çukur gibi, vücutları da suya batıyordu, sanki eriyip gidecek, sulara karışacak gibiydiler.

İşte, uygun anı böyle bekliyorlardı. Hat bekçilerinin geçişi arasında iki saatlik aralar vardı. Fakat bunların dışında silahlı askerler de demiryolu üzerinde dolaşıyorlardı, bunlar sivil giyimli jandarmalardı. Onları kötü hava ilgilendirmiyordu, rayların döşenme tekniği de umurlarında değildi, onlar suçlularla ilgileniyorlardı. Jandarmalar da lambayla dolaşıyor ve küfrediyordu. Gündüz iki kez bunara rastlamışlardı, iyi traş edilmiş suratları ve uzun pelerinleri onları ele veriyordu. Simferapol'dan, Moskova'ya kadar demiryolu boyunca böyle jandarmaların görevlendirildiği söyleniyordu. Ne olursa olsun, bekçiler, jandarmalar, geçen trenler hepsi de sıkıntı vericiydi, çünkü beklemek, beklemek, beklemekten başka yapacak iş kalmıyordu. Yere uzanıp yatıyor ve bekliyorlardı. Artık silindirleri tümseğin altına kazılmış olan deliklere yerleştirmeye sıra gelmişti. Arabayı oldukça uzakta bırakıyorlardı, daha yakına getirmeleri olanaksızdı. Patlayıcıları çukura yaklaştırmışlardı, sabırla bekliyorlardı. Son gece aksilik üzerine aksilik çıktı, cesaretlerini kaybediyorlardı neredeyse. Artık güçleri kalmamıştı. Budalaca bir terslik yüzünden yada bir sarhoş yüzünden herşey bozulacak mıydı? Bir an geliyor, umursamazlığa kapılıyorlardı, akıllarından «Adam sen de, adam sen de» diye geçiriyorlardı. Bütün tehlikeleri göze alıp, tümseğe tırmanmak istiyorlardı. Sabırları tükeniyordu: «Herşey bitti artık, yapamayacağız!» diyorlardı kendi kendilerine. Ama yine de uzanıp yatıyor,

kımıldamıyor... ve bekliyorlardı. Beklemek, hep beklemek onları gözle görülmez elle tutulmaz, ıslak bir cisim haline getiriyordu, insan denilecek tarafları kalmamıştı. Şafak sökmek üzere iken artık sabırlarını kaybedip dinamitleri arabaya yüklediler ve eve döndüler.

Bir gece daha. Arabaları yine ağır ağır çukura doğru ilerliyor. Öylesine ağır çeken, aşağı yukarı otuz kiloluk silindirleri sanki küçük birer çocukmuşlar gibi özenle koltuklarının altında taşıyorlardı. Vaneçka, gözcülük ediyordu. O sağda, Yaşka solda, üçü yere yattılar. Ve beklediler, beklediler, beklediler. Yapılacak başka birşey yoktu...

Sabaha karşı, bekledikleri uygun anı yakaladılar. Vaneçka hızla yokuş aşağı indi, birlikte ağır cismi sürüklediler. Bunu, ellerinden geldiğince çabuk yaptılar. Okladski, bazen Andrey'e yardım ediyor, bazen silindiri taşıyordu. Yine de, nerdeyse ikinci patlayıcıyı taşırken herşey berbat olacaktı. Bunu, birincisinden elli metre kadar uzağa saklamışlardı. Birdenbire, tek başına bir gece bekçisi çıkageldi. Elinde lamba yoktu, bu yüzden onu çok geç farkettiler. Yarı yarıya yerleştirdikleri patlayıcıları yerlerinden çıkarmak, tümsekten inmek gerekti. Yere yapıştılar, soluk almaya bile çekiniyorlardı. Neyse ki, çok şiddetli bir rüzgar esiyordu, hiçbir sesin duyulmasına olanak yoktu, yağmur yerine kar yağmaya başlamıştı. Üşüyen gece bekçisi hızla uzaklaştı. Herşeye karşın, o gece işleri yolunda gitti. İki silindiri de gömdüler, Vaneçka bunları birbirine bağladı. Yapılacak tek bir şey kalmıştı: ikinci patlayıcının iletici telini yola kadar uzatmak. Bu

kolaydı, daha önce yapılanlardan çok daha kolaydı! Asıl işleri tamamlanmıştı. Şimdi, önlerinde bir tatil günü vardı.

«Tazı» (Anna) bulaşık yıkadı, çamaşırları yıkayıp kuruttu, ütüledi. Ötekiler, su taşıdılar, odun yardılar. Yine de dinlenme sayılırdı bütün bunlar. Sinirleri az da olsa gevşemişti. Gogol'ü okudular. **Deri Endüstrisi** kitabını karıştırdılar, gazetelerine göz attılar. Baş makaleyi yeniden okudular **Delenda est Carthago!**(*) Kaplan yazmıştı bunu, kimse onun gibi yazamazdı. Zaparogların eski kampı Kortitza'nın yakınlarında bulunduklarını düşündüler. Zamanları olsaydı, gidip özgür kazakların eski toprakları üzerindeki yıkıntıları gezeceklerdi. Ne Vaneçka, ne Yaşka, ne de Anna kazakların şanlı şerefli hayatları ve sonunda yokedilişleri konusunda fazla birşey biliyorlardı. Andrey bildiklerini anlattı. Bir süre önce, baharda, Odesa'da, Antonoviç ve Kostomarov'un eserlerini zevkle okumuştu. Rus toprakları üzerinde özgürlük her zaman en yüksek ve en değerli varlık kabul edilmişti. Kazaklar hiçbir zincire katlanamazlardı, ne devletin, ne allahın, ne atamanlarının, ne de aile bağlarının önünde boyun eğerlerdi.

— Boş şeyler hayal ediyorsun, Tazı! Kazakların dünyasına seni kabul etmezler. Siyeç'e giremezsin sen(*). Kadınlara yasaktır orası. Hele birisi sokulmaya kalkışsın, hemen öldürürler!

(*) **Delenda est Carthago :** Kartaca alınmalıdır anlamına gelen latince bir söz. Kesin bir gerçeği anlatmak için kullanılır.

(*) **Siyeç:** Kazakların karargâhı.

Peki ama, nasıl olmuştu da, özgürlüğe tapan bu topraklar en aşağılık mutlakiyet yönetiminin çizmesi altında inim inim inletilmişti? Rusya'nın ilk isyancıları, özgürlüğün öncüleri olan Kazaklar nasıl olmuş da zalimlikte eşi emsali olmayan zorba yöneticilerin sadık muhafızları olmuşlardı? Birdenbire olmamıştı bu elbette ki... Yüzyıllar geçip gittikçe herşey yavaş yavaş değişmişti. Fakat şu son zamanlarda, herşey birdenbire taşlaşmıştı sanki: geçmiş, gelecek, umutlar, özlemler yerlerde sürünüyor, sanki yüce bir güç bunları eziyordu. Bu ağırlığı kaldırıp atacak olan ne Kazaklar, ne Stefan Razin ve ne de Pugaçov'du artık. Bir tek kurtuluş çaresi kalmıştı: onu havaya uçurmak.

O akşam, arabacı Nikolay Afanasiyeviç Sagaydaçni, onları ziyarete geldi, bir şişe de votka getirmişti. Vaneçka ile Yaşka çabucak ortadan kayboldular. Başka bir evde oturuyorlardı. Bu ikramı reddedemezlerdi, fakat içemezlerdi de, çünkü gece çalışmaları gerekiyordu. İçki elleri titretir ve dikkati azaltır. Ne yapmalıydı? Andrey, Tazı'nın yardımıyla iki kadeh içmiş gibi yaptı. Nikolay çakırkeyf olmuştu bile, birşeyin farkına varmadı. Şarkı söylediler. Ev sahibi Bovenko habersiz çıkageldi. Votka'dan o da tatmak istiyordu. Misafirlik geceyarısına kadar sürdü. Sonra, Nikolay gece yatısına kalmak istedi. Gerçekte birşey de sormadı, kazak usulü hemen yere serildi, bir yandan da «Karım olacak cadının allah belasını versin!» diye söyleniyordu.

Karısıyla kavga etmişti, bu yüzden evine dönmek istemiyordu. Tehlike büyüktü, çünkü Presniyakov her an gelebilir ve «Yarın için hazır

olun!» diyebilirdi. Kaybedecek bir saatleri bile yoktu. Daha ikinci patlayıcının tellerini uzatmamışlardı.

Aslında bütün bunların ertesi gün olmasını beklemiyorlardı, daha beş gün zamanları olduğunu sanıyorlardı. Andrey, Bovenko'yu dürttü:

— Allah aşkına, götür şunu! Karım çok genç, sıkılgan da. Bu yabancının yanında utanıyor.

Bovenko anlayışlı bir tavırla başını salladı

— İyi bir kadın seninki, ama seni çok yoruyor galiba.

— Ah sorma! Hem de nasıl. İyi ama nerden bildin?

— Baksana yüzünde renk kalmamış, mum gibi sararmışsın birader!

Sarhoşu evin öte ucuna ittiler, orada horlamaya başladı. Fakat garip bir insan olan Bovenko başkalarının özel hayatlarını merak ederdi. Gitmek nedir bilmiyordu. Bir sürü yalan uyduruyor, kahkahalarla gülüyor, göz kırpıyor, durmadan sorular soruyordu. Bir şeyden kuşkulanmasın diye, Andrey kanapenin üzerine iki kişilik yatak serdi, Anna'ya sarıldı ve sarhoş misafirin gözü önünde kadını dizlerinin üzerine oturttu. Bunun üzerine büsbütün coşan şeytan ruhlu Bovenko gülerek:

— Vay canına, aşıklara bak! dedi. Söyle bakalım güzelim, ne yaptın da iliğini kuruttun böyle bu herifin! Burada yalnızken boğa gibi güçlüydü, şimdiyse bak haline, bir deri, bir kemik! Hayran hayran bakarak: Seni zalim kadın seni! diye ekledi.

— Oh olsun! Sizin gibi budalalara işte böy-

le yapmak gerekir. Sizi takatsiz bırakırız ki gidip kötü evlere dadanmayasınız!

Tazının cevabı küstahçaydı, doğrusu taşı gediğine koymuştu. Bu basit, sarışın, elma yanaklı tüccar karısının fransızca konuştuğuna, Spenser ve Stuart Mill'i okuduğuna kim inanırdı? Tamamen sarhoş olan Bovenko sözümona gizlice Anna'ya bir çimdik atmaya kalkışınca öyle bir tokat yedi ki oturduğu banktan aşağı yuvarlandı. Artık onu dışarı atmamak için hiçbir sebep kalmamıştı. Hiç karşı koymadı, yalnızca: «Vay anasını, ne kadınmış be!» diye mırıldanıyordu.

Mumları söndürdüler, yatağın üzerine oturup bir buçuk saat kadar beklediler. Dışarıda ses seda kesilmişti. Aralarında fısıltıyla konuşuyorlardı.

Arkadaşları gelip Andrey'i alacaklardı. O gece herşeyin bitmesi gerekiyordu. İletken telleri daha çabuk yerleştiremezler miydi? Şimdi başlangıçtaki gibi değildi, artık tecrübeliydiler. Tazı, kendinden, Urjumsk bölgesinde küçük bir köy papazı olan babasından sözediyordu. Moğol ırkından insanların yaşadığı bu Votyak köyünün adını bile söylemek güçtü: Tumyumuçat. Orada kızlar evlenmeden çocuk doğururlardı, ne kadar çok çocuk doğursalar değerleri de o denli artar, isteklileri daha çok olurdu. O bölgenin insanları aile ocağına, ormana ve sulara taparlardı. Kısacası, geri, karanlık, tatsız bir hayattı Tumyumuçat'ta yaşanan. Köye böyle bir ad vermek garipti, böyle bir yerde doğmaksa daha da garipti! Genç kız sonradan eğitimini Viyatka piskoposluk kolejinde tamamlamıştı. Papaz ailelerinin çocuklarının devrimci harekete katılmaları şaşırtı-

cıydı. Bunlardan pek çok vardı. Kolya Kibalçiç, Gratşevski, Butsinski, Kuznetsov...

Andrey kendi geçmişini, büyük babasını düşündü: ölmek, acı çekmek, İncile göre en büyük erek buydu. Arkadaşları için canını vermek mutlulukların en büyüğüydü. Arkadaşının elini tuttu, onun sıcakılğını, fedakarlığını hissetti ve şöyle düşündü «Evet, herşeyin üstünde, en yüce amaçların, bilimsel nedenlerin ötesinde çok basit bir eğilim yeralır: arkadaşları için canını vermek. Eğer arkadaşlar olmasa, gücünü ve inancını duyduğum bu el olmasa, Kuzeyde, orada beni bekleyenler, Sonya, Kapıcı, Semyon, işini bilen Kaplan, şiir yazan Morozov, Stefan, Saşka ve diğerleri olmasa... onlar tüm ülke için ne kadar az, ama bir tek kişi için ne kadar çoklar... onlar olmasa hiçbirşey de olmaz! Korkunç bir şey bu belki ama hiçbirşey olmaz! Birisi adına ve birisi için ölmek gerekir. İsa peygamberin de havarileri olmasa, başarıya ulaşamazdı.

Kadının elini avucu içinde sımsıkı tutuyordu...

Cama yavaşça vuruldu: bu aralarında kararlaştırdıkları işaretti. Gece karanlık ve yağmurluydu, dışarıya çıkınca iki adım ötesinde bekleyen Yaşka'yı göremedi. Az daha çarpışıyorlardı, Yaşka onu dirseklerinden yakaladı. Yola koyuldular. Yaşka önde, Vaneçka ve Andrey arkadaydılar. O gece feci bir durumla karşılaştılar yağmurlar, toprağı sürüklemiş, kablolar açığa çıkmıştı. Çukurun dibinde herşey berbadolmuştu. Şurada burada yalıtım için bütün yaptıkları ortadan kalkmıştı. Herşeye yeniden başlamaları gerekiyordu. Bir an umutsuzluğa kapıldılar. Yağ-

murun altında oturup bütün güçlerini yitirmiş durumda, herşeye lanet ediyorlardı. İletken telleri çukurun dibinden değil kenarından geçirmeye karar verdiler. O gece ve ondan sonraki gece durmaksızın çalıştılar. Sonra, Presniyakov çıkageldi, hemen o günlerde çarın bineceği trenin geçeceğini bildirdi. Kırım'daki bazı sadık kimselerden aldığı parayı teslim etti. Hemen Simferopol'a dönmek istiyordu. Trenin geçeceği saati bildiren bir telgraf alacaklardı. İki tren geçecekti. Birinde çar, diğerinde de beraberindekiler olacaktı. Hangi trende çarın bulunduğunu bilmeleri gerekliydi. Birinden ötekine de geçebilirdi çar elbette. Artık bir günden fazla zamanları kalmamıştı. Herşeyi hazırlamak zorundaydılar. Ne yazık ki Presniyakov 14 Kasım gecesi gitti, hava da öylesine bozdu ki bütün çabaları boşa çıkıyordu. Kasırga onları sarsıyor, yada deviriyordu. Nerdeyse telleri koparıyorlardı, eve dönmekte de çok zorluk çektiler. Sonra uykusuzluk ve gerginlik dolu saatler başladı. Ertesi gece biraz daha sakinleşmişlerdi, fakat hiç beklemedikleri bir hal başlarına geldi: korkuya kapıldılar. Sebepsiz yere, izlendiklerini, ihanete uğradıklarını, etraflarının çevrildiğini sanıyorlardı. Sanki her an karanlıkların arasından jandarmalar çıkıp gelecekti. İyi ama, onları kim ele verebilirdi ki? Budalalıktı bunlar! Hastalıklı bir ruh haliydi. Jeliyabov'un korkusu ise bambaşkaydı, o kendisi için değil, ötekiler için korkuyordu...

Yaşka ve Vaneçka'yı karanlıkta gece bekçileriyle karıştıracağını, yanlışlıkla üzerlerine ateş edeceğini sanıyordu. Saklanmak için bulundukları yerden de uzaklaşamıyorlardı, sinirleri son

haddine kadar gerilmişti. Tren ertesi günü geçebilirdi. Ertesi gün, ertesi gün! 15 Kasım gecesi çukuru çok yavaş geçen Yaşka'yı az kaldı öldürüyordu. 16 Kasım sabahı, şafak sökerken herşey hazırdı, iletkenler gerilmiş ve üstleri örtülmüştü, uçlarına küçük taş parçaları yerleştirilmişti, çinko yaprakları yerlerine konmuştu. Rayların altında, bakır silindirler içinde öldürücü güç, tayin edici anda Rusya'nın kaderini değiştirecek olan kurtarıcı yatıyordu.

O akşam Andrey Korneyeviç geldi. Saçı sakalına karışmıştı, yüzü kapkaraydı, gözleri çukura kaçmıştı, sabit bakışlarla bakıyordu.

— Sabah onu sekiz geçe, dedi.

Grigori Goldenberg Moskova'ya vardığında, ekim sonlarında, orada kazılan tünel henüz yarıya bile varmamıştı. Leon Hartman ve Sofiya Perovskya'nın, Bay ve Bayan Sukorukov'lar adı altında yaşadıkları apartıman dairesine yerleşti. Sonya uzun süredir, Grigori'nin hoşuna gidiyordu. Ocakta, Kropotkin'i öldürmeye hazırlandığında, Kiyev'le Harkov arasında gidip geliyor, Kiyev'de Sofiya'nın evinde kalıyordu. Genç kızdan hoşlandığını kimseye söylememişti, ama Sofiya onu derinden etkiliyordu. Çünkü beyaz tenliydi ve çok gençti, hemen hemen çocuktu, üstelik de çok ünlü bir kişinin kızıydı. Bu gerçeği gizli ve alışılmamış bir biçimde anlıyordu. Çocuksuluğun ve sertliğin ne garip bir karışımıydı bu genç kız! Hiçbir şeyden etkilenmiyor, herşeye gülüp geçiyordu.

— Sonyacığım, çok büyük bir iş başarsam beni öperek ödüllendirir misin?

— Yapacağın işin büyüklüğüne bağlı, sevgili Davidciğim!

— Pekala! Çok zararlı bir yaratığı yokedeceğim!

— Ancak Golyat gibi birşey olursa kabul ederim(*).

Golyatı öldürdükten altı ay sonra Sofiya'yı görebildi. Eyleminin uyandırdığı yankı biraz hafiflemişti, çünkü başka eylemler ve başka planlar ortaya çıkmıştı. Ama yine de yankı, büyüktü, tartışılmazdı, evrenseldi, bütün dünyada bu olay konuşuluyordu.

— Hani beni öpecektin?

Tabii ki şakaydı bu, budalaca bir oyundu, ciddi konuşmalar arasına sokuşturulmuş bir gevezelikti. Genç kız ona takılıyor, onu itiyordu, ama tamamıyla tutkudan yoksundu, çocuk saflığı ve anlayışsızlığıyla yapıyordu bunu. Ne yazık ki onun hakkında söylenenler doğruydu bu genç kızda kadınlık duyguları uyanmamıştı, hatta henüz uyumuyordu bile onun içinde bu duygular! Böylesine yakışıklı, güçlü kuvvetli, iri yarı, Grigori gibi bir kahramana karşı ilgisiz kalmak, böyle arabacılar gibi içki içen, güzel şarkı söyleyen ve ne olursa olsun tuttuğunu kopartan birini umursamamak ne demekti! Kızın fanatik olduğunu söylüyorlardı, aslında hepsi fanatikti onların, hangisi değildi ki? Buna karşı, birşey umud-

---

(*) Golyat (Goliath): Filistin'de Kral Davud'un mancınıkla taş atıp alnından vurduğu dev.

etmemekle birlikte, Grigori, Moskova'ya gitmeye can atıyordu. Kimseye söylemiyor ve kendi kendine bile itiraf etmekten çekiniyordu, ama acınacak ve utanç verici gerçek şuydu ki «Soneçka»yı özlemişti.

Moskova'da onu tekrar gördü. Şimdi «Mariya Semyonovna Sukorukova» rolünü oynuyordu. Güya küçük bir memurun karısıydı, bütün gününü fırının önünde, elinde kömür küreği yemek pişirerek yada bulaşık yıkayarak geçiriyordu. Zayıflamıştı, yüzünün çizgileri gergindi, gözleri parlıyordu. Hepsi de çok yorgun görünüyorlardı. Yaptıkları çalışma cehennemi bir işti, öldürücüydü. Sabah yedide kazmaya başlıyor ve akşam dokuza kadar ekipler halinde aralıksız çalışıyorlardı. Günde ancak iki metre ilerliyebiliyorlardı, daha fazla değil. Oysa yirmi metrelik bir tünel kazmaları gerekliydi. Karınüstü sürünmek yada emeklemek zorundaydılar tünelin içinde. Kürekle kazıyor ve çıkan toprağı demir levhalar üzerinde dışarı çıkarıyorlardı. İplerle dışarı çekiliyordu bu topraklar. Tabanda da, yanlarda da latalardan destekler vardı, yine de dipten sulu bir çamur çıkıyor, yukarı doğru yükseliyordu. Soluk almak güçtü. Bazen bir esinti mumları söndürüyordu. İlk gün atılgan davranıp tünele dalan Grigori hayatında hiç duymadığı cinsten bir korkuya kapıldı. Diri diri gömülmüş sanıyordu kendini. Latalar gıcırdıyor, çatlıyor, yıkılacak gibi oluyordu. Sonra, birdenbire kafasının üstünde korkunç bir gümbürtüyle herşey sallandı, latalar, zemin, tavan hepsi titriyordu. Sonu gelmiş gibiydi, yersarsıntısıydı bu sanki. Oysaki bir tren geçmişti yalnızca.

Çukura kadar kazdılar. Grigori soluğunun kesildiğini, ellerinin ağırlaştığını duyuyordu, can çekişiyordu adeta. Acaba burada saatler boyunca nasıl çalışmışlardı, Kapıcı, Semyon, öğrenci İsayev, Hartmann?

Tünelden yarı ölü durumda çıktı. Sonya güldü:

— Ateş etmek daha kolay değil mi? İleriye doğru atılırsın, tetiği çekersin, bum. Tamam. Oysaki burda...

Cevap veremedi. Ağzını kocaman açmış, soluyordu. Sonunda:

— Alışmadım da ondan... diyebildi.

Bunun alışkanlık değil korku sorunu olduğunu kimse anlayamadı. Herşey her an çökecek gibi değil miydi? «Simyacı» dedikleri Hartmann, boşuboşuna yanında zehir getirmiyordu, toprak altında kalıp uzun süre can çekişmek istemiyordu. Kapıcı ile Semyon ise ne allahtan ne şeytandan korkuyorlardı, yavaş ve eziyetli bir ölüm de korkutmuyordu onları, zaten iradeleri ve yiğitlikleri çökme olasılığını akıllarına getirmelerine engeldi. Öğrenci İsayev, büyük bir feragatle çalışıyor ve tünelin içinde herkesten fazla kalıyordu. Bir kez baygınlık geçirmişti. Uzun süre boş demir levhanın ipini çekmeyince kuşkulanmışlar, onu dışarı çıkarmışlardı. Sonra ona izin verdiler. Boris pirinç tel istiyordu, İsayev'i bu iş için Aleksandrovsk'a gönderdiler.

Grigori zor bir fiziksel iş yapıyordu. Çıkan toprağı taşıyordu, bunu avluya serpip yokediyordu. Ah, hiç değilse Kapıcı küçük bir kadeh içmelerine izin verseydi, biraz rahatlayacaklardı, ama

hayır, çay ve sütten başka herşey yasaktı! Onunla tartışmak da boşunaydı. Zaten, kimsenin kendini fazla zorlamasını istemezdi Kapıcı. Elleri zayıf olan Kolya Morozov ve tembel olan Aronçik işten uzaklaştırılmışlardı. Aslında, Grigori'nin sandığı gibi, Kolya'nın ellerinin zayıflığı, Aronçik'in tembelliği, kendisinin alışık olmayışı, bilinçsiz ve normal bir tepkiydi, yeraltında insanın başına bela olan korkudan başka birşey değildi bunların nedeni.

Kasımın başında yeniden korkuya kapıldılar. Zemin çöktü ve tüneli su bastı. Sokakta, tünelin üstüne rastlayan yerde bir çukur oluşmuştu. Toprak burada göçmüştü. Bu garip çukur dikkati çekebilirdi. Acele toprak getirip gece çukuru doldurdular, üstünü düzleştirdiler. Neyse ki kimse görmemişti olan biteni, ertesi gün herşey yolundaydı. Her gün beklenmedik, can sıkıcı güçlükler çıkıyordu. Sonya cesaretiyle ve soğukkanlılığıyla herkesi şaşırtıyordu. Arada sırada eski ev sahibi geliyor, kilerde unutmuş olduğu bir kavanoz reçeli istiyordu, oysaki ağzına kadar toprak dolu olan kilerin kapısını açmak olanaksızdı. Sonya hemen anahtarı kaybettiğini söylüyor, kadın da anahtar bulununca tekrar gelmek üzere gidiyordu. Bu kez kahrclasıca reçeller sağ salim kadına teslim ediliyordu. Bazen de, bir akrabasıyla birlikte çıkıp geliyor, kendine ait bazı eşyaları arıyordu. Bir keresinde iki kişi için çok fazla gelecek bir alışveriş yaptıktan sonra eve dönerken karşıdan gelen eski ev sahibine rastladı. Kuşku uyandırmamak için hemen yolunu değiştirip kadına görünmeden ortadan kayboldu. Bir kez de Hartmann tünel ağzının bulunduğu

mutfağın kapısını gece kilitlemeyi unutmuştu. Sabah, geveze bir kocakarı olan komşu çıkageldi, bu hepsinin canını sıktı çünkü mutfağın karışıklığını, yerde yığılı toprağı görebilirdi. Ama bu ziyareti de kazasız belasız atlattılar.

Petersburg'dan gelecek dinamiti bekliyorlardı. Biraz gecikmişti. Grigori'yi Odesa'ya gönderip oradaki yedek dinamiti getirtmeyi planladılar. Çünkü, anlaşılan çar havaların bozuk gitmesi nedeniyle, deniz yoluyla Petersburg'a dönmeyecekti. Tünel hemen hemen tamamlanmıştı. Patlayıcıların yerleştirilmesinden başka yapılacak iş kalmamıştı. Bu sırada takviye olarak Stefan Şiriyayev geldi. Stefan elektrik ustasıydı, yurtdışında da çalışmıştı.

— Odesa'dan sana ne getireyim, Sonyacığım? diye sordu Grigori. Şakacı bir tonla konuşuyordu ama aslında Sonyayla konuşurken kendini zayıf hisseder ve titrerdi.

Sonya ona «tatlı birşey istediğini» söyledi. «Örneğin ne?» diye sordu Grigori. «Reçel getir.» Simyacı ise Kapıcının duymaması için alçak sesle şarap getirmesini söyledi. Kasvetli bir gün olan 9 Kasım'da veda edip onlardan ayrıldı.

İki gün sonra, Elizavetgrad istasyonunda Kolya Kibalçiç'e rastladı. O da Aleksandrovsk'a, Borisle buluşmaya gidiyordu. Pirinç teller ve bobinler götürüyordu. Odesa'dan geliyordu, olan biten herşeyden haberi vardı, Frolenko'nun dinamiti rayların altına yerleştirdiğini söyledi. Bu haber Grigori'yi heyecanlandırdı.

— Telgraf çekelim. Ben gelene kadar herşeyi hazırlasınlar. Dinamiti alıp bana, şehre getir-

sinler. Zaman kalmadı! Kaybedecek bir saatim bile yok!

Odesa'daki çalışmalar «Kedi» yani Kolodkeviç tarafından yönetiliyordu. Ona şöyle bir telgraf göndermeye karar verdiler «Şarap göndermeyin, yetkili kişi yarın geliyor.» İmza olarak «Maksimov» yazmışlardı, bunun anlamı Nikolay Kibalçiç idi.

Odesa'ya yaklaştıkça, Grigori, demiryolu kenarındaki evlere dikkatle baktı. Buralarda, kırkıncı kilometre civarında, Mihail Frolenko yerleşmişti, sözümona «geçit bekçisiydi», karısı Tanya Lebedeva ile birlikte. Mihail'i göremedi ama Tanya'yı seçer gibi oldu. İşte sonunda Odesa, sıcak bir atmosfer, eski dostlar, yanlarında istediği kadar atıp tutabileceği, övünebileceği saygılı gençler. Mihail durumdan hoşnut değildi, dinamiti vermek istememişti. Grigori'nin ısrarı üzerine 13 Kasımda istediği patlayıcıları, Kapıcıya verilecek üçyüz ruble, bir miktar reçel ve şarapla birlikte getirdiler. Dinamitin konduğu valiz fazla ağırlaşmıştı. Ama Grigori kuvvetini göstermek için onu tek koluyla kaldırdı. 13 Kasım akşamı, görevinin birinci kısmını yerine getirdiği için mutlu, trenle Moskova'ya hareket etti.

Bu arada, çarın Kırım'dan ayrılma günü yaklaşıyordu. Yetkililerin sinirleri gergindi. Başka güvenlik önlemleri arasında **yolcuların yanlarındaki eşyalara da dikkat edilmesini** emretmişlerdi. Bütün jandarmalar, demiryolu görevlileri, ambar memurları, hammallar ve tren şefleri uyarılmıştı. 14 Kasımda, Elizavetgrad istasyonunun ambar memuru Polonski yük vagonuyla Odesa'dan gelen orta büyüklükte bir valizin ağırlığın-

dan kuşkulandı. Polonski durumu şefi Vasiliyev'e bildirdi. Valizin sahibi «Tula şehrinden Stefan Petroviç Efremov» valizin kendisinin olduğunu söyledi, ancak içinde ne bulunduğu sorulduğunda, şaşırmış ve sıkılmış göründü, eşyanın kendisine ait olmadığını, Kursk kentinde oturan bir arkadaşının olduğunu açıkladı. Valizin anahtarı kaybolmuştu. Öyle garip ve hızlı biçimde konuşuyordu ki bazı sözleri anlaşılmıyordu. Üstü aranınca anahtar bulundu. Fakat genç adam, valizin açılmasını beklemeden küçük bir demir parmaklıklı kapının üstünden atlayıp kaçtı. Bir süre peron boyunca koştu, sonra demiryolunu aştı, tarlalara doğru uzaklaştı. Jandarmalar, kalabalığın içinden bazı kişiler, orada görevli bazı subaylar onu yakalamak için atıldılar. Kaçışı saçmaydı ama Grigori, garda kalmak istememişti, etrafında meraklılar toplanıyor ve üç gün önce telgraf çektiği yerde bulunan memur gözünü dikmiş ona bakıyordu, adam Grigori'yi tanıyabilirdi.

Jandarma subayı, komutan Palşav Üçüncü Şubeye verdiği raporda şöyle diyordu:

> Sonunda Efremovun etrafı çevrildi, ama yanına yaklaşmak kolay olmadı, yakalamaksa çok zordu, yanına sokulana tabancasını çeviriyordu. Onun bu hareketi kalabalıkta büyük bir nefret uyandırdı. Belarusya 7. süvari alayından er Burigin, Efremov'un elinden tabancasını almayı başardı. Öfkeli kalabalık yakalananın üstüne atılıp onu dövmek istedi fakat jandarmalar araya girip şiddet olaylarını önlediler. Yine de altı

kişi zorlukla ellerini bağlayabildi, o kadar güçlüydü. Efremov bağlı olarak gara götürüldü, durmadan bağrıyor, küfrediyordu, öfkesi yatışmak nedir bilmiyordu.

İlk sorguda Grigori yüksekten atar bir tavır takındı ve yalan söyledi. Adının Efremov olduğunu, ortodoks olduğunu, yirmi altı yaşında olduğunu belirtti. Ancak, Rusya Sosyal-Devrimci Partisine üye olduğunu gizlemedi. Yoksa yanında taşıdığı dinamiti nasıl açıklayabilecekti? Tabancasını çevresindekileri korkutmak için çektiğini, oysa ateş etmek niyetinde olmadığını söyledi. Etrafını siviller çevirmişti ve boş yere kan akıtmak istemiyordu. Daha fazla bilgi vermeyi reddediyordu. Komutan Palşav hiçbirşey anlamıyordu, Grigori'nin yahudi olduğunu bile farketmemişti. Dört gün sonra doktor muayenesi sırasında gerçek ortaya çıktı.

18 Kasım sabahı Vaneçka ve Yaşka'nın yanında Andrey arabayla kazdığı çukura doğru yola çıkarken, Grigori Goldenberg de Elizavetgrad istasyonunda tutuklulara ayrılmış olan hücrede ıslık çalarak dolaşıyordu. Beş kapiklik bahşiş karşılığında jandarma eri gidip ona gar büfesinden bir şişe şarap almıştı, şişeyi kafasına dikmiş afiyetle içiyordu, gururlu ve keyifliydi. Hiçbir zaman, hiçbir şey söylemeyecekti, bunu herkes bilecekti, Sonya da onun güçlü karakterine hayran olacaktı! Hem kanıt var mıydı ortada? Dinamit birşey ifade etmezdi. Belki de kaçmayı bile başarırdı. Arkangelsk'ten bile kaçmamış mıydı, oysaki ne sıkı bir koruma vardı orada. Şişe boşaldığın-

da Grigori'nin zavallı ruhu neşeyle dolmuştu. Halbuki kaderinin yolları artık yokuşaşağı iniyordu, geriye dönülemeyecek biçimde, acımasızca, bu gidiş onu gittikçe artan bir hızla ölüme götürüyordu. Daha şimdiden, Üçüncü Şube, resimlerini taşradaki tüm jandarma merkezlerine dağıtmıştı. Bu resimde saçı başı darmadağınık görünüyordu. Delici, çılgın bakışları göz çukurlarının derinliklerinden ışıldıyordu.

Albay Novitski onu tanıdı ve fotoğrafı babası David Goldenberg'e gösterdi. Yüzü sararan, tir tir titreyen ihtiyar: «Evet, evet, bu benim oğlum, benim Grişel'im» dedi ve dizlerinin bağı çözülüp yere yığıldı. Ama Albay Novitski çok mutluydu, kendini birdenbire çok güçlü hissetti ve derhal gereken işlemlerin yapılmasına girişti.

İmparator hava değişikliklerinden etkilenirdi. Rüzgar aniden değiştiğinde, sıcaklık derecesi düştüğünde, midesi bile bulanır ve başı dönerdi. Kasımda rahatsızlıkları başgösterdi. Yağmurlar başlamıştı. Hava günde en az altı yedi kez değişiyordu. Bazen gökyüzü masmaviydi, güneş parlıyordu. Bazen de denizden karaya doğru nem ve sis yayılıyordu. Sonra kuzeyden, Petersburg'dan esen bir rüzgar insanın içine işliyor, iliklerine kadar donduruyordu. Artık gitme zamanı gelmişti, ama imparatoru Kırım'da tutan bir şey vardı. Her sabah alışkanlığına uyarak sekizi çeyrek geçe kalkıyor, geceden ıslak kalan bahçeye iniyor, içinden artık buralara veda ediyordu. Bazen bahçe sisler içinde kalıyordu. Hava soğuktu. Aşağıda deniz solgun maviydi. Budala Koch(*) ağaç-

(*) **Koch:** Çarı korumakla görevli polislerin şefi.

ların arkasından onu gözetliyordu. İmparatoru Kırım'da tutan Katya idi(*). İlişkileri burada daha kolay yürüyordu. Petersburg'da çekilmezdi yaşayışları: Arkalarından herkes fısıldaşıyor, nefret dolu bakışlarla Katya'yı süzüyorlar, düşmanlık güdüyorlar ve entrika çeviriyorlardı. Çarı, Petersburg'da bir sürü sıkıcı iş bekliyordu. Sabah gezintisi sırasında, soldaki yoldan denize doğru indi, saray gözden kaybolmuştu. Burada çar yalnız ve sakindi, düşüncelerini toplayabiliyordu. Ne yazık ki, Koch bir yerlerde, çalıların arkasında gizlenmişti, ama bu da sis ve yağmur gibi kaçınılmaz birşeydi.

Eski bir olayı hatırladı çar. Plevne Kalesini kahramanca savunduktan sonra, bütün cesaretine ve zekasına karşın, Osman Paşa soğuk bir kış günü teslim olmak zorunda kalmıştı(**). Paşanın yüzü, düştüğü bu aşağılayıcı durumdan dolayı allak bullaktı. Yaraları sargılar içindeydi, iki er kollarına girmişler, ayakta durmasına yardım ediyorlardı. Kılıcını kınından çekip çara teslim ederken «Böylesine utanç verici bir duruma düşmeyi hakettiğimi sanmıyorum,» demişti. Evet, evet soylu bir insana yakışacak sözlerdi bunlar

(*) **Prenses Katerina Dolgoruki.** Çar Aleksandr II'nin metresi. İlişkileri 1866'da başlamıştı. Çardan üç çocuğu oldu. Karısının ölümünden sonra çar gizlice metresiyle evlendi.

(**) Burada Balkan savaşlarından sözediliyor. Plevne'nin kaybedilmesinden sonra Osman Paşa ruslara teslim olmuştu. Kuşatma bir yıl sürmüş, rus ordusu iki kez püskürtülmüştü. Yararsız ve kötü yönetilen bir savaş olan Balkan savaşları Rusya için tam bir felaket olmuş, halkın çara karşı güvenini sarsmıştı. Plevne kalesi 46.000 türk askeriyle 28 Kasım 1877'de teslim oldu.

ve cevap da daha az soylu değildi: «Kılıcınızı size geri veriyorum. Saygının ve hayranlığımın işareti olarak onu saklayınız.» İhtiyarlık insana korku veriyordu, kılıcı geri verecek kimse de yoktu etrafta. Birdenbire acıma duyacak, «Al sana kaybettiklerini geri veriyorum,» diyecek ikinci bir Aleksandr yoktu. İhtiyarlamıştı, bu korkunç savaş yüzünden çökmüştü. Henüz kimse fazla birşey bilmiyordu, ona herhangi birşey söylemeye de cesaret edemiyorlardı bu konuda, ama çar hareketlerinin ağırlaştığını, şişmanladığını farkediyordu. Yalnızca güçlü vücudu değil, daha korkuncu, ruhu da yaşlanmıştı. Ruhunun bu yorgunluğu çok kötü bir belirtiydi. Eskiden yorulmak bilmez bir genç adamken, şimdi tembelleşmişti. Evvelsi gün, Petersburg'dan baron Giers'le birlikte gelen barones Kampenhausen'i kendisiyle tanıştırmışlardı. Yirmi beş yaşında, mavi gözlü, tam bir peri kızıydı bu barones, herşeye de daha en başından razıydı. Şu son yıllarda, Katya'nın ortaya çıkışından sonra, çarın etrafında durmadan türlü türlü güzel kadınlar peyda oluyordu Bu kadınlar, Katya'nın ayağını kaydırmayı uman kişiler tarafından gönderiliyordu. Çar bundan rahatsızlık duymasına, hatta zaman zaman öfkelenmesine karşın, kendisine sunulan ikramın tadına şöylece bir bakıp başından savıyordu. Yine de hınzırca bir zevk alıyordu bu işlerden, intikam alıyordu aklı sıra entrikacılardan. Aniçkov sarayının(*) beslemeleri Katya'nın onun için bir gönül macerası değil, hatta bir aşk bile değil, kader

(*) Velîaht Prens Aleksand Aleksandroviç, eşi Danimarkalı Dagmar ve beraberindekiler bu sarayda otururlardı. Prens 1866'da evlenmişti.

olduğunu bilmiyorlar mıydı? Evvelsi gün, yeni ortaya çıkan peri kızının şahane vücuduna şöyle bir bakmış, tamamıyla ilgisiz ve bezgin olduğunu korkuyla farketmişti, artık içinde intikam almak için bile en küçük bir istek yoktu.

Şimdi de bu nemli hava, bu ezici basınç, ıslak yeşilliklerin arasından bir görünüp bir kaybolan Koch'un şişko suratı... Kahvesini odasında içti. Bronşları açılmıştı, şimdi daha iyi soluk alabiliyordu. Bir gün önce, Katya da rahatsızdı. Kalbinden şikayet ederek Biryuk-Saray'daki evine gitmiş, geceyi orada geçirmişti. O kendi sıkıntılarından sözedince çar biraz sakinleşiyordu «Şimdiki zamanda herkes böyle, Saşacığım. Bak ben de kendimi çok güçsüz hissediyorum. Halbuki senden otuz yaş gencim.» Bu basit sözler onu yatıştırıyordu. Kahvesini içtikten sonra, çar biraz çalıştı, evrağı, son haberleri okudu ve hatıra defterine günlük notlarını yazdı. Brokhaus matbaasınca özel olarak hazırlanmış olan bu zarif defter, yaldızlı ciltliydi, gravürlerle süslenmişti ve içinde bazı faydalı bilgiler, adlar ve ünvanlar vardı. Bu defteri icadeden Adlerberg'di. Çarın günlük yaşantısını notetmesini ısrarla istemişti: «Çar hazretleri, sizin her sözünüz tarih için bir hazinedir. Her sabah lütfedip de birkaç cümle yazsanız...» «Öyleyse, içine zevkle yazı yazacağım bir defter getir bana. Bakarız...» Yaldızlı koyu yeşil ciltli bu defterler öylesine güzeldi ki çar bunları bürosuna koydu ve gözünün önünden ayırmak istemedi. Ancak, yazdıkları şuna benzer şeylerdi: «Dokuzu çeyrek geçe kalktım. Gezindim. Hava nemli. Sıcak var ama bütün gün yağmur yağıyor. K. ile odamda kahve içtim. Mil-

yutin ve Adlerberg ile onbire kadar çalıştım. Gezindim. Yemek yedim. Akşam yemeğini yedide yedim ve 1.15'te yattım.»

Öğleyin, Giers ve Adlerberg rapor vermeye geldiler. Aleksandr II cumartesi günü yola çıkmayı kararlaştırdı. Daha önce, perşembe yada cuma günü hareket etmeyi düşünüyordu. Ama, cuma günü Askeri Mahkemede, devlete karşı suç işlemiş olan Mirski, Tarkov ve diğerlerinin duruşması başlayacaktı. Drenteln'in canına kasteden Mirski'ydi bu(*). Gerçi bunlar toplumdışı bir kliğin son kalıntılarıydı, ama yine de bazı çevrelerde birdenbire bir tepki uyanabilirdi, bunu hesaba katmalıydılar. Üstelik, suçlulara bir de avukat Olkin eklenmişti, liberal domuz! Yakalanması iyi olmuştu, çok oluyordu artık, fazla gürültü patırtı ediyordu. Çar mahkemeler sırasında başkente dönmeyi hiç istemiyordu, ama bu onun gizli düşüncesiydi, bunu Devlet Sekreteri ve Saray Bakanı önünde açıklayamazdı. Ayın 17'si olan cumartesi mahkeme bitecekti, öyleyse o gün yola çıkabilirdi. Ah, Petersburg temizlendikten sonra oraya dönmek ne iyi olacaktı! Ağustosta çıkarılan kararnameye göre, devlete karşı suç işlemiş olanlar, hazırlık soruşturması yapılmaksızın, şahitler dinlenmeksizin, dinleyicilere gerek kalmaksızın ve temyize baş vurmaksızın ölüme mahkum edileceklerdi. Bu katı yasanın yararı şimdi ortaya çıkmış, tabancalı, bıçaklı baylar kuyruklarını kıstırmışlardı. Ağustosta sesleri sedaları çıkmamıştı. Yine de, iyi haberlerin arkasından kötüleri geldi: ekimde Belarusya'da, Ekaterinburg'da

(*) 13 Mart 1879.

köylüler ayaklanmıştı. Avrupa'da rublenin değeri durmadan düşüyordu. Bu değer kaybı, savaşla birlikte başlamıştı ve bütün çabalara karşın önlenemiyordu. Hiciv yazarı Saltıkov'un alaycı sözleri Petersburg'da herkesin ağzındaydı: «Avrupa'da rublenin değerinin yarısını ödüyorlarmış, bu daha birşey değil, rubleyi görünce çenemize bir yumruk indirdikleri zaman ne yapacağız?»

Böyle sözler duyduğunda, çarın ağzı bir karış açık kalıyordu, korkuyordu böyle şeylerden. Anayasadan sözedenler bunlar mıydı? Ya anayasa kabul edilirse, o zaman daha neler yazacaklardı, kimbilir? Zalimlik ve lanet tüm topluma yayılacak, ilk kurban gidenler de, meşrutiyet yanlıları ve basın özgürlüğü isteyenler olacaktı. Aleksandr Ageyeviç(*) örneğin, rublenin değer kaybetmesi yüzünden kafası ilk kırılacak olandı. Yumruklar, Avrupa'dan değil içeriden gelecekti aslında.

Çar bu ilginç düşüncesini yüksek sesle açıkladı. Sonra, Giers uzun zaman önce vaadettiği bir şeyi çara verdi. O zamanlarda, Giers Stokholm'da elçiydi. Sözünü bir türlü yerine getirememişti. Sonunda, güvenilir adamlarından biri belgeleri Dr. Ernst'in varislerinden almayı başarmıştı. Tabii, çok paraya malolmuştu bu.

Yardımcılarını gönderdikten sonra, imparator merakla okumaya koyuldu.

(*) **A.A. Abaza,** İmparatorluk Konseyinin Ekonomik Şube Başkanı. Barışçı ve ılımlı bir kişiydi.

UZUN HAYAT İKSİRİ

Bu reçete İsveç'te, 1873'te ölen Dr. Ernst'in evrağı arasında bulunmuştur. Doktor yüzkırk yıl yaşamıştı, kazara atından düşmeseydi, daha da uzun yaşacaktı. Uzun yaşamasının sırrını ailesi yüzyıllar boyunca saklamıştı. Büyükbabası 103 yaşında ölmüş, annesi 109, babası 102 yıl yaşamıştı. Bunların böyle uzun yaşamalarının nedeni sabah akşam aşağıda bileşimi verilen uzun hayat iksirini içmeleriydi. Kırmızı şarap, et suyu, çay yada salamura balıkla, ılık olarak, yedi-sekiz damla alınır.

Bileşimi şöyledir:

7 ons en iyi cinsten sarısabır
1/8 ons beyaz santonın
1/8 ons kantiyan yada kara kök
1/8 ons en iyi cinsten safran
1/8 ons rendelenmiş ravent
1/8 ons ağaç üzerinde yetişen kav mantarı
1/8 ons Venedik teryakı
1/8 ons kunduz idrarı

Bunların hepsi havanda dövülmeli ve iyice karıştırılmalı, ince bir tülbentten geçirilmeli, kalın camdan bir şişeye konulmalıdır. Buna imbikten geçirilmiş rakı yada en iyisi fransız şarabının damıtılmasıyla elde edilen alkol eklenmelidir. Domuz derisi yada ıslak parşömenle iyice kapatılmalı kuruyunca çıkan gazlardan patlamaması için iğne ile delinmelidir. Sonra şişeyi gölgeye koymalı, dokuz gün dinlendirmeli, süzülmeli ve dörtte biri kalıncaya kadar buharlaştırılmalıdır. Sabah akşam çalkalanmalıdır...

Bundan sonra, birkaç sayfa boyunca, iksirin faydaları sayılıp dökülüyordu, fakat çarın bunları okumaya sabrı yoktu; bu buluşunu Katya'ya göstermek için acele ediyordu. Hemen kendisine Sultan Abdülhamit tarafından hediye edilen atı Konkord'a atlayarak Biryuk-Saray yolunu tuttu. Her zamanki gibi yanında bir kazak subayı geliyordu. Öğle üzeri hava ısındı, ortalık aydınlandı. Balkonda çocukları Olga ve Gogo ile oynadılar, fakat küçük kız huysuzluk yapıyordu. Katya onun hasta olduğunu söyledi. Sonra, uzun hayat iksirini birlikte okudular. Gogo tuhaf bir biçimde, dikkatle gözlerini dikmiş, dinliyordu. Olağanüstü bir çocuktu bu! Uzun süre yaşama arzusunu, çabuk ölmeme arzusunu, dünyada daha uzun bir zaman kalma isteğini bu çocuk nasıl anlayabilirdi? Yetişkinler bile bu sorunun derinliğini her zaman anlayamazlardı, fakat küçük oğlan yerinden kalkmıyor, dinliyordu, söze de hiç karışmıyordu. Tam bu sırada fransızca öğretmeni çıkıp geldi, onu kolundan tutup götürdü, oğlan istemeye istemeye ders yapmaya gitti.

Çocuk gittikten sonra, Katya ağlamaya başladı. Ağlamasının birçok nedeni olabilirdi, çar niçin ağladığını sormadı. Son zamanlarda, çarın gitme tarihi yaklaştıkça Katya'nın gözyaşları sık sık boşanır olmuştu. En güzel günlerini, burada, Biryuk-Saray'da geçirmişlerdi. O sıralarda, imparatoriçe ağır hastaydı, günlerini Cannes yakınlarında Bad-Kissingen'de geçiriyordu. Daha mutlu ve daha yalnız olabilecekleri Livadiya sarayında bile bu küçük evde, denize bakan bu çiçekli balkondaki kadar rahat edemiyorlardı.

Tam bir mutluluk olmadıktan sonra, uzun

hayat iksiri neye yarardı? Çar, genç kadını yatıştırmaya çalışıyor, vaadlerde bulunuyor, açıklamalar yapıyordu «Hele bir elime fırsat geçsin...» On dört yıldır onun vaadlerini dinleyip duruyordu Katya. Yakında yaşlı bir kadın olacaktı. Yaşadığı hayat korkunçtu. Ölmek istiyordu. Evet, evet, ölmek istiyordu. Umutsuz yaşanamayacağına göre uzun hayat iksiri filan istemiyordu. Artık umutlarını yitirmişti, gücü tükenmişti. Çaresizlik içinde, akıl almaz bir küstahlıkla konuşuyordu. Fakat çar buna önem vermiyor, onu affediyordu. Beş yıl önce kızları Olga doğduğunda çar gizli bir ukaz (ferman) çıkartmış, zavallı çocukları kabul ettiğini bildirmişti: «Küçük Georgi Aleksandroviç ve küçük Olga Aleksandrovna Yuriyevski'ye prens ve prenses ünvanlarını veriyoruz.» Katya'nın ataları, Rurik soyundandı, bunların en şanlı şereflilerinden biri de Prens Yuri idi, bu prens Moskova'nın kurucusuydu(*). Ukaz, general Rileyev'e verilmiş, çok büyük bir gizlilik içersinde saklaması bildirilmişti. O zamanlar, Katya mutluydu, şimdiyse ölmek istiyordu.

Başka hiçbir kadın çarın önünde ağlayamazdı, çar pahalı ödetirdi bunu. İmparatoriçe bile böyle anlarında, kibrine yediremez, çarın yanından uzaklaşırdı. Bazen, Katya'nın gözyaşları çarın canını sıkardı, sinirlenir, cesaretini kaybederdi. Şimdiyse sakin sakin oturuyordu, içi garip bir neşeyle doluydu. Birdenbire hava açmıştı, ama beş dakika sonra yine ortalığı sis bastı, yağmur başladı, soğuk daha da artmıştı. Katya

---

(*) **Prens Rurik**: İskandinavyalı prens. Ogünkü Rusya'nın ilk yönetici prensi (IX. yy)

artık yatışmıştı. Çocuk ruhlu bir kadın olduğu için gözyaşları çabuk dinerdi. Çar onu avutmayı bilirdi, Katya şimdi yola çıkış tarihinin cumartesiye ertelendiğine seviniyordu, iki gün daha birlikte olacaklardı.

— Yalvarırım, ne olur, yollarda dikkatli ol! Sen garlarda trenden inmeyi seversin, sakın bunu yapma. Senin için en iyi uzun hayat iksiri önlemdir, unutma. Sense öylesine kaygısızsın ki!

— Benim için hiç üzülme. Sana Paris'te falıma bakan kadının söylediklerini anlatmış mıydım? 1870'te, Paris'te... Gabriel sokağıyla Marigny sokağı'nın köşesindeki kapıyı hatırlıyor musun? İşte o falcı, ihtiyar bir çingeneydi, bana yedi suikastten kurtulacağını söyledi.

— Korkunç şeyler anlatıyorsun bana.

— Niçin? Sevinmeliyiz oysaki. Katya'nın sapsarı yüzüne gülerek baktı Ne olağanüstü bir hayat, daha dört suikast var yedekte...

Çar, Peterhof'ta Babigone köşkünde, sıcak bir temmuz günü, on yedi yaşındaki Katya ile tanışmasını hatırlıyordu. Genç kızın elleri buz gibi soğuktu, kendisi de hayli heyecanlanmıştı. Ertesi yıl, ilkbaharda kabus gibi günler yaşadılar, Karakozov suikasti yüzünden. Sonra, Paris'te, altı aylık bir ayrılıktan sonra, Katya Gabriel sokağındaki kapıdan gizlice Elysée Sarayına girmişti. Ama, ne yazık ki, mutlulukları «Yaşasın Polonya!» diye bağıran ayak takımı yüzünden mahvolmuştu. Çar, III. Napoléon'la Longchamp'dan dönerken Polonyalı Berozovski üzerine ateş etmişti(*).

(*) Aleksandr II, 1867 Haziranında fransız-rus ittifak antlaşmasını imzalamak için Paris'e gitti. Çara Rusya baş-

Bütün insanları sevdiği halde neden onu öldürmek istemişlerdi? Bir tek kadını sevmek, herkesi sevmek, bütün insanlığı sevmek değil miydi? O acı günlerde, Katya hep çarın yanındaydı, yakınındaydı, onun sıcaklığı çarın işkenceye uğrayan sinirlerine iyi geliyordu. Nisanda, sapık Soloviyov'un kendisini öldürmeye kalkışmasından sonra çar öldürücü bir melankoliye kapılmıştı. Deli gibi olmuştu, ne yapacağını, bu durumdan nasıl kurtulacağını bilmiyordu. Işte o günlerde, tek kurtuluşun Katya ile birlikte yaşamak olduğunu anlamıştı. Bütün acil işleri biryana bırakmış, genel valiler atamış, onlara tam yetki vermiş ve acele Livadiya ve Biryuk-Saray yolunu tutmuştu...

17 Kasım cumartesi günü. öğleden sonra iki buçukta, çar atlı araba ile Simferopol'a doğru yola çıktı. Durmadan yağmur yağıyordu. Gece, saat onbire doğru gara vardılar ve derhal Moskova'ya gidecek trene bindiler. Ertesi sabah telgraflar geldi. Veliaht prens Aleksandr'ın bacağında yılancık çıkmıştı; imparatoriçe'nin sağlığı konusunda belli belirsiz haberler vardı, ama iyileş-

---

kentinde ilk kez ateş edildikten sonra ikinci suikast girişimi Boulogne Ormanında yapıldı. Berezovski adındaki Polonyalı bir mülteci ruslar tarafından çiğnenen ülkesinin intikamını almak için çara ateş etti, çok yakından geçen kurşun yalnızca bir atı yaraladı. Fakat Aleksadr II Paris'e varır varmaz, Polonyalı yurtseverler, bunlara katılan çok sayıda Parisli ile birlikte sokaklarda «Yaşasın Polonya!» diye bağırmaya başlamışlardı. Antlaşma imzalanmadı. Çar çok öfkeli olarak Rusya'ya döndü. Longchamp'daki suikast girişiminden sonra imparatoriçe Eugénie çarın yanından hiç ayrılmamıştı, varlığıyla onu koruyacağını sanıyordu.

mediği belliydi. Camın arkasında bozkırlar uzanıp gidiyordu. Geniş ovalarda tek tük evler seçiliyordu. Ufukta Dniyepr nehrinin kıvrımları pırıldıyordu.

Hava soğuktu. Sıfırın altındaydı sıcaklık derecesi, kuşkusuz. Saat ona doğru arabayla, yola koyuldular. Gece, türlü türlü karabasanlar Andrey'in yakasını bırakmamış, kötümserlik, bin çeşit düşünce, müthiş bir sabırsızlık onu uyutmamıştı. Yataktan atlamak, daha şafak sökmeden oraya koşmak istiyordu, ama saat ondan önce gitmek boşuna ve tehlikeliydi. Yaşka ile Vaneçka bütün gece horul horul uyumuşlardı. Tazı bir gün önce gitmişti. Yolun kenarında, çukurun başında atı durdurdular. Hava kapalıydı, rüzgar esiyor, yerden toz kaldırıyordu. Uzaklarda yağmur yağıyor olmalıydı, ufukta kara kara bulutlar dolaşıyordu. Vaneçka, elinde küreği, iletkenleri düzeltmek için koştu. «Arabacıları» Yaşka, arabanın etrafında dolaşıyor, herşeyi inceliyor, elleriyle yokluyor, bir tekerleğin yanında birşeylerle uğraşıyor, kimbilir neden tekerleği sökmeğe çalışıyordu.

Trenin geçmesine daha birkaç dakika vardı.

Andrey arabada kalmıştı. Rumkorf bobini dipte duruyordu, üzeri kalın bir bezle örtülüydü Biraz sonra tren görünecek, yaklaşacak, vagonlar tam önlerinden geçerken kontağı kapatacak ve herşey bitecekti. Bu **herşey** uğruna ne canlar verilmiş, ne güçler harcanmış, ne tehlikeler göze alınmıştı. Yokolacak olan yalnızca bıyıklı adam değildi. Yanındakiler, ihtiyar generaller, bakan-

lar, kazaklar, saray doktoru, aşçılar, hizmetçiler, metresi, çocukları... Bir adamın ölümü! Yada on beş, yirmisekiz, kırküç kişinin hayatı neydi ki tüm halkın ölümü kalımı sözkonusu olunca. Iletken kabloları birbirine bağlayacak olan da ötekiler gibi ölecekti. Ya aynı anda yada on dakika sonra. Ölüm herşeyi haklı çıkarır ve düzeltirdi. Doğa tarafından yaratılan en adaletli mahkeme olan ölüm, bütün yalanları, etrafta birikmiş bütün kötülükleri havaya uçurabilirdi. Niçindi bütün yaptıkları? Adalet için, başka birşey için değil. Adil bir dünya versinler bize, gerçek bir adalet, herşeyin adaletli dağılımını istiyoruz. Herşeyin! Halk her türlü yokluğa katlanabilir, ama sonsuza kadar adaletsizliğe dayanamaz. Ne yaptınız da, yeryüzünde ne kötülüklere yol açtınız da, Andrey Jeliyabov gibi bir köylü çocuğu, Lermontov'un, Taras Bulba'nın öfkeli, yüreği yanık tiplerine benzeyen bir üniversiteli, birkaç dakika içinde bir kaatil olup çıktı?

Bu sırada, Vaneçka, ıslak yokuştan kayarak aşağı iniyordu. İletici tellerin yerinde durmaması için bir neden yoktu, hiçkimse onlara dokunmuş olamazdı. Tümseğe birkaç adım kala, birdenbire durdu. Kendi kendine soruyordu: «Acelem ne sanki?» O anda kendini kötü hissetti. Kalbi hızlı hızlı atıyor, bir adım daha atacak gücü kendinde bulamıyordu. Herşey rüyalardakilere benziyordu. Bacakları hareketsizdi, vücudunu taşıyamıyordu. Sanki yere yığılacak gibiydi. Aniden, olacaklar gözünün önünde büyük bir açıklıkla belirdi gök gürültüsü gibi bir patlama sesi, vagonların raylar üzerinde gıcırdaması, devrilmesi,

korkudan deliye dönen insanların feryatları. Ve onlar da... at arabasıyla birlikte. Zaten bu bozkırda nereye kaçılabilir, nerede saklanılabilirdi ki? Okladski daha önce hiç böyle ani bir korkuya kapılmamıştı, kasırgaya yakalanmıştı adeta. Tir tir titriyordu, olduğu yerde çakılı gibi kalmıştı, ne tümseğe doğru gidebiliyor, ne de at arabasının yanına dönebiliyordu. Niçindi bütün bunlar? Sebebi neydi? Kabus görür gibi, titreyen vücuduyla, ağırlaşan, hareketsiz bacaklarıyla, vahşice ve sessizce içinden haykırıyordu «Bana bunu yapamazsınız! Ben hepinizden daha gencim. Yirmi yaşındayım daha. Bana Vaneçka diyorlar, beni çocuk sayıyorlar. Seviyorlar beni, başıma bir iş gelsin istemiyorlar. Beni nasıl öldürtebilirsiniz? Vaneçkayım ben! Beni sokakta buldular. Dr. İvanovski büyüttü beni Kilosu yirmi kapiğe meyvalı şekerleri severdim. Gidilecek yerlere giderdim, yük taşırdım, mektupları sahiplerine verirdim, heryere girer çıkardım, hiçbir işi yapmamazlık etmezdim, çalışkandım, altın değerindeydim, sizse beni öldürtmek istiyorsunuz. Georgiy, Rodiyoniç, Vera Zasuliç size yanıldığınızı söylemediler mi? Öyleyse niye yapıyorsunuz bunları? Sefiller... Önce, grevleri başlatmak, isyan çıkartmak, halkı ve emekçileri hazırlamak gerekir.» Yolun karşısına geçsem, orada kalsam diye düşündü, sonra kimseyi tanımadığımı, birşey bilmediğimi söylerim. Onlar beni ele vermezler, ölüme mahkum edilecekler, ama ben, ben gencim daha... «Size dediler değil mi, lanet olasıca inatçı şeytanlar, terörizm zararlıdır diye, vazgeçmek gerekir diye. **Boşuna bütün bu yaptıklarınız!»**

Umutsuzca bu sözleri haykırır, yine de ağzın-

dan tek bir kelime çıkmazken, tümseğe yaklaştı, patlayıcılar oradaydı. Eline küreği alıp iletici tellerin üzerine indirdi. Teller koptu. Sonra acele acele toprağı örttü ve üzerini düzeltti, ayağıyla bastırdı ve koşarak arabanın durduğu yere döndü.

— Metal teller yerli yerinde duruyor, üzerleri toprakla iyice örtülü, dedi.

Boris'e bunları söyledi, oysaki içi kurtulma sevinciyle doluydu, rahatlamıştı. Birden, beklenilenden önce, tren göründü.

— Haydi, diye neşeyle bağırdı Vaneçka.

Andrey kontağı kapattı. Bir, iki, üç saniye. Hiçbir patlama olmadı. Tren hızla geçip gitti.

Bir an sessiz kaldılar. Büyük bir eziklik duyuyorlardı. Sonra kendi kendilerine sordular «Niçin?» Yaşka ve Vaneçka tartışmaya giriştiler, sövüp sayıyorlardı; ama Andrey artık araştırıp soruşturmanın yersiz olduğuna kanaat getirdi. Başarısızlıkları çok büyüktü, nedenlerini bulmaya ne gücü, ne de ihtiyacı vardı.

— Cesaretimizi kaybetmeyelim, çocuklar. Bu olmadı, bir başka sefere... demekle yetindi.

Moskova'da hazırlanan komplodan sözedecekti az kalsın, kendini tuttu. Bu sırada, Vaneçka olanlardan hiçbir suçu yokmuş gibi davranıyor, arabayla tümsek arasında gidip geliyor, birşeyler söküp takıyor, bataryayı gözden geçiriyor, Rumkorf bobinine bakıyor, hiçbirşey bulamıyordu. Belki de Andrey telleri iyi bağlayamamıştı. İlkbaharda, Odesa'da piroksilin fişekleriyle balık avlayan denizcilerden patlayıcıların kullanışını öğrenirken, bir gün ciddi biçimde yaralanmış, Pimen Semenyuta ona şöyle demişti : «Sen pratik

işlere karışma, beceremiyorsun. Sinirlerin ve yeteneklerin teknik çalışmalara uygun değil...»

Andrey'in hayatta bir ilkesi vardı bir başarısızlıktan yada keder verici bir olaydan sonra, üç günden fazla üzülmezdi. Atı sattı, arabayı ve mobilyayı devretti. Bovenko'ya kıştan önce deri imalathanesini kuramayacağını söyledi. Hiçbirşey yapmadan orada kalmak istemiyordu. 23 Kasımda ilk kar yağdığında, küçük, mutsuz şehri terketti. Vaneçka Harkov'da kaldı, Andrey Petersburg'a gitti. 19 Kasım tarihli gazetelerden, imparator'u taşıyan trenin, Moskova yakınlarında saldırıya uğradığını, fakat orada da girişimin başarısız olduğunu öğrendi. Raydan çıkan trende imparator değil, başbakanlık görevlileriyle bagajlar bulunuyordu. Aleksandr'ın bindiği tren kazasız belasız Moskova'ya varmıştı. Bu neden böyle olmuştu, bunu gazetelerden öğrenmek olanaksızdı. Başarısızlıklar arka arkaya geliyordu. Soloviyov'un hedefini bulamayan atışı, Aleksandrovsk'ta boşa giden girişim, Moskova'daki büyük fakat saçma hareket. Gazeteler yine «mucize eseri kurtulma»dan sözediyorlardı. Her şeye rağmen, çığ gibi büyüyen birşey vardı: halkın şaşkınlığı ve yetkililerin korkusu.

Petersburg'da kış başlamıştı. Nikolay sokağındaki küçük evde, şafakta, mumlar eriyip bittiğinde, soğuk artıyordu. Sokaklardaki karları kürekleyen kapıcılar insanı uyutmuyordu. Gece yarısına kadar, mum ışığında kadınlar zarfları yapıştırıyor, üzerine adres yazıyorlardı. 19 Kasım'daki patlamayla ilgili olarak tüm Rusya'ya bildiri gönderiyorlardı. «Birinci Aleksandr» de-

dikleri Saşa Kviyatkovski, çeşitli şehirlerin yıllık rehberlerini bulmuştu, bunlardan rastgele adres çıkarıyorlardı. Çalışmaları hızla ilerliyordu. Çağrı Andrey'in hoşuna gitti. Söylenenler kuru ve kesindi «Yürütme Komitesinden» başlıklı yazıda.

Matbaa çalışıyor, özgürce söylenen sözler çın çın çınlıyor, demek ki parti güçleniyor, yaşıyordu! Andrey başkente vardığı gün böyle düşünüyordu. Arkadaşlarını Mariya Nikolayevna'nın küçük evine sığınmış buldu. Hepsinin davranışlarında gizli bir güçekliklik, kargaşalık seziliyordu. Önemsiz işlere büyük bir hevesle sarılıyorlar, zarfları yapıştırıyorlar, nedensiz gülüyor, boş şeylerle ilgileniyorlardı. Bir akşam, birdenbire, Sonya çıkageldi. Jeliyabov'a sanki onu ilk kez görüyormuş gibi garip bir bakışla baktı. Bir saat kadar zaman geçti. Çay içtiler. Birisi gitmek için kalktı, Sonya onu kapıya kadar geçirdi. Andrey de onun arkasından koridora çıktı. Sonya ona biraz suçlayıcı bir tavırla:

— Ne oldu, niçin başarısızlığa uğradınız? diye sordu.

— Ya siz? dedi karşılığında Andrey omuz silkerek.

Sonya olayı açıklayamıyordu. Arkadaki trende çarın bulunacağını öğrenmişlerdi, Stefan'a işaretl vermiş, o da kontağı kapamıştı. İkinci trenin tam önünde patlama olmuş, birincisi ise hiçbir zarar görmemişti. Neyse ki, suçsuz insanlar kurban gitmemişti... Bu gerçekten feci olurdu. Harkov'da trenler yer değiştirmiş olmalıydı, fakat onlara haber ulaştırılamamıştı. «İşte, felaket burada: haber alamadık. Hiçbir şeyin temelini inemiyoruz, olasılıkları hesaba katamıyoruz...»

Peki Aleksandrovsk'ta ne olmuştu? «Budalaca birşey, bir ayrıntı, küçük bir beceriksizlik, ama sonuç, fiyasko. **Biz bir grubuz henüz, parti olamadık.** Amatörlük, romantiklik bizi mahvetti. Kapıcının düşündüğü gibi, merkeziyetçilik ve gizlilik, daha bunları sağlamaktan uzağız. Zayıf noktamız bu bizim.»

Konuşurken, Andrey kendi kendine öfkeleniyordu. Bunlar onun gerçek düşünceleriydi, onun içini kemiren sıkıntılardı, ama sözle dile getirildiğinde, yüksektan atan, öğretici bir konuşma gibi bir etki uyandırıyordu, kendini haklı çıkarmaya çalışıyormuş gibi. Bu tavır, suçluluk duygusundan, kahrolasıca gururundan kaynaklanıyordu. Hiçbir neden yokken başkalarının başarısızlığı ona normal, kabul edilebilir geliyor, oysaki kendisininkini katlanamayacağı bir utanç, bir felaket gibi görüyordu. Elbette ki, bunlar için için onu boğuyor, bunaltıyor, ama dışarıya karşı son derece sakin, kendinden emin görünüyor, söylev verir gibi konuşuyordu. Ne büyük üzüntü Herşey suya düşmüştü. Altı haftalık çalışma, hem de ne çalışma ve sonunda tam bir hiç. Sonya bütün bunları anlıyor, ona bir tür sempati, kederli bir alaycılıkla bakıyordu.

— Hayır, Boris, hayır. Bizim için herşeyin bu kadar zor olmasının nedeni çok az sayıda olmamız.

Üç gün sonra Kapıcı Moskova'dan geldi. Sonunda iki başarısız lider karşılaşmışlardı. Yine de Andrey kabahatin büyüğünün kendisinde olduğunu sanmıyordu. Ne yapabilirdi? Elinden ne gelirdi? Kapıcı soğukkanlılığı ve sağduyusuyla

hepsini şaşırttı. Andrey'in hikayesini dinledikten sonra, kullanılamayan patlayıcıların nereye konduğunu, iletken tellerin, Rumkorf makarasının nerede olduğunu sordu. Sonra, Aleksandrovsk'taki başarısızlığın nedeninin bulunması için bir komisyon kurulmasını önerdi. Bakan olacak adamdı doğrusu bu Kapıcı! Böylesine parlak biçimde örgütleyicilik yapmak, böylesine kesin ve şaşmaz kararlar almak herkesin harcı değildi. Andrey, nedenini bilmeksizin, kendini biraz rahatlamış hissediyordu. Komisyon mu? Mükemmel! Bir süre sonra gelecek olan en iyi teknisyenleri Şiriyayev'i beklemeleri gerekliydi.

O günlerde, patlak veren bir olay onlara başarısızlıklarını unutturdu. Kviyatkovski ve Vera'nın kızkardeşi Jenya Figner birdenbire tutuklanmışlardı. Bu felaket neden başlarına gelmişti? Kviatkovski onlar arasında en dikkatli, en tedbirli olandı. Çok önemli ve çok gizli tutulan bir işle uğraşıyordu. Kış Sarayı'yla ilgili bir işti bu. Bütün diğer ufak tefek çalışmalar bir kenara bırakılmıştı. Ama Kviyatkovski yanlış yapmazdı. İşe gelince, bunun için endişelenmeye gerek yoktu, saraydan ses seda çıkmıyordu. Jenya hata yapmış olabilirdi, çünkü başkente yeni gelmişti, tecrübesizdi. Kimse açıkça birşey bilmiyordu. Komite ilk kaybını vermişti, en iyi ve en cesurlarından biri artık aralarında yoktu, daha da fenası büyük sırları tehlikeye girmişti. En kullanışlı apartımanlardan biri de artık ellerinden çıkmış oluyordu, burada pek çok buluşmaları, konuşmaları olmuş, bazen de sadece biraraya gelip çay içmiş, sohbet etmişlerdi. Aynı gün, az kalsın partinin iki üyesi daha yakayı ele verecekti: Moro-

zov ve Olga Lyubatoviç. Sonya Perovskaya sabah çok erken bir saatte onların evine gitmiş, Kviyatkovski'nin evinin aranacağını haber vermişti. Bunu, Üçüncü Şubede çalışan bir ajanlarından öğrenmişlerdi. Kviyatkovski ile Jenya'nın oturduğu dairede ne yoktu ki! Önlem almak gerekiyordu. Morozov, derhal Nikolay sokağına gitti. Zaten onların evine birkaç adım uzaklıktaydı, Neva Caddesi'nden karşıya geçmek yeterdi oraya varmak için. Burada Mariya Nikolayevna Oşanina oturuyordu. O hiç tutuklanmamıştı, dosyası yoktu, onu gönderebilirlerdi Kviyatkovski'nin oturmuş olduğu eve. Sonya ve Olga merak içersinde Morozov'un dönmesini beklediler, Serçe gecikmişti. Onunla yeni evli olan Olga Lyubatoviç, eşinin nadir bulunur yeteneğini biliyordu, ama onun kaygısız ve dikkatsiz olduğunun da farkındaydı. Sonunda, daha fazla bekleyemedi, kalkıp Kviyatkovski'nin evine gitti. Avluda durup, pencerelere baktı, herşeyin yolunda olduğunu gösteren işaret yerinde yoktu. Ama, pencereler soğuktan buz tutmuştu, belki bu yüzdendir diye düşündü. Bütün cesaretini toplayıp dairenin bulunduğu kata çıktı. Kapıyı iri yarı bir polis memuru açtı.

— Yanlış adrese geldim galiba. Bana burada bir terzi oturuyor, demişlerdi...

— Evet, evet, burası. Buyurun girin, hoş geldiniz!

Olga'nın kaçması olanaksızdı. Polis ısrar ediyordu. Genç kadın içeri girdi. Dairenin içinde herşey altüsttü, kağıtlar, gazeteler, metal parçaları yerlerde sürünüyordu. Tutuklama demek, çığ demekti. Dağdan aşağı yuvarlanan taşlar gibi, birbirini iter, herşey yuvarlanır, düşerdi. Bir za-

manlar, Olga İsviçre'de öğrenci iken, Alp dağlarında... Ama şimdi bunu düşünmenin sırası değildi, polislerin elinden nasıl kurtulacağını hesaplaması gerekliydi. Hemen, sözümona ağlamaya başladı, sinirlerinin zayıf olduğunu söyledi, içini çeke çeke, gözyaşları arasında kocasından azar işiteceğini söyledi. Sonunda, polis memuru onu merkeze götürmeye karar verdi. Merdivenden inerlerken Mariya Nikolayevna ile karşılaştılar. Olga'nın gözleri Mariya'ya herşeyi anlattı, birbirlerini tanımıyormuş gibi yaptılar ve Mariya başka bir daireye çıktı. Komiserlikte, Olga karmakarışık şeyler söylüyor, ağlıyor, aptal rolü oynuyordu. Amacı evdekilerin herşeyi ortadan kaldırmalarını sağlayacak biçimde zaman kazanmaktı. Ancak, akşam, saat yediye doğru evinin adresini verdi. Bir polisle birlikte eve geldiler. Olga, şaşkınlık içinde kapıyı Morozov'un açtığını gördü. Apartıman dairesi temizlenmişti. İkisi Ostrovski türünden(*) bir karı-koca sahnesi oynadılar. Polis memuru, soruşturma bitinceye kadar evden ayrılmamalarını emretti ve onları gözaltında tutmak için birini görevlendirdi. Genç çift, polis ajanına sıcak çay ikram ettiler, o da çok üşümüş olduğu için reddetmedi, polis mutfakta çay içerken, onlar ilk buldukları elbiseleri sırtlarına geçirerek arka kapıdan kaçtılar.

Gece, geç saatlerde, Mariya Nikolayevna'nın evinde olan biteni anlattılar. Andrey de oradaydı. İki kişi kurtulmuş, biri ise polisin pençesine

(*) **A.N. Ostrovski** (1823-1886), gerçekçi tiyatro yazarı. Rus geleneklerine uygun tiyatronun yaratıcısı. Özellikle orta sınıf ve tüccar ailelerini konu olarak alır. Bunlarda, aile içinde saçma bir despotizm hüküm sürmekteydi.

düşmüştü. Bu yüzden, Olga ve Serçe'nin anlattıklarını herkes üzüntüyle dinliyordu. Artık, genç karı-kocanın çok dikkatli bir biçimde saklanmaları gerekiyordu. Kapıcı'nın dediği gibi «sazlıkta gizlenmeli» idiler. En iyi yer, gizli matbaanın bulunduğu çıkmaz sokaktaki evdi. Onları oraya gönderdiler.

Artık, Aleksandrovsk'taki fiyaskoyu düşünecek zaman değildi. Üstelik, Kviyatkovski'nin görevi de Andrey'in üzerine yüklenmişti. Bundan böyle, Kışlık Saray'a sokulmayı başaran adamla, Yürütme Komitesi arasındaki bağlantıyı sağlayacak olan oydu.

Sonunda, 1 Aralıkta, Şiriyayev geldi. Herkesin «Nina» diye çağırdığı karısı, Anya Dolgorukova, yeni çocuk doğurmuştu ve doğumevinde bulunuyordu. Stefan'ın aklı fikri yeni dünyaya gelen oğlundaydı, bir an önce gidip onu görmeye can atıyordu. Kim derdi ki, taviz vermez nihilist Stefan, **Çernişevski**'nin düşüncelerinin izleyicisi Stefan, bir yıl önce Avrupa'dan dönen, **Nasıl Yapmalı** romanının kahramanı gibi «Mr. Morrison» adıyla kendine ingiliz süsü veren Stefan böylesine iyi bir aile babası olacaktı! 1 ve 2 Aralıkta onu ortalıkta bulamadılar. Andrey Stefan'ı heryerde arıyordu, çünkü ona çok ihtiyacı vardı.

Geçen yaz tanışmıştı ikisi. Onların hepsinin belirleyici özelliği sağlamlığın, direncin Stefan'da da bulunduğunu Andrey sezmişti. Fiziksel güce gelince, Kapıcıymış, Semyonmuş yanında hiç kalırdı. Ayrıca, iyi yürekliliği ilk bakışta göze çarpıyordu, kusursuz bir insandı o. Soylu ailelerin çocukları gibi çok iyi fransızca ve ingilizce konuşuyordu, oysaki köylü kökenliydi. Annesi pa-

paz kızı, babasıysa çiftlik kahyasıydı. Tıpkı Jeliyabov'un ve Kapıcının babası gibi. Üçü de çiftlik kahyası oğullarıydılar.

3 Aralıkta, gece geç vakit, üçü buluştular. Stefan, «Smirnitski» adı altında, Çömlekçi sokağındaki bir otelde oda kiralamıştı. Andrey, Aleksandrovsk olayıyla ilgili bilgi verdi onlara. Plan da çizdi ama teknik ayrıntıları açıklayamıyordu, bunları ancak Vaneçka bilebilirdi. O an için, onun Harkov'dan dönüşünü beklemeyi kararlaştırdılar. Nedense oyalanıp duruyordu orada. Daha sonra herşey anlaşılacaktı. Şimdilik olay tarihe karışmıştı artık, ancak tarihi bir değeri vardı.

Gece buz gibi soğuktu. Dışarıda kar fırtınası, kıyametleri koparıyordu. Bitişik odada, duvarın ardında, tüccarlar eğlenti yapıyorlardı. Gürültü patırtı ayuka çıkıyordu, ter ter tepiniyor, dansediyorlardı. Kat hizmetkarları koşuşuyor, durmak yorulmak bilmeksizin birşeyler getirip götürüyorlardı. Sonunda, kadınlar da geldi, kahkahalar, şarkılar koridorlarda çın çın çınladı.

Onlarsa, çay masasının etrafında oturuyor, bisküilerle, kekle karın doyuruyorlardı. Kapıcı, aldığı son haberleri iletiyordu : Kviyatkovski'nin apartımanında sökülmüş durumda üç bomba, on kiloya yakın dinamit, bildiriler, basılı belgeler, **Halkın İradesi** gazetesinin bazı sayıları bulunmuştu. Artık canını kurtaramazdı. Nasıl olmuştu bu? Jenya Figner'in gazetelerden birini üniversiteli bir kız arkadaşına verdiği sanılıyordu. O da tutmuş gazeteyı erkek arkadaşlarından birine göstermişti. Aşağılık herif gitmiş ihbar etmişti Jenya'yı. Herşey olabilirdi tabii, önceden bilinemezdi. Ama Jenya'nın, arkadaşına «Poberejska-

ya» olarak kullandığı takma adını açıklaması olacak şey değildi! Bir çocuk bile yapmazdı böyle bir hata! Işin A.B.C'siydi bu. Genç kız bu hareketiyle kendini ölüme mahkum etmişti. Polisler fişlere bir bakmış ve adreslerini hemen bulmuşlardı.

Kapıcı, her zamanki gibi, bunları anlatmakla kalmıyor, gerekli dersleri de çıkarıyordu. Andrey «Bunun böyle olduğu nasıl anlaşıldı?» diye sordu. Jenya birisine anlatacak zaman bulmuştu. Elbette ki, o anda umutsuzluk içindeydi, herşeyin bittiğini biliyordu. Şimdi, ağlamanın, sızlamanın ne yararı vardı? Birşey yapmak için artık çok geçti. Saşa'yı kaybetmişlerdi, bundan kuşkuları yoktu.

Konuşulanları dinlerken Stefan'ın yüzü gitgide kararıyor, sakalını çekiştirip duruyordu.

— Jenya'ya acıyorum, dedi bir süre sustuktan sonra. Bakın, size açıkça söyleyeyim, arkadaşlar, ben ölümden hiç korkmam. Ama şimdi birdenbire titriyerek «İstemiyorum, buna hakkım yok,» diyorum. «Karım ne yapar bensiz, bebekle?»

Andrey «Ya ben?» diye sordu. Küçük Andrey'i yedi yaşındaydı. Bir zamanlar seviyor ve seviliyordu. Yakınlarıyla bağlarını sonsuza dek koparmıştı. Kolay mıydı bu? Ama zorunluydu, başka yolu yoktu. Onlar için daha iyiydi böylesi. Yerinden doğruldu, öfkeyle:

— Sen de herkes gibi değil misin? diye atıldı.

— Neden?

— Bizim yakınlarımız yok mu? Oğlum yok mu benim? Kapıcının Putivl'de ihtiyar ana-babası yok mu?

— Bizim için hayat daha da acı, dedi Kapıcı Akrabalarımız yok artık, yalnız akrabamız değil.

ne hayatta, ne ölümde hiçbir yakınımız yok. Valeri gibi, Lizogub(*) gibi birini kaybettiğimiz zaman... Şimdi de Saşa'yı... sanki kolumuzu, bacağımızı kesiyorlar, kanımızı akıtıyorlar.

Kapıya vurdular. Stefan yaklaşıp kapıyı araladı, itilip açılmasın diye ayağını koydu. Dışarıdan bir sesin çınladığı duyuldu, eğlenceyi düzenleyenin sesi olmalıydı bu.

— Beyefendi, izin verin de ağırlayalım sizi... Minnettarınız olurum...

Söyledikleri pek anlaşılmıyordu, sarhoştu adam, ama konuşması son derece nazikti, yalvarıyordu adeta. İçki içmeye çağırıyordu onları, anlaşılan. Stefan reddetti. Tüccar, inatla homurdandı, kapının önünden ayrılmadı.

Stefan kapıyı zorla kapattı. Koridorda, tüccar bağırıyordu :

— Fedka, bir düzine getir! Haydi çabuk!

Hızlı adımlar, ayak sesleri, kadın kahkahaları duyuluyordu. Birşeyler yere yuvarlandı, kırılan cam sesleri işitildi. Koridorda şarap şişelerinin yanında dansediyorlardı. Gürültü biraz azaldı. Bir kadın çığlık attı. Sonra gidip gelişler, danslar yeniden başladı. Neredeyse büyük bir rezalet çıkacaktı. Öfkeli sesler yükseldi, kapılar çarpıldı, birisi «Polis, polis!» diye bağırdı.

Andrey :

(*) **Dimitriy Lizogub**, o dönemin devrimci hareketinde en önde gelen isimlerden biriydi. «İnsan, devrim uğruna, kişisel olarak sahibolduğu herşeyi, malını, mülkünü, hoşlandığı şeyleri, dostlarını, sevdiklerini ve canını bile feda etmelidir,» derdi. 10 Ağustos 1879'da, Odesa'da asılarak idam edildi. **Valeri Ossinski** ise 14 Mayısta, Kiyev'de idam edildi.

— Bu sarhoşlar için mi çalışıyoruz? Bunlar için mi? diye söylendi.

— Yalnız bunlar için değil, dedi Kapıcı.

— Bu ayyaşlar için yolu açıyoruz. Hepimizi boğazlayacaklar, bizi de, düşmanlarımızı da... Güç topluyorlar, şimdilik otel odalarında, meyhanelerde bağırıp çağırmakla yetiniyorlar. Kurtuldukları zaman ne yapacaklar? Bütün Rusya'yı kabareye çevirecekler.

— Daha iyi, dedi Stefan. Kabare, hapishaneden iyidir!

Bir aradan sonra, kapıya hızlı hızlı vuruldu. Tokmak öylesine şiddetle çekildi ki kapı yerinden oynadı ve alçılar yerlere döküldü. Stefan yumruklarını sıkarak üzerlerine yürüdü: «Şimdi sakinleştiririm seni, pis sarhoş!»

— Kendine gel, dedi Kapıcı.

Kapının arkasından bağırtılar işitildi

— Sizi davet ediyoruz, efendim. Bize katılırsanız mutlu oluruz!

Kapı sarsılıyordu. Birtakım vahşi bağrışlar duyuldu. Anlaşılmaz sözler kulaklarına geldi, ama bunlar yalvarırcasına söyleniyordu. Kapı kanatlarının aralığından birisi utanmazca seslendi

— Bayanlar sizleri çağırıyor!

Stefan ne yapacağına karar veremiyor, düşünceli, duruyordu. Kapıcı:

— Açma. Şeytan görsün suratlarını!

Kapıyı açmadılar. Sesler kesildi, uzaklaşıp gittiler. Biraz önceki ses yine polis çağırdı. Tüccarlar odalarında eğlencelerini sürdürdüler. Şimdi bağrışmalar biraz daha uzaktan geliyordu. Paraları çoktu galiba heriflerin, böylesine hesapsızca harcıyorlardı. O sıralarda, Rusya'nın tek öz-

gür gazetesi şöyle yazıyordu: «Bağışlar Bir vatandaştan 5 ruble, M.B'den 10 ruble, bir dosttan 3 ruble 50» Cimriydi ortodoks rus halkı. Tüm Rusya'nın gözü yeni başlayan savaş üzerine dikilmişti. Umutsuz bir savaştı bu, güçler eşit değildi, ama yine de bir ruble ile bile olsa katkıda bulunmak istiyorlardı. «İlgiyle izliyorlar, içlerinden seviniyorlar, kin duyuyorlar ama yine de... seyirci kalmayı yeğliyorlar. İşte bizim koridorun sakinleri de böyle, şamatalarıyla bizim yiyip içmemizi, uyumamızı önlüyorlar, tesbih böceği gibi yarıklara tırmanıp kimbilir kimden birşeyler umuyorlar. Ya şu «Po-o-li-s!» diye bağırana ne demeli? Polis ne yapsın canım? Bunların hepsini toplayıp merdivenlerden aşağı yuvarlamalı. Korkunç herifler, köle sürüsü!»

Andrey'in öfkesinin gerçek sebebini anlayamıyorlardı. Yaygaracı sarhoşlara mı, yoksa «yarıklara tırmanan tesbih böceklerine» mi kızıp köpürüyordu?

Birdenbire, acı acı çığlıklar işitildi. Kadınlara karşı bazı kötü hareketler yapılıyordu galiba. Andrey kapıya doğru atıldı. Kapıcı onu kolundan yakaladı:

— Deli misin? Polis her an gelebilir.

— Moskova'da, suikast girişiminden sonra, halk patlamanın olduğu yere ve «Sukorukov»ların oturduğu eve yığınlar halinde geldi, dedi Kapıcı. Bunlar aralarında para toplayıp bir adak kilisesi inşa ettirmeye karar verdiler. Ne kadar para toplandı biliyor musunuz? Yüz elli ruble!

Moskova Haberleri gazetesinde bu konuda atıp tutan bir yazı yayınlandı. Kızmaya gerek yoktu, şöyle denilebilirdi: «İlgisizlik iyileşmez bir

hastalıktır, ister çarlara karşı olsun, ister çarın kaatillerine karşı. Halk böyledir işte, başka türlüsü olamaz. Yine de onunla çalışmak gerekir, istediği kadar ilgisiz, içine kapanık olsun. Sonunda kıpırdanması için... Halk yaşamak ister, diye sözlerini sürdürdü Kapıcı, ölümden korkar. Bize, ölümden korkmamalıyız. İşte aramızdaki fark bu.»

Geç saate kadar oturdular. Her konuda konuştular. Çay içtiler ve sonunda gürültüsüzce birbirlerinden ayrıldılar. Bitişikte ses seda kesilmişti. Çömlekçiler Sokağında kara kış hüküm sürüyordu. Ertesi gün korkunç haberi aldılar: Stefan Şiriyayev gece tutuklanmıştı.

UNUTULMUŞ BİR SES DAHA: A.I. SİTZİYANKO

On yedi yıl geçti, yine de 22 Kasım 1879'u çok iyi hatırlıyorum. Soğuk, rüzgarlı bir gündü, sulu kar yağıyordu. Nikolay Meydanı'nı koşarak geçerken İhtiyar'la çarpıştım, evet çarpıştım demek doğru olacak, çünkü hiç beklemediğim bir anda karşıma çıkıvermişti bir ağaç kütüğünün arkasından. Herzamankinden daha solgun ve daha kamburdu. Sakalı darmadağındı, sağlıksız ve yorgun görünüyordu. Eldivenini çıkartıp elimi sıkınca hasta biri gibi ateşler içinde yandığını hissettim. İki hafta kadar görüşmemiştik. Bir yerlere gitmiş olmalıydı. Kasım ayının sonlarına doğru Harkov bomboş kalmıştı, herkes dağılıp gitmişti.

— Saşa sana ihtiyacım var, dedi, birkaç dakika sohbetten sonra. (Tabii, Moskova yakınla-

rındaki patlamadan, yani üç gün öncesinden sözediyorduk. Gazeteler Moskova'dan Harkov'a yeni gelmişti. Herkes bu olaydan sözediyordu.) Saklamam gereken birşey var. Birkaç gün için. Yarın, öğleyin gelebilir miyim?

Soru soruyordu ama cevap beklemediği belliydi, yalnızca ertesi gün evde kalıp onu beklememi istiyordu. Yine ateş gibi sıcak elini hissettim, bu kez vedalaşmak için uzatmıştı. Kuşkusuz «Sana ihtiyacım var» demesi, benim ayrıntılara inmeden onun istediği herşeyi yapmam için yeterliydi. Allahım, bu hep böyleydi. İlk anda korkuya benzer bir duyguya kapılıyordum, ama korku değildi bu, bilinçaltı kendimi savunma girişimiydi elde edemeyeceğim, gereksiz, ne olduğu belirsiz birşeyi kendimden uzaklaştırmak istiyordum. Ancak, yine de reddedecek gücü kendimde bulamıyordum. Bütün bunlar başlayalı çok olmuştu, beni yiyip bitiriyordu, bana işkence ediyordu. Ama ısrar ediyorum, korku değildi bu. O zamanlar on sekiz yaşındaydım, sözüm ona gerçekçiydim, hayatta çok acı çekmiştim. Birçok tehlikeli işe de girişmiştim, korkusuzdum. Bu yüzden benim belli belirsiz geri çekilmem korkudan değildi -başka işler de yapmıştım, başka şeyler de gizlemiştim- fakat içimde bir türlü yenemediğim kuşkular vardı. Ekimde ve kasımda toplantılar düzenledik, ziyaretçilerimiz geldi Grigori ve Boris adında sakallı biri. Bugün, bilmiyorum, o şu ünlü Jeliyabov muydu, daha çok bir tüccara yada otel hizmetkarına benziyordu. Ama, güzel konuşuyordu doğrusu. Saatlerce söylev verebilirdi. Ben o günlerde, tam sınır çizgisi üzerinde duruyordum. Artık kararlı olmam, birşeyleri aşmam

gerekliydi, çünkü eşiğe kadar gelmiştim fakat son sözü söyleyemiyordum bir türlü. Grigori çok sert konuşuyordu, yine de yarattığı etki daha zayıftı. Onda bir aşırılık vardı, havai fişek gibi çıtırdıyor, yakmayan, soğuk ateşler fışkırtıyordu «Kan», «intikam», «idam», «hüküm» kelimeleri dilinden düşmezdi, yine de gerçekte güçlü olan Jeliyabov'du. Hatta, açıkça söyleyeyim, bu güç beni biraz da korkutuyordu. Bir gün özgürlükten sözetti: özgür insan yenilmezdir, irade ölümü, doğayı bile yener, devlet gibi, hükümet gibi insanların yarattığı kurumlaraysa haydi haydi boyun eğdirir. Bireysel özgürlüğü tanrılaştırıyordu. Ona bunun bencilliğin bir üst biçimi olup olmadığını sordum. Zekanın yönettiği özgürlüğün bencil olmadığını, amacının herkesin iyiliği olduğunu söyledi. Aradan geçen yıllardan sonra o söyleşimizi kesin olarak hatırlamıyorum, ama anlamı çağdaş teorilere uygundu Bir sözü beni özellikle etkiledi. Beni en çok üzen babamla olan ilişkilerimdi. Saygı duyduğum bir büyük olarak ona şunu sordum «Özgürlüğüm, yakınlarımı tehlikeye atıyorsa ne yapmalıyım?» Meğerse, tehlikeli olmakla kalmıyor, öldürücü de olabiliyormuş! Öldürme, yalnızca hançer ve tabanca ile olmuyor

Bugün, durumu açıkça görüyorum. O sıralarda herşey karanlıktaydı, ama önsezilerim vardı. Şimdi babamdan ve bizden yabancılarmış gibi sözedebilirim, dışarıdan bakan biri olarak. Babam çok iyi, zeki fakat mutsuz bir insandı. Vitebsk bölgesindendi. Osip Semyonoviç Sitziyanko katolik olarak doğmuş, annemle evlenebilmek için ortodoksluğu kabul etmişti. Annem erken öl-

dü. Dördümüz kaldık, babam, iki kızkardeşim ve ben. Kızkardeşlerim benden büyüktü. Babam Harkov Üniversitesinde elektroterapi dersleri verirdi, evde de muayenehanesi vardı. Biz çocuklar aramızda iyi anlaşıyorduk, mutluyduk. Evimize herzaman gençler gelir giderdi, bunlar ablalarımın arkadaşlarıydı, üniversite öğrencisiydiler. Babam bizim kendimizi öksüz gibi hissetmememize çok özen gösterirdi, çünkü anne şefkatinden yoksunduk. Ablası, Viktoriya hâlam, sık sık bize gelir ve uzun süre kalırdı. Kocasının adı Poltov'du, üç oğlu vardı: Saşa, Vitya ve Vasya, onlar benden gençti, benim gibi çocuksu uğraşlarla vakit geçiriyorlardı. Ava bayılırlardı, gürültülü patırtılı eğlenceler düzenler, iyi vakit geçirirdik. Bundan güzel hayat olamazdı doğrusu...

Babam basit ve sade yaşayışı seven bir insandı. Neşeliydi, nüktedandı, ancak şanssızdı. Evde sürekli parasızlık çekerdik. Servet yapmak için işlere kalkışır, hepsini de batırırdı. Neşeli bir umursamazlıkla dolu sesini duyar gibiyim hâlâ: «**Para için** yapıyorum bu işleri!» Ama paranın yüzünü gören yoktu. Bazen paralı özel dersler verir, bazen evimizde, üniversiteliler için kantin açardı. «Sitziyanko'nun kantini» derlerdi buna. Özel dersler de, kantin işi de suya düştü. Muayenehanesi de pek iş yapmıyordu: halk yeni yöntemleri benimseyemiyordu. Ona gelenlerin çoğu iyileşmez hastalardı, umutsuz insanlardı, babam da bunların tedavisine canla başla girişir, biraz iyi yürekliliğinden, biraz da düşüncesizliğinden, hastaları kurtarmak için çabalar, ama bütün çaçalışmaları daima başarısızlıkla sonuçlanırdı. Bir kadını seviyordu. Kadın hastalarından biriydi.

Görünüşte tamamıyla sağlıklıydı, ama tuhaf bir deliliği vardı: Sokak lambalarının yakıldığı saatlerden korkardı, tam bu saatte öleceğine inanıyordu. Babam hastasına candan bağlıydı, bizse insafsızdık. Başımıza gelecekleri anladığımızda, onunla bütün ilişkisini kesmesini istedik. Artık o kadının yüzünü bile görmek istemiyorduk. Bugün, bütün bunları hatırladığımda, kendime karşı da, kızkardeşlerime karşı da kin duyuyorum. Nasıl zalimce bir bencillikti bu! Ama asıl kötülük, daha sonra olanlardı... Nedeni de bendim. Ben ki dünyadaki bütün kötülükler, bütün adaletsizlikler ortadan kalksın isterim... 1879 yılı başlarında Butzinski ile tanıştım. Çevremiz git gide genişliyordu, yasak kitaplar okuyor, sosyalizm üzerine tartışıyorduk, hayal kuruyorduk ve kavga ediyorduk. Kropotkin üniversite öğrencilerini kırbaçla döve döve dağıttığında öfkeden deli gibi olmuştuk. Babam eve döndüğünde kendinde değildi:

— Vahşet bu! Uygar bir ülkede yaşıyoruz güya!...

Sonra birdenbire, Kropotkin'in sokak ortasında öldürüldüğünü öğrendik. Kim öldürmüştü, belli değildi. Esrarlı bir «Sosyalist-devrimci Parti»den sözediliyordu! Belki bizim çevremizin de ilgisi vardı partiyle, ama ben kesin birşey bilmiyorum. Öğrenciler bayram yapıyordu. Babam şaşırıp kalmıştı:

— Tam barbar ülkesine yakışacak bir hareket! Böyle bir yolun haklı olduğunu kanıtlayın bakalım...

Tutuklamalar başladı. Butsinski Harkov'dan

kaçtı. Bana matbaayı ve bir yığın yasak yayın bıraktı.

Matbaa çalışmıyordu, onarmak istedim. Bir gün odamın kapısını kilitlemeyi unutmuşum. Yeğenlerim rastlantı eseri gelip herşeyi görmüşler. O günden sonra benim yardımcılarım oldular. Babam imzasız bir mektup aldı. Bilinmeyen kişiler beni, «halkın arasında hükümete karşıt düşünceler yaymakla» suçluyorlardı. Evimizin, kitap, broşür ve bildiri deposu olduğunu ileri sürüyorlardı. Babamın laboratuarında çalışanlara ve uşağı Nikofor'a bazı yazıları yüksek sesle okuduğum doğruydu. Belki de, mektup babamın öğrencilerden Krimetski tarafından yazılmıştı, o yeğenlerime özel dersler veriyordu. Ne budalalıktı bu! Yeğenlerim, anlaşılan, budalaca gevezelikleri sırasında herşeyi anlatmışlardı. Öğretmenleri de henüz çok gençti, merakla araştırma yapmış, ben ondan herşeyi gizlediğim için intikam almış olacaktı!

Babam, bütün kitapları, gazeteleri yırtmakla işe başladı. Öfkeliydi, deli gibiydi, Soloviyov'un suikast girişimine de çok kızıyordu:

— Tek bir insanın suçlu olduğuna inanmak saçmalıktan başka birşey değil! Zavallı geri zekalılar! Tam da işlerim düzelir gibi olmuştu, hastalar gelmeye başlamıştı...

Hepimizin zanlı olduğuna, yakında baskıların başlayacağına inanıyordu. İmzasız mektuptan sonra kendisini de şüpheli kişiler arasında sayıyordu. Kitapları valize doldurup yazlık evimize götürmeye hazırlanıyordum ki babam odama girdi ve matbaayı gördü·

— Bu da ne? Bu pisliğin evimizde ne işi var?

Deli gibi eline bir balyoz alıp matbaanın üzerine vurmaya, onu parçalamaya girişti. Bana o denli üzüntüye ve uykusuz gecelere malolan matbaa iki dakika içinde yokoldu gitti.

— Al sana, al sana! diye haykırıyordu babam darbeleri indirirken. Al sana Mill'miş, al sana Spencer'miş, al sana Bervi'ymiş, Flerovski'ymiş! Şöminede yakmaya yarar bunlar!

Korkuya kapıldım, çünkü elinden balyozu atarken, ellerini kalbine götürdü, nerede ise yere düşecekti.

Ablalarım bana bağırıp çağırdılar, sonra bütün herşeyi yazlık evimize götürmemi istediler. Paketler dolusu «**Toprak ve Özgürlük**» gazetesi ve «**İleri!**» dergisi vardı bende. Bütün yazıları demir bir kovaya doldurdum, matbaa kurşunlarını ve kalıntılarını da daha küçük bir kovaya koydum. O yazı kızkardeşlerimle birlikte yazlık evimizde geçirdim. Babam şehirde kalmıştı, bizi görmeye bir kere bile gelmedi. Ağustosta paniğe kapılıp kitapları, gazeteleri geri getirmemi, **hepsini kendi eliyle yakacağını** bildirdi. Emrine boyun eğdim, ama elimdekilerin hepsi değildi götürdüklerim. Kurşunları muayenehanesindeki sobada eritti, kağıtları yaktı. Böylece kurtulduğunu sanıyordu. Oysaki biz, eylülde, Yaşka Kuznetsov'un evinde toplanmaya başladık. Bazen de Mitrofan'ın evine, yada hocamız Maniç'e gidiyorduk. Babam hiçbir şeyden kuşkulanmıyordu. Bağımsız bir hayat sürüyorduk. Politik ve ekonomik sistemimizin tatmin edici olmaktan uzak olduğuna inanıyordum, bence buna çare bulmaya çalışmak herkesin göreviydi. Ama nasıl? Halkın üzerine etkide bulunarak! Uzağa gitmeye gerek görmedim ve çev-

remdeki insanlardan başladım laboratuardaki işçiler, bekçi Daniyel, uşak Nikofor. Laboratuarda bir marangoz çalışırdı, adı Vanyuşkaydı. Benim yaşlarımda bir çocuktu. Bu çocuk çok becerikliydi, o da yakında Jeliyabov gibi ünlü bir kişi olacaktı. Onaltıların yargılanması sırasında, 1880 sonbaharında, (bizim duruşmalardan hemen sonra) Vanyuşka hakimlere kafa tuttu: «Benim cezamı hafifletmeyin, merhametinize ihtiyacım yok, mahkeme benimle ilgili kararında indirim uygularsa, kendime hakaret sayarım bunu!» Bu sade ve cahil gencin böylesine cesur olabileceğini sanmazdım. Herkesten üstün olmasının nedeni, Jeliyabov, Kolodkeviç gibi «generallere» tam bir saygıyla bağlı oluşuydu. Yıllar sonra, İrkutsk'a sürgüne gönderildiğimde, Vanyuşka'nın polis merkezinde bazı itiraflarda bulunduğunu duydum, bu yüzden cezası hafifletilmişti, idam yerine müebbed küreğe mahkum edilmişti. Doğru muydu, uydurma mıydı, bilmiyorum. Başkaları için de buna benzer şeyler söyleniyordu. Hayaller içinde yaşıyorduk, varsayımlara, uydurma sözlere inanıyorduk, kendimiz de yalanlar uyduruyorduk. İşsizlik, uzun geceler, can sıkıntısı yüzünden...

Sonbaharda, toplantılarımıza Jeliyabov, Goldenberg ve Kolodkeviç de katıldılar. Onlardan sonra başka tanınmış teröristler geldi, şimdi onların adlarını unuttum artık. Ama bunlar bizim yanımıza boşuboşuna gelmemişlerdi. Jeliyabov'un dediği gibi biz taşralı özgür düşüncelileri yetiştirmek için, Rusya'daki sosyalist-devrimci hareketin anlamını, öğretmek için gelmemişlerdi aslında. Gelişlerinin nedeni, teori ile değil pratikle

ilgiliydi. Bunların kendini feda etmiş insanlar olduğunu seziyordum: İhtiyar, Vanyuşka ve Nikolay adındaki diğer bir işçi. Jeliyabov'un işçilere karşı özellikle sempati duyduğunu farketmiştim. **Bütün sırlarını** bana açmadıklarını biliyor ve bu yüzden son derece üzülüyordum. Ben tek kişi değildim bu olayda, ne Yaşka Kuznetsov'a, ne Mitrofan Blinov'a, Kaçintsev'e, Filipov'a, ne de deli dolu arkadaşımız Evgraf Liogki'ye birşey çıtlatıyorlardı. Evet, tabii, çok üzülüyordum, ama yine de birşey bilmek istemiyordum. Kendim için değil, babam için ve annemin ölümünden beri çok acı çekmiş olan ailem için korkuyordum. İşte o sıralarda Jeliyabov'a «Eğer düşmanı yenmek aynı zamanda insanın yakınları olan suçsuz insanlara zarar verecekse ne yapmalı?» diye sormuştum.

Bir süre düşündükten sonra, bana şu soruyu yöneltti :

— Rusya'nın geleceği için sahibolduğunuz herşeyi feda etmeye hazır mısınız?

Hazır olduğumu söyledim.

— Güzel. Öyle ise kendinizle birlikte yakınlarınızı da feda edeceksiniz.

Bu cevap bana korkunç görünmüştü. Bir süre düşündükten sonra **Kurtarıcımızın** da benzeri bir soruya aynı biçimde cevap verdiğini hatırladım. Yalnızca, ölçüsüz ıstıraplara henüz kendimi hazırlayamamıştım. Böylesi acılara dayanacak ne gücüm, ne de cesaretim vardı. Ama o, kendini de, daha fazlasını da kurban etmeyi doğal buluyordu, korkunç olan buydu.

Kasımda, Jeliyabov ortadan kayboldu. Nere-

ye gitti, bilmiyorum. Ayın 20'sine doğru, bir an için, onu gördüm. İhtiyarla karşılaşmamdan bir gün önceydi. Aleksandrovsk'taki başarısızlığın onun yüzünden değil, Vanyuşka Okladski'nin yüzünden olduğuna hemen hemen emindim. Çünkü Vanyuşka babamın yanında çalışırken, tamamlanmamış evi biliyordu. Tabii ki, beni de tanıyordu, ama babamdan ne denli korktuğumu bildiğinden, benimle konuşmak yerine İhtiyarı gönderip ağzımı aratmayı yeğlemişti. İhtiyar -Pyotr Abramoviç Tellalov- bizim gizli örgütümüzün lideriydi. O günlerde düşüncem şuydu: terörizme karşı değildim, fakat terörizmle uğraşmayacaktım. Kendi işim olan propagandacılıkla yetinecektim. Konuşmamızın başında, İhtiyar, Moskova'dakine benzer bir suikastın güney bölgelerinden birinde hazırlandığından, fakat başarısızlığa uğradığından sözetti. Bu söyledikleriyle benden isteyeceği arasında bir ilişki olduğunu sezmiştim.

— Ne saklayacağız?

— Poltava'dan gönderilen hançerleri, bir batarya, bir takım kırık dökük malzeme...

Umursamazcasına konuşuyor ve bana şaşkınlıkla bakıyordu. Kararsızlığım ona acaip geliyordu. Bense, herşey açığa çıkarsa babama ne olur diye düşünüyordum.

— Ne var? diye sordu İhtiyar. Ne düşünüyorsun? Dinle Bütün şehirde sizin yarım kalan müştemilatınız kadar emin yer yok.

— Kesinlikle öyle, dedim.

— Öyleyse, yarına, beni bekler misin?

— Evet, dedim.

Hayır kelimesini söylemeye gücümün yetme-

yeceğini biliyordum, ama içimden önsezilerimin sesi: «Hayır, hayır, hayır!» diye haykırıyordu.

Ertesi gün, bezlere sarılı olarak, bataryayı, rumkorf makarasını, hançerleri, tabancaları, madeni telleri getirdi. Bir kısmını yarım kalan evin içindeki sobaya, kalanını ise molozların arasına sakladım. Üç gün sonra bir jandarma subayı evi aramaya geldi. Herhalde, Yakuboviç'in atölyesinde çalışan ayakkabıcının oğlu raslantı eseri olarak birşeyler görmüş ve babama söylemiş olacaktı. Belki de, Nikofor yada bir başkası bize ihanet etmişti. Nikofor anlaşılmaz bir adamdı, babama çok bağlıydı, ama hastaydı, sinirliydi, sapık olduğunu söylüyorlardı. Vanyuşka Okladski de, gitmeden önce, Harkov polislerine bazı küçük açıklamalarda bulunmuş olabilirdi, onun tanıdığı çoktu.

Yaz geçip gitmişti. Babam birgün laboratuarında çalışırken birdenbire polis karakoluna götürüldü. Nedeni ise Kolya adındaki bir işçimizdi, bir tabancayı onarırken kaza ile ölmüştü. Ama insan bir kez polisin eline düştü mü artık durmadan başına iş açılır! Babam daha önceden de dikkati çekmişti, kantini, evinde verdiği özel dersler, evine gelip giden gençler, bunlar kuşku uyandırıyordu. Vanyuşka'yı ise polisler kandırmış, ilgi çekici birşey duyduğu zaman gelip söylemesini ondan istemiş olabilirlerdi. Tabii ki bütün bunlar sessizce, dikkati çekmeden olup biterdi, yavaşça, kimse birşey duymadan. Sibirya'dayken bu yöntemleri öğrendim ben. Kim bilir kim polisi uyarmıştı, birden heryer sarsıldı, yıkıldı, hayatımız mahvoldu. Babam tutuklandı, sonra ben, kızkardeşlerim, birbiri ardısıra bütün yakınlarımız:

Yaşka, Mitrofan, Evgraf Liogki, Maniç, Danilov Bir yıl bize işkence ettiler. Başlangıçta iyi dayanıyorduk, ama sonra, konuşmaya başladık. Yeğenlerimi bile sorguya çektiler. Dehşete kapılan çocukcağızlar çözüldüler, ağlayarak bütün bildiklerini anlattılar. Nikofor, yazlık evimizin bekçisi, bazı broşürleri okuduğum işçiler de polise yardımcı oldular. On yedi yıl! Önce Verkolensk bölgesinde, sonra Kirensk'te, sonra yine Verkolensk'te. Babam serbest bırakıldı ama çektiği acıya dayanamayıp kısa bir süre sonra öldü. Maşa ablam benimle Sibirya'ya geldi.

Geri döndüm, sağ kaldım, neden bilmem yaşayıp gidiyorum işte. Şimdi 1896'dayız. Rusya'da herşey değişmiş gibi geliyor bana : Evler, şapkalar, yazarlar, gazeteler bambaşka. Doğduğum kentte yaşayamadım, artık kimseyi tanıyamıyorum, niçin tartışıyorlar, niçin kıpır kıpır kıpırdanıyorlar anlayamıyorum. Bazıları benim eski arkadaşlarım, rütbeleri yükselmiş, mevki sahibi olmuşlar. Gözüme küçük burjuvalar gibi görünüyorlar, anlamsız, kişiliksiz. Ne konuşabilirim ki onlarla? Beni iyi niyetli, şanssız bir kişi yerine koyuyorlar kuşkusuz. İşte bu yüzden kalktım Voronej'e göçtüm. Bazen kendi kendime sorarım «Acaba, o zaman, Nikolay Meydanı'nda, İhtiyara 'Hayır' deseydim ne olurdu?» diye...

KLİO 1972

Voronej'de, Aleksandr Stiziyanko sosyalist-devrimcilerin partisine katıldı. 1898'de tutuklandı, Albay Vassilyev ona bizzat işkence yaptı. Sit-

ziyanko'nun arkadaşlarını ele verdiği haberini yalan yere yaydılar. Buna dayanamayıp 1898 Şubatında tek başına kaldığı hücrede kendini astı. Aynı gün ablası Mariya, nice uğraşlardan sonra onu ziyaret etme izni almıştı, ama Aleksandr Sitziyanko bunu bilmiyordu. Gardiyanlar, hücresine, tutukluları onun ihanetine karşı uyaran bir pusula bırakmışlardı. Mariya da kısa bir süre sonra tedbir olarak tutuklandı ve Sibirya'ya sürgün edildi. Kaçtı, yakalandı ve tekrar sürgün yerine gönderildi. Şubat Devriminden (1917) üç ay önce zatüriyeden öldü.

Sitziyanko'nun bütün arkadaşları, 1880'deki duruşmaları sırasında açık itiraflarda bulundular. Özellikle Mitrofan Blinov, Yakov Kuznetsov, Atlet yapılı Evgraf Liogki bütün bildiklerini anlattılar. Evgraf hücrenin yalnızlığına dayanamayıp kendini asma girişiminde bulundu. 1882'de İrkutsk'da, yatağının demir ayağını koparıp gardiyanı öldürmesi yüzünden idam edildi.

Pirogovskaya sokağında, SSCB Ulusal Arşiv Merkezinde, üzerinde «I.S. Sitziyanko, Harkov Üniversitesi Öğretim üyesi ve diğerleri, İddianame» adlı kalın dosyalar korunuyor. Sararmış yapraklarda, bu komplocuların, teröristlerin, bu hem korkak hem cesur gençlerin, daha iyi bir dünya için dövüşen bu devrimcilerin bütün hikayesi yazılı. Olay, 27 Kasım 1879'da öğleden sonra saat üçte, Dr. Sitziyanko'nun inşaatı tamamlanmamış müştemilatında yapılan bir arama ile başladı. Dosyalardan birinde, Sitziyanko'ların mahvolmasında büyük rolü olan Goldenberg'in tanıklık ifadesinin arkasında, üzerinde «Ek» yazılı bir zarfta

pamuklara sarılı olarak Sitziyanko'nun evinde bulunan metal teller, Rumkorf makarası, vs. bulunuyor. Teller kalın ve yalıtılmış durumda. Bir kürek darbesiyle koparılmaları için kuvvetle vurulmuş olmalı üzerlerine. Aleksandrovsk yakınlarında, Andrey Jeliyabov tarafından kullanılan iletkenlerin ve makaranın kalıntıları bunlar.

Birinci Cildin Sonu

Lenin, Rusya'nın, marksizmi tek doğru devrimci teori olarak benimsemesinin bedelini, yarım yüzyıllık acı ve fedekarlıkla, benzeri görülmemiş bir devrimci kahramanlıkla ödediğini söylemiştir. Yuri Trifonov, SABIRSIZLIK ZAMANI adlı eserinde bu tarihi gerçeği okuyucunun gözleri önüne seriyor.

Çar II. Aleksandr, 1861'de imzaladığı bir fermanla 25 milyon serfi kölelikten azat etti; ancak, amacından saptırılan, kapsamı daraltılan reformun başarısızlığa uğraması sonucu, halktan gelen tepkileri zorbaca ve zalimce bastırma hareketlerine girişti.Bu yüzden "kurtarıcı çar" yerine "cellat çar" adıyla tarihe geçen II. Aleksandr, 1 Mart 1881'de, sokak ortasında, bombayla öldürüldü.Rusya halkı adına "toprak ve özgürlük" isteyen Narodnaya Volya (Halkın İradesi) örgütünün üyeleri, temel çelişkinin burjuvaziyle proletarya arasında değil de, çarla halk arasında olduğuna inanıyorlardı. Hedefleri, çarlık istibdatına derhal son vermekti; ama, gerçekleştirdikleri bu suikast mutlakiyeti ortadan kaldırmaya yetmedi. 1917 henüz uzaktı...

SABIRSIZLIK ZAMANI, bu olayı konu alan ilk Sovyet romanıdır.Yuri Trifonov, yalnızca çara suikasti anlatmakla kalmayıp, 1870 - 1880 yılları arasında, uçsuz bucaksız Rusya İmparatorluğu'nda adlarına "popülistler" denilen bir avuç kahramanın devrimci mücadelesine de ışık tutuyor.

Sovyetler Birliği'nde tarihi romanları ile ünlü olan Yuri Trifonov SSCB Ulusal Ödülü sahibidir.

ISBN 975 - 7530 - 14 - X
ISBN 975 - 7530 - 15 - 8

• KDV içinde 7.500.-•